EPMHNEIA
LOGICA;
Seu
SYNOPSEOS LOGICÆ
BURGERSDICANÆ
Explicatio,
Tum per NOTAS *tum per* EXEMPLA,

Authore
ADRIANO HEEREBOORD,
Phil. Professore Acad. Leid. Primario.

Editio nova accurata.

Accedit ejusdem Authoris
PRAXIS LOGICA.

LONDINI,
Ex Officina ROGERI DANIELIS,
M DC LVIII.

3.

MAGISTRATUI SUPREMO.

Nobilissimi, amplissimi spectatissimique Viri,

TRigesimus primus labitur annus, ex quo, communi suffragio & publica authoritate *Illustriss.* ac *Præpotentiss.* D.D. *Ordinum Hollandiæ Westfrisiæque*, in hujus *Provinciæ scholas*, ne tenera Iuventus nimium distraheretur, alios præter libros, introducta est *Logica* Cl. Viri, Præceptoris ac Prædecessoris mei, FRANCONIS BURGERSDICII, in eum finem ab ipso eorundem jussu conscripta, eorumque nominibus inscripta, *magna minorque.* Verum enimvero, cum *magnam* tyronibus hujus artis nimium longam ac difficilem, *parvam* nimis brevem ac sterilem esse, experientia comprobasset, rogatus fui ac postulatus non semel à diversis diversarum Scholarum Rectoribus, ut *Synopsin* ejus, breviorem ac steriliorem, *Notis* atque *Exemplis*, ad captum tyronum accommodatis, auctiorem redderem ac fertiliorem: quod, tandem me exorari passus, ante sexennium præstiti; & res ista conatusque noster (quod præfiscine

dictum esto) feliciter cessit ceciditque. Has curas cogitationesque nostras, tertio nunc recusas, *Nobiliss. Amplitud. Vestrarum Nominibus Illustriss.* inscriptum eo, ut *Synopsin* istam *Burgersdicianam* in Scholas vestrarum Urbium introducatis, aut in eas invectam, *Notis* ita à me & *Exemplis* illustratam, & tertio editam, atque emendatius auctiusque, in iisdem retineatis, ad juventutis vestræ commodum, & ut me *Authorem* in clientelam vestram recipere dignemini. Scripsi *Lugduni Batavorum*, *Nonis Aprilibus*, ANNO CIↃ IↃC LVII.

Illustriss. Amplitud. Vestrarum Devotiss. cultor,
ADRIANUS HEEREBOORD,
Philosophiæ in Academia patria Professor primarius.

PRÆ-

PRÆFATIO

AD SCHOLARUM

Hollandiæ West-Frisiæque & aliarum

RECTORES.

SIsto vobis jam tertio, eruditissimi Viri, Synopsin Logicæ BURGERSDICIANÆ, Notis *à me, quantum potui, perspicuis, &* Exemplis *illustratam. Qui! me moverit ut hunc laborem susceperim, paucis olim exposui verbis. Quindecim sunt præter propter anni ex quo Logicam publice privatimque expono; ac jam aliquoties hoc curriculum à carceribus ad metam decurri: in publicis lectionibus, nulli adstrictus textui, per locos incessi communes & generales rerum* Logicarum *titulos, filum tamen semper secutus & seriem* Logicæ majoris BURGERSDICIANÆ, *quod eam aut in Scholis jam prælibassent Logicæ studiosi recenter ad Academiam promoti, aut privatis enarrationibus à me explicari audirent: in iis enim, ipsi* Institutionum Logicarum *textui, de verbo ad verbum, tum quoad* theoremata, *tum quoad* commentarios, *exponendo, insistere atque immorari, consuetudo mihi fuit à longo tempore. Sed enim, ut verum fatear, ipsa multorum annorum experientia deprehendi, multa esse in* Institutionibus *istis minus commoda, ut pro privatæ prælectionis textu inservire valeant, nedum ut idoneæ sint ad captum tyronum in triviali adhuc pulvere luctantium; quippe & sublimia nimis sunt ac* μετὰ φυσικὰ τέλη, *quæ de* prædicabilibus & affectionibus logicis *ibi traduntur, & multa quoque in iis exsistunt, (ut est* Modalium & Enunciationum & Syllogismorum *doctrina,) quibus absque detrimento Scholastica atque Academica juventus carere potest: atque hinc factum quoque est, ut sua prolixitate tædium fere pepererint Logicæ studiosis, qui sæpe dimidia tantum earum parte audita, reliquam, & tamen longe utilissimam, insuper habuerunt. Sed nec illarum* Institutionum Synopsis *hic mihi unquam satisfacere potuit, quod sterilis nimium illa esset & jejuna. Quare, id consilii annos ante sex cepi, quod nunc me exsecutum videtis, ut operam meam conferrem, & horas aliquot darem isti* Synopsi *per* notas *perspicuas &* exempla *illustrandæ: quod an assecutus*

fuero,

fuero, vestri erit judicii. Quicquid sit, nihil hic egi ad pompam vel ostentationem ingenii, vel magnæ existimationis gloriam, sed ad utilitatem tantum studiosæ juventutis: neque aliquid detractum vivi Clarissimi D. Burgersdicii τῷ μακαρίτῃ, Præceptoris olim & Prædecessoris mei, laboribus; nam textum ejus in Synopsi reliqui integrum, notasque solum meas & exempla apposui. Neque aliquid hic tentatum est aut factum contra decretum Illusti. D. D. Ordin. Hollandiæ ac West-Frisiæ, quo statuerunt publica authoritate, in Scholis suæ Provinciæ trivialibus recipiendam esse Logicæ Burgersdicianæ juxta Institutiones Synopsin: quia retinetur eadem, sed ad usum tantum & commodum majus Scholasticæ atque etiam Academicæ juventutis accommodatur magis. Vos itaque, Viri clarissimi, doctissimi, operam hanc meam non tantum boni consulite, sed ea animi, ad juventutis commissæ vobis studia felicius promovenda: qui laboris mei fuit scopus.

Cæterum & hoc monitos vos velim. Viri ornatissimi, tertiam hanc ipsius[illegible] nostræ Logicæ editionem, esse tertiam fere partem nobo exemplisque auctiorem, atque ita institutam, ut Logicæ tyronibus tum in schola trivialis, tum in Academia inservire valeat: atque ideo quæ provectioribus, exercitationibus, atque Academicis conveniunt studiosis, magis quam tyronibus scholasticis, uncis [ ] inclusi; atque iis ipsis quæ soli Juventuti in Scholis etiamnum versanti proponenda atque exponenda veniunt, quædam adhuc, pro capite tyronum, omitti possunt; quod judicio & prudentiæ Præceptorum, & laboris mei fructum atque eventum Deo, committo.

Lugd. Bat. Postridie Nonas Aprilis CIↃ IↃ LVII.

ADRIANUS HEEREBOORD,
Philosophiæ in Academia patria
Professor primarius.

In

In summi piæ memoriæ

VIRI,

D. F. BURGERSDICII,

Philosophiæ quondam in Academia Lugduno-Batava Professoris,

SYNOPSIN LOGICAM,

à dignissimo ejus discipulo ac successore,

D. ADRIANO HEEREBOORDIO,

Leidensi, *Notis & Exemplis* auctam, illustratam.

QVi Sophiæ Doctor cæpit, FRANCONE *Magistro*,
De ratione loqui, cum ratione loqui;
Qui patriis sesso Batavûm successit Athenis
Vel novus Alcides, *vel novus alter* Atlas;
Cui vel in arte sua jam lampada tradere Franco,
Discipulique velit vivere discipulus;
Exhibet hunc alium nobis ADRIANUS, *eundem*
Exhibet hunc nobis de ratione librum.
Hinc BURGERSDICI, *simul hinc* HEEREBOORDIA *cura,*
Summaque dexteritas hujus & hujus adest.
Improbe, quid dentes acuisti, Mome? *sinistro,*
Improbe, quid spectas lumine? pulsus abi.
Candidus interpres, quod BURGERSDICIUS *ipse,*
Ipse quod acturus, si superesset, erat,
Explicuit præcepta notis HEEREBOORDIUS, *& qua*
Nota minus fuerant, reddidit ille magis.
Siqua viderentur dubiæ tenebrosa juventæ,
Prætulit obscuris, prætulit ille facem.
Qua bene præcessit, salvo præcuntis honore,
Hac bene promovit lucis amator iter.
Per Præceptoris vestigia trita tenellas
Dirigat ut mentes, porrigit ille manum.
Ingenue, sub quo profecerit ante, professus,
Discipulum docile se probat ille pium.

Im-

Improbe, quid dentes acuisti, Mome? siniſtro,
Improbe, quid ſpectas lumine? pulſus abi.
Quin potius dediſce tuos ſemel, improbe, mores.
Quin tandem mecum dicere diſce ſemel;

Demere nil operi, ſed & addere plurima; grates
Hoc bis agentis erit, bis referentis erit.

Henricus Bruno.

PROLEGOMENA,

Sive

PRÆCOGNITA

AD

LOGICAM.

VOx *Philosophia* origine est Græca, & primum introducta à *Pythagora*; qui, cum coram *Leonte Phliasiorum* rege multa præclare & sapienter disseruisset, rogatus quamnam profite retur artem, & in qua re esset sapiens, ex modestia respondit, se non Σοφὸν, sed φιλόσοφον, id est non sapientem, sed sapientiæ studiosum esse: ab illo tempore, quæ sapientia ante dicebatur simplici voce, Σοφία, dicta est φιλοσοφία, mansitque illud vocabulum in hoc usque tempus; ac licet proprie ex vocis origine significet *amorem sapientiæ*, hic tamen ipsam notat *sapientiam*, & quidem illam quæ naturæ viribus & naturali intellectus lumine acquiri potest.

Philosophia perfecte definiri nequit, quia est ens aggregatum, nam complectitur sub se plures habitus; qualicunque tamen descriptione explicari valet. Et, ut varias ac remotas Philosophiæ descriptiones omittamus, quæ videri possunt apud *Scheiblerum* in *Introductione ad Logicam*, & *Keckermannum* in *Præcognitis Philosophicis*, nobis dupliciter definitur: vel, quod sit *Notitia rerum divinarum & humanarum, quantum homo eas naturali intellectus lumine percipere potest*; vel, quod sit *Compages ordinata scientiarum, prudentiarum & artium*: ubi tamen observetur, non ab omnibus philosophis Artes sub ambitu Philosophiæ comprehendi. Vtramque definitionem explicatam dabimus.

Cum Philosophia dicitur *Notitia*, intelligenda est non actualis, sed habitualis; vox enim notitia ambigue sumitur: nam

interdum significat actum ipsum cognoscendi, interdum habitum, id est, facilitatem cognoscendi intellectui inditam. posteriori modo hic accipitur. Per *res divinas* intelliguntur, tum Deus ipse, tum illa quæ à Deo vel immediate sunt creata, vel mediante natura sic sunt producta, ut ea facere nec potestatis, nec arbitrii sit humani. Per *res humanas* intelliguntur illa, quæ à Deo quidem fiunt, sed mediante homine, & in quæ homo potestatem accepit, pro suo arbitrio ea faciendi vel non faciendi. Res divinæ vocantur aliis necessariæ, res humanæ contingentes: de utrisque vide caput ultimum *Logicæ Synopseos Burgersdicianæ, quæst. prima, in commentario.* Cum additur in definitione, *quantum homo naturali intellectus lumine percipere valet*, distinguitur Philosophia à Theologia: & ut hoc discrimen clarius pateat, notandum est, triplex dari lumen, quo intellectus humanus in intelligendo quasi illuminetur, nempe, lumen naturæ, gratiæ, gloriæ. Lumen naturæ omnibus hominibus commune est, estque nihil aliud quam naturalis, & omnibus, sive Christianis sive Paganis, connata facultas intelligendi. Lumen gratiæ solis Christianis est proprium, vocaturque alias lumen fidei ac revelationis, & per illud cognoscuntur res Theologicæ ex verbo Dei. Lumen gloriæ dicitur id quo illuminantur beatæ animæ, & angeli confirmati in statu glorificationis. Philosophia respicit solum lumen naturæ.

Porro, quod alteram spectat definitionem Philosophiæ, cum Philosophia dicitur *compages ordinata*, ejus significatur genus: constat autem ista ordinatio in eo, quod certo ordine præcepta tradantur in Philosophia de rebus divinis & humanis. Cum additur, *scientiarum, prudentiarum & artium*, exprimuntur ista ex quibus philosophia aggregatur, &, ut sic loquar, compaginatur.

Geminam Philosophiæ definitionem explicatam excipit ejus Partitio seu Distributio, quæ institui solet vel in duo, vel in tria membra. Qui *Aristotelem* sequuntur pressius Philosophiam dividunt in Theoreticam & Practicam: alii addunt membrum tertium, partem ποιητικήν. Pars Theoretica complectitur scientias, Practica prudentias,

ποιη-

πρακτικὰ artes. Scientiæ tres sunt, Metaphysica, Mathematica, Physica: totidem sunt Prudentiæ, Ethica, Oeconomica, Politica: totidem Artes, Grammatica, Rhetorica, Logica. Si Philosophia tantum dividatur in duas partes, Logica non erit philosophiæ pars, sed instrumentum: si in tres, erit & pars Philosophiæ, & instrumentum simul cognoscendi reliquas duas philosophiæ partes, quin & omnes omnino disciplinas.

Philosophiæ partes distinguuntur per objectum & finem. Objectum philosophiæ theoreticæ sunt res divinæ: finis est contemplatio, id est, solius veritatis perceptio. Objectum philosophiæ practicæ & πολιτικῆς sunt res humanæ, id est, tales, quæ sunt sitæ in potestate hominis, ut fiant vel non fiant. Finis utriusque est operatio tum moralis tum artificialis. Exemplis hæc singula declarabimus. In Physica, verbi causa, agitur de cœlo, stellis, elementis, nive, grandine, lapidibus, plantis, animalibus, &c. quæ omnia ut fiant, in nullius hominis potestate est collocatum; ideoque in illorum contemplatione mens humana acquiescit: nam quid ulterius intenderet? In Ethica agitur de virtutibus & vitiis moralibus, quæ ab homine unoquoque vel fieri possunt vel non fieri; ideoque non tantum explicantur ut cognoscantur, sed ut in actum & exercitium deducantur. In Logica agitur de definitione, divisione, syllogismo, &c. quæ cognoscendi instrumenta non sufficit scire, sed oportet ea cognita ad praxin revocare. Hinc liquet, finem Philosophiæ theoreticæ esse nudam veritatis contemplationem; nam stultū foret, intendere productionē aut cœli, aut stellarum, aut elementorum, aut ullius corporis naturalis, cum illa producere sit solius Dei, & nullius hominis. At vero cum homini concesserit Deus esse liberalem vel non, fortem vel non, justum vel non, &c. id est, hanc vel illam virtutem exercere vel non, non tantum sufficit naturam virtutum & vitiorum cognoscere, sed oportet virtutes exercere, vitia fugere, quod est non tantum cognoscere, sed aliquid agere. Sic, cum in hominis potestate posuerit Deus, syllogismum facere vel non facere, non suffi-

cit quoque cognoscere quomodo syllogismus sit faciendus, sed oportet eum facere. Hoc tamen discriminis est inter operationem moralem, quæ pertinet ad Philosophiam practicam, & artificialem, quæ pertinet ad Philosophiam πανλικὴν· quod operatio moralis denominet operantem bonum vel malum, probum vel improbum; sed operatio artificialis tantum denominat operantem peritum vel imperitum, scientem vel ignorantem. Sic, verbi causa, qui liberalitatem, justitiam, aut alias exercet virtutes, dicitur vir bonus aut probus, & qui contraria exercet vitia, dicitur vir malus & improbus; at qui bonum facit syllogismum, non ideo est vir bonus, nec, qui malum, ideo est vir malus. Operationem moralem Græci vocant πρᾶξιν, Latini actionem; artificialem vocant Græci ποίησιν, Latini effectionem: hinc ars Aristoteli definitur *habitus effectivus*. Hoc discrimen inter ista duo vocabula extra philosophiam *Aristotelis* non observatur, in ea tamen accurate observari solet. De singulis scientiis Philosophiæ theoreticæ, Metaphysica, Mathematica, Physica, uti & de singulis prudentiis, Ethica, Oeconomica, Politica, nihil dicemus specialius; videri possunt *Scheiblerus* in *Logica* & *Metaphysica*, *Keckermannus* in *præcognitis Philosophicis*, *Alstedius* in sua *Encyclopædia*, *Pererius* in *Physica*, &c.

Ad nostrum institutum pertinet tertia philosophiæ pars, cujus membrum est Logica: cum enim ars sit habitus aliquid efficiendi, Logica autem bene percepta in nobis efficiat syllogismos, definitiones, divisiones, &c. merito ad artes reducitur, quæ sub tertia Philosophiæ parte comprehenduntur. Hoc insuper est notandum, & scientias, & prudentias, & artes, esse concessas generi humano, ut ejus ignorantiæ circa res quaslibet succurreretur: speciatim, donum est divinum Logica, quippe quæ non quidem explicat res, sed modum tamen docet res quascunque cognoscendi, cujuscunque fuerint disciplinæ, & sic quasi universalis est animi medicina, quæ omnis ignorantiæ tenebras depellit. Dicitur enim Logica à voce λόγος, quæ vox significat rationem, aut mentē, aut intellectum, quia ejus nebulas removet & fugat, ut clarius ex ipso hujus Synopseos Logicæ & *Commentariorum* corpore patebit.

INSTI-

INSTITUTIONUM LOGICARUM SYNOPSIS,

Sive

Rudimenta Logica.

Capita respondent capitibus Institutionum LOGICARUM *majorum.*

LIBER PRIMUS.

CAPUT I.

Quæstio I. *Unde dicta est Logica?*

A Voce λόγος, quæ, inter cætera, tum *rationem*, tum *orationem* significat. Logica enim dirigit intellectus nostri *rationem*, sive conceptus, eosque docet apta *oratione* interpretari.

1. *Logica*) Vox *Logica* est adjectiva, & subintelligitur disciplina, ars, scientia, aut simile substantivum, est autem hæc vox origine Græca, derivata à voce λόγος, quæ significat, inter alia, *rationem*, & *orationem*. utraque significatio hujus est loci. Rationem alii vocant sermonem internum; orationem sermonem exter-

externum: quia ratio in mente latet, oratio in lingua patet. Logica aliis vocatur *Dialectica*; quamvis Peripateticis, id eſt, iis qui Ariſtotelem preſſe ſequuntur, hæc vox tantum illam partē Logicæ noter, quæ agit de Syllogiſmo topico, ſive contingenti.

2. *Rationem*) Ratio ſignificat vel ipſam facultatem ratiocinandi, quæ dicitur quoque *mens* & *intellectus*, vel ipſam ratiocinationem: illa vocatur ratio in actu primo, hæc ratio in actu ſecundo. Poſteriori modo hic ſumitur, ſignificatque ipſam intellectionem mentis humanæ, ſeu conceptum ejus; ſic ut *Intellectus noſtri ratio*, ſeu *conceptus*, idem ſit quod cognitio, intellectio, notio, apprehenſio, cogitatio, conceptus.

3. Actus primus in Philoſophia ſignificat principium operandi, actus ſecundus ipſam operationem: ſic, verbi cauſa, principium videndi, ſeu *viſus*, eſt actus primus, ipſum *videre*, actus ſecundus; ita hoc loco, ratio in actu primo vocatur principium ratiocinandi, ratio in actu ſecundo dicitur ipſa ratiocinatio. Logica dirigit proprie, non rationem in actu primo, hoc eſt, ipſum intelligendi principium; ſed dirigit rationem in actu ſecundo, id eſt, ipſas noſtras intellectiones.

[4. *Conceptus*) ſive notio, definitur, *repræſentamen rei in intellectu*: illa repræſentatio fit per imagines rerum in intellectu receptas: nam ab omnibus rebus quædam profluunt effluvia, ſive imagines, quæ res repræſentant, quando illæ per aerem devehuntur ad oculum aut cerebrum, ipſæ tamen nec videntur, nec intelliguntur, ſed per illas omnia & videntur & intelliguntur. Repræſentationes rerum in oculo vocantur ſpecies viſibiles, & in genere, ſenſibiles repræſentationes rerum in cerebro vocantur ſpecies intelligibiles: ipſum vero cerebrum idoneum eſt hiſce imaginibus recipiendis, quia eſt ſubſtantiæ flaccidæ, humidæ, & mediullaſæ.]

[5. *Species* dicitur ab inuſitato verbo *ſpecio*, quod olim ſignificabat *video*; ut proprie *ſpecies* ſit imago rei delata ad oculum, qua res videtur, ſed per ſynecdochen hæc vox tranſlata eſt ad imagines receptas in intellectu, quibus res intelliguntur. Eſt autem hoc plane admirandum, quod, cum nulla res quæ videtur aut intelligitur, vel oculum vel intellectum ſubeat, ab omni re effluant tales ſpecies, id eſt, imagines, quibus omnia videntur & intelliguntur, quæ vel oculo vel intellectui res repræſentant, atque ibi quaſi pingunt: quemadmodum enim pictura repræſentat rem pictam, ita iſtæ ſpecies ſive imagines repræſentant rem viſam aut intellectam.]

[6. Quando anima ad repræſentationem rerum factam in cerebro attendit, dicitur *intelligere*, & vocatur tum *intellectus*; & ipſa *intellectio* nihil aliud eſt quam repræſentatio rei ab intellectu perceptæ.]

7. Eſt vero cognitio mentis noſtræ triplex, quæ à Logica dirigitur: una, quæ dicitur *apprehenſio*

benſio ſimplex, & *prima mentis operatio*; altera, quæ dicitur *compoſitio & diviſio*, & *ſecunda mentis operatio*; tertia, quæ dicitur *diſcurſus*, & *tertia mentis operatio*. I. *Apprehenſio ſimplex* eſt unius rei unica impreſſio, aut repræſentatio, facta in intellectu aut cerebro per ſpeciem intelligibilem unam; ut, cum ſimpliciter intelligitur *lapis*. Quemadmodum cum in ſpeculum aut in ceram aliquam imprimitur unum ſigillum, eſt repræſentatio ſimplex ſive una; &, ſi ſpeculum vel ceta foret animata, eſſet apprehenſio ſimplex: ita quoque cum in intellectum aut cerebrum, quæ ſunt inſtar ſpeculi aut cerę, una imprimitur res, *apprehenſio* dicitur *ſimplex*, & ipſa res apprehenſa *thema ſimplex*. II. Duarum rerum impreſſiones duæ in intellectu aut cerebro factæ per duas ſpecies intelligibiles, vocantur *conjunctio & diviſio*, ſi ſcil. affirmentur vel negentur res ſimpliciter apprehenſæ; & res ipſæ vocantur *thema complexum*. *Conjunctio & diviſio* idem ſignificant, quod affirmatio & negatio: utraque fundatur in ipſarum rerum conſenſu & diſſenſu. omnes enim res ita ſunt conditæ à Deo, naturæ auctore, ut, aliquo modo inter ſe conveniant, (hæ in intelligendo inter ſe debent conjungi, & in enunciando de ſe invicem affirmari) atque aliquo modo inter ſe diſcrepent. (quæ in intelligendo debent à ſe invicem dividi, & in enunciando de ſe invicem negari:) hæc rerum conjunctio & diviſio in intellectu facta nuncupatur *Judicium*. III. Quando plures impreſſiones rerum plurium inter ſeſe diſponuntur, tribuſque enunciationibus comprehenduntur, & ſe mutuo notificant, vocantur *diſcurſus*: ut, ſi mens apprehendat quid ſit *lapis*, quid ſit *figura quadrata*; & tum probet, aliquod corpus eſſe figuratum figura quadrata, per tertium & medium terminum *lapis*, (qui hoc notificat) erit *diſcurſus*: ut, *Lapis habet figuram quadratam. Lapis eſt corpus. Ergo aliquod corpus habet figuram quadratam.* Vel, ſi probet lapidem eſſe quadratum, quia conſtat 4. lateribus: ut, *Quod conſtat 4. lateribus, eſt quadratum. Lapis conſtat 4. lateribus. Ergo eſt quadratus.*

2. In hiſce tribus cognoſcendi vel concipiendi modis, intellectũ aut rationem dirigit Logica.

[9. Omnis intellectio humana ad tres haſce mentis operationes referri poteſt: quicquid enim intelligas, vel apprehendis ſimpliciter, vel affirmas aut negas, vel ratiocinando ex præmiſſis concluſionem infers, quod eſt *diſcurrere*.]

10 *Apta*) id eſt, perſpicua ac diſtincta, & quæ clare exprimat ac ſignificet res intellectas. Orationis ornatum Rhetorica, emendationem Grammatica ſpectat, claritatem Logica.

Quæſt. II. *Quid eſt Logica?*

Logica eſt Ars conficiens inſtrumenta, iiſque dirigens intellectum in cognitione rerum.

1. Trium sunt genera præcepta, quibus artes omnes, scientiæ, ac disciplinæ, docentur & discuntur. 1. *Definitio*, quæ explicat quid res sit: 2. *Divisio*, quæ docet quotuplex sit: 3. *Canon*, qui exponit proprietatem, quæ nec definitione nec divisione percipi potuit: dicitur etiam *maximæ*, aut *regulæ*.

[2. Ab hisce trium generum præceptis, definitione, divisione, canone, accurate debent discerni *commentarii* quibus explicantur; quia plus libertatis est in commentariis quam in præceptis. Nam præcepta debent esse singulis disciplinis propria, & nullum præceptum quod ad unam pertinet disciplinam, inferendum est aut inferendum disciplinæ alteri: sic, verbi causa, in hac ipsa Logica nullum debet inseri præceptum quod pertinet ad Physicam aut Metaphysicam, aut ullam aliam disciplinam: ideo singulis disciplinis suæ sunt definitiones, divisiones, & regulæ proprix. At vero in commentariis, ibi licet ex quacunque disciplina proferre quæ faciunt ad explicationem præcepti præsentis: ita, verbi causa, in commentario alicujus vel definitionis, vel divisionis Logicæ, licet proferre exempla & alia ex Physica, ex Metaphysica, Theologia, & quacumque disciplina.]

3. *Logica est Ars*) In omni definitione duo sunt, *Genus* & *Differentia*. *Genus* significat naturam communem rei definitæ cum rebus aliis: *Differentia*, naturam rei definitæ propriam. Exempli gratia, *Animal* est genus, quia significat naturam homini, tanquam rei definitæ, cum rebus aliis; scilicet brutis, communem: *Rationale* differentia est, quia significat naturam soli homini propriam. Sic in definitione Logicæ, *Ars genus* est, quia significat naturam Logicæ cum Grammatica, Rhetorica, Medicina aliisque artibus, communem: reliqua verba *differentiam* designant, quia describunt naturam Logicæ propriam. Desumpta vero est *differentia* à fine, qui est *cognitio rerum*, ab officio, quod est *conficere instrumenta*, à subjecto circa quod versatur, quod est *Intellectus*, seu potius intellectus operatio.

[4. *Ars*) Duûm sunt genera potentiæ in homine cum nascitur: quædam statim à nativitate operantur, uti facultas nutrix, accretrix, videndi, &c. quædam non item, ut facultas loquendi, ambulandi, intelligendi, &c. & hæ, ut in actum prorumpant, egent frequenti actuum exercitio, quod inducit habitum, id est, aliquam producit qualitatem, quæ potentias, ante ineptas ad operandum, reddat faciles, promptas, atque expeditas in operando: talis habitus, intellectum facilitans in intelligendo, dicitur Logica, & vulgo *Logica habitualis*.]

[5. Atque hæc distinguitur à Logica extra mentem, libro contenta, quæ, quia nihil est aliud quam congeries præceptorum, id est, definitionum, divisionum, & canonũ, recta methodo dispositorum, *systematica* dicitur. Logica ha-

habitualis ſic vocatur, quia haberur, hoc eſt, poſſidetur ab intellectu hominis in quo eſt, & quia eum reddit habilem, hoc eſt, promptum & expeditum ad intelligendum; ideoque hæc in mente hominis, non extra eam, eſt: at ſyſtematica dicitur à ſyſtemate, id eſt, congerie præceptorum, quæ in unum librum ac codicem ſunt compacta; ut eum aliquem rogamus, an Logicam diſcat Ariſtotelis, an Rami. Definitur vero hoc loco Logica habitualis, non ſyſtematica, ob hanc cauſam: Quia Logica illa debet definiri à quæ finis eſt docenti ac diſcenti propoſitus; traditur enim Logica methodo analytica, quæ initium facit à fine, atque ab eo tranſit ad media, quibus finis acquiritur. Sed finis docenti ac diſcenti propoſitus, eſt Logica habitualis, quæ intellectum reddat habilem ad intelligendum; non ſyſtematica, quæ ſolo codice comprehenditur. Hujus Logicæ habitualis genus ponitur *ars*, non *ſcientia*, non *habitus inſtrumentalis*. Tres ſunt opiniones de genere Logicæ. Nonnulli illud faciunt Scientiam, ut Conimbricenſes & Scholaſtici: nonnulli habitum inſtrumentalem, ut Zabarella & alii: nonnulli Artem ut Keckermannus & Autor noſter. ſententia poſtrema eſt vera, quod per membra probatur.]

[6. *Ars* eſt genus Logicæ, quia eſt habitus quo intellectus aliquid efficit, puta, definitiones, diviſiones, ſyllogiſmos, & methodum, ſecundum præſcriptum rectæ rationis, id eſt ſecundum præcepta quæ à recta ratione profluxere. Per rectam vero rationem intelligitur judicium intellectus, nullis præjudiciis aut affectibus abreptum. Male nonnulli intelligunt per rectam rationem, incorruptam, & peccato originali carentem: talis quippe nulla datur; omnis enim intellectus humanus naſcitur corruptus. ſed illa dicitur recta ratio, quæ libera eſt ab affectibus pravis & præjudiciis. Quid affectus pravi ſint, experientia conſtat, & unuſquiſque in ſe nimis quam ſæpe deprehendit; ut eſt ira, metus, &c. cum excedunt modum. Quid præjudicia ſint multi ignorant, aut ignorare volunt, qui tamen iis laborant: nempe, præjudicia voco, judicia mentis lata de rerum veritate, antequam illa debite ſint examinata, aut ſæpe ad examen ne quidem vocata; ut, cum quis aliquid accepit tanquam verum, ob authoritatem ſolam alicujus, verbi cauſa, Ariſtotelis, vel quia hoc judicium ab infantia ſua circumgeſſit, & per ſolos ſenſus accepit, atque in eo acquievit nullo unquam facto per intellectum, aut inſtituto per rationem examine.]

[7. Non eſt vero genus Logicæ *Scientia*: quia hæc in ſola contemplatione ſubſiſtit & acquieſcit; Logica vero non eſt contenta nuda cognitione præceptorum, de definiendo, dividendo, argumentando, &c. ſed iſtam cognitionem tranſfert ad operationem, actum ſcil. definiendi, dividendi, &c. Non eſt

gne

genus Logicæ *habitus instrumentalis* aut *instrumentum* : quia nullum relatum est genus entis absoluti; sed instrumentum seu habitus instrumentalis est relatum, Logica vero ens absolutum: ergo Logicæ genus esse non potest instrumentum, vel habitus instrumentalis. Probatur minor: Nam instrumentum refertur tum ad causam principalem cui inservit, tum ad effectum quod eo producitur: Logica autem est ens absolutum, quia ponitur in prædicamento qualitatis, & quidem in prima specie, puta habitu; at qualitas tantum entia continet absoluta.]

[8. Habitus instrumentalis dicitur *Ars*, qua instrumenta suppeditat alteri arti; quemadmodum ars fræna ria & ephippiaria fræna & ephippia suppeditat, tanquam instrumenta, arti equestri: talis quidem habitus est Logica; nam suppeditat omnibus aliis artibus modum conficiendi instrumenta cognitionis, definitionem, divisionem, syllogismum, &c. attamen habitus instrumentalis non est ejus genus, ob rationem allatam.]

9. *Instrumenta*) scil. interna, quibus aliquid cognoscitur, ut sunt Definitio, Divisio, Syllogismus, & Methodus: non externa, quibus aliquod opus extra nos & mentem nostram producitur. *vid. l. 2. cap. 1. quæst. in commentario.*

10. *Dirigens*) proprie id dirigitur, quod à recta via abertat. Intellectus noster ante lapsum primi parentis nostri in cognoscendo erat perfectus; post lapsum vero, multum corruptus, perfectionem istam amisit, & à via perfecte cognoscendi procul abertavit: utique jam rem bene cognoscamus, opus nobis est Logica, quæ nos in rectam quasi viam reducat, & in ea retineat.

Quæst. III. *Quot sunt partes Logicæ?*

Duæ: prior agit de *Thematibus*, eorumque variis affectionibus; posterior disserit de ipsis *Instrumentis*, quibus themata tractantur, sive quibus intellectus dirigitur, cum in thematum sive rerum cognitione quærenda versatur.

1. *Duæ*) Divisio Logicæ est non generis in species distributio, sed integri in membra. Prior pars Logicæ vocatur *Thematica*, quia circa themata versatur: posterior *Organica*, quia explicat organa seu instrumenta cognoscendi. Prior libro primo, posterior secundo traditur.

[2. Dividitur hic Logica systematica, cum tamen fuerit definita habitualis. Et ratio est, quia illa Logica definienda erat quæ erat finis, talis est habitualis; & illa dividenda quæ comprehendebat media, & talis erat systematica.]

3. *Thematibus*) Materia instrumentorum alia est ex qua, alia circa quam. materia circa quam sunt ipsa themata; & de his agitur in Prædicamentis: materia

teria ex qua ſunt affectiones thematum; de his agitur à Prædicabilibus uſque ad finem libri primi.

CAPUT II.

Quæſt. I. *Quid eſt thema?*

THema eſt, quicquid intellectui cognoſcendum proponi poteſt.

1. *Thema*) proprie ſignificat quodcunque *ponitur*; per ſynecdochen generis, id quod ponitur ad cognoſcendum. Cognitio nihil aliud eſt, quam imago & ſimilitudo rei quæ eſt extra mentem, in mentem impreſſa; quemadmodum in ſpeculum aut ceram imprimitur imago rei quæ eſt extra ſpeculum aut ceram.

[2. Thema differt à conceptu: quod conceptus ſit rei in intellectu repræſentatio; thema ſit res repræſentata, & per repræſentationem cognita; ſive res cognita ſit vera, ut lapis, ſive ficta, ut regia ſolis: ideoque Thema eſt omne ens & non ens quod cognoſci poteſt.]

Quæſt. II. *Quomodo dividitur thema?*

In ſimplex & complexum.

Quæſt. III. *Quid eſt thema ſimplex?*

Quod ſine notionum complexione, ſive, ſine affirmatione aut negatione, apprehenditur: ut, *Socrates, diſputat*, id eſt, (men diſputeerr) *reſpublica, hircocervus.*

1. *Quod ſine*) Thema *ſimplex* definitur clarius, cum unius rei imago imprimitur in intellectum; *complexum*, cum plurium rerum imagines, exque inter ſe conjunctæ ſeu affirmatæ, vel disjunctæ ſeu negatæ, imprimuntur in intellectum. omnium clariſſime definitur Thema *ſimplex*, de quo nihil affirmatur vel negatur; & *complexum*, in quo aliquid de alio affirmatur vel negatur.

2. Thema ſimplex unico mentis actu & ictu cognoſcitur, quia res eſt una; ut, *lapis*.

3. *Diſputat*) debet ſumi indefinite pro *diſputare*, vel *actu diſputandi*: ſi enim ſubintelligatur definita perſona, ſcilicet hic vel ille, eſſet aut ſignificaret thema complexum. Melius dixiſſet Author *diſputatur*: quia ſumitur & indefinite & impersonaliter; at nunquam ſic ſumitur vox *diſputat*.

Quæſt. IV. *Quid complexum?*

Quod apprehenditur, duabus pluribuſve notionibus affirmatione

firmatione aut negatione copulatis: ut, *Socrates disputat; Ningit, pluit; itur, statur.*

1. Non sufficit, ut thema complexum pluribus mentis nostræ actionibus cognoscatur; sed requiritur, ut per intellectiones illas aliquid de alio vel affirmetur vel negetur. Exempli gratia, *Amor Parentum erga liberos* non est thema complexum, licet apprehendantur & *parentes* & *liberi* & *amor*, quia nihil affirmatur aut negatur: sed cum dico, *Amor Parentum erga liberos est laudabilis*, est thema complexum.

2. Ergo, nec vocum, nec notionum multitudo aut coacervatio facit thema complexum; sed affirmatio aut negatio de aliqua re. Hic quidem multæ sunt voces ac notiones; est vox ac notio *amoris*, *parentum*, *liberorum*: sed de istis nihil affirmatur aut negatur, nihil dicitur, & una vox interdum thema complexum significat, quia affirmationem aut negationem involvit, ut, *ningit*: nam verba impersonalia activa significant thema complexum, quia subintelligitur aut involvitur nominativus tertiæ personæ, ut, *ningit*, scilicet cœlum, aer, vel nubes; non item sic impersonalia passiva. Ideoque *itur*, *statur*, non sunt exempla thematis complexi, sed simplicis.

Quæst. V. *Quotuplex est thema simplex?*

Duplex; universale, & singulare.

Quæst. VI. *Quid est universale?*

Universale est, quod de pluribus suapte natura prædicari aptum est; [sic ut nomen & natura rei universalis multiplicetur in illis pluribus, de quibus dicitur.] ut, *homo*, *equus*, *planta*.

1. *Prædicari*) est idem in Logicis quod de alio dici, seu posteriori loco in enunciatione poni; quemadmodum id quod ponitur loco priori dicitur *subjici*: unde exorta sunt nomina *subjecti* & *prædicati*, quæ significant partes enunciationis. [Dicitur vero aut prædicatur universale de pluribus, & quoad nomen & quoad definitionem, quatenus & nomen & definitio thematis universalis de pluribus enunciati potest: sicuti de Petro, Paulo, Ioanne, singulisque hominibus, enunciatur & nomen & natura hominis. Hæc universalium de pluribus prædicatio fundatur in eo, quod eorum natura pluribus insit; natura enim hominis inest Petro, Paulo, Ioanni, reliquisque hominibus.]

2. Notanda hic sunt verba *suapte natura*: quia ad thema universale non sufficit, ut de pluribus prædicetur; sed & debet natura illa, quæ prædicatur, inesse

esse illis pluribus, de quibus prædicatur. sic *canis* non est universale thema respectu canis domestici, marini, & cœlestis, quia non inest illis natura communis canis.

[3. Vulgo quidem dicunt, prædicari sequitur inesse, & modus prædicandi sequitur modum essendi aut inessendi; ideoque quod prædicatur de pluribus, etiam pluribus inest, & thema universale de pluribus prædicari non posset, si non inesset pluribus, saltem inesse per naturam posset: sic autem inest pluribus, ut & natura & nomen thematis universalis in singulis multiplicetur quibus inest, & de quibus prædicatur; sic ut ista plura, singula sibi naturam universalem possideant, distinctam in singulis. Ita, verbi causa, homo prædicatur de Petro, Paulo, Joanne, quia natura humana singulis inest, sunt enim singuli, homines: ac sic inest, ut in singulis multiplicetur, sunt enim multi homines, scilicet tres; & singuli habent naturam humanam sibi propriam, distinctam à natura humana alterius; quæ enim natura humana, id est, quod corpus, & quæ anima rationalis est Petri, ea natura humana, illud corpus, illa anima, non est Pauli, non est Ioannis. Hinc liquet, cur Deus non possit dici thema universale, quamvis de pluribus personis, scil. tribus, Patre, Filio, & Spiritu sancto, prædicetur, & natura divina illis pluribus insit: quia scilicet illa non multiplicatur in illis, sic ut singulæ personæ habeant distinctam naturam divinam, singulis propriam, & sint tres dii; sicuti Petrus, Paulus, Ioannes, habent distinctam naturam, singulis propriam, & sunt tres homines: ideoque, Deus non est universale thema respectu trium personarum Patris, Filii, & Spiritus Sancti, sicuti homo quidem est respectu Petri, Pauli, Ioannis.]

[4. *Est aptum*) Universale non exigit actu plura, de quibus reipsa & de facto prædicetur; sed sufficit, ut natura universalis sit talis, quæ de pluribus prædicari potest, si ista plura existant. Ita animal erat universale, solo existente bruto, nondum condito homine; quia, licet tum de solo bruto prædicaretur actu, attamen, quia poterat prædicari etiam de aliis, scil. hominibus, universale fuit. sic homo, solo existente Adamo, non poterat nisi de illo uno prædicari actu, nam reliqui homines non erant, de quibus prædicaretur; fuit tamen universale, quia non repugnabat naturæ hominis, ut de pluribus aliis prædicaretur, si, & quando crearentur.]

[5. *Universale* vulgò dici solet Logicis, *totum potentiale*, & non *actuale*; quia nec genus, ut *animal*, exigit ut actu plures sint species, *hominea*, nec species, *homo*, exigit ut actu plura sint individua, ut *Petrus*, *Paulus*, &c. hinc natum est illud axioma philosophorum, *Genus conservari potest in una specie*, & *species in uno individuo*.]

6. Sol, etsi unus est, est tamen

thema

thema universale, quia per naturam aptus est prædicari de pluribus, si plures soles condantur; haberent enim & isti eandem naturam calefaciendi, illuminandi, &c. cum nostro sole.

Quæst. VII. *Quid singulare?*

Quod de uno tantum suapte natura prædicari aptum est; [quia uni tantum inest, sc. enti reali] ut, *Alexander*, *Bucephalus*, *hæc pyrus*.

1. *Singulare* thema proprie & per se non prædicatur, sed subjicitur: verum cum prædicatur, prædicatur tantum de uno.

[2. Cum natura Dei non uni tantum insit, sed pluribus, nempe tribus personis, nec de uno tantū, sed de tribus, Patre, Filio, Spiritu Sancto, prædicetur, non videtur esse thema singulare.

3. Resp. Primo hic intelligitur tantum & definitur thema singulare finitum, non autem infinitum, quale est Deus. Secundo, cum thema singulare dicitur de uno prędicari tantum, & uni inesse tantum, intelligitur illud unum tanquam inferius & subordinatum, non tanquam collaterale & coordinatum. At Deus non dicitur de tribus personis, nec natura divina illis inest, ut inferioribus aut subordinatis, sed ut collateralibus ac coordinatis.]

Quæst. VIII. *Quomodo vocantur singularia?*

Individua. ἄτομα.

Quæst. IX. *Quare?*

Quia dividi non possunt in plura ejusdem nominis ac naturæ, [sc. singularis.] *Alexander* enim dividi non potest in plures *Alexandros* tales, qualis fuit rex Macedonum, nec *Bucephalus* in plures *Bucephalos*: at *homo* dividi potest in plures *homines*, puta, in *Socratem* & *Platonem*; & *equus* in plures *equos*, puta, in *Bucephalum* & *Cyllarum*, &c.

[1. Etsi plures obtinuerint nomen *Alexandri*, non tamen ideo ejusdem numero fuerunt nominis, quia non omnibus nomen *Alexandri* impositum est ab iisdem scilicet parentibus, eisdem ob causas, eodem tempore ac loco, & sub iisdem singularibus circumstantiis: nec eadem natura fuit Alexandri hujus, quæ fuit Alexandri alterius, intelligendo naturam singularem; quia hic Alexander non fuit iste: hic Rex fuit, doctus, fortis; at ille, subditus, indoctus, ignavus, &c.]

Quæst. X. *Quotuplicia sunt individua?*

Duplicia; determinata, & vaga.

Individua dicuntur *determinari*, quando certo loco & tempore circumscribuntur: *vaga*, contra.

Quæst.

Quæſt. XI. *Quot modis determinantur individua?*

Quatuor modis. 1. nomine proprio; ut, *Plato*, *Socrates*, *Bucephalus*, *Melampus*. 2. nomine communi ſive appellativo, quod per excellentiam ſumitur pro proprio; ut, *Philoſophus* pro *Ariſtotele*, *Orator* pro *Cicerone*. 3. pronomine demonſtrativo; ut, *hic*, *ille homo*. 4. periphraſi; ut, *Apoſtolus gentium*, id eſt *Paulus*.

Cum nomen appellativum ſumitur pro proprio, eſt Synecdoche generis.

Quæſt. XII. *Quid eſt individuum vagum?*

Quod effertur pronomine incertæ partis, ſcil. in numero ſingulari; ut, *aliquis*, *quidam homo*.

1. *Aliquis*, *Quidam*) dicuntur pronomina incertæ partis, quia non deſignant certam aliquam perſonam, ſcilicet, Petrum vel Paulum. Græci elegantèr hoc exprimunt per ὁ δεῖνα.

2. *Individuum vagum* non habetur pro individuo, quia additum ſubjecto non facit enunciationem ſingularem, ſed particularem; ut, *aliquis homo eſt doctus*. vid. quæſt. 9. cap. 29. lib. 1.

CAPUT III.

Quæſt. I. *Quæ ſunt ſpectanda in themate ſimplici?*

PRimo, *Categoriæ* & *Affectiones*, ſcil. rationis, quæ ex varia rerum habitudine ad ſe invicem, & ex modo quo intellectus eas concipit, atque inter ſeſe comparat, oriuntur: deinde *Interpretatio* & *Affectiones*, ſc. orationis, quas intellectus vocabulis affingit ex modo conceptus ſuos interpretandi.

[1. *Categoriæ* ſunt inventæ in hunc finem, ut tanto facilius intellectus humanus verſaretur circa res cognoſcendas, qui admodum juvatur, ſi res cognoſcendæ ipſi diſtincte, & certo ordine ac ſerie proponantur, quod fit in Categoriis: ſunt enim ex ſicuti mappæ geographicæ, in quibus varia mundi regna, regiones, provinciæ, urbes, pagi, maria, flumina, aliaque mundi loca repræſentantur, ut tanto facilius cognoſcantur; ita etiam in categoriis, res cognoſcendæ, quæ in hoc univerſo ſunt innumerabiles, ſuo ordine ac ſerie digeruntur, & per ſuas claſſes diſponuntur, ut uno quaſi intuitu conſpiciantur, & ſic facilius cognoſcantur: in quem finem tabulæ categoricæ adornatæ ſunt à Keckermanno aliiſque, quas ſæpius contemplari utiliſſimum fuerit Logicæ ſtudioſis: nam præter hunc genera-

ricum

talem usum quem Categoriæ præstant, quod res omnes cognoscendas redigant in certum ordinem, ut tanto facilius cognoscantur, specialem habent usum in doctrina definiendi; ex his enim, tabulis prædicamentalibus inspectis, facile est invenire & genus & differentiam, uti hoc posthea docebitur; inserviunt quoque divisionibus instituendis, ex iisdem enim facile est reperire cujusvis generis partes, in quas divisio instituti solet: sed ante omnia inserviunt conficiendis syllogismis; ex iis enim accipere est ingentem copiam ac segetem terminorum mediorum, quibus in omni syllogismo ad probandum est opus.]

2. Spectantur in themate simplici *Categoriæ*, quando consideratur ad quam categoriam thema simplex pertineat.

3. *Categoriæ*) Quia res cognoscendæ sunt quamplurimæ, & numero fere infinitæ, non potest commode intellectus versari circa illas cognoscendas, nisi ad certas classes & capita certa reducantur, quæ solent vocari *Categoriæ*.

[4. *Categoria* vox est forensis, notatque idem quod *accusatio*; quæ quia non potest fieri, nisi actor aliquod crimen de reo prædicet, per synecdochen speciei translata est in Logicis ad significationem generalem, significatque idem quod *prædicatio*: hic tamen non ipsum actum prædicandi notat, sed rem quæ prædicatur, Latini philosophi barbare dixerunt *Prædicamentum*.]

[5. *Affectiones rei* vocantur, quæ conveniunt rebus in se, & per se, ex natura sua, etsi nec à ratione intelligantur, nec oratione proferantur: sic *risibilitas* & *eruditio* conveniunt homini.]

[6. *Affectiones rationis* dicuntur, quæ conveniunt rebus quatenus menti nostræ objiciuntur cognoscendæ; & quæ extra cognitionem mentis rebus non competunt, nec sunt, nisi quando & quamdiu mens intelligit: sic *esse speciem* convenit homini.]

[7. *Affectiones vocis* sunt, quæ conveniunt rebus quatenus oratione proferuntur; ut, esse *subjectum* aut *prædicatum*.]

[8. Hic intelliguntur affectiones secundi & tertii ordinis, quia & rationem & orationem dirigit Logica.]

[9. Logica nullas tradit aut explicat *affectiones rei*, unde neque est disciplina realis; sed illæ exponuntur in aliis philosophiæ partibus. Ita affectiones rei quæ Deo competunt per naturam suam, explicat Metaphysica, ut sunt Dei simplicitas, unitas, immensitas, æternitas, &c. eadem explicat affectiones rei quæ Angelis conveniunt ex natura sua, ut sunt spiritualitas, incorruptibilitas, &c. eadem explicat affectiones rei quæ animæ rationali competunt per naturam suam, ut sunt immortalitas, indivisibilitas: affectiones rei quæ competunt quantitati, sive numero sive magnitudini, ut varias figuras, & cæteras, explicat Mathematica; affectiones rei quæ competunt corporibus ut sunt locus, motus, tempus, calor, frigus, gravitas,

gravitas, levitas, color, sonus, &c. explicat Physica. Logica vero explicat tantum *affectiones* tum *rationis*, tum *orationis*, id est, docet tantum modum per rationem cognoscendi, & per orationem proferendi, affectiones rei in aliis disciplinis explicari solitas: unde hæc dicitur disciplina Rationalis, aut etiam Notionalis]

10. Per *habitudinem rerum* intelligitur, partim rerum convenientia, partim discrepantia.

[11. Deus ita res omnes sapienter condidit, ut aliquo modo inter se conveniant, & aliquo modo discrepent: sic videmus hominem cum bruto convenire in animali, discrepare in rationali; terram cum aqua convenire in frigore, differre in siccitate; plantas & animalia convenire in eo quod nutriantur & crescant, discrepare in eo quod hæc sentiant, illæ non item. Hæc convenientia rerum & discrepantia vocatur *habitudo*, quia per eam utramque res diverso modo ad se invicem habent: & hanc mutuam rerum habitudinem contemplari, non tantum jucundum est philosophanti, sed & utile, ad affectiones rationis & orationis inveniendas; quod quomodo fiat, in commentario statim subjuncto docetur.]

12. *Concipit*) id est apprehendit, intelligit.

[13. *Affectiones rationis* in themate simplici dicuntur *oriri* ex eo, quod mens hominis, contemplando res in prædicamentis dispositas, in iis deprehendat quandam vel convenientiam, vel discrepantiam: verbi causa, cum mens contemplatur prædicamentum substantiæ, cognoscit in eo collocatum hominem & brutum, & deprehendit ea convenire in communi natura & ratione animalis; hinc hominem & brutum *species* facit, ut animal *genus*. Deinde, cum mens genus de specie (animal de homine aut bruto) enunciat, & sic conceptus suos exprimit, vocat animal *prædicatum*, & hominem vel brutum *subjectum*. Illæ sunt affectiones *rationis*, hæ *vocis*.]

[13. Intellectus hominis formaturus affectiones rationis, quæ vulgo dicuntur entia rationis, aut etiam notiones secundæ, ut sunt genus, species, &c. primo simpliciter apprehendit res in categoriis dispositas: secundo, eas inter se comparat; comparando quandam earum inter se deprehendit & convenientiam & discrepantiam: tertio, aut convenientiam rejicit, cognoscendo solam discrepantiam, aut discrepantiam rejicit, cognoscendo solam convenientiam; & sic aut unum aut alterum abstrahit, ac cognoscendo præscindit à rebus simpliciter apprehensis, & inter se comparatis; & sic formatur affectionem rationis. Verbi causa, intellectus, contemplando categoriam substantiæ, apprehendit simpliciter hominem, brutum, ibi collocata; apprehensa inter se comparat; comparando deprehendit, hominem & brutum convenire in eo, quod ambo sint animal, id est, quod sint substantiæ corporeæ, viventes, sentientes; discrepare

in eo, quod homo sit rationalis, brutum irrationale: quando nunc tantum intelligit id in quo homo & brutum conveniunt, scilicet τὸ animal, abstracta & præcisa, id est, non intellecta, rationalitate aut irrationalitate, format de animali affectionem rationis, quæ vocatur genus, de homine, quæ vocatur species: si abstracto & præciso, id est, non intellecto, animali aut homine, intelligat tantum id in quo homo & brutum discrepant, scilicet rationalitatem aut irrationaliratem, format affectionem rationis, quæ dicitur differentia. & sic se res habet in aliis affectionibus rationis, quæ sequuntur categorias, uti affectiones orationis sequuntur interpretationem.]

Quæst. II. *Quid est categoria?*

Categoria est series seu ordo rerum sub eodem summo genere gradatim dispositarum.

1. *Res*) in prædicamentis *disponuntur* vel secundum gradus superiores & inferiores, vel secundum gradus collaterales. Genera & species priori modo; ut, animal & homo: differentiæ posteriori modo disponuntur; ut, rationale & irrationale.

2. *Rerum*) Ergo non vocum, non affectionum rationis, quas vulgo entia rationis vocant.

[3. Errant autores illi, qui putant in categoriis disponi tantum genera, species, differentias, & individua hoc est, ipsas illas notiones secundas sive affectiones rationis, nihil minus: sed hic disponuntur ipsæ res & affectiones, quæ sub illis vocabulis affectionum rationis latent ac significantur.]

4. *Dispositarum*) Dispositio rerum in prædicamentis secundum gradus inferiores & superiores dicitur subordinata; sed in eodem gradu collateralis aut coordinata: utramque videre est in hac tabula.

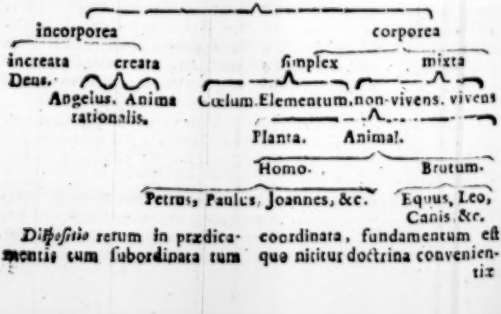

Dispositio rerum in prædicamentis tum subordinata tum coordinata, fundamentum est quo nititur doctrina convenientiæ

tiæ & diverſitatis coordinatæ ac ſubordinatæ: habet quoque uſum in ſyllogiſmo qui vocatur Sorites, & alibi.

Quæſt. III. *Quot ſunt categoriæ?*

Decem: ſubſtantia, quantitas, qualitas, relatio, actio, paſſio, ubi, quando, ſitus, & habitus.

[1. Quare ſint *decem* Categoriæ, non plures, non pauciores, ſolida ac ſufficiens ratio dari nequit. Quot vero ſunt categoriæ, tot ſunt ſumma genera prædicamentorum, πρῶτα κατηγορούμενα, id eſt, eorum quæ diverſo modo prædicantur; non vero entium, πρῶτα ὄντα, quaſi quæcunque in diverſis ſunt prædicamentis, diverſa ſint entia reipſa inter ſe diſtincta. Nihil minus.]

[2. Res in prædicamentis diſpoſitę dupliciter poſſunt ſpectari: vel ratione prædicationis de ſe invicem, quo modo ſpectantur in Logica; vel ratione entitatis quæ ſingulis competit, quo modo conſiderantur in Metaphyſica. Priori modo falſum eſt, illa omnia eſſe diverſa entia, quæ in diverſis collocantur prædicamentis; poſteriori modo verum eſt: ſed tum non fuerint decem prædicamenta, ut fortaſſe priori modo conſtitui poſſent; ſed vel duo tantum, ſubſtantia & qualitas, vel ad ſummum tria, ſi addatur quantitas, & hęc diſtinguatur à materia: nam certe relatio non poteſt dici ens, eſt enim tantum habitudo & reſpectus unius entis ad aliud; nec actio nec paſſio ſunt entia, quia ſignificant tantum modum quo aliquid agit aut patitur, aut quo aliquid fit; multo minus ubi, quando, ſitus & habitus, ſunt entia, nam ſignificant tantum modos, qui non ſunt entia, & ſemper diſtinguuntur à rebus modificatis, quæ ſunt entia.]

3. Notandum vero eſt bene, id quod in uno eſt prædicamento, non reperiri in alio; quemadmodum miles qui ſub uno vexillo militat, non poteſt militare ſub alio.

CAPUT IV.

Quæſt. I. *Quid eſt ſubſtantia?*

SUbſtantia eſt res per ſe ſubſiſtens, & ſubſtans accidentibus: ut, *ſpiritus*, *corpus*, *cælum*, *ignis*, *aqua*, *lapis*, *arbor*, *equus*, &c.

1. *Res*) idem eſt quod *ens* vel *ens reale*, habetque hic locum generis communis ſubſtantiæ & accidenti. ſignificat vero id quod non eſt nihil, ſive id quod exiſtit in hoc univerſo, aut ſaltem exiſtere poteſt. Vulgo dicunt philoſophi, quod habet eſſentiam vel exiſtentiam. Per eſſentiam intelligunt rei unjuſcujuſque naturam, qua eſt aliquid, non vero nihil, & qua ab aliis

rebus distinguitur, & qua cognoscitur ac definitur, sive illa res inveniatur in mundo, sive non: per existentiam intelligunt id quo unaquæque res fiat, & reperitur extra causas producentes. Hæc duo vocabula multum distinguuntur: nam tempore hyberno rosa non habet existentiam, quia non invenitur tunc in mundo posita extra causam sui producentem; habet tamen essentiam, qua non est nihil, sed qua definitur, atque ab aliis plantis rebusque omnibus distinguitur: nam etiam cum rosa non existit, verum est, *rosa est flos rubri coloris, gratî odoris, &c.* quæ est ejus qualiscunque definitio. Jam vero utrumque hoc, & essentiam habere, & existentiam, convenit enti, sive rei, prout est genus tum substantiæ tum accidentis.]

[2. Ens sumitur vel ut participium, vel ut nomen; quemadmodum multa participia, amissa significatione temporis, degenerant in nomina; ut cum dico *amans vini*, amans est nomen, *amans vinum*, est participium. Ens ut participium præsentis temporis, significat id quod jam nunc est in rerum natura, & ei respondet in abstracto existentia: ens ut nomen, amittit significationem temporis, nec significat id quod nunc est, sed saltem quod esse potest, & ei respondet in abstracto essentia, ipsum enim ens est concretum, quia est adjectivum. Substantia utroque modo dicitur ens, sed potissimum cum sumitur ens ut nomen; ac tum iterum accipitur vel late, vel stricte. Late, ens significat omne id quod non est nihil; quo sensu etiam relationes, actiones, passiones, & omnes modi rerum possunt dici entia. Tam late hic non sumitur, cum substantia dicitur ens; sed stricte, prout ens vulgo dicitur reale, atque comprehendit sub se hæc quatuor, substantiam, accidens, Deum, creaturam; quod ens reale, quidnam sit, vix aliter definiri potest, quam enumeratione istorum quatuor.]

[3. Quærunt philosophi, quale genus sit ens, an univocum, an analogum, respectu substantiæ & accidentis: univocum vocatur, quod æqualiter convenit suis speciebus; analogum, quod inæqualiter. Scotistæ tenent prius; Thomistæ posterius: & hoc quidem videtur probabilius. nam accidens debet substantiæ quod sit ens, est enim à substantia, tanquam à causa, & in ea existit, & extra eam ne esse quidem potest; at substantia non debet accidenti quod sit ens: ergo majori jure ens dicitur de substantia quam de accidente: consequenter, ens inæqualiter dicitur de utroque, ideoque est genus analogum; nam absolute dicitur de substantia, sed de accidente secundum quid, id est, per, & propter substantiam; unde Aristoteles fere semper accidentia vocat ὄντος ὄντα, id est, entis entia, substantias vocat simpliciter ὄντα, id est, entia.]

4. Cum Substantia dicitur *per se subsistere*, non significatur omnimoda

nimoda ejus independentia, hæc enim convenit soli Deo: sed tantum indicatur, eam non dependere ab alio, scil. ente creato, tanquam à subjecto, scil. inhæsionis; licet ab alio, scil. Deo, dependeat tanquam à causa efficiente: sic enim omnis substantia creata dependet à Deo.

[5. Aliquid dependet ab alio, vel tanquam à subjecto, scil inhæsionis, vel tanquam à causa efficiente. Quod dependet à subjecto sc. inhæsionis, dependet à re creata, in qua est, & non subsistit per se, sed per rem creatam: hoc modo omnis substantia est independens, & subsistit per se; nulla enim dependet ab alia re creata, tanquam à subjecto inhæsionis. Quod dependet à causa efficiente, dependet ab ente increato, à quo est: sic nulla creatura est independens, aut subsistit per se; omnis enim subsistit per Deum, creantem & sustentantem omnia. Nam res omnes, præter Deum, vel dependent à Deo, tanquam à causa, & efficiente & conservante: (ut enim nihil seipsum potest producere, ita nec seipsum potest conservare, & sic nulla substantia creata per se subsistit) vel res creatæ dependent, quædam ab aliis rebus creatis, non tanquam à causa efficiente & conservante, sed tanquam à subjecto, in quo sint, ut extra illud inveniri atque existere nequeant; tales res creatæ vocantur *accidentia*, & dicuntur inhærere substantiæ. Sicut hæc duo opponantur, *per se subsistere*, quod convenit substantiæ, dicitque eam non esse in alia re, tanquam in subjecto, scil. inhæsionis; & *inhærere substantiæ*, ut subjecto scil. inhæsionis, quod convenit accidenti, dicitque id non per se subsistere.]

6. *Substare accidentibus*) significat, esse subjectum accidentium, scil. inhæsionis.

7. Illa verba, *substans accidentibus*, proprie non pertinent ad definitionem substantiæ in genere, sed tantum spectant definitionem substantiæ creatæ. [Deus enim substantia est, non accidens; & substantia est, quatenus est ens sumtum & ut participium, & ut nomen, tum late, tum stricte: præterea, per se subsistit, quia nulli subjecto inhæret: sed non potest dici substare accidentibus, nam in Deo nulla sunt accidentia, quippe quæ imperfectionem aliquam important, Deus autem est perfectissimus.]

8. Clarius potest definiri *Substantia*, res, seu ens reale, quod nullius creaturæ eget opera ut existat, atque in illa sit; *Accidens*, res, seu ens reale, quod alterius creaturæ eget opera ut existat, & in illa sit. Vel sic: Substantia est res, seu ens reale, quod nulli rei creatæ inhæret, ut subjecto inhæsionis; Accidens est res, seu ens reale, quod alteri rei creatæ inhæret, ut subjecto inhæsionis.

[9. Subjectum inhæsionis denominatur ab accidente quod inhæret, denominatione intrinseca; subjectum adhæsionis denominatur sive ab accidente, sive à substantia, quod vel quæ adhæret, denominatione extrinseca. sic cum dicitur *paries est albus*,

tus, est denominatio intrinseca; cum dicitur *Petrus est togatus*, est denominatio extrinseca, aut *paries est visus*, quia, nec toga Petro, nec visio parieti inest.]

[Quæst. II. *Quid est per se subsistere?*

Non esse in alio ut in subjecto. Hac enim ratione distinguitur substantia ab accidentibus, utpote quæ semper alicui subjecto inhærent; quorum adeo *esse* nihil aliud est quam *inesse*.]

[Quæst. III. *Quid est esse in subjecto?*

Esse in subjecto dicitur, quod cum in alio sit non ut pars, non potest tamen existere separatum ab eo in quo est.]

[1. *Subjectum* in philosophia aliud est inhæsionis, aliud denominationis. Prius vocatur illud, cui aliud ens inest, & quidem accidens. De hoc hic est sermo, cum quæritur, quid sit *esse in subjecto*: sic paries est subjectum inhæsionis respectu alboris. Posterius est, quod denominatur ab alio tale vel tale, licet ei non insit: sic quis denominatur togatus à toga, quæ tamen non ineſt ipsi, sed adest. De hoc subjecto hic non agitur. Ut vero aliquid sit in subjecto inhæsionis, requiritur]

[2. Primo, ut id quod inhæret sit ens reale, aliud & distinctum ab illo in quo inhæret; quod significatur, cum accidens dicitur *esse in alio*.]

[3. Secundo, debet illud quod inhæret in alio, non esse pars subjecti in quo inest, nec debet esse pars compositi, ut compositum ex illo & subjecto ipso constituatur: hoc est, quod dicitur, accidens nec partem esse essentiæ, quia nec subjecti, nec compositi essentiam constituit; nec integralem, quia & subjectum & compositum sine illo integrum esse potest.]

[4. Tertio, debet accidens, sive illud quod est in subjecto, ita arcte conjungi cum subjecto, ut non possit in hoc mundo existere alio loco & tempore, quam quo loco & tempore existit subjectum. Potest quidem accidens, verbi causa, albor, tolli, auferri, separari à subjecto in quo est, verbi causa, pariete, si scilicet hic denigretur: sed hoc fieri non potest, ut ille albor qui est in pariete hoc, inveniatur extra parietem in quo est alibi existere in rerum natura. hinc est quod dicant Logici, accidentis *esse* est *inesse*.]

[5. Substantia ergo aut in nullo est subjecto, ut *Petrus*; aut, si sit in subjecto, est in eo ut pars, ut *homo* in *Petro*, aut *animal* in *homine*; aut potest extra subjectum, in quo est, existere, ut *anima rationalis* in *homine*: sic substantia secunda, *homo*, est in prima, scilicet *Petro*, ut pars primæ, scil. Petri; & *anima rationalis* est in *corpore*,

corpore, ſic ut poſſit extra corpus exiſtere.]

[6. Si una ex tribus hiſce conditionibus in accidente requiſitis abeſt, res ſubſtantia eſt: ita *anima canis* ſubſtantia eſt, quia deeſt conditio ſecunda; eſt enim pars eſſentialis totius compoſiti, *canis*, quia eſt ejus forma. Non vero deficit prima conditio; anima enim canis revera eſt in ſubjecto ſuo, ſcil. corpore, tanquam in alio: neque etiam tertia; cum enim mortuus eſt canis, mortua etiam anima eſt, quia non poteſt exiſtere mortuo cane. *Anima hominis* eſt ſubſtantia, quia deficit & ſecunda & tertia conditio: eſt enim pars eſſentialis hominis, ejus forma; & extra corpus, ſubjectum ſuum, exiſtere ſeparatim poteſt.]

Quæſt. IV. *Quotuplex eſt ſubſtantia?*

Duplex; prima, & ſecunda.

Quæſt. V. *Quid eſt ſubſtantia prima?*

Subſtantia ſingularis: ut, *Alexander, Bucephalus.*

Quæſt. VI. *Quid ſecunda?*

Subſtantia univerſalis: ut, *homo, equus.*

[Quæſt. VII. *Quomodo diſcernitur prima ſubſtantia à ſecunda?*

Prima ſubſtantia non *dicitur de ſubjecto*, nec inhæſionis nec denominationis, cum ipſa omnibus ſubjiciatur. *Alexander* enim de nullo dicitur, niſi de ſeipſo. At ſubſtantia ſecunda, quamvis in ſubjecto non ſit, ſcil. inhæſionis, *dicitur* tamen *de ſubjecto*, ſcil. denominationis, nempe de primis ſubſtantiis ſibi ſubjectis: *Homo* enim dicitur de *Alexandro, Socrate, Platone*, &c. *Equus* de *Bucephalo, Cyllaro*, &c.]

[1. *Dici de ſubjecto*) idem eſt, atque quoad nomen & definitionem ſubjecto tribui: ſic & nomen & definitio ſubſtantiæ ſecundæ (verbi cauſa, *hominis*) tribuitur ſubſtantiæ primæ (verbi cauſa, *Petro.*) Nomen hominis, ut cum dico, *Petrus eſt homo*; Definitio autem, ut cum dico, *Petrus eſt animal rationale.*]

[2. Cum ſubſtantia ſecunda ſive univerſalis dicatur de prima ſive ſingulari, ut, *Petrus eſt homo*, & accidens quoque dicatur de eadem, ut, *Petrus eſt doctus*, quæritur, an eodem modo prædicentur & accidens & ſubſtantia univerſalis de ſingulari. Reſp. quod non: Nam accidens dicitur de ſubſtantia ſingulari, ut, *Petrus eſt doctus*, tanquam de ſubjecto inhæſionis; nam doctrina eſt ens aliud & diſtinctum à Petro, cui inhæret, nec eſt pars Petri, nec poteſt exiſtere ſeparatim à Petro; præterea prædicatur

tur de Petro in concreto & adjectivè, nam non licet mihi dicere in abstracto & substantivè, *Petrum est doctrina*: Sed substantia secunda sive universalis dicitur de prima sive singulari, ut *Petrus est homo*, sed sic, ut non sit ens distinctum ab ea, & sit pars ejus; neque enim homo est ens distinctum à Petro, & est pars Petri, unde etiam Petro non inhæret, sed tantum eum denominat, estque Petrus subjectum non inhęsionis, sed denominationis tantum; præterea homo dicitur de Petro substantivè & in abstracto, non adjectivè aut in concreto, neque enim dico *Petrus est humanum*, adjectivè, sed *Petrus est homo*, substantivè.]

Quæst. VIII. *Quot sunt notæ substantiarum?*

Sex.

Quæst. IX. *Quæ est prima nota?*

Non esse in subjecto: nimirum, quia per se subsistit.

1. Hæc non tam est nota, quam quidem essentia ipsius substantiæ. quia per se subsistere, quod idem est cum *non* esse in subjecto, definitionem substantiæ ingreditur; at vero quod alicujus rei definitionem ingreditur, ejus essentiam constituit: omnis vero nota aliquid significat, quod nec ex definitione, nec ex divisione rei potuit cognosci, & notat aliquid essentiam rei consequens, exprimiturque *canone*, *maxima*, aut *regula*. Cum vero dicitur substantiam non esse in subjecto, intellige subjectum inhæsionis; nam secunda substantia est in prima, ut in subjecto denominationis, ut *homo* in *Petro*.

2. Subjectum inhæsionis est id in quo aliquid est tanquam accidens: sic *homo*, seu natura humana, non est in *Petro* ut in subjecto inhæsionis; quia accidens non est pars subjecti aut compositi, at natura humana est pars Petri. Subjectum denominationis est de quo res simpliciter prædicatur: sic *homo* est in *Petro* ut subjecto denominationis, quia de Petro prædicatur.

Quæst. X. *Quæ secunda?*

Dici de aliis synonymis; hoc est, quoad nomen & quoad definitionem. Hæc nota convenit secundis substantiis, non primis, quia primæ de nullis dicuntur.

1. Sic *homo* dicitur de *Petro*, & *Paulo*, & cæteris individuis, quoad nomen & quoad definitionem: nam dico, &, *Petrus est homo*, &, *Petrus est animal rationale*.

2. *Dici de aliis quoad nomen & definitionem*) est, quando & nomen & definitio unius tribuitur alteri: sic & nomen & definitio hominis tribuitur Petro.

[3. Quæri hic solet à Logicis, cum definitio hominis tribuitur Petro, ut, cum dico, Petrus est animal

animal rationale, an illa definitio tribuatur Petro ut definitio hominis, an ut definitio Petri. Resp. utroque modo; nam eadem est definitio individui, quæ est speciei. si quis enim rogetur ut definiat hominem, speciem, dicet, est animal rationale; si rogetur ut definiat Petrum, iterum dicet, est animal rationale, quæ est definitio hominis quoque: itaque animal rationale Petro attribuitur, & de eo prædicatur, tum ut definitio hominis, tum ut definitio Petri. Et causa hujus rei hæc est, quia individua non habent differentiam essentialem propriam, imo non habent essentiam aliam quam quæ est specierum, & ei tantum addunt varia accidentia, quibus individua à se invicem distinguuntur: ut ergo eadem est essentia speciei quæ est individui, hominis scilicet quæ Petri, eadem etiam utriusque est definitio, scilicet animal rationale. Sed eum definitio generis tribuitur speciei, animalis homini, tribuitur ei ut definitio generis tantum, non item ut definitio speciei; hæc enim propriam ac peculiarem habet definitionem, distinctam à definitione generis. verbi causa, animal, genus, definitur substantia corporea, mixta, vivens, sentiens: at hæc non est definitio hominis, speciei: est quidem pars ejus definitionis, sed non tota ejus definitio; ut enim homo definiatur, præter ista quæ definiunt animal, requiritur rationale, quod in definitione animalis non reperitur, & in definitione hominis poni debet, quippe quod significat ejus differentiam specificam, facitque alteram partem definitionis, qua definitur homo.]

4. Dici de aliis quoad solum nomen est, eum nomen alicui tribuitur, non vero definitio: ut, *albor* tribuitur parieti quoad nomen in concreto, id est, per adjectivum, cum dicitur, *Paries est albus*; at definitio albotis parieti tribui nequit per substantivum in abstracto.

5. Accidens dicitur in concreto tribui substantiæ, quando per adjectivum de subjecto suo enunciatur: nam si propria voce ac substantive enuncietur, ne quidem quoad nomen subsantiæ tribui potest: sic non licet mihi dicere, *paries est albor*, substantive, sed *paries est albus*, adjective. sed substantiæ secundæ dicuntur de primis quoad nomen, etiam substantive: sic, Petrus est homo, & Petrus est animal rationale.

Quæst. XI.

Quæ tertia?

Significare τόδε τι hoc aliquid, id est, tale quid, quod digito demonstrari potest. Hæc nota convenit tantum primis substantiis.

1. Sic Petrus, Paulus, hæc arbor, hic lapis, &c. possunt monstrati digito.

[2. Vulgo dicitur, & verè, Universalia non incurrunt in sensus, ideoque substantiæ secundæ non possunt digito monstrari, quia sunt entia aut themata universalia.]

Quæst.

Quæst. XII. *Quæ quarta?*

Non habere contrarium. Substantia enim substantiæ non est contraria per se, sed per qualitates: ut, *aqua* & *ignis.*

[1. Vox illa *contrarium* sumitur vel late, vel stricte. Late dicuntur contraria quælibet opposita: sic Aristoteles in Physicis principia corporum naturalium, formam & privationem, vocat contraria, quæ non sunt contraria stricte dicta; nam hæc sunt duo entia, at privatio est non ens, & opponitur formæ non contrarie, sed privative: & tam late in hac nota sumitur quoque vox *contrarium.* nam si stricte sumas, proxime contrarietas significat certam oppositionis speciem, qua duo entia sub eodem genere plurimum distant, cerre substantia una alteri est contraria: nam homo & brutum sunt substantiæ, & sunt contraria: sunt enim duo entia, habent commune genus, animal, sub quo tanquam duæ species, plurimum distant, nempe per differentias suas specificas, rationale & irrationale: sunt vero contraria, non per qualitates, sed per se, seu per suas formas substantiales, quæ sunt substantiæ, & non qualitates; & ipsæ, scilicet anima rationalis & irrationalis æque sunt contrariæ, atque homo ac brutum. præterea, aqua & ignis non tantum per qualitates, calorem & frigus, siccitatem & humiditatem, sunt contraria, sed per ipsas suas formas substantiales: consequenter, sunt contraria quatenus sunt substantiæ; quomodo enim fieret, ut à formis non contrariis emanarent qualitates contrariæ, quales sunt aqua & ignis?]

2. Contraria hic dicuntur, quæ se mutuo expellunt ex eodem numero subjecto, inhæsionis scilicet: sic substantia substantiæ non est contraria, quia nulla est in subjecto, ergo non possint ex eo se expellere; ut homo & brutum.

3. Si vero contraria definiantur, ut cap. 22. hujus lib. 1. omnino una substantia alteri est contraria: verbi causa, homo & brutum sunt duo entia absoluta, & quidem substantiæ, quæ sub eodem genere, sc. animali, plurimum distant: nam differunt formis contrariis; homo enim est animal rationale, brutum, irrationale.

Quæst. XIII. *Quæ quinta?*

Non recipere magis & minus. Una enim eademque substantia non fit magis aut minus substantia, quam erat antea. Nam puer crescens non fit magis homo, aut magis substantia, quam erat primo nativitatis suæ momento.

1. *Non recipere magis & minus*) significat hoc loco, definitionem substantiæ uni magis tribui quam alteri, vel prædicari per

per adverbia magis & minus.

[2. Dicimus vulgo, ſubſtantię ſunt poſitę in indiviſibili, quia quoad eſſentiam non poſſunt augeri aut minui, ut quidem quoad quantitatem: ideoque vir eſt quidem major homo quam puer, ſed non eſt magis homo; nam definitio hominis, & eſſentia ejus, quod ſit animal rationale, non magis competit viro quam puero, & non minus puero quam viro.]

3. In hac nota, ſubſtantia univerſalis cum altera univerſali, ut, *homo* cum *bruto*, vel ſingularis cum altera ſingulari ejuſdem ordinis, ut, *Petrus* cum *Paulo*, vel ſubſtantia una eademque cum ſeipſa, confertur, ut, *Petrus juvenis* cum ſeipſo *ſene*: nam ſi ſubſtantiam primam cum ſecunda contuleris, nota hæc fallit: ut, *Petrus* collatus cum *homine*, eſt magis ſubſtantia, & *homo* eſt minus ſubſtantia.

[4. Quod autem *homo* dicatur minus ſubſtantia, *Petrus* magis ſubſtantia, ejus rei ratio hæc eſt, quia *homo* exſiſtit per *Petrum*, & reliquos ſingulares homines, at non contra.]

[5. Non dicitur *Petrus* magis ſubſtantia, aut *homo* minus ſubſtantia, reſpectu definitionis ſubſtantiæ, quæ eſſentiam ejus exprimit, quod ſit ens per ſe ſubſiſtens & ſubſtans accidentibus, hoc enim & homini & Petro convenit ex æquo: ſed cum dicitur *Petrus* magis ſubſtantia, *homo* minus ſubſtantia, reſpicitur modus exſiſtendi aut ſubſiſtendi; quia enim univerſalia exſiſtunt in ſingularibus, genera in ſpeciebus, ſpecies in individuis, etiam homo, ens ac thema univerſale, exſiſtit in Petro, Paulo, Joanne, reliquiſque hominibus ſingularibus, iſtæ vero ſubſtantiæ ſingulares in nulla alia exſiſtunt. Hinc eſt quod Logici dicunt, ſublatis ſubſtantiis primis, tolli ſecundas: nam ſi tollantur Petrus, Paulus, Joannes, reliquique homines ſingulares, tollitur omnis homo univerſaliter.]

Quæſt. XII. *Quæ eſt ſexta nota?*

Unam eandemque numero ſubſtantiam ſuſcipere contraria, [ſcilicet, quando poteſt ſubire mutationem.] Sic licet *aqua frigida* mutatione ſui *calida* fiat, manet tamen una eademque numero *aqua*.

1. Exceptio eſt, niſi qualitas à ſubſtantia ſit inſeparabilis: ſic *ignis calidus* nunquam poteſt ſic mutari, ut recipiat *frigus*.

CAPUT V.

Quæſt. I. *Quid eſt quantitas?*

QUantitas eſt accidens quod per ſe partem habet extra partem.

1. *Per ſe*) id eſt non per aliud: nam ſubſtantia & qualitas habent partem extra partem, non per ſe, quatenus ſunt tales, ſed per quantitatem.

[2. Diſ-

[2. Disputari solet inter philosophos, an quantitas sit ens distinctum à materia. Si fuerit accidens, haud dubie erit ens distinctum à materia, quæ est substantia; nam accidens & substantia sunt entia distincta Multi existimant quantitatem esse aut ipsam essentiam materiç, aut modum quendam materiæ proprium, & ab illo inseparabilem. ego sic judico, quantitatem non esse ens, multo minus accidens, distinctum à materia; non tamen eam facio eandem cum materia; sed habet se quantitas ad materiam, ut proprium quarto modo ad subjectum, & uti se habet unitas, veritas, bonitas, ad ens: sunt quidem multæ proprietates entia distincta à subjectis, sed & sunt quædam tantum modi subjectorum, atque inter has est quantitas.]

3. *Quantitas*) primum tenet locum inter accidentia, quia illa sequitur materiam, reliqua accidentia formam: sicuti autem materia est prior forma, ita accidens quod sequitur materiam, est prius accidente quod sequitur formam.

4. *Habere partem extra partem*) significat, habere partes situ, loco, & spatio diffitas & disjunctas. [Vocantur hæ partes integrales & quantitativæ, oppositæ essentialibus vel entitativis, quæ loco, situ, & spacio non sunt diversæ, sed quæ se mutuo penetrant, permeant, pervadunt; ut sunt, *anima*, & *corpus*.] *Brachium*, *manus*, *digitus*, *pes*, *caput*, sunt partes quantitativæ, situ & spacio differentes; distat enim brachium à manu, manus à digito, capite, pede, &c. *Anima rationalis* & *corpus* sunt partes quidem hominis, sed non sunt loco, situ, aut spatio diverso contenta; ubi enim anima est, ibi & corpus, & vice versa, quamdiu scilicet constituunt hominem.

[5. Et hoc disputari solet, an essentia quantitatis, seu ratio formalis ejus, consistat in extensione entitativa, an quantitativa. Pontificii eam collocant in extensione entitativa, nos in quantitativa. Extensionem entitativam vocant extensionem partium in ordine ad se; quantitativam appellant extensionem partium in ordine ad locum. Sed extensio entitativa nulla est; nam *extendi* & *extensio* nihil aliud significant, quam loco & situ & spatio disjungi. est quidem alia entitas capitis, pedis, brachii, & singulorum membrorum, sed etiam loco disjunguntur ac situ; nam quo loco situm est caput, non est eodem situs pes, aut brachium: ideoque impossibile est, ut membra corporis Christi sint quoad entitatem distincta, & non sint distincta quoad locum, aut dabitur dimensionum penetratio. Ergo extensio entitativa nulla est, nisi eadem sit quantitativa; & nihil est extensum extensione partium in ordine ad se, nisi idem sit extensum extensione partium in ordine ad locum.]

Quæst. II. *Quotuplex est quantitas?*

Duplex: continua, & discreta.

Quæst.

Quæſt. III. *Quid eſt quantitas continua?*

Cujus partes communi termino copulantur.

[1. Sedulo cavendum eſt, ne partes quantitatis continuę confundantur cum terminis; nam multum differunt: ex partibus enim quantitas componitur, ex terminis non item. ſic linea non componitur ex punctis, quia puncta ſunt termini, & inchoantes & claudentes lineã; ſed componitur ex lineis minoribus, tanquam partibus ſui: ſic tempus non componitur ex momentis, quia ſunt termini inchoantes, copulantes, & claudentes tempus; ſed componitur ex præterito & futuro, partibus temporis.]

[2. Diſtinguendum eſt accurate inter terminos & partes quantitatis continuæ. Partes ſunt id quod copulatur alteri: Termini ſunt id quo fit copulatio. & quia quantitas continua dividi poteſt in infinitum, ideo non dividitur in terminos, ſed in partes minores, & uſque minores. Et hinc eſt quod linea non componatur ex punctis, ſed ex lineis minoribus; quia in quæ aliquid dividitur, ex iiſdem componitur: ſed linea major dividitur in minores, non in puncta; ergo ex minoribus cõponitur lineis, non ex punctis.]

3. *Terminus* quantitatis vel quantitatem inchoat, vel claudit, vel partes in medio conjungit: ſic punctum & inchoat lineam, & claudit, & ejus partes medias conjungit.

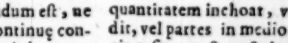

In hac magnitudine, terminus *A* lineam inchoat, *I* claudit, terminus *C* & *D* partem parti conjungit.

[4. *Partes* quantitatis continuæ ſunt diviſibiles, untque ſemper minor quantita. continua ejuſdem generis: ita partes lineæ ſunt lineæ minores. Terminus eſt aliquid in quantitate indiviſibile, ſcilicet eo modo, quo dividi poteſt ipſa magnitudo quam terminat: ſic punctum eſt terminus lineæ, quia non poteſt dividi in longitudinem, imo nullo modo; & linea eſt terminus ſuperficiei, quia non poteſt dividi in latitudinem, ut quidem dividi poteſt ſuperficies; & ſuperficies eſt terminus corporis, quia non poteſt dividi in craſſitiem, ut quidem poteſt corpus; alioquin linea & ſuperficies ſuo modo ſunt diviſibiles, ſed tum non ut termini, verum ut ſpecies quantitatis ſpectantur. Vide commentarium quæſt. 10. hujus cap.]

Quæſt. IV. *Quotuplex eſt?*

Duplex: magnitudo, & tempus.

Quæſt. V. *Quid eſt magnitudo?*

Magnitudo eſt quantitas permanens.

1. *Quin-*

1. *Quantitas permanens*) dicitur, cujus omnes partes simul sunt, & coëxistunt & simul possunt consipici. Sic omnes partes (nimirum longitudo, latitudo, & crassities) alicujus corporis simul coëxistunt, & conspici possunt.

Quæst. VI. *Quot sunt species magnitudinis?*

Tres; linea, superficies, & corpus.

Quæst. VII. *Quid est linea?*

Linea est magnitudo uno modo divisibilis; ut, *ulna, milliare, stadium.*

1. *Uno modo*) id est in longitudinem. Per *ulnam* intellige non ulnam corpoream, quæ mensurat active, sed longitudinem, quæ ulnæ mensuratur passive: sic per *milliare* & *stadium* intelligitur longitudo quæ utroque mensuratur.

Quæst. VIII. *Quid est superficies?*

Superficies est magnitudo duobus modis divisibilis; ut, *jugerum.*

1. *Duobus modis*) id est, in longitudinem & latitudinem.

2. Per *jugerum* non intelligitur ipse campus, sed planities campi, quæ & longa est & lata.

[3. Dicitur linea vulgo longitudo sine latitudine, & superficies latitudo sine crassitie; non quod in rerum natura detur corpus vel tantum longum, vel tantum latum, nam omne corpus est præditum trina dimensione, scil. longitudine, latitudine & crassitie: sed linea & superficies sic dicuntur, quia potest longitudo concipi & cogitari, non concepta & non cogitata latitudine; & latitudo, non concepta aut cogitata crassitie. quemadmodum in atramento simul reperiuntur quidem fluiditas & nigror, potest tamen nigror concipi sine fluiditate, & fluiditas non concepto nigrore: sic aliquis mensuratus jugerum, mensurat tantum latitudinem & longitudinem, neque ullo modo cogitat de crassitie ipsius jugeri.]

[4. Certe nulla datur magnitudo ullius corporis, quin sit longa, lata, & crassa: sed potest tamen intellectus hominis concipere longitudinem alicujus rei, non concepta ejusdem latitudine, & utramque, non concepta crassitie. Longitudo sola concepta vocatur linea; longitudo & latitudo simul conceptæ dicuntur superficies; longitudo, latitudo & crassities simul conceptæ, dicuntur corpus seu corpulentia: nihil enim impedit, ut mens humana rem unam cogitet, non cogitata re alia, licet inter se sint conjunctissimæ. Atque hoc etiam hic notandum venit, quod vocula *sine* interdum neget, interdum præscindat: ut, cum dico, *brutum est sine anima*

anima rationali, hîc negat; sed cum dico de homine erudito, *quod sit homo sine eruditione*, non nego eruditionem de ipso, nam est eruditus, sed dico, hominem concipi posse, non concepta eruditione. Hinc oritur distinctio inter abstractionem negationis, qualis est prior, & præcisionis, qualis est posterior; de qua utraque in doctrina de *Proprio*, cap. 13. hujus lib. 1.]

[5. Accurate hæc duo debent distingui, ex rebus conjunctis unam rem intelligere, non intellecta re alia, & res duas intelligere, sed intelligendo unam rem de alia negare. nunquam potest corpus intelligi, negata aut longitudine, aut latitudine, aut crassitie; sed potest intelligi longitudo, non intellecta latitudine, & latitudo, non intellecta crassitie.]

Quæst. IX. *Quid est corpus?*

Corpus est magnitudo tribus modis divisibilis. Huc pertinet omnis quantitas substantiæ corporeæ, [quia omne corpus trina dimensione præditum est.]

1. *Dimensio* vocatur qua res aliqua potest mensurari; dicturque illa trina in corpore, quia corpus mensurari potest & secundum longitudinem, & secundum latitudinem, & secundum crassitiem. [Quæritur, an non detur quarta dimensio, aut quinta, nempe profunditas, aut altitudo, nam secundum utramque corpus mensurari potest. Resp. profunditatem & altitudinem non esse distinctam dimensionem à crassitie: nam omne quod est crassum, respectu termini superioris est altum, respectu inferioris est profundum; quod liquet in monte, qui est longus, latus, & crassus, & respectu apicis aut fastigii dicitur altus, respectu pedis aut βάθους dicitur profundus.]

2. *Tribus modis*) id est, in longitudinem, latitudinem, & crassitiem, ut cubus.

3. *Corpus*) hîc significat, non substantiam materialem, oppositam spiritui, (ut in prædicamento substantiæ) sed corpulentiam, id est, crassitiem.

Quæst. X. *Qui sunt termini magnitudinis?*

Termini lineæ sunt puncta; superficiei, lineæ; corporis, superficies.

[1. *Terminus*) omnis, qui magnitudinem vel inchoat, vel claudit, vel continuat, semper est indivisibilis, id est, nunquam potest dividi in istam magnitudinem quam terminat: & sic dicitur *linea* terminus *superficiei*, quia non potest dividi in latitudinem, nam in longitudinem divisibilis est; sic & *superficies*, quamvis possit dividi in longitudinem & latitudinem, quia tamen non potest dividi in crassitiem, dicitur terminus *corporis*. Ideoque distinguendum est inter lineam ac superficiem spe-

Natas

ctatas ut ſpecies quantitatis, & ſic ſunt diviſibiles; & ut terminos, & ſic ſunt indiviſibiles, ſcilicet iſta diviſione qua dividi poteſt ipſa magnitudo quam terminant.]

[2. Omnis terminus cujuſcunque quantitatis eſt indiviſibilis, vel ſimplicirer, ut *punctum*, quod eſt terminus *lineæ*, hoc enim nullo modo dividi poteſt; vel ſecundum quid, hoc eſt, non poteſt dividi eo modo quo dividitur ipſa magnitudo quam terminat, licet dividi poſſit alio modo: ſic *lines*, quæ eſt terminus *ſuperficiei*, non poteſt dividi in latitudinem; in quam dividitur ſuperficies, & ſic eſt indiviſibilis; licet dividi poſſit in longitudinem, at ſic non eſt terminus ſuperficiei, ſed ſpecies magnitudinis diſtincta à ſuperficie.]

Quæſt. XI. *Quid eſt tempus?*

Tempus eſt quantitas continua fluens; ut, *hora*, *dies*, *annus*, *olympias*.

[1. Ut natura *temporis* recte intelligatur, ſciendum eſt quod tempus partim ſit ens reale, partim ens rationis: ens reale eſt, in quantum ſignificat durationem corporum; ens rationis eſt, in quantum iſtam durationem menſuramus; hoc enim à nobis eſt, durationem rerum per dies, menſes, annos numerare.]

[2. *Tempus*) Ariſtoteli definitur, *numerus motus ſecundum prius & poſterius*. in qua definitione, *numerus* ſumitur, non pro numero numerante, ſed pro numero numerato; ut hic ſit ſenſus, tempus eſt numerus, id eſt, tempus eſt duratio corporis numerata. *Motus* intelligitur potiſſimum cœleſtis, & poſt cœleſtem artificialis, qualis eſt in gnomonibus. *Secundum prius & poſterius*, ſignificant partes temporis priores & poſteriores: pars temporis prior eſt, quæ præteriit, pars poſterior temporis eſt, quæ futura eſt. momenta non ſunt partes temporis, ſed termini tantum, & inchoantes, & continuantes, & claudentes tempus.]

3. Omnis quantitas habet partes extra ſe invicem; ſed interdum ſimul exiſtunt, uti ſunt partes magnitudinis; interdum non ſimul exiſtunt, ſed una poſt aliam, uti ſunt partes temporis, quæ nunquâ ſunt ſimul: quemadmodum unus quadrans horæ exiſtit poſt alterum, ſic hora decima exiſtit poſt nonam, undecima poſt decimam; ſic dies Martis exiſtit poſt diem Lunæ, Mercurii poſt Martis, dies Jovis poſt Mercurii, &c.

Quæſt. XII. *Qui ſunt termini temporis?*

Momenta, ſive τὰ νῦν. His enim copulantur partes temporis, ſicut partes lineæ copulantur punctis.

1. *Partes temporis*) ſunt præteritum & futurum. præſens non eſt pars temporis, ſed terminus, partem temporis præteritam

ſtam conjungens futuræ parti: nam omne tempus diviſibile eſt; at præſens eſt indiviſibile.

[2. Recepta eſt opinio, Omne continuum eſt diviſibile in infinitum: at tempus eſt continuum: ergo & diviſibile in infinitum: omne autem diviſibile, in partes dividitur, aut ſaltem dividi poteſt, quę ipſæ partes ulterius dividi poſſunt: ſed momenta omnimodo ſunt indiviſibilia: ergo non poſſunt dici partes temporis; nam nihil tam velox eſt ac momentum, ſi enim concipias, jam aufugerit.]

Quæſt. XIII. *Quid eſt quantitas diſcreta?*

Quantitas diſcreta eſt, cujus partes non copulantur communi termino; ut, *duo, tria, decem.*

1. Decem unitates nullo communi vinculo colligantur.

2. *Quantitas diſcreta* vocatur una voce *numerus*; eſtque is vel numerans, vel numeratus: numerans, aliis abſtractus, formalis, ut, unum, duo, tria, atque hic pertinet ad hoc prædicamentum; numeratus, aliis concretus, materialis, dicitur ipſa res quæ numeratur, ut, decem libri, mille pedites, eſtque aliorum prædicamentorum.

[3. Diſputari ſolet, an unitas ſit numerus, quia unitas eſt indiviſibilis, quantitas autem, ut omnis numerus, eſt diviſibilis. Reſp. ſi rem ex vero judicemus, non eſt unitas numerus: nam numerus eſt unitatum collectio; at unitas non eſt collectio; ergo non eſt numerus: præterea, unitas eſt principium numeri; at principium non eſt idem cum principiato; ergo nec unitas eſt eadem cum numero.]

[Quæſt. XIV. *Quid de loco, oratione, ac motu ſtatuendum?*

Locus definitur, ſuperficies corporis ambientis: atque hactenus referri debet ad ſuperficiem. Oratio & Motus non ſunt ſpecies quantitatis, ſed quanta per accidens.]

[1. *Superficies*) idem eſt quod latitudo ſeu planities; eſtque vel convexa, vel concava. *locus* eſt *ſuperficies* utriuſque generis. Dicitur vero *ſuperficies corporis ambientis*, quia non quælibet latitudo, ſed ea tantum eſt locus, quæ proxime aliud corpus cingit, & rem locatam intra ſe continet.]

[2. Cum locus definitur, *ſuperficies corporis ambientis*, non eſt exiſtimandum, illam definitionem eſſe perfectam: nam omnis locus eſt trinę dimenſionis; at ſuperficies eſt tantum duarum dimenſionum, eſt enim tantum longitudo & latitudo: inſuper extimum cœlum non eſſet in loco, ſi locus eſſet ſuperficies corporis ambientis, quia nullam ſuperficiem ullius corporis extra ſe habet, alioquin non foret extimum. Melius definitur, *ſpatium rei locatæ.*]

[3. *Oratio & motus*) dicuntur quanta per accidens, quatenus partes habent diverſas, & ſibi

invicem succedentes: orationis partes sunt voces; & partes motus sunt partes termini ad quem, id est, ejus quod motu producitur, ut partes calefactionis sunt partes caloris.)

(4. *Oratio*) spectari potest ut vox; & sic est qualitas tertiæ speciei, est enim sonus: vel spectari potest ut constat dictionibus, & ut dictiones constant syllabis, syllabæ literis: hoc posteriori sensu dicitur *oratio* quantitatis, quatenus dividi potest in voces, & voces in syllabas, & syllabæ in literas.)

(5. *Motus*) dicitur quantitas respectu termini ad quem: quia enim is semper est divisibilis, & *motus* non distinguitur à termino ad quem, ipse motus dicitur quoque divisibilis, consequenter quantus; nam nihil est divisibile, nisi quantum: quodcunque enim dividitur, in partes dividitur; sed solum quantum aut quantitas habet partes; ergo solum dividi potest.)

Quæst. XV. *Quot sunt notæ quantitatis?*

Tres.

Quæst. XVI. *Quæ est prima nota?*

Non habere contrarium.

1. Illa non sunt confundenda, habere contrarium, & suscipere contrarium. hoc certum est, quantitatem unam non esse contrariam alteri; sic, verbi causa, unus dies non est contrarius alteri; quatenus est temporis: sed potest dici contrarius alteri ratione frigoris aut caloris, & sic potest suscipere qualitates contrarias.

(2. Contraria se mutuo expellunt ex eodem subjecto: expellere est agere: at quantitas (cum ejus nulla sit efficacia) non agit, quia sequitur materiam, quæ est principium passivum, non activum.)

3. Quantitas una alteri non est contraria per se ac ratione sui, quamvis possit esse contraria ratione qualitatis advenientis: sic tempus hybernum est contrarium æstivo, non per se; sed per frigus & calorem, qualitates utrinque advenientes.

4. Quantitas potest recipere contrarium; ut, linea recta potest fieri curva, scilicet mutatione sui.

5. Debet distingui accurate inter hæc duo, habere contrarium, & suscipere contrarium: quantitas nulla alteri contraria est, nec linea superficiei, nec superficies corpori; sed tamen potest eadem linea suscipere contrarium, ut, ex recta fieri obliqua.

Quæst. XVII. *Quæ secunda?*

Non recipere magis & minus. Quantitas quidem *major* sit, sed non fit *magis* quantitas.

3. *Recipere magis & minus*) significat, definitionem uni magis com-

competere quam alteri: atqui definitio quantitatis, qua definitur accidens quod per se partem habet extra partem, non magis competit quantitati magnæ quam parvæ, non magis giganti quam nano.

2. Quantitas *major* non est *magis* quantitas quam minor, quia definitio & essentia quantitatis, qua definitur accidens habens partem extra partem, non magis convenit majori quantitati quam minori. Sic trabs centumpedalis est quidem major trabe decempedali; sed non est magis quantitas trabs centumpedalis quam decempedalis, quia non minus convenit definitio quantitati huic quam isti.

Quæst. XVIII. *Quæ tertia?*

Res ab illa dici æquales aut inæquales.

1. In prædicamento substantiæ, quantitatis, & qualitatis, fundatur ratio triplex, tum convenientiæ, tum discrepantiæ: quæ conveniunt in substantia, dicuntur eadem, quæ discrepant, diversa; quæ conveniunt in quantitate, dicuntur aut æqualia, aut paria, quæ discrepant, aut inæqualia, aut imparia, prout fuerit quantitas continua, aut discreta; quæ conveniunt in qualitate, dicuntur similia, quæ discrepant, dissimilia.

2. A quantitate continua *res dicuntur æquales aut inæquales*: sic trabs decempedalis est æqualis trabi decempedali.

3. A discreta quantitate res dicuntur pares aut impares: sic duo equi sunt pares duobus hominibus.

CAPUT VI.

Quæst. I. *Quid est qualitas?*

QUalitas est accidens, à quo subjectum *quale* duntaxat denominatur.

1. Definitio qualitatis hæc est imperfecta, quia ipsa est summum genus, quod perfecte definiri nequit; ideoque hæc definitio non est exigenda ad leges perfectæ definitionis. Porro cum qualitas definitur *accidens*, intelligi potest vel physicum, quod inhæret, vel logicum, quod denominat; est enim qualitas accidens utriusque generis: ita color & inhæret parieti albo, & eum denominat, unde qualitatis subjectum est tum inhæsionis, tum denominationis.

2. Res in aliis accidentium prædicamentis dispositæ ab iis quoque *quales* dicuntur, sed non *quales* tantum, verum etiam alio nomine denominantur. Quod ut intelligatur, notandum est, quod variæ sint formulæ, quibus aliquid de alio quæritur; scilicet, quid est res? qualis est res? quomodo res se habet? quanta est res? quid agit? ubi est res? quando est res? &c.

3. Ad primam quæstionem

quid est res? respondetur ex primo predicamento substantiæ: ad secundam quæstionem, qualis est res? responderi potest ex omnibus reliquis novem prædicamentis; sed ex iisdem responderi potest ad alias & reliquas interrogandi formulas, ex: cepta qualitate, ex qua tantum respondetur ad solam hanc quæstionem, qualis est res? non item ad alias; & hoc est quod significat Author, cum inquit, à qualitate subjectum *quale denominari.*

Quæst. II. *Quot sunt species qualitatis?*

Quatuor: 1. habitus & dispositio, 2. potentia & impotentia naturalis, 3. patibilis qualitas & passio, 4. forma & figura.

1. Quod singulis qualitatibus duo dentur nomina, id non est factum, quasi sub nominibus duobus distinctæ indicentur qualitates; sed significatur tantum una qualitas, gradu, tempore, perfectione, aut alia circumstantia accidentali distincta à seipsa, vel alia suæ speciei.

2. Levis aliqua hujus aut illius artis perceptio, verbi causa. Musicæ, vocatur *dispositio*; ejusdem peritia plena perfectaque vocatur *habitus*: quibus duobus vocabulis non significatur duplex qualitas, sed est una eademque qualitas quæ nunc venit nomine *dispositionis*, quando scilicet adhuc est imperfecta, nunc venit nomine *habitus*, quando est perfecta; ut hic tantum sit discrimen graduum perfectionis aut imperfectionis: & sic se res habet in aliis speciebus qualitatis.

Quæst. III. *Quid est habitus?*

Habitus est qualitas adventitia ad operandum cum facilitate.

[1. *Adventitium* hic opponitur naturali, prout illud dicitur tale quod vel naturam rei constituit, vel constitutam immediate sequitur: priori modo dicitur naturalis homini rationalitas, posteriori risibilitas; & hoc sensu secunda species qualitatis, scil. potentia dicitur naturalis. *Adventitium* ergo est, quod nec constituit naturam subjecti, nec eam constitutam immediate consequitur. sic nullus habitus essentiam hominis constituit, neque enim est ejus anima, neque ejus corpus; nullus quoque essentiam hominis immediate consequitur, neque enim ullus est proprietas hominis, aut cum illo reciprocatur: nam non licet mihi dicere, omnis homo est eruditus, aut, omne eruditum est homo, ut quidem dico, omnis homo est risibilis, &, omne risibile est homo. Habitus ergo dicitur adventi.ius,

ventitius, quando præter naturam & proprietates ſubjecto ſuperaccedit, ſive infundatur à Deo, ſive frequenti actuum exercitio comparetur ab homine: prioris exemplum eſt donum linguarum, quod Deus infudit Apoſtolis tempore Pentecoſtes; poſterioris exemplum eſt eruditio, quę frequenter ſtudendo accipitur: priores habitus dicuntur infuſi, poſteriores acquiſiti. Finis autem omnium habituum eſt promptitudo & facilitas in operando: ſic per donum linguarum, Apoſtoli prompte & facile linguas quaſvis ſunt locuti; per eruditionem acquiſitam, homo prompte & facile res quaſvis cognoſcit.]

[2. Non debent hæc duo vocabula confundi, *acquiſitum* & *adventitium*. omnis habitus eſt qualitas adventitia, ſed non omnis eſt qualitas acquiſita: habitus enim infuſus eſt qualitas adventitia, ſed non acquiſita; nam repugnat eundem habitum eſſe infuſum, & acquiſitum: ſic & habitus innatus & concreatus ſunt qualitates adventitiæ, ſed non acquiſitę. Nempe quatuor generum ſunt habitus: innati, ut peccatum originis; concreati, ut juſtitia originalis; infuſi, ut donum linguarum in Apoſtolis; acquiſiti, ut Muſica, ſive ars canendi. Hi omnes ſunt qualitates adventitiæ, quia nullus iſtorum habituum aut eſſentiam hominis conſtituit, aut conſtitutam immediate ſequitur; quod in ſingulis patet. Nam peccatum originis nec eſſentiam hominis conſtituit, nec eam immediate ſequitur, quia ab ea abeſſe poteſt, abſuit enim ab eſſentia humana Chriſti; at quod eſſentiam rei conſtituit, aut eam immediate ſequitur, ab ea abeſſe nullo modo poteſt: ſic juſtitia originalis adventitia eſt qualitas, quia ab eſſentia humana abeſſe poteſt, uti nunc ab omni homine abeſt; ideoque nec eſſentiam hominis conſtituit, nec eam immediate ſequitur: non tamen eſt qualitas acquiſita, nec hæc, nec prior; nam primus homo juſtitiam originalem ſuis viribus non acquiſivit, ſed fuit ei concreata; nec nos peccatum originis acquirimus, ſed illud nobis eſt connatum. Sic & habitus infuſi ſunt quidem qualitates adventitiæ, quia neque eſſentiam conſtituunt neque eam immediate ſequuntur, nam donum linguarum in Apoſtolis nec fuit eſſentia illorum, nec proprietas: non tamen hic habitus loquendi diverſis linguis, fuit qualitas ab Apoſtolis acquiſita ſtudio & labore, neque enim ſtuduerant, ſed cœlitus à Deo infuſa. At quarti generis habitus, ut artes omnes & ſcientiæ, verbi cauſa Muſica, ſunt qualitates ſimul & adventitiæ & acquiſitæ. Muſica enim nec eſſentiam hominis muſici conſtituit, neque eam, ut proprium, immediate ſequitur, ergo eſt adventitia: præterea, quia neque connaſcitur muſico, neque concreatur, neque infunditur, ſed frequenter canendo acquiritur, eſt inſuper qualitas acquiſita.]

3. Habitus alii ſunt corporis, alii ſunt animi. Priores ſunt

qui opere & beneficio organorum corporis exercentur, ut ars parandi. Posteriores sunt vel intellectus, vel voluntatis. Habitus intellectus vulgo dicuntur intellectuales; suntque, intelligentia, scientia, sapientia, prudentia, & ars: Voluntatis habitus sunt vel boni, vel mali; boni sunt virtutes morales, mali sunt vitia. Hi omnes sunt adventitii, & acquisiti crebris actionibus. Fides est qualitas quidem adventitia, sed non acquisita, verum infusa.

Quæst. IV. *Quid dispositio?*

Dispositio est habitus imperfectus.

Dispositio differt ab habitu gradu tantum, seu imperfectione.

Quæst. V. *Illustrat rem exemplo.*

Si quis in arte aliqua, scientia, aut virtute, puta Logica, Physica, aut Justitia, aliquantulum profecit, is dispositione affectus est: si quis artis, scientiæ, aut virtutis culmen attigit, is dicitur esse præditus habitu.

Quæst. VI. *Quid est potentia naturalis?*

Potentia naturalis est qualitas sensibus non obvia, qua subjectum natura sua aptum est ad agendum vel patiendum.

[1. Omne operandi principium est vel potentia naturalis, vel habitus, inter accidentia; vocaturque utrumque in Philosophia actus primus, quemadmodum ipsa operatio dicitur actus secundus.]

[2. Notanter dico *inter accidentia*. Ipsa forma substantialis, à qua potentiæ naturales fluunt, & in qua habitus recipiuntur, est principium operandi, sed inter substantias; & est actus primus, sed substantialis: at vero potentia naturalis, habitus, sunt actus primi, sed accidentales. hinc, cum anima, quæ est forma, definitur actus primus, additur substantialis, quia est substantia: at visus est actus primus, quia principium est videndi; sed accidentalis, quia est accidens.]

3. Nullus actus primus sensu externo percipitur; bene tamen actus secundus: sic nec potentia canendi, nec habitus canendi, ipsa Musica, auditur; sed vero utriusque operatio, ut canere; & sic in aliis.

[4. Actus primus, cum est naturalis potentiæ, vel spectatur ut proprietas animam consequens, vel ut certæ parti corporis alligatus. priori modo nunquam tolli potest à subjecto; posteriori modo potest tolli, & sæpe tollitur una cum actu secundo. Verbi causa, potest tolli & tollitur à surdo ut audire, actus secundus, item potentia audiendi, actus primus, prout alligatur auribus,

sumbus, ex quarum indispositione auferetur: sed non potest tolli potentia audiendi, in quantum immediate sequitur animam hominis sentientem; sic enim una ab homine tolleretur ipsa anima sentiens, atque homo surdus non amplius foret animal, quod est absurdum.]

[5. Omnis potentia naturalis, in rebus animatis & organicis, dicitur vel prima, vel secunda: prima, quæ cum ipsa anima per totum corpus est diffusa; secunda, quæ certæ parti corporis & organo alligatur. illa tolli non potest, hæc potest. Verbi causa, visus, prout est proprietas animæ sentientis, cum ipsa anima sentiente diffunditur per totum corpus; & sic tam parum tolli potest ab homine, quam parum tolli potest ipsa anima sentiens: sed cum spectatur visus, prout potentia videndi alligatur oculo, quatenus ea parte corporis, & isto tantum organo videmus, tolli potest. Priori modo, visus, ut est potentia prima, nullo modo auferetur à cæco, quia sic ejeus exueretur anima sentiente, consequenter & natura animalis, ac non esset animal, quod est falsum: sed posteriori modo, visus, ut est potentia secunda, est actus primus & principium operandi, æque ac potentia prima, sed actus secundus est ipsa operatio; verbi causa, *videre* est actus secundus, *visus* est potentia secunda, & actus primus. Potentia videndi ut extra oculum, immediate sequitur animam sentientem, & cum ea diffunditur per totum corpus. est & potentia prima, & actus primus.]

[6. Nec *potentia naturalis* nec *habitus incurrunt in sensus*, ut quidem tertia & quarta species qualitatis: possumus videre aliquem ambulantem, sed non potest videri potentia ambulandi, neque habitus. Differt tamen potentia naturalis ab habitu, quod potentia naturalis fluat à natura, habitus non item: nascimur enim prædita potentia sentiendi, videndi, tangendi, audiendi; sed non nascimur prædita habitu; ille vero crebris actionibus acquiritur, aut inditur aliunde: illa facit subjectum agere vel pati; hic facilitatem confert agendi vel patiendi. Unusquisque quidem canere potest, sed non cum facilitate, servans modulos, & iis sese accommodans: qui vero servant istos modulos, illi canunt cum facilitate. Posse canere, est à potentia naturali; facile & bene canere, est ab habitu.]

Quæst. VII. *Quid impotentia?*

Impotentia est diminuta potentia.

Quamvis particula *in* plerumque neget, ut, *indoctus*, *injustus*; hic tamen non negat potentiam naturalem, sed eam ponit, verum imperfectam & imminutam. Notandum hic venit discrimen inter potentiam naturalem primam & secundam, quod in rebus animatis & organicis locum habet tantum. Pri-

ma fluit immediate ab anima, estque proprietas ejus, à subjecto suo inseparabilis. Potentia secunda est eadem quæ prima, sed prout certæ portioni corporis aut organo adstringitur, cujus beneficio functiones suas exercet. Hęc tolli potest atque imminui: & de hac intelligitur definitio impotentię.

Quæst. VIII. *Adde exemplum.*

Ingenium, indoles, memoria, sensus, robur, &c. sunt potentiæ, sive facultates naturales: quum hæ dotes admodum imperfectæ sunt, veluti si quis *obtuso* sit *ingenio, labili memoria, infirma valetudine*, &c. dicuntur impotentiæ.

Quæst. IX. *Quid est qualitas patibilis?*

Patibilis qualitas est, quæ efficit passionem in sensu, [hoc est, quæ facit sensum pati.]

1. Clarius, Patibilis qualitas est quæ percipitur uno sensu externo.

2. Dicitur hujus tertiæ speciei qualitas, *patibilis*, active, non passive; non quia ipsa aliquid patiatur, sed quia ipsa facit aliud pati: sic *frigus* nihil patitur, sed facit manum vel tactum pati.

3. Quodcunque aliud recipit, id dicitur *pati* ab eo quod recipit; *pati* enim est recipere effectum agentis in se: quia igitur patibilis qualitas recipitur in *sensu*, facit *sensum* pati.

4. *Pati* non significat, primo, tolerare injuriam, nec secundo, commoveri, quo sensu affectus dicitur *passio*; sed tertio, recipere in se qualitatem: vel realem, ut cum manus recipit calorem; vel intentionalem, ut cum oculus recipit colorem, id est coloris imaginem, quam vocant speciem visibilem.

[5. Omnis *passio* à patibili qualitate in sensum introducta duplici fit modo; vel sic, ut ipsa qualitas organon sentiendi subeat, illudque penetret; tali modo calor ipsum subit tactum: vel sic, ut non ipsa qualitas, sed ejus imago atque simulachrum organon sentiendi attingat; sic color ipse visum aut oculum non intrat, cum videtur, nam manet in re colorata, sed ejus tantum imago aut simulachrum visum in oculo subit atque attingit, hanc vulgo vocant speciem visibilem, & intentionalem, quia à visu quasi intenditur, tanquam medium ad videndum.]

6. Sic visus videndo patitur, quia recipit effectum coloris & lucis in se, scil. species visibiles, quibus in oculo impressis, videt. Species visibiles, & omnes sensibiles, vulgo intentionales, sunt imagines rerum visibilium ac sensibilium, quæ ab iis fluunt, per aerem vagantur, & in oculo atque cæteris organis sentiendi recipiuntur; & sic efficiunt visionem, cæteraſque sensiones.

7. Pa-

9. Per *ſenſum* intellige externum, non internum.

8. Senſus dicitur externus, qui in exteriori parte corporis functiones ſuas exercet; ut viſus in oculo, auditus in aure, &c. internus, qui in interiori parte corporis, puta cerebro, operatur; ut phantaſia, memoria, &c.

[9. Quia patibiles qualitates ſunt objecta ſenſuum externorum, & objecta agunt in ſenſus, eoſque movent, ipſi ſenſus patiuntur, ideoque dicuntur potentiæ paſſivæ: itaque licet *videre*, *audire*, &c. Grammatice ſint verba activa; Logice tamen paſſionem ſignificant.]

Quæſtio X. *Quid paſſio?*

Paſſio eſt patibilis qualitas, quæ ſubito fit & cito perit.

Quæſt. X I. *Da exemplum.*

Lux, color, ſonus, odor, ſapor, calor, frigus, humiditas, ſiccitas, gravitas, levitas, &c. ſunt qualitates patibiles, ſi aliquandiu permaneant in ſubjecto: at ſi cito evaneſcant, ut *pallor ex metu, rubor ex verecundia*, dicuntur paſſiones.

Quæſt. X I I. *Quid eſt figura?*

Figura eſt qualitas orta ex terminatione magnitudinis; ut, *triangulum, circulus, ſphæra, pyramis, cylindrus.*

1. Tria hic ſunt diſtinguenda accurate.

I. Quantitas ſive *magnitudo*, ut linea.

I I. *Termini* magnitudinis, ut lineæ ſunt puncta.

I I I. Id quod *oritur ex magnitudinis* (puta linex aut linearum) *terminatione* punctis facta.

a b } quantitas, ſcil.
b c } 3. linearum, aut
a c } 3. linex.

a b c ſunt termini linearum.

2. Quod ex lineis cum ſuis terminis oritur, eſt *figura*. Hoc tertium vocatur *figura*: quæ in rebus quantis eſt quidem cum & ſub colore, conſideratur tamen ſine colore; quando enim ſpectatur cum colore, vocatur forma, & definitur quæſt. ſeq.

Quæſt. X I I I. *Quid eſt forma?*

Forma eſt figura cum colore; ut, *pulchritudo, deformitas.*

1. *Forma*) hic non ſignificat alteram partem corporeæ ſubſtantiæ, ſed formoſitatem; quo ſenſu dicimus, aliquem eſſe *forma venuſta.*

Quæſt. X I V. *Quomodo differt figura & forma à patibili qualitate?*

Patibilis qualitas uno tantum; figura & forma pluribus ſenſibus percipitur.

Quæſt.

Quæst. XV. *Quot sunt nota qualitatis?*

Tres.

Quæst. XVI. *Quæ est prima nota?*

Habere contrarium. Nam calor frigori, & albor nigrori contrarius est.

[1. Hæc nota non convenit secundæ aut quartæ speciei qualitatibus, sed tantum primæ aut tertiæ: quia qualitates secundæ & quartæ speciei sibi invicem quidem opponuntur, ut cæcitas visui, surditas auditui, sed privative, non contrarie; quia alterum eorum quæ hic opponuntur non est vera res, sed veræ rei negatio; ac contrarietas est inter duo vera entia: cæcitas autem & surditas sunt veri entis, scilicet visus & auditus, negationes; sic & deformitas est pulchritudinis negatio. Non tamen omnibus qualitatibus primæ & tertiæ speciei convenit hæc nota: quædam enim earum opponuntur privative, non contrarie; ut *lux & tenebræ, scientia & ignorantia*, scil. *puræ negationis*, non *pravæ dispositionis*.]

3. *Ignorantis puræ negationis* dicitur, quando ipsi termini atque voces ignorantur, quibus aliquid effertur, qualis est in rustico respectu rerum mathematicarum. *Ignorantia pravæ dispositionis* dicitur, quando termini & voces quidem sciuntur, sed sub illis cognitis erronea tenetur opinio, atqui totius enunciationis veritas ignoratur: ut, si quis sciat quid significet vox cœlum quid igneum, atque existimet cœlum esse igneum, quod falsum est, is dicitur laborare ignorantia pravæ dispositionis, quia ipsius intellectus, dum errat circa hujus enunciationis veritatem, prave disponitur. Prior ignorantia privatiua est; posterior, habitus contrarius scientiæ.

Quæst. XVII. *Quæ secunda?*

Recipere magis & minus. Alius enim alio doctior, melior, aut prudentior est.

[1. *Recipere magis & minus* idem est quod *intendi & remitti*.]

[2. Res duobus modis augetur & minuitur; vel per partes, vel per gradus. Cum res augetur per partes, dicitur extendi, cum minuitur per partes, dicitur contrahi; & habet utrumque locum in quantitate, cum res fit vel major vel minor. Res augetur per gradus, cum manens sub eadem quantitate, atque sub iisdem partibus, in iis recipit plures essentiæ suæ gradus ac tum dicitur intendi; minuitur per gradus, cum manens iterum sub eadem quantitate, atque iisdem partibus, aliquot gradus essentiæ amittit, & tum dicitur remitti: hoc utrumque habet locum in qualitate. Hæc nota non convenit omni qualitati,

tati, non ſaltem figuræ; unum enim triangulum non eſt magis triangulum quam alterum: ſed iis tantum competit qualitatibus quæ contrarium habent, ut in prima & tertia ſpecie; vel etiam iis quarum ſubjectum inæqualiter diſponi poteſt, ut in ſecunda ſpecie: ita verbi cauſa, viſus acutior eſt in juvene, minus acutus in ſene, quia oculus, ſubjectum ejus, melius eſt diſpoſitus tempore juventutis, quam ſenectutis. Qualitas dicitur remitti, cum admiſcetur ei qualitas contraria; intendi dicitur, cum liberatur à contraria qualitate: ſic tantum intenditur calor aquæ, quantum liberatur à frigore; & tantum remittitur calor, quantum ei admiſcetur frigoris.]

3. Si aqua, certa quantitate, in omnibus ſui partibus incaleſcat, primum tepeſcet, tum incaleſcet, tandem efferveſcet: illa calotis acceſſio ſucceſſive facta dicitur fieri per gradus. & ipſe calor, intendi. ſi aqua calefacta ſibi relinquatur, ſenſim redibit ad priſtinum frigus: cum ſic frigeſcit in iiſdem ſui partibus, dicitur calor remitti. Sed quando aquæ jam calefactæ ad aliquot gradus affunditur nova aqua frigida, calor prioris aquæ, quia ad affuſam quoque aquam ſeſe extendit, eam calefaciendo, dicitur non intendi, ſed extendi; & quia per frigus affuſæ aquæ aliquot gradus ſui perdit, dicitur remitti.

[4. *Recipere magis & minus*) ſignificat, vel adverbia *magis & minus* prædicari de qualitatibus, vel definitionem qualitatis in genere aut in ſpecie magis uni qualitati quam alteri, huic quam illi, vel minus convenire. Si priori modo ſumantur adverbia, conveniunt qualitatibus in concreto ſpectatis; dico enim recte, Petrus eſt magis doctus, Joannes eſt minus doctus: ſi ſecundo ſenſu accipiantur iſta vocabula. & applicentur qualitatibus in abſtracto conſideratis, nota iſta fallit; quia non eſt verum, nec recte dictum, doctrina Petri eſt magis doctrina, & Ioannis eſt minus doctrina, quaſi definitio doctrinæ ejuſque eſſentia magis competat doctrinæ Petri, quam doctrinæ Ioannis; nam eſſentia & definitio cujuſcunque rei in indivisibili ſunt poſitæ.]

5. Dicitur qualitas ſpectari in concreto, quando ſpectatur cum ſubjecto in quo eſt; ſic doctus ſignificat doctrinam in docto: in abſtracto conſideratur, quando conſideratur abſque ſubjecto in quo eſt; ſic doctrina ſignificat doctrinam animi, non ſignificato homine docto in quo eſt.

Quæſt. XVIII. *Quæ tertia?*

Res ab illa dici ſimiles, aut diſſimiles.

Duo entia quæ conveniunt in ſubſtantia, dicuntur eadem; quæ non conveniunt in ſubſtantia, dicuntur diverſa: quæ conveniunt in quantitate dicuntur æqualia; quæ non, inæqualia; vel paria aut imparia: quæ conveniunt in qualitate, ſimilia dicuntur; quæ non, diſſimilia.

CAPUT

CAPUT VII.

Quæst. I. *Quid sunt relata?*

RElata sunt, quæ id ipsum quod sunt aliorum esse dicuntur, vel alio aliquo modo ad aliud referuntur.

1. *Relata*) dicuntur à *referendo*; Græce Aristoteli πρός τι, quasi dicas, quæ *ad aliud* scilicet sunt: nam relatio non inest proprie subjecto, uti quidem quantitas & qualitas; sed significat tantum respectum unius ad aliud.

2. *Aliorum vel alio modo*) id est, quæ de alio prædicantur in casu genitivo, vel in casu alio, dativo ablativo, &c.

3. Distinguendum est relatum à relatione: hæc significat habitudinem ejus quod refertur, ad illud ad quod refertur; at relata significant ea quæ ad se invicem referuntur.

[4. Quantum differunt abstractum & concretum tantum distinguuntur relatio & relatum: relatio enim est abstractum, ut paternitas, dominium; relatum est concretum, ut pater dominus.] Relatio nihil aliud est quam *esse*, sive habitudo unius ad aliud; relatum est id quod se habet ad aliud quocunque modo: itaque hæc duo non debent confundi, non magis quam labor & albedo.

[5. Accidentia sunt duorum generum: alia sunt in subjecto, & vulgo vocantur physica, sunt entia vera, distincta a substantiis quibus insunt, ut quantitas & qualitas & existunt subjectum inhæsionis; alia non sunt proprie in subjecto, sed ordinantur ac referuntur ad subjectum in quo non sunt, quod tamen denominant, & de quo prædicantur, unde exigunt subjectum denominationis aut prædicationis, & vocantur accidentia Logica, suntque relatio, & sex postrema reliqua prædicamenta. hæc accidentium eorum quæ sunt vera entia nomen non merentur, quia non sunt talia: sed sunt tantum modi fiendi, existendi, operandi, aut denominationes extrinsecæ, quæ omnia impune possunt tribui Deo; unde non absurdum est, relationes Deo tribuere.]

[6. Deo nulla accidentia tribui debent quæ insunt subjecto, ut quantitas & qualitas, hæc enim imperfectionem involvunt, & compositionem inferunt, ex pluribus entibus realibus ac distinctis, nimirum ex substantia & accidente; sed in Deum non cadit imperfectio, nec talis compositio: at vero accidentia quæ non insunt subjecto, sed quæ illud tantum denominant, logica, non physica, Deo tribui possunt, quia nullam includunt imperfectionem, & nullam inferunt compositionem, utpote quæ non sunt entia realia, ac distincta à substantiis, sed tantum habitudines, vel modi, vel denominatio-

nes

nes externæ, quæ omnia non sunt entia realia, sed media negationis, inter ens reale & nihil interjecta. de quibus vide Metaphysic. Burgersdicii lib. 1. cap. 3.

Quæst. II. *Explica definitionem exemplis.*

Pater dicitur *filii* pater; *dominus*, *servi* dominus; *majus*, *minore* majus; *simile*, *simili* simile. Hæc enim referuntur ad aliud *hoc quod sunt*, ideoque sunt relata. At *tenebræ* dicuntur quidem *lucis*, verum non dicuntur *lucis tenebræ*, sed *lucis privatio*; & *Alexander* dicitur quidem *Philippi*, sed non dicitur *Alexander Philippi*, sed *filius*. Hæc ergo dicuntur quidem aliorum, sed non dicuntur aliorum *hoc quod sunt*; ac proinde non sunt relata.

Quæst. III. *Quotuplicia sunt relata?*

Duplicia; alia secundum dici, alia secundum esse.

Quæst. IV. *Quæ vocas relata secundum dici?*

Quæ, cum sint res absolutæ, nomine tenus referuntur ad aliud: ut, *scientia*, & *scibile* seu id quod scitur, *sensus*, & *sensibile* seu id quod sentitur.

Quæst. V. *Quæ secundum esse?*

Quorum tota essentia consistit in respectu ad aliud: ut, *pater* & *filius*, *maritus* & *uxor*.

[1. *Relata secundum dici* primo, & per se ponuntur in prædicamentis aliis; sic *scientia* & *sensus* ponuntur in prædicamento qualitatis: relata tamen vocantur, quia scientia non est, nisi sit aliquid quod sciatur; nec sensus est, nisi sit aliquid quod sentiatur. Vocantur ergo *relata* respectu objecti sui ad quod referuntur.]

[2. *Scientia* & *sensus*, si spectentur in ordine ad subjectum, verbi causa, hominem, qui scit & sentit, sunt in prædicamento qualitatis; scientia enim est habitus, qui intellectum hominis reddit facilem ad sciendum, & sensus est potentia, qua homo à natura aptus est ad sentiendum; & sic ambo sunt entia absoluta: sed quia nulla datur scientia, nisi detur res quæ scitur, nec sensus, nisi detur res quæ sentitur; propter illam habitudinem & respectum scientiæ & sensus ad objecta sua, ambo collocantur in hoc prædicamento relationis.]

3. *Relata secundum esse* sunt, quæ in nullo alio prædicamento quam relationis reponuntur. ille homo quidem qui est pater, est in prædicamento substantiæ; sed ni pater non item.

4 Relata secundum dici sunt, cum voces ex primaria significandi vi signi cant res ab olu-

tas,

tas, in nullo respectu positas, ut *scientia*; hæc vox audita atque intellecta, infert animo notionem habitus, rei absolutæ: sed relata secundum esse sunt, cum voces ex prima significandi vi significant res sitas in respectu ad aliud; ut vox *pater*, audita & intellecta, menti importat notionem ejus qui genuit, cum respectu ad eum quem genuit.

Quæst. VI. *An non aliter etiam dividuntur relata?*

Dividuntur etiam in relata realia, & rationis.

Quæst. VII. *Quænam sunt realia?*

Quæ sua natura referuntur ad aliud: ut, *dominus* & *servus*, *magistratus* & *subditus*.

1. *Relata* dicuntur *realia*, quæ ex parte sui, nulla cogitatione hominis intercedente, inveniuntur ad se invicem referri: quemadmodum Philippus est pater, & Alexander filius, nemine cogitante.

Quæst. VIII. *Quæ rationis?*

Quæ sola mentis opera referuntur ad aliud: ut, *dextrum* & *sinistrum*?

1. *Relata rationis* dicuntur, quæ ad aliud referuntur eatenus tantum quatenus à mente humana cognoscuntur, extra quam cognitionem ad aliud non referuntur; ut genus & species: & quod hoc sit sinistrum, illud dextrum, ab homine est, qui istam relationem & ponit mutare potest.

Quæst. IX. *An hæc omnia pertinent ad hanc categoriam?*

Non. Nam relata secundum dici, cum habeant essentiam absolutam, sunt aliarum categoriarum: [& relata rationis, cum sint à mente, huc quoque non pertinent.]

[1. Est & alia divisio relatorum utilissima, in prædicamentalia & transcendentalia: priora dicuntur, quæ in hoc prædicamento tantum inveniuntur, ut, *pater* & *filius*; posteriora, quæ transcendunt omnium prædicamentorum limites, ut causa & causatum, subjectum & adjunctum, &c. huc proprie faciunt relata priora.]

Quæst. X. *Quænam sunt in unaquaque relatione considerandæ?*

Subjectum, fundamentum, terminus, relatum & correlatum.

[1. Non est existimandum, quod hæc quatuor vocabula, subjectum,

ſum, terminus, relatum, correlatum, ſignificent quatuor res; ſed ſubjectum & relatum ſignificant unam eandemque rem, uti & terminus & correlatum: nempe Philippus abſolute ſpectatus ut homo generans, dicitur ſubjectum, & Alexander, ut homo generatus, dicitur terminus; idem Philippus ſpectatus ut pater, cum reſpectu ad eum quem genuit, dicitur relatum, & idem Alexander ſpectatus ut filius, cum reſpectu ad eum a quo genitus eſt, dicitur correlatum. Fundamentum quoque interdum ſignificat rem diſtinctam a ſubjecto & termino, interdum non, ut in commentar. quæſt. 12. dicetur.]

2. Relatio nihil eſt aliud, quam mutua rerum habitudo & reſpectus, Græce πρός τι ἔχον, ut habitudo ab habere: itaque duo ſemper exigit, unum quod refertur, alterum ad quod refertur plus. [Atque hic interim omnium ad ſe invicem rerum reſpectus extendit ſe latiſſime, comprehenditque præterea rerum inter ſe convenientiam, atque à ſe invicem diſcrepantiam. Id quod refertur ad aliud, vocatur ſubjectum; id ad quod aliud refertur, dicitur terminus. Hæc duo ſunt in omni relatione: ſed interdum aliqua cauſa datur, cur unum referatur ad aliud, eaque diſtincta ab utroque, & ſubjecto & termino, vocaturque fundamentum; interdum nulla datur cauſa, diſtincta à ſubjecto & termino, cur unum referatur ad aliud. Quando illud quod refertur, ſc. ſubjectum, ſpectatur cum iſta habitudine qua refertur ad aliud, vocatur *Relatum*: quando illud aliud, puta terminus, ſpectatur cum habitudine oppoſita, vocatur *Correlatum*.]

Quæſt. XI. *Quid eſt ſubjectum?*

Subjectum eſt, cui inhæret relatio. [Sic melius; Subjectum eſt, quod refertur ad aliud.]

1. *Relatio* proprie non *inhæret*, ſed ſignificat habitudinem, & reſpectum quo unum refertur ad aliud. Hoc quod refertur ſubjectum dicitur: ſic Philippus, qui refertur ad Alexandrum ut pater, eſt ſubjectum paternitatis.

Quæſt. XII. *Quid fundamentum?*

Fundamentum eſt, quo mediante relatio inhæret ſubjecto. [Melius; Fundamentum eſt, quo mediante ſubjectum ad aliud refertur.]

1. Non omnia relata exigunt fundamentum diſtinctum à ſubjecto & termino, ſed illa tantum, in quibus relatio non exiſtit ſubjecto & termino poſitis. Ita relatio dominii non exiſtit etiamſi exiſtat Petrus & Paulus, ſubjectum & terminus; ſed opus eſt, ut accedat conductio & locatio, dominii fundamentum: ſed ut exiſtat relatio ſimilitudinis inter duo ova, non requiritur

ritur fundamentum distinctum ab ipsis rebus similibus, aut earum existentia; nam unum ovum coëxistens alteri ovo, eo ipso alteri est simile.

[2. Omnis rerum convenientia & diversitas, nihil est aliud quam unius rei ad aliam relatio: neque enim potest una res convenire cum alia, neque ab alia distingui, nisi una ad aliam referatur. Sic convenientia inter Petrum & Paulum, qua conveniunt in substantia, relatio est quædam, qua referuntur ad se invicem in quantum ambo sunt homines, ac conveniunt in communi natura humana, prout ambo constant anima & corpore; hæc convenientia duorum in substantia vocatur identitas: sic inter duo ligna quæ ambo sunt decem pedum, & conveniunt quantitate, est relatio quædam, quę hic dicitur æqualitas: sic convenientia ovi unius cum altero in oblonga figura, & colore albo, est relatio unius ovi tanquam subjecti ad alterum tanquam terminum, & hæc dicitur similitudo. In hisce tribus relationum generibus, fundamentum non est distinctum a subjecto & termino, sed illis tantum existentibus, & ipsæ existunt relationes.]

[3. Totidem sunt oppositæ relationes diversitatis, inæqualitatis & dissimilitudinis: nempe cum duæ substantiæ à se invicem discrepant, ut homo & brutum, in eo quod homo sit substantia rationalis, brutum sit substantia irrationalis; hæc substantiarum discrepantia, seu diversitas, seu distinctio, est relatio quædam: sic inæqualitas duarum magnitudinum, quarum altera sit centum, altera sit decem pedum, est relatio quædam: sic dissimilitudo duarum qualitatum, ut albedo & nigredo, est relatio quædam.]

Quæst. XIII. *Quid terminus?*

Terminus est, cum quo subjectum in relatione compatatur.

Terminus) est id ad quod subjectum refertur: sic Alexander est terminus paternitatis, quia ad eum Philippus refertur ut pater.

Quæst. XIV. *Quid est relatum?*

Relatum est subjectum cum relatione.

Relatum) non differt reipsa a subjecto, sed tantum ratione ac respectu: sic Philippus spectatus cum paternitate, ut pater, est relatum; sine ea consideratus, est subjectum.

Quæst. XV. *Quid correlatum?*

Correlatum est terminus cum relatione oppositа.

Correlatum) idem quoq; est cum termino; & differunt quoque solo respectu ac ratione: sic Alexander spectatus cum filiatione, ut filius, est correlatum; sine ea consideratus, est terminus.

Quæst.

Quæſt. XVI. *Illuſtra hæc omnia exemplis.*

In relatione patris ad filium, ſubjectum eſt aliquis homo, puta *Philippus*; fundamentum, *generaſſe*; terminus, alius homo, *Alexander generatus*; relatum, *pater*; correlatum, *filius*. Philippus enim propterea eſt pater Alexandri, quia Alexandrum generavit. Contra, in relatione filii ad patrem, ſubjectum eſt *Alexander*; fundamentum, *generatum eſſe*; terminus, *Philippus qui generavit*; relatum, *filius*; correlatum, *pater*.

1. Ex exemplo hoc patet, relationes eſſe mutuas, hoc eſt, inter ſubjectum & terminum intercedere relationes duas; in quarum una quod fuerat ſubjectum, fit terminus in altera, & vice verſa. Relatio patris ad filium vocatur paternitas, incipitque à patre, & deſinit in filium: relatio filii ad patrem vocatur filiatio, incipitque à filio, & deſinit in patrem: hinc, quod in una relatione eſt relatum, in altera eſt correlatum, & viciſſim.

2. Quod videantur relationes duæ non mutuæ, id proficiſcitur ex defectu & inopia vocabulorum; ſæpe enim fit, ut vel relato, vel correlato, non ſit poſitum idoneum vocabulum: ſic relatio quædam eſt inter partem & totum, & ſæpe alterutri ſignificando non eſt poſita idonea vox, ac tum, ut appareat relationem eſſe mutuam, vocabulum aliquod eſt fingendum. V. c. ala ut pars refertur ad totum, tanquam ſubjectum ad terminum, relatum ad correlatum; & hic eſt relatio mutua, ſed quæ non apparet, quia termino ſive correlato non eſt poſitum idoneum vocabulum: quodnam enim illud eſt? an avis? ut dicas, ala eſt avis ala? ſed non licet reciproce dicere, omnis avis habet alas, dantur enim aves quæ carent alis: hic itaque fingendum eſt vocabulum, & dicendum, omnis ala eſt alati ala, &, omne alatum habet alas. Sic in alio exemplo, caput ut pars refertur ad totum, tanquam ſubjectum & relatum ad terminum & correlatum: hic iterum termino & correlato nullum poſitum eſt nomen; nam non illud eſt vocabulum corpus; quamvis omne caput ſit corporis caput, non tamen, vice verſa, omne corpus eſt capitis corpus, quia dantur corpora quædam interdum ἀκέφαλα, id eſt, ſine capite: ergo & hic fingendum eſt vocabulum, dicendumque, omne caput eſt capitati caput, & omne capitatum eſt capitis capitatum.)

Quæſt. XVII. *An relatum & correlatum ſemper differunt appellatione?*

Non ſemper: ſæpe enim idem nomen utriuſque eſt;

ut, *amicus*, *hospes*, *rivalis*, &c. Atque hæc vocantur relata æquiparantiæ. Cætera, quæ appellatione differunt, ut *dominus* & *servus*, *pater* & *filius*, dicuntur relata disquiparantiæ.

Et Petrus, qui refertur ad Paulum in relatione amicitiæ, vocatur amicus, & Paulus, ad quem refertur Petrus, vocatur amicus; uterque eodem nomine, *amicus*.

Quæst. XVIII. *Quot sunt notæ relatorum?*

Quinque.

Quæst. XIX. *Quæ est prima nota?*

Habere contrarium. Amicus enim & *inimicus*, *simile* & *dissimile*, contraria sunt.

Sensus hujus notæ non est, quod relatum sit contrarium correlato, nam se mutuo ponunt; nam pater est filii pater, & contra; at contraria se mutuo tollunt: sed sensus est, quod subjectum unius relationis sit contrarium subjecto alterius relationis; aut, quod fundamentum unius relationis sit contrarium fundamento alterius relationis; non quidem semper, & in omni relatione, sed interdum in quibusdam. sic *amicus* & *inimicus* sunt contrarii, quia fundamentū unius, sc. amicitiæ, est contrarium fundamento alterius, sc. inimicitiæ, concordia animorum discordiæ: sic *simile* & *dissimile* sunt contraria, quia subjecta, v. c. albor & nigror, sunt contraria.

Quæst. XX. *Quæ secunda?*

Recipere magis & minus. Aliud enim alio *similius* est aut *dissimilius* ei cum quo comparatur.

1. Hæc nota non convenit omnibus relatis, ut nec præcedens prima; sed iis tantum, quorum vel subjecta vel fundamenta contrarium habent, aut recipiunt magis & minus.

[2. Nota hæc, *recipere magis & minus*, convenit relatis in concreto spectatis, non in abstracto consideratis; uti & nota præcedens, *habere contrarium*.]

Quæst. XXI. *Quæ tertia?*

Reciprocari: nam *pater* est *filii pater*, & *filius* viciſſim est *patris filius*.

1. *Reciprocari*) dicuntur duo quæ in enunciatione convertuntur, hoc est, quorum subjectum ponitur loco prædicati, & vice versa: hoc autem fit, vel in casu recto, vel in casu obliquo. In casu recto reciprocantur subjectū & proprium; in obliquo, relatum

tum & correlatum. Exemplum prioris eſt, homo & riſibile; nam omnis homo eſt riſibilis, & omne riſibile eſt homo: exemplum poſterioris eſt in textu quæſt. 21.

2. Reciprocatio relatorum, & converſio mutua ſubjecti ac prædicati, ſæpe non apparet, quia deſunt vocabula idonea ad exprimendum vel ſubjectum, relatum, vel prædicatum, correlatum: & hinc fit, quod nonnullis videantur ac dicantur eſſe relationes non mutuæ.

Quæſt. XXII. *Quæ quarta?*

Eſſe ſimul natura: nimirum, quatenus relata ſunt. Etſi enim qui *pater* eſt, *prius* fuit quam *filius*; non tamen *prius pater* fuit quam *filium* haberet.

Subjectum prius quidem natura ſæpe & tempore eſt termino, v. c. Philippus Alexandro: ſed relatum non eſt prius correlato; non enim prius eſt in Philippo ut ſit pater, quam in Alexandro ut ſit filius: ſimul enim & Philippus eſt pater Alexandri, & Alexander eſt filius Philippi.

Quæſt. XXIII. *Quæ quinta?*

Eſſe ſimul cognitione: Unum enim relatum nequit ſine altero cognoſci.

1. Prius quidem poteſt cognoſci ſubjectum, ſc. ille homo qui eſt pater, quam terminus, ſc. ille homo qui eſt filius; ſed non cognoſcitur prius aliquem eſſe patrem, niſi ſimul cognoſcatur illum habere filium: ſic, cum cognoſco Philippum eſſe patrem Alexandri, ſimul cognoſco etiam Alexandrum eſſe filium Philippi.

2. Illa res quæ refertur ad aliam, ut eſt res abſoluta, prior natura eſt, ſæpe etiam cognitione ac tempore, illa re ad quam refertur, prout & illa eſt res abſoluta, & ſic ſubjectum eſt prius natura, & ſæpe etiam cognitione ac tempore, termino; ſed tamen relatum nunquam aut natura, aut cognitione eſt prius correlato. Hoc eſt quod ſcholaſtici efferunt ſuis terminis; Relata ſunt ſimul natura & cognitione formaliter, non vero materialiter aut ſubjective: charius; eſſe abſolutum relati prius natura aut cognitione eſt, vel ſaltem eſſe poteſt, eſſe abſoluto correlati; ſed eſſe reſpectivum unius nunquam prius eſt ullo modo τῷ eſſe reſpectivo alterius.

CAPUT VIII.

ACtio est [modus] à quo dicimur agere.

[1. *Actio* & *passio* constituunt duo prædicamenta, propter diversum modum prædicandi; alioquin si respiciatur diversa entitas, non sunt diversa prædicamenta, quia non sunt diversa entia: vocantur autem una voce communi *motus*, qui ut est à movente dicitur actio, ut est in mobili dicitur passio; ut calefactio est actio in quantum est ab igne, & est passio in quantum est in aqua, quæ calefit.]

2. *Actio* & *passio* non sunt duæ diversæ res, sed sunt unius ejusdemque rei habitudines diversæ, quibus refertur dum fit, nunc ad agens, & dicitur actio, nunc ad patiens, & dicitur passio.

[3. Quando categoria dicitur *series rerum*, vox ista *rerum* sumenda est latissime, prout comprehendit & vera entia, & verorum entium modos.]

[4. Vocula ens sumitur vel latissime, pro eo quod est aliquid, & non est nihil; sic comprehendit non tantum substantiam & accidens, sed & illa quæ neutrum sunt, ut privationes, relationes, modos rerum: vel strictius, pro ente reali, quod est vel substantia, vel accidens, vel Deus, vel creatura; & sic excludit relationes, privationes, ac modos entium. Totidem modis sumitur vocula res: ac latissime quidem accipitur in definitione categoriæ, quando definitur series rerum: & sic actio & passio, quamvis sint modi, sub hac latissima significatione voculæ res comprehenduntur, diversaque constituunt prædicamenta.]

[5. Per *modus* intelligo aliquid in rebus, quod non est res ipsa, quod non est nihil: sunt quæ modi vel fiendi, vel essendi, ut unitas, vel existendi, vel operandi; id est, res diversomodo vel existunt, (Deus existit independenter, creatura dependenter à causa efficiente; substantia per se, accidens in aliout subjecto) vel operantur, vel fiunt, vel sunt. Actio & passio sunt modi quibus res operatur & fiunt: sic calefactio non est ipse ignis qui calefacit, non aqua quæ calefit, non calor qui fit; non est tamen nihil, sed est ipsum fieri caloris, & modus quo ignis operatur, & calorem efficit in aqua.]

[6. *Modus*) nullus est vel substantia, vel accidens, quia nullus est ens reale, quod in substantiam & accidens dividitur: sic nullus modus est Deus, vel creatura, quia nullus est ens reale, quod in Deum & creaturam dividitur: sed omnis modus est vel in substantia, vel in accidente, vel in Deo, vel in creatura; estque medium negationis inter omnia ista, quia de omnibus istis, quatenus sunt tales, modus negatur.]

[7. Deus dicitur exsistere independenter, quia à nullo exi-

stentiam

stentiam suam accepit; creatura dependenter, quia eam accepit à Deo: subsistantia dicitur exsistere per se, quia nulli creaturæ exsistentiam suam debet; accidens exsistere dicitur in alio ut in subjecto, quia exsistentiam suam debet subsistantiæ creatæ, cui inest tanquam subjecto inhæsionis.]

[8. *Modus* in genere potest describi, quod sit aliquid veri entis ac realis, quo illud vel fit, vel est, vel exsistit, vel operatur; atque tam late sese extendit, ut non tantum in rebus creatis, sed & in Deo inveniatur, in quo sunt tres modi subsistendi, constituentes tres personas, Patrem, Filium & Spiritum S. sunt & modi operandi, creatio, conservatio, cooperatio. In creaturis, tum subsistantiis tum accidentibus, varii occurrunt modi; & quibus fiunt, & quibus sunt, & quibus exsistunt, & quibus operantur.]

Actio est *modus* quo res *operatur*. *Passio* est *modus* quo res *fit*.

[9. Notandum autem bene est, nunquam debere confundi modum cum illa re cujus est modus; sic calefactio est modus quo ignis calefacit, & aqua calefit, neque debet illa confundi cum igne, neque cum aqua, nam distinguitur ab utroque: sic in alio exemplo, gradus luminis, quibus illud in meridie est lucidius, circa auroram & crepusculum est minus lucidum, sunt modi luminis, & distincti ab ipso lumine; sic & gradus caloris, quibus nunc magis nunc minus incalescit, sunt modi caloris. Ubi & Quando sunt modi exsistendi: Actio est modus operandi respectu agentis., est modus fiendi respectu termini ad quem, est modus exsistendi respectu patientis.]

10. Actio & passio diversas constituunt categorias, propter modum prædicandi diversum; alia enim est quæstio, quid agit res, & alia, quid patitur: sunt quoque inter se distinctæ aliquo modo; nam aliud est verberare, aliud vapulare; aliud calefacere, aliud calefieri: attamen non sunt aut modi aut motus diversi, multo minus res diversæ; nam unus idemque est modus, & motus, & operatio, qua ignis calefacit ut agens, & aqua calefit ut patiens; qua Petrus verberat, & Paulus vapulat. Quemadmodum eadem est via, qua Haga Leidam, & Leida Hagam tenditur, & idem est spatium in monte, quod respectu fastigii est acclive, respectu basis est declive; ita quoque eadem est operatio & actio respectu agentis, ut calefactio respectu ignis, & passio respectu patientis, ut eadem calefactio respectu aquæ: sic quoque est eadem calefactio qua frigus expellitur, tanquam terminus à quo, & calor acquiritur, ut terminus ad quem, in aqua.

Quæst. II. *Quid est agere?*

Agere est aliquid efficere.

Quæst. III. *Quid est passio?*

Passio est [modus] à quo dicimur pati.

Quæst. IV. *Quid est pati?*

Pati est, recipere effectum agentis.

1. *Pati*) hic non significat tolerare aut perforte; nam sic pariles, tanquam res inanimata, dici non posset pati: attamen patitur quando denigratur, & sic sumitur vox passio in definitione patibilis qualitatis.

[2. *Effectum*) vel realem, ut cum manus recipit calorem ignis; vel intentionalem (qui sic dicitur, quia intenditur ut medium sentiendi aut intelligendi) ut cum oculus recipit species seu imagines rei visæ.]

Quæst. V. *Da exempla.*

Generare, augere, calefacere, movere, &c. sunt actiones: *generari, augeri, calefieri, moveri*, sunt passiones.

Quæst. VI. *Quænam sunt in actionibus spectanda?*

Agens, patiens, terminus à quo, & terminus ad quem.

[1. In omni actione tria semper inveniuntur, *agens, terminus à quo, terminus ad quem*; sed non semper invenitur *patiens*, verum tunc tantum, quando terminus ad quem actio terminatur est accidens, quod requirit substantiam tanquam subjectum inhæsionis: ita calor, terminus ad quem calefactionis, quia est accidens, requirit substantiam in qua sit, atque hæc est subjectum, sive patiens, in quo est calefactio. Sed cum terminus ad quem actionis est substantia aliqua completa, actio non requirit subjectum, sive patiens: ut in creatione est tantum agens Deus; terminus à quo, non esse creaturæ; terminus ad quem, esse completum creaturæ; sed nullum est patiens aut subjectum, in quo fit creatio. Deus enim omnia creavit ex nihilo.]

[2. Substantia completa dicitur, quæ utramque sui partem obtinet essentialem: substantia incompleta dicitur altera pars essentialis, vel materia tantum, vel forma tantum.]

[3. Quando Deus dicitur omnia creasse ex nihilo, id dupliciter intelligi potest: vel ex nihilo materiæ sive subjecti, cum nulla creationem præcedit materia aut subjectum, quæ dicitur creatio immediata, quo modo Deus creavit cœlum & terram; vel ex nihilo sui, sive termini ad quem, quandoquidem præcedit creationem aliqua materia, sive subjectum, sed tamen in illa, aut in illo, nihil præcedit ipsius rei creandæ, quæ dicitur creatio mediata, quo modo Deus creavit Adamum ex gleba terræ, & Evam ex costa Adami; nam nihil Adami creandi

di erat in ista gleba terræ, nec Eve erat creandæ in costa Adami, ante utriusque creationem.]

4. *Agens* est principium à quo est actio. *Patiens* est subjectum in quo est actio. *Terminus à quo* est id quod in actione deponitur atque amittitur. *Terminus ad quem* est id quod per actionem acquiritur & possidetur.

[5. Oppositio inter terminum à quo & ad quem est vel privativa, quando terminus à quo est privatio termini ad quem, ut in illuminatione, tenebræ sunt privatio lucis; vel est contraria, cum terminus à quo est res positiva, vere opposita termino ad quem, ut in calefactione frigus est calori contrarium. Cum terminus à quo & terminus ad quem opponuntur privative, actio est perficiens; cum contrarie, corrumpens.]

Quæst. VII. *Declara hæc omnia exemplis.*

In calefactione, agens est ignis aut sol; patiens, is qui calefit; terminus à quo, frigus; terminus ad quem, calor, à quo calefactio nominata est. Similiter in generatione hominis, agens est pater; patiens, semen; terminus à quo, privatio humanæ formæ in semine, sive, non esse hominem; terminus ad quem, is qui generatur: nam qui generatur, ex non homine fit homo.

Quæst. VIII. *Quot sunt notæ actionis & passionis?*

Duæ; *habere contrarium*, & *recipere magis & minus*: nam calefactio frigefactioni contrasia est; & alia magis, alia minus calefaciunt aut frigefaciunt, calefiunt ac frigefiunt.

1. Hæ notæ non conveniunt omni actioni aut passioni; sed tantum iis quæ habent terminos ad quem contrarios, aut recipientes magis & minus.

[2. Dicitur actio *habere contrarium*, id est, una actio alteri contraria est, propter terminos ad quem contrarios, id est, quando terminus ad quem unius actionis est contrarius termino ad quem alterius actionis: ut v. c. exsiccatio est contraria humectationi, quia exsiccationis terminus ad quem *siccitas* est contrarius humectationis termino ad quem *humiditas*. Quando terminus ad quem unius actionis non est contrarius termino ad quem actionis alterius, actio non habet contrarium: sic *figurare* non habet actionem contrariam, quia terminus ad quem figurationis est quantitas aut figura; at quantitas aut figura non habet contrarium; figura sexangularis non est contraria octangulari. Interdum una actio alteri contraria est, non quia

termini ad quem utriuſq; ſunt contrarii, ſed quia uni eidemque utriuſque termino ad quem accidunt contraria: ſic generatio & corruptio, auctio & diminutio, ſunt contraria, quia ſubſtantiæ & quantitati, quæ contrarium non habent, accidit, iſti eſſe & non eſſe, huic, magnum & parvum. Hæc eadem applicanda ſunt notæ ſecundæ de *receptione magis & minus.*]

CAPUT. IX.

Quæſt. I. *Quid eſt Vbi?*

VBi eſt modus, [ſc. exſiſtendi] quo res finitæ alicubi eſſe [i. e. exſiſtere] dicuntur.

[1. Cum modus ſit triplex, ſiendi, eſſendi, id eſt exſiſtendi, & operandi, *Vbi eſt modus* ſecundi generis. Exſiſtere autem dicitur id quod ſtat, id eſt, conſtitutum eſt in hoc univerſo, ſive rerum natura, extra cauſas ſuas producentes.]

[2. Modus quo res finitæ alicubi ſunt, duplex eſt: unus, qui convenit corporibus; alter, qui ſpiritibus. Corpora alicubi ſunt *circumſcriptive*, id eſt, ita ut ab aliis corporibus circumſcribantur, & alia excludant ex eodem loco. Cauſa eſt quantitas; quia ſi duo corpora poſſent eſſe in eodem loco, daretur corporum ac dimenſionum penetratio: ideoque quo loco eſt corpus Pauli, eo non eſt corpus Petri. At ſpiritus ſunt alicubi *definitive*, id eſt, definiuntur quidem certo ſpatio, ut hic ſint, & non alibi, multo minus ubique (hoc enim ſoli Deo convenit;) ita tamen ſunt in ſpatio, ut non circumſcribantur à partibus ſpatii, neque ex eodem ſpatio alia corpora excludant, quia quantitate carent, ideoque nulla hic eſt dimenſionum penetratio: ita poteſt angelus eſſe in eodem ſpatio in quo eſt Petrus, & anima eſt in eo ſpatio in quo eſt corpus.]

[3. Circumſcribi ab alio corpore dicitur id, quod ſic eſt in loco, ut partes ejus reſpondeant partibus loci: ita ut quæ pars corporis, verbi cauſa, pes, eſt in una parte loci, in eadem non ſit pars alia corporis, ut caput; quo enim loco pes eſt, eodem non eſt caput.]

[4. Dimenſio vocatur in philoſophia, magnitudo qua unumquodq; corpus poteſt menſurari: eſtque triplex, longitudo, latitudo, & craſſities; unde omne corpus dicitur prædituum trina dimenſione. Penetratio dimenſionum vocatur, quando unius corporis longitudo, aut latitudo, aut craſſities, eſt in eodem loco in quo eſt alterius corporis qualiſcunque dimenſio; quod ſi poſſibile eſſet, jam unum corpus fieret ac foret alterum, & non amplius eſſent duo corpora, ſed unum corpus: nam, quemadmodum phyſicæ dimenſiones ſi invicem penetrent, fierent una dimenſio; ſic & materia unius corporis quæ penetrat materiam alterius corporis,

potis, fit eadem cum illa, consequenter unum corpus fit aliud, atque sic non erit amplius unum: ergo duo corpora non possunt esse in eodem loco simul, quia hinc sequeretur dimensionum & materiæ penetratio, quæ est impossibilis; qua admissa, duo corpora non amplius essent duo, sed facta essent unum, quod est contra hypothesin ipsam adversariorum.]

[5. Notandum est, omne quod existit, esse in loco. Deus est in omni loco; omnia enim replet, quia immensus est; & ideo *ubi* in quo est Deus, vocant *repletivum* philosophi: Creaturæ sunt in certo loco, non omni; verum modo diverso, qui expositus est nunc.

6. Nota, in hoc prædicamento collocari, non rem quæ est in loco, illa enim ad substantiam pertinet; non ipsum locum, qui pertinet ad quantitatem; sed modum quo creatura est in loco. Nota insuper, vocem *ubi* non hic sumi interrogative, ut cum dico, ubi est Petrus? sed definitive, pro ubicunque: idemque dicendum est de *quando*. Et, si liceret per Latinæ linguæ genium, melius hoc prædicamentum vocaretur *ubietas*, quam *ubi*; quia significatur tantum ratio & modus existendi in loco.

Quæst. II. *Quomodo differt ubi à loco?*

Locus solis coroibus tribuitur, *ubi* etiam spiritibus. Deinde, *loci* vocabula pertinent ad quæstionem qua quæritur *quanta* res sit; at vocabula hujus categoriæ spectant ad quæstionem qua quæritur *ubi* aut *unde* res sit, vel *qua* & *quo* abierit; ut, *domi, foris, ruri, in foro, in curia*, &c.

[Quia *locus* ab Aristotele definitur per superficiem, & superficies est species quantitatis, & quantitas soli corpori convenit; ideo locus pertinet ad quantitatem, & tantum convenit corporibus: at si locus definiatur per spatium rei locatæ, etiam angeli & spiritus dici possunt esse in loco. Locus stricte dictus competit corporibus solis; sed late sumptus, etiam spiritibus.]

Quæst. III. *Quid est quando?*

Quando est modus, [sc. existendi,] quo res finitæ aliquando [existere, seu] esse, fuisse, aut fore dicuntur.

1. *Finitæ*) id est, creatæ: nam Deus non *aliquando*, sed semper esse dicitur, quia est æternus.

[2. Quodcunque existit, existit in tempore. Deus in omni tempore, quia ab æterno fuit, in æternum est, & erit. Creaturæ existunt in certa temporis parte, nam aliquando non fuerunt, quædam nunc sunt, quædam adhuc erunt. Sed modus quoque hic diversus est, quo res creatæ sunt in tempore; nam spiritus alio modo quam corpora dicuntur

cuntur esse in tempore: nempe, cum tempus dicat successionem partium (nam unus dies alium sequitur, & hora una aliam) corpora quoque habent in se suarum partium successionem, spiritus vero non item: unde ut nullæ spiritus partes respondent partibus loci, ita nec respondent partibus temporis.]

3. Nota hic quoque, *quando* non sumi interrogative, ut cum dico, quando veniet Petrus? sed definitive, pro *aliquando*.

Quæst. IV. *Quomodo differt quando à tempore?*

Eodem fere modo quo *ubi* à *loco*. Nam *tempus* proprie tribuitur rebus physicis, quæ in successione consistunt, & mutationibus obnoxiæ sunt: *quando* tribuitur etiam rebus permanentibus. Deinde, *temporis* vocabula solvunt quæstiones quæ fiunt per *quamdiu*; vocabula hujus categoriæ solvunt quæstiones quæ fiunt per *quando*; ut, *hodie*, *cras*, *heri*, *æstate*, *vere*, *calendis*, *nonis*, *consule Manlio*, &c.

[1. Tempus ideo tribuitur corporibus tantum, quia consistit in partium, id est, præteriti & futuri, successione, quæ in solis corporibus locum tenet, in quibus una pars alteri succedit, quod patet ex eorum incremento: cum enim manus crescit, aut digiti, aut totus homo, una particula in accretione ad alteram accedit. Sed quia angeli non crescunt, nec habent partes sibi invicem succedentes nam essentiam possident totam simul) hinc est quod eorum duratio non dicatur tempus, sed ævum. Præterea, tempus est species quantitatis continuæ, ideoque iis convenit tantum quæ quantitatem habent continuam: at eam habent sola corpora, non spiritus: ergo tempus est tantum corporum.]

3. Nota ex textu, res recte dispesci in *successivas*, ut corpora; & *permanentes*, ut spiritus.

4. Res successivæ sunt, in quibus dantur partes essentiæ, quæ diversis temporis partibus sibi invicem succedunt, ut fit in omnibus corporibus. Res permanentes sunt, in quibus nullæ sunt partes, quæ diverso tempore sibi invicem succedant, ut non sunt tales in angelis & animabus rationalibus.

Quæst. V. *Quid est situs?*

Situs est modus seu ordo partium [sc. integrantium] inter se: ut *sedere*, *stare*, *pronum*, *supinum esse*.

[1. *Partes integrantes* sunt, quæ loco & situ à se invicem distant; ut, pes, caput, &c.]

2. *Ordo partium*) qui à natura est, ut, quod caput loco supremo sit, pedes infimo, voretur situs naturalis: qui est à voluntate, dicitur voluntarius, ut, *sedere*, *stare*, &c.

3 *Situs*) tantum invenitur in corporibus, quia sola corpora partes habent; spiritus non item.

Quæst.

Quæſt. VI. *Quid eſt habitus?*

Habitus eſt modus quo veſtis, aut aliquid inſtar veſtis, corpori circumpoſitum, appenſum, aut alio aliquo modo adjunctum eſt: ut, *veſtitum, armatum, togatum, galeatum, haſtatum, barbatum, tapetibus inſtratum eſſe*, &c.

[1. *Habitus*) hoc loco diſtingui debet ab habitu in prima ſpecie qualitatis, & ab habitu qui opponitur privationi, de quo cap. 22. quæſt. 12.]

2. *Habitus* hic nec ſignificat veſtem, nec ſubſtantiam quæ veſtitur, ſed modum quo veſtitur.

CAPUT X.

Quæſt. I. *Atque hæc de thematum ſimplicium categoriis; quid porro ſequitur?*

AFfectiones, quas diximus ex varia rerum in categoriis diſpoſitarum collatione oriri.

[1. *Affectiones*) thematum ſimpliciũ vel ſunt philoſophicæ, vel logicæ: illæ reales, hæ notionales dicuntur, ac rationis. Hic intelliguntur *affectiones* logicæ, ſeu notionales, ſeu rationis, quæ conveniunt rebus in quantũ menti proponuntur cognoſcendæ: nam affectiones reales, ſeu philoſophicæ, quæ conveniunt rebus in ſe & natura ſua, abſq; reſpectu ad mentẽ cognoſcentem, in aliis diſciplinis ac philoſophiæ partibus traduntur. Exempla affectionis philoſophicæ ſunt riſibilitas, eruditio, probitas, magnitudo, &c. in homine; figura, color, &c. in lapide. Exempla affectionum logicarum ſunt, genus, ſpecies, &c.]

[2. *Affectiones logicæ* ſic dicuntur, quia in Logica explicantur: vocantur & *notionales*, quia earum adminiculo res noſcuntur: vocantur & *rationis*, quia ratio in intelligendo iis utitur tanquam inſtrumentis. Contra, affectiones *philoſophicæ* dicuntur, quæ in aliis præter Logicam philoſophiæ partibus doceri ſolent: vocantur & *reales*, quia rebus conveniunt per naturam ſuam, ſive cognoſcantur ab intellectu, ſive non.]

Quæſt. II. *Quotuplices ſunt affectiones [ſc. rationis] thematum ſimplicium?*

Duplices; aliæ ſunt ſimplices, aliæ conjunctæ.

Quæſt. III. *Quas vocas ſimplices?*

Quæ ſingulæ ſingulis rebus ſeorſim conveniunt: ut, prædicabilia, totum & pars, cauſa & cauſatum, ſubjectum & adjunctum.

Affectio

Affectio simplex dicitur, quæ in una aliqua re invenitur: ita una aliqua res est causatum, ut mundus; res una alia est subjectum, ut paries; alia adjunctum, ut albor: vide c. 20. quæst. 1. in comm.

Quæst. IV. *Cur vocas has affectiones simplices?*

Quia, licet genus, *animal*, referatur ad speciem, *hominem*; totum, *corpus*, ad partem, *caput*; causa, *Deus*, ad causatum, *mundum*; subjectum, *homo*, ad adjunctum, *risibilitatem*; alterumque sine altero non consistat; unaquæque tamen res seorsim genus, totum, causa, aut subjectum dici potest.

Exempli gratia, corpus non sit totum, nisi in respectu ad membra tanquam partes: tamen esse *totum* convenit uni rei, puta corpori, sicut esse *partem*, convenit uni quoque rei, puta vel manui, vel pedi &c.

Quæst. V. *Quid sunt prædicabilia?*

Prædicabilia sunt, quæ de pluribus vere, proprie, naturaliter atque immediate affirmantur.

[1. *Prædicabilia*) debent distingui a prædicamentis. Licet utraque vox derivetur à prædicando, hoc discrimen est: quod prædicamenta significant ipsas res quæ prædicantur, prædicabilia modum quo prædicantur, sic homo & animal, ambæ illæ res, sunt in prædicamento substantiæ; sed cum animal dicitur de homine, modus ille quo prædicatur, ut genus de specie, est inter prædicabilia inveniendus, genus enim & species sunt prædicabilia: modus autem quo animal prædicatur de homine, hic est, quod prædicetur de eo in quid, & de pluribus specie differentibus prædicetur; nam prædicatur non tantum de homine, sed & de bruto, quæ sunt duæ species distinctæ: atque hic modus prædicandi facit animal genus, hominem speciem, utrumque prædicabile.]

[2. Extat in Aristotelis organo tractatus ejusdem Porphyrii, sub nomine εἰσαγωγῆς, in quo agit de prædicabilibus, qui ab interpretibus Aristotelis præmitti solet doctrinæ categoriarum, quia in eo explicantur hæc nomina, genus, species, differentia, proprium, accidens, quia horum vocabulorum maximus est usus in categoriis intelligendis; nam in illis, sub uno summo genere disponuntur species cum suis differentiis, & propriis atibus sæpe, atque accidentibus. Eum tamen ordinem non secutus est author, quia hæc prædicabilia oriuntur & eruuntur ex rebus per categoriarum classes dispositis inter se collatis, & à se invicem abstractis, eo quo capite tertio explicatum est modo: itaque primum dispositionem oportet

portet cognoſcere, ipſam in categoriis rerum diſpoſitionem, ex quarum comparatione & aliæ affectiones rationis oriuntur, antequam & ipſa & hæ tradantur.]

[3. *Prædicabile* in genere quidem dicitur de omni eo quod de altero enunciatur, ſive affirmetur ſive negetur: ſed ſpeciatim hoc loco dicitur de iis quę affirmantur de alio, ſic ut quæ de alio negantur, huc non pertineant. Prædicabilia dicuntur aliis Logicis univerſalia, non tamen bene: quia non omnia prædicabilia prædicantur de pluribus, ut quidem univerſalia; ſolum enim genus & ſpecies prædicantur de pluribus, nempe genus de pluribus ſpeciebus, quia natura generis pluribus ſpeciebus ineſt, & ſpecies de pluribus individuis, quia natura ſpeciei pluribus individuis ineſt: ſed differentia, proprium, & accidens, ſunt quidem prædicabilia, non tamen univerſalia, quia, ſi referantur ad ſubjecta ſua quibus inſunt, prædicantur tantum de uno, quia uni tantum inſunt. Si dicas, rationalitatem, quæ eſt differentia, & riſibilitatem, quę eſt proprietas, ineſſe pluribus hominibus, ſcilicet Petro, Paulo, Ioanni, &c. reſpondeo, id quidem verum eſſe, ſed non ſunt tamen aut differentia, aut proprietas Petri, Pauli, Ioannis, &c. ſed ipſius atque unius hominis, de quo immediate prædicantur ſolum: non ſic de Petro, Paulo, Ioanne; quod enim de iis dicantur, id fit, quia ſunt homines: & cum rationalitas ac riſibilitas prædicantur de rationalitate Petri, Pauli, Ioannis, amittunt & deponunt notionem & rationem differentiæ ac proprii, atque induunt notionem ac rationem generis vel ſpeciei. atque idem dicendum eſt de accidente, quod omne & unumquodque, quia uni ineſt ſubjecto (neque enim unus albor poteſt ineſſe pluribus ſubjectis de uno quoque tantum dicitur ſubjecto; ſed cum albor prædicatur de albore parietis, chartæ, nivis, lactis, &c. non habet rationem accidentis, ſed vel generis, vel ſpeciei. Itaque prædicabilia non tantum de pluribus, ſed & de uno prædicantur, ut differentia, proprium, & accidens, quatenus ſunt talia, id eſt prædicabilia. Ita rationalitas, ut differentia eſt, dicitur de uno & ſolo homine: riſibilitas, ut eſt proprium de eodem tantum: color, ut eſt accidens, de corpore tantum. Quando iſta tria prædicantur de pluribus, verbi cauſa, rationalitas & riſibilitas de rationalitate & riſibilitate Petri, Pauli, Ioannis, &c. color de albore, nigrore, rubedine, &c. non ſunt amplius differentia, proprium, & accidens, ſed prædicantur ut genera & ſpecies, reſpectu eorum de quibus dicuntur; & quia prædicantur de pluribus, dicuntur univerſalia, ſicut quoque ipſa genera & ſpecies: ſed cum prædicantur de uno tantum, non ſunt univerſalia, ſed prædicabilia ſolum.]

4. *Vere*) id eſt, non falſo: quæcunque igitur prædicantur falſo, non ſunt prædicabilia: ut cum dico, *Lapis eſt homo*, *homo*, quia

quia prædicatur falso de lapide, nec est lapidis genus, nec species, nec differentia, nec proprium, nec accidens.]

5. Prædicatio *propria* dicitur, quæ fit verbis usurpatis in nativa significatione; ut, *homo est animal.*

6. *Impropria*, quæ fit verbis tropicis; ut, *mors est somnus.*

7. Prædicatio *naturalis* est, cum prædicatur superius de inferiori; ut, *homo est animal*: concretum de abstracto; ut, *lac est dulce*: accidens de substantia; ut, *homo est doctus*, si contra fiat, prædicatio est non naturalis.

[8. Prædicatio *immediata* est, quando inter prædicatum & subjectum nullum est subjectum medium; ut, *animal sentit*: *mediata*, contra; ut, *Petrus sentit*; nam inter *Petrum* & *sentit*, medium subjectum est animal; Petrus enim sentit, quia est animal. vide lib. 2. cap. 22. quæst. com. ult. pag. 214. Talis prædicatio dicitur *immediata ex parte subjecti*, ac distinguitur à prædicatione *immediata ex parte causæ*, quando non datur causa media cur prædicatum subjecto insit.]

9. Notandum est, has conditiones in definitione generali prædicabilium positas, esse repetendas ad speciales singulorum prædicabilium definitiones.

Quæst. VI. *Quot sunt prædicabilia?*

Quinque: genus, species, differentia, proprium, accidens.

CAPUT XI.

Quæst. I. *Quid est genus?*

GEnus est, quod de pluribus specie differentibus prædicatur in quæstione qua quæritur quid res sit; ut, *Quid est homo, aut bestia? animal. Quid pyrus, aut pomus? arbor.*

1. Genus *generis* est *Prædicabile*; quod hic, & in reliquorum prædicabilium definitione subintelligitur.

2. Variæ sunt formulæ, quibus aliquid de re aliqua quæri potest: sed duæ potissimum eminent, scilicet, *quid res sit*, *qualis sit*; atque hæ tantum spectantur in prædicabilibus. Dicitur vero hoc vel illud prædicabile prædicari in hac vel illa quæstione, qua respondetur ad quæstionem hanc vel illam de re institutam. Genus & species tantum prædicantur ad quæstionem factam hac formula, *quid est hæc aut illa res?* Differentia, proprium, & accidens, ad quæstionem factam hac formula, *qualis est hæc aut illa res?*

3 *Genus* prædicatur in *quid*, sed imperfecte ac confuse: ut si quis roget, *quid est Petrus?* atque

que ipſi reſpondeatur, *eſt animal*; eo ipſo, tantum imperfecte & confuſe cognoſcitur natura Petri. Species prædicatur in quid perfecte, attamen confuſe: ut, ſi quis roget, *quid eſt Petrus?* atque ipſi reſpondeatur, *eſt homo*; cognoſcitur quidem perfecte natura Petri, non tamen diſtincte; utraque enim pars eſſentialis Petri, materia ejus & forma, puta, corpus & anima ejus rationalis, involvuntur ambo in una voce *homo*. Sed definitio prædicatur in quid & perfecte & diſtincte: ut, ſi quis roget, *quid eſt Petrus?* & ei reſpondeatur, *eſt animal rationale*, eo ipſo, perfecta cognitio Petri gignitur, & diſtincta partium ejus.

[3 *Species* dicuntur *differre*, quæ differunt eſſentialiter, id eſt, quæ ita ſeſe habent, ut aliqua pars eſſentialis inveniatur in uno quæ non invenitur in alio: ſic in homine invenitur anima rationalis (pars ejus eſſentialis) quæ non invenitur in bruto; & in bruto invenitur anima irrationalis (pars ejus eſſentialis) quæ non invenitur in homine.]

[4. Solent in philoſophia hæ duæ phraſes diſtingui, differre eſſentialiter, & differre eſſentia. Individua, ut Petrus & Paulus, differunt eſſentia, ſed non eſſentialiter: ſpecies, ut homo & brutum, differunt eſſentialiter. Differre eſſentia dicuntur illa quæ ſic ſe habent, ut eſſentia unius non ſit eſſentia alterius, licet nulla pars eſſentiæ invenlatur in uno, quę non item reperiatur in altero: ſic eſſentia Petri non eſt eſſentia Pauli, nec enim materia & forma ejus, corpus & anima rationalis illius, ſunt materia & forma, corpus & anima rationalis alterius, ſcilicet Pauli; nulla tamen pars eſſentiæ eſt in uno, quin eadem ſit in altero: uti enim materia Petri eſt corpus organicum, forma eſt anima rationalis, ita materia quoque Pauli eſt corpus organicum, & forma eſt anima rationalis. At vero quæ differunt eſſentialiter, ſic ſe habent, ut in uno ſit vel alia materia, vel alia forma, quam eſt in altero: ſic in bruto quidem eſt eadem materia quæ in homine, corpus ſcilicet utrobique organicum, ſed in homine forma eſt alia, anima ſcilicet rationalis, quæ non eſt in bruto; & ideo non tantum eſſentia, ſed eſſentialiter differunt. Quæ eſſentia, tantum differunt numero; quæ eſſentialiter, differunt ſpecie.]

[5. Partes eſſentiales compoſiti ſunt materia & forma: quando earum altera invenitur in uno compoſito, non item in alio, ea dicuntur differre ſpecie: ſicuti contra, quando materia & forma eædem reperiuntur in compoſitis duobus, ea dicuntur differre numero, quia materia & forma unius compoſiti non eſt materia & forma alterius compoſiti.]

6. Verba ſignificantia actum in definitionibus, plerumque per potentiam explicari debent: ſic, *prædicatur* hic ſignificat quod prædicari poteſt; & in definitione accidentis, *quod adeſt & abeſt*, id eſt, adeſſe & abeſſe poteſt.

Quæſt.

Quæst. II. *Quid est species?*

Species est, quæ collocatur sub genere, ita ut de ea genus prædicetur in quæstione qua queritur quid sit.

Species collocatur sub genere) directe, secundum gradus superiores & inferiores; differentia indirecte, secundum gradus collaterales: species enim (ut homo) collocatur directe descendendo ab animali, sub animali; sed differentia (rationale) non collocatur directe sub animali, sed à latere. quod liquere potest inspicienti tabulas prædicamentales à Keckermanno, Eustachio, aliisque confectas.

Quæst. III. *Quotuplex est genus?*

Duplex: summum sive generalissimum, & medium sive subalternum.

[Quomodo dividitur genus? Aliud est remotum, aliud proximum. Remotum est, inter quod & speciem aliud intercedit genus: proximum, inter quod & speciem nullum intercedit genus. atque hoc semper est unum, illud scilicet quod in categoria proxime adjacet speciei; remota vero genera sunt numero plura: sic hominis genus proximum est solum animal; remota sunt, vivens, mixtum, corpus, substantia]

Quæst. IV. *Quotuplex est species?*

Item duplex: infima sive specialissima, & media sive subalterna.

Quæst. V. *Quid est genus summum?*

Quo non est aliud superius genus.

[1. *Genus summum* & species infima opponuntur; nam genus summum nunquam est species, & species infima nunquam est genus: sed genus subalternum & species subalterna non opponuntur; nam eadem res simul est & genus subalternum & species subalterna, sed respectu tamen diversa. sic, verbi causa, substantia nunquam est species, homo nunquam est genus; corpus, mixtum, vivens, animal, sunt vel genera vel species; genera quotiescunque referuntur ad illa quæ in tabulis prædicamentalibus sunt infra se; species, quando referuntur ad illa quæ sunt supra se.]

[2. An species, dicta infima, tantum debeat dici species, ut homo, & nunquam genus; atque an individuum, ut Petrus, tantum debeat dici individuum, & nunquam species; gravissima est inter Peripateticos & Ramæos quæstio: illi affirmant, & sic quoque author noster; hi negant; nam Ramus diserte in sua Logica hominem vocat genus,

&

& Petrum ac Paulum aliaque individua vocat species. Quod si illa tantum sunt species, quæ constant genere & differentia specifica seu essentiali, non videntur individua esse species, quia hęc talem differentiam non habent: differentia enim essentialis desumitur à forma, ut rationalitas ab anima rationali; sed in individuis non sunt diversæ formæ; ergo quoque non habent differentiam essentialem, quæ speciem novam constituat; ideoque specifica non est. nisi hic cum Ramo dicas & Ramæis, differentiam essentialem inter Petrum & Paulum quidem dari, sed utramque esse ignotam.]

3. Genera summa sunt decem, totidem puta quot sunt categoriæ. Si daretur genere summo aliquid *superius*, non esset genus *summum*: summo enim nihil est superius.

Quæst. VI. *Quid est species infima?*

Qua non est alia inferior species.

1. *Species infima* dicitur aliis ima vel specialissima, quæ proxima est individuis; ut, homo, qui proximus est Petro, Paulo, &c.

2. Si daretur species *inferior* infima, tum illa non esset *infima*. Datur quidem aliquid inferius speciei infimæ: sed vero illud non est species, sed individuum, quia non est universale, sed singulare; at species est universale. sic homine inferiores sunt Petrus, Paulus, Ioannes; sed hi non sunt species, verum individua, quod patet ex cap. 2. quæst. 9.

Quæst. VII. *Quid est genus subalternum?*

Quod respectu inferioris est genus, & respectu superioris species.

Genus subalternum respectu inferioris prædicatur, respectu superioris subjicitur; quod liquet ex quæst. 9. hujus capitis, & ex tabulis prædicamentalibus.

Quæst. VIII. *Quid est species subalterna?*

Quæ respectu superioris est species, & respectu inferioris genus.

Species subalterna & genus subalternum non sunt duo entia distincta, sed significant unum idemque ens, quod geminum habet nomen: & vocatur genus, si referatur ad aliquid infra se; & species, si referatur ad aliquid supra se: sic animal est genus hominis, & species viventis.

Quæst. IX. *Illustra rem exemplo.*

In categoria substantiarum, *substantia* est summum ge-

nus; *homo* infima species: quæ inter substantiam & hominem interjecta sunt, ut, *animal, vivens, mixtum, corpus,* sunt genera & species subalternæ. Nam *animal* est hominis genus, & species viventis; *vivens* est genus animalis, & species mixti; *mixtum,* genus viventis, & species corporis; *corpus* est genus mixti, & species substantiæ. Eodem modo res se habet in cæteris categoriis.

Quæst. X. *Quænam species constituit secundum prædicabile?*

Infima. Species enim subalterna prædicatur ut genus, sed subjicitur ut species.

1. *Infima*) Discrimen inter speciem infimam & subalternam hoc est, quod species infima, sive subjiciatur sive prædicetur, semper teneat rationem speciei; at subalterna non item: sed hæc, cum subjicitur rationem habet speciei, at cum prædicatur rationem tenet generis.

[2. Cum dico animal est vivens, animal est species, idem est genus: at cum dico, homo est animal, homo est species; & cum dico, Petrus est homo, iterum est species.]

Quæst. XI. *quomodo definitur species specialissima?*

Hoc modo: Species est, quæ de pluribus & numero differentibus prædicatur in quæstione qua quæritur quid sit res: ut, *quid est Socrates, Plato? homo. Quid Bucephalus, Pyllarus? equus. Quid Phylax, Melampus? canis.*

[1. *Numero*) dicuntur differre, quæ ita sese habent, ut in uno nulla inveniatur pars essentialis, quin eadem reperiatur in alio: quemadmodum in Petro invenitur anima rationalis, & corpus organicum, seu debitis organis instructum; at hæc utraque pars essentialis reperitur quoque in Paulo, Joanne, aliisque hominibus individuis: sed differunt tantum in eo, quod hæc essentia unius, exempli causa Petri, non sit essentia alterius exempli causa Pauli, & quod corpus & anima Petri non sint corpus & anima Pauli. Et quia numerari possunt essentia & partes essentiales Petri, quæ faciunt hominem unum, puta Petrum, atque insuper numerari possunt essentia & partes essentiales Pauli, quæ faciunt hominem secundum, puta Paulum; ideo dicuntur Petrus & Paulus differre *numero.*]

[2. Res dicuntur differre, vel genere, vel specie, vel numero. Quæ differunt genere, differunt tota essentia: quæ differunt specie, differunt parte essentiæ: quæ differunt numero, nec tota essentia,

ſentia, nec parte eſſentiæ differunt, ſed utrimque conveniunt; tantum differunt, quod hæc eſſentia, & hæ partes eſſentiales unius, ſcilicet Petri, non ſint eſſentia aut partes eſſentiales alterius, ſcilicet Pauli.]

CAPUT XII.

Quæſt. I. *Quid eſt differentia?*

Differentia eſt, qua res à re differt.

Hæc generaliſſima eſt differentiæ definitio.

Quæſt. II. *Quotuplex eſt differentia?*

Duplex; accidentalis & eſſentialis.

Quæſt. III. *Quid eſt differentia accidentalis?*

Qua res differunt accidentibus: idque vel ab aliis; ſic Europæus differt ab Afro colore, vinum ab aceto ſapore: vel etiam à ſe invicem; ſic doctus differt à ſeipſo indocto, ſenex à ſeipſo puero.

1. *Accidens* hic vocatur id quod nec materia nec forma eſt compoſiti, nec pars eſſentiæ ejus; ſed quod vel materiæ, vel formæ, vel eſſentiæ ſupervenit.

[2. Accidens hic paulo latius ſumitur, quam cum opponitur ſubſtantiæ, diciturque hoc loco, omne id quod eſt extra eſſentiam alterius, ſive ipſum ſit ſubſtantia, ſive accidens prædicamentale, ſive medium aliquod inter ſubſtantiam & accidens interjectum, ut privatio: exempli gratia, differentia accidentali differt togatus à palliato per togam & pallium, quæ ſunt ſubſtantiæ; Æthiops ab alio homine per nigrorem & alborem, quæ ſunt accidentia prædicamentalia; cæcus à ſurdo per ſurditatem & cæcitatem, quæ nec ſubſtantiæ nec accidentia ſunt, ſed privationes.]

3. Res differunt accidentibus vel ſeparabilibus, vel inſeparabilibus. Poſteriori modo differunt corvus & cygnus; nam nigror à corvo, & albor à cygno naturaliter non poſſunt ſeparari: priori modo differunt Petrus doctus & Paulus indoctus; doctrina enim & ignorantia naturaliter ſeparari poſſunt ab homine.

Quæſt. IV. *Quid eſt differentia eſſentialis?*

Quæ [ut rationalitas] addita generi [ut animali] ſpeciem [ut hominem] conſtituit, & ab oppoſitis ſpeciebus eſſentialiter diſtinguit.

[1. *Differentia essentialis* dicitur, quæ petitur à parte aliqua essentiæ, quæ est pars definitionis quæ species definitur: ut *rationalitas* petitur ab anima rationali (forma, & parte essentiali hominis;) rationalitas addita animali, generi, constituit hominem, speciem, unde vocatur differentia constitutiva; atque insuper hominem à bruto, specie opposita, essentialiter distinguit, unde vocatur differentia divisiva: & hominem ex parte definit; partes enim definitionis hominis sunt, *animal* & *rationale*. Itaque differentia constitutiva & divisiva non sunt duæ diversæ differentiæ, utcumque sint diversa nomina, sed ejusdem differentiæ munera diversa, orta ex respectu diverso quem differentia dicit nunc ad genus, quod dividit, nunc ad speciem, quam constituit: sic rationalitas, differentia vocatur divisiva, respectu animalis, quod dividitur per rationale, & oppositam differentiam irrationale; & dicitur constitutiva, respectu hominis quem constituit.]

[2. Respectus diversi non inferunt aut ponunt diversas res, nec essentias rerum multiplicant, sed reperiuntur sæpe in una eademque re: ita unus idemque homo respectum dicit diversum, qua pater ad filium, qua maritus ad uxorem, qua magistratus ad subditos. unde videre est, quod diversitas definitionum non necessario inferat diversitatem rerum, cum fundari illa possit in sola diversitate respectuum: idem enim homo aliter definitur qua pater, aliter qua magistratus, & diversa sunt officia ejusdem hominis, pro triplici isto respectu diverso; ita etiam hic eadem differentia, verbi causa rationalitas, aliter definitur ut dicit respectum ad genus, animal, quod dividit, & aliter definitur quatenus dicit respectum ad speciem, hominem, quem constituit; unde respectu prioris muneris vocatur divisiva, respectu posterioris, constitutiva.]

[3. Accurate distingui debet differentia specifica à differentia numerica. Prior vocatur, quando res duæ aut plures ita se habent, ut aliqua pars essentiæ sit in uno quæ non sit in alio; atque hæc proprie est differentia essentialis: posterior dicitur, qua res ejusdem omnimodo essentiæ differunt tantum eo, quod hæc non sit illa, quæ vulgo accidentalis differentia appellatur; an recte, nunc non dixero. Illa dicuntur differre specie, hæc numero.]

Quæst. V. *Quænam sunt munera differentiæ essentialis?*

Dividere genus, & speciem cum genere constituere.

Quæst. VI. *Da exemplum.*

Facultas ratiocinandi dividit animal, & addita animali constituit hominem.

Quæst.

Quæst. VII. *Quænam differentia constituit tertium prædicabile?*

Differentia essentialis: differentiæ enim accidentales pertinent ad quartum & quintum prædicabile.

[1. Differentia essentialis dicitur, quando tertium illud quo differunt duo est pars essentiæ; accidentalis, quando tertium illud quo differunt duo est accidens, sive proprium, sive commune.]

Quæst. VIII. *Quomodo definitur differentia essentialis?*

Hoc modo: Differentia essentialis est, quæ de pluribus vel numero, vel etiam specie differentibus, essentialiter prædicatur in quæstione qua quæritur qualis sit res: ut, *Quale animal est homo? rationale. Qualis ars Logica? quæ instrumenta conficit, iisque dirigit intellectum in cognitione rerum.*

[1. *Prædicari essentialiter*) est prædicari ut pars essentiæ & quidem ut forma: sic rationalitas est pars essentiæ hominis, de quo prædicatur. Per vocem *essentialiter* distinguitur differentia à proprio & accidente, quæ prædicantur accidentaliter, quia non sunt partes essentiales subjecti de quo dicuntur; unde nec ejus definitionem ingrediuntur: sic nec risibilitas, nec eruditio, hominem vel constituunt, vel definiunt, ut quidem facit utrumque rationalitas. Exemplum differentiæ quæ prædicatur de pluribus differentibus *numero*, est rationalitas respectu Petri & Pauli. Exemplum differentiæ quæ prædicatur de pluribus differentibus *specie*, est potentia sentiendi seu sensibilitas, differentia animalis respectu hominis & bruti, de quibus prædicatur.]

[2. Hæc tria æquipollent; esse partem essentialem alicujus rei, sive essentiam rei constituere, sive definitionem rei ingredi: nullum istorum competit proprio aut accidenti, sed, præter genus & speciem, differentiæ tantum essentiali.]

[1. Nemo hic erret, nec existimet differentiam quæ dicitur de pluribus numero, ideo esse differentiam numericam; quia non est differentia individuorum, sed speciei, quæ prædicatur de individuis numero differentibus: sicut rationalitas differentia est hominis, speciei, & prædicatur de Petro, Paulo, reliquisque individuis numero differentibus. sic nemo putet differentiam quæ de pluribus specie differentibus prædicatur, ideo esse specificam; nam est generica, quia est differentia generis quæ de speciebus dicitur: sic potentia sentiendi, diffe-

rentia animalis, generis, prædicatur de homine & bruto, differentibus specie.]

[4. *Differentia* quæ prædicatur de pluribus differentibus *numero*, vocatur *specifica*, quia est differentia speciei; quæ prædicatur de pluribus differentibus specie, est *generica*, quia est differentia generis. Exemplum differentiæ specificæ est rationalitas, quæ prædicatur de individuis distinctis numero, Petro, Paulo, Joanne. Exemplum differentiæ genericæ est sensibilitas, quæ prædicatur de homine & bruto, differentibus specie, quia sunt diversæ species.]

5. Per id quod differentia *prædicatur in quale*, distinguitur à genere & specie, quæ prædicantur in *quid*.

CAPUT XIII.

Quæst. I. *Quot modis dicitur proprium?*

Quatuor modis. Proprium primo modo dicitur, quod convenit soli alicui speciei, sed non omnibus illius individuis; ut, *hominem esse statuarium*. Secundo modo, quod convenit omnibus individuis alicujus speciei, sed non solis; ut, *hominem esse bipedem*. Tertio modo, quod convenit soli alicui speciei, omnibusque illius individuis, sed non semper; ut, *hominem ridere*, aut *canescere*. Quarto modo, quod convenit soli alicui speciei omnibusque illius individuis, & semper; ut, *hominem risibilem esse*.

1. Quantū discriminis est inter actum primum & secundum, seu principium operandi & ipsam operationem; tantum discriminis est inter proprium quarto modo & tertio modo. *Risibilem esse* significat actum primum, & principium operandi, quod est proprium quarto modo: *ridere* significat actum secundum, & ipsam operationem, estque proprium tertio modo.

Hæc propontur tantum distinctio vocis.

Quæst. II. *Quænam propria constituunt quartum prædicabile?*

Propria quarti modi reliqua pertinent ad quintum prædicabile.

Quæst. III. *Quid est proprium quarto modo?*

Proprium est, quod non declarat quid res sit, & tamen soli inest & cum ea reciprocatur. Sic *risibilitas* reciprocatur cum *homine*, (omnis enim homo risibilis est, & quicunque risibilis est, etiam est homo) *facultas binniendi* cum *equo*, *latrandi* cum *cane*, &c.

1. *Proprium* dicitur *non declarare quid res*, id est subjectum, *sit*, quia nec ex toto nec ex parte continetur in essentia subjecti, neque ejus definitionem ingreditur: sicut quidem genus

genus & differentia continentur ex parte in eſſentia ejus de quo dicuntur, & ambo definitionem ingrediuntur; ſpecies vero continetur ex toto in eſſentia ejus de quo dicitur, totamque ejus definitionem abſolvit. Sed proprium neutro modo in eſſentia ſubjecti, includitur, verum eſſentiam ejus conſtitutam immediate ſequitur; ideoque proprium dicitur eſſentiale ſubjecto, non conſtitutive, (nam non conſtituit eſſentiam ſubjecti, ſicut faciunt genus, ſpecies, differentia) ſed conſecutive, quia eſſentiam ſubjecti jam conſtitutam conſequitur proxime. Verbi cauſa riſibilitas nec ex toto nec ex parte eſſentiam hominis conſtituit; nam tum deberet ingredi definitionem hominis, quod non facit, nam *homo* definitur *animal rationale*, abſque mentione *riſibilis*: at genus *animal*, & differentia *rationale*, utrumque ex parte eſſentiam hominis conſtituit, atque etiam definit; *homo* vero (ſpecies) ex toto *Petri* (individui) eſſentiam & conſtituit & definit.

[2. Illud dicitur *declarare quid res ſit*, quo reſpondetur ad queſtionem inſtitutam hac formula, *quid eſt res*? quemadmodum ſic prædicantur in quid genus & ſpecies; & quamvis differentia non ſimpliciter prædicetur in *quid*, Logicis tamen dicitur prædicari in *quale quid*, quia eſt qualitas eſſentialis: at proprium, uti & accidens, nec prædicatur in *quid*, nec in *quale quid*; id eſt, nec prædicatur in quale eſſentialiter, ut differentia, ſed tantum in quale accidentaliter; & ideo non declarat quid res ſit, id eſt, quænam ſit rei quidditas ſive eſſentia, ſed rei conſtitutæ in ſua quidditate ſive eſſentia accidit.]

[3. Hic obſervandum hoc eſt quoque, quod eſſe de eſſentia alicujus dupliciter etiam intelligatur, vel conſtitutive, vel conſecutive: priori modo de eſſentia hominis eſt rationalitas, poſteriori modo riſibilitas.]

[4. Contineri in eſſentia alicujus rei, ſive ejus definitionem ingredi, idem ſignificant; utrumque fit duobus modis, vel ex toto, vel ex parte; convenitque generi, ſpeciei, differentiæ. Genus & differentia ambo ex parte tantum ingrediuntur definitionem, & conſtituunt eſſentiam ejus de quo dicuntur; ita & animal, & rationale & irrationale, ex parte hominem vel brutum definiunt ac conſtituunt; ſed ſpecies, homo, ex toto eſſentiam Petri, Pauli, aliorumque de quibus dicitur, & definit & conſtituit. At proprium neutro modo vel conſtituit vel definit eſſentiam ſubjecti ſui de quo dicitur; ſic riſibilitas, quæ dicitur de homine, nec ex toto nec ex parte hominis eſſentiam vel definit, vel conſtituit; nihilominus dicitur eſſentialis homini & naturalis, quia tam arcta eſt colligatio inter illam & hominem, ut eſſentia hominis nunquam inveniri poſſit niſi inveniatur quoq; riſibilitas, & vice verſa, atque pariter dicendum eſt de omni proprio & ſubjecto.]

5. Vox *soli* excludit à proprio alia subjecta; non subordinata, genera, species & individua; sed opposita, scilicet species ejusdem generis contrarias: sic risibilitas inest soli homini, sic ut non excludat Petrum vel Paulum, & cætera individua quæ homini subordinantur, sed ut excludat oppositum, brutum.

[6. Cum proprium dicitur inesse *soli* subjecto, significatur illud non posse communicari subjecto alteri alterius speciei oppositę; at non repugnat, ut proprium unius subjecti cui inest soli, nihilominus communicetur subjectis inferioribus ac subordinatis, quia subordinata non sunt opposita: verbi causa, risibilitas inest soli homini, ideoque non potest inesse speciei oppositæ, scil. bruto; sed non repugnat quo minus insit Petro, Paulo, & inferioribus ac subordinatis, individua enim subordinantur speciei: & ratio est, quia ipsa natura hominis inest Petro & Paulo, non item bruto; unde & proprietas hominis inesse potest Petro & Paulo, non item bruto.]

[7. Gravissima est quæstio, an proprium possit communicari subjecto alteri quam ei cui inest; si enim uni soli inest, non potest inesse alteri: attamen calor, proprium ignis, videtur communicari ferro. Resp. communicatio tripliciter accipi potest. Vel ut superius aliquid communicet inferiori, genus speciebus, species individuis; & hæc Aristoteli dicitur μέθεξις: sic dicitur species μετέχειν sui generis, quatenus particeps fit naturæ & proprietatum quæ sunt generis; & sic animal, genus, naturam suam, qua est substantia, corporea, vivens, sentiens, & omnes suas proprietates communicat homini & bruto, speciebus; & homo, species, naturam humanam & proprietates suas, ut risibilitatem, communicat Petro, Paulo, reliquisque individuis: hanc communicationem admittimus. Alia est communicatio quæ dicitur συνδύασις, qua duæ naturæ unitæ sibi invicem una alteri communicant suas proprietates; ut, qua ignis ferro ignito communicat calorem. Tertia communicatio Græce dicitur κοινωνία, qua ex duabus naturis ac rebus separatis, una alteri sibi oppositæ proprietates suas communicat; ut, qua ignis communicat calorem aquæ. Hæc utraque posterior communicatio à nobis hic negatur: nam ignis non communicat ferro calorem suum, aut aquæ calefactæ; sed sui similem, & specie eundem, non numero, in ferro & aqua efficit. id enim proprie dicitur communicari, quod subjectum in quo est deserit, & in aliud in quo non erat transit: at calor non deserit ignem, cum vel ferrum reddit ignitum, vel aquam calefactam; nam ille calor qui in ferro est ignito, aut aqua calefacta, nunquam fuit in igne, sed est ab igne productus, mansitque igni suus calor internus, qui est proprietas ejus. Et impossibilis est talis communicatio

nicatio proprii, & transitus de uno subjecto in aliud, quia accidens non potest migrare de subjecto in subjectum; sed omne proprium est accidens. Itaque distinguatur inter communicationem & effectionem: in utroque exemplo allato est effectio caloris, non communicatio. aut, si eam placet sic vocare, distinguatur inter communicationem effectivam & subjectivam: ignis quidem calorem alteri rei communicat, eum producendo ut effectum, sed non eum amittendo, & transfundendo in aliud subjectum. Hinc sequitur, quod nulla detur realis communicatio idiomatum sive proprietatum naturæ divinæ in humanam. Est & alia quæstio nominis gravis. An propria possint separari à subjecto suo separatione reali, ut inveniatur subjectum non existente proprio, aut detur proprium non existente subjecto. Resp. quod non; quia sic subjectum & proprium non reciprocarentur, quæ enim reciprocantur, se mutuo ponunt & tollunt: at vero si aut proprium à subjecto, aut subjectum à proprio posset separari, ut uno existente non existeret alterum, non se mutuo ponerent & se mutuo tollerent, & sic non reciprocarentur, quod est contra naturam & definitionem.]

8. Reciprocatio hic fit in casu recto; in relatis fiebat in casu obliquo: dicimus enim, omnis homo est risibilis, &, omne risibile est homo; sed non dicimus, omnis pater est filius, aut, omnis filius est pater; sed omnis pater est filii pater, & omnis filius est patris filius.

Quæst. IV. *Quid est accidens?*

Accidens est, quod abest & adest sine subjecti interitu: hoc est, quod sine contradictione de subjecto suo affirmari & negari potest.

[1. *Accidens* hujus loci opponitur proprio, estque prædicabile, & distinguitur ab accidente, ut vocant, prædicamentali, quod opponitur substantiæ: sc. hoc accidens latius patet accidente prædicamentali; nam accidens prædicamentale, quod est ens substantiæ inhærens, nunquam potest esse substantia, quia ei opponitur; sed vero accidens prædicabile, ut vestis, potest esse substantia, & opponitur essentiæ.]

[2. Totum discrimen inter accidens prædicamentale & prædicabile in eo est situm, quod accidens prædicabile aliquando possit esse substantia, prædicamentale nunquam.]

[3. Accidens prædicamentale vocatur illud, quo omne ens in prædicamentis dispositum dividitur in substantiam & accidens; sunt autem novem prædicamenta accidentium, unum substantiæ: hæc inter se sic pugnant, ut nunquam unum possit esse

esse aliud; nam sunt species oppositæ, quæ in æternum confundi nequeunt, & quodcunque est in prædicamento substantiæ, id nullo modo esse potest in ullo prædicamento accidentis. potest tamen id quod est substantia, contineri sub accidente hujus loci, quinto scilicet prædicabili, ut toga, quia potest abesse & adesse sine hominis interitu.]

4. *Aseri & abesse.*) Alterum horum verborum intelligendum est de actu, alterum de potentia: ideoque hæc verba sumi debent, non in sensu compositio, quasi eodem tempore unum idemque accidens adsit & absit subjecto; sed in sensu diviso, ut accidens quod nunc adest, possit abesse, & vice versa; ita qui albor nunc est in pariete, potest abesse a pariete, sine destructione parietis.

5. Sensus compositus est, cum duo prædicata opposita enunciantur de eodem subjecto, intellecta de eodem tempore; qui sensus est falsus.

6. Sensus divisus est, quando duo prædicata opposita enunciantur de eodem subjecto, sed intellecta de tempore diverso, qui sensus est verus. Hæc de re vide in doctrina de sophismate compositionis & divisionis.

[7. *Interitus* est vel physicus, vel logicus. Physicus, est rei destructio atque corruptio: Logicus est enunciationis contradictio. Interitus logicus dicitur, quia per contradictionem interit & destruitur veritas prioris enunciationis; ut, cum huic enunciationi, *ignis est elementum*, contradicitur per hanc, *ignis non est elementum*, prioris enunciationis veritas quasi annihilatur & interit. Uterque intelligi potest. Nam 1. sanitas tollitur ab homine, non destructo homine, & si à corvo tolleretur nigror, non tamen interiret corvus: at si ab homine tolleretur risibilitas, ejus proprium, destrueretur ipsa hominis essentia, quia propria emanant ab essentia subjecti, id est, ea posita ponuntur, sublata tolluntur, & vice versa; ita posita anima rationali ponitur risibilitas, & posita risibilitate ponitur anima rationalis, & sublata alterutra, tollitur alterautra. 2. contradictio est, dicere, *homo non est risibilis*; nam tantundem est ac si dicas, *homo non est rationalis*. id est, *homo non est homo*: at nulla est contradictio, si dicas, *homo non est sanus* aut, *corvus non est niger*; neque enim hoc idem est ac si dicas, homo non est homo, aut, corvus non est corvus; quia nec sanitas ab hominis essentia, nec nigror ab essentia corvi emanat, nec enim se mutuo ponunt & tollunt.]

[8. Omnis quidem contradictio est falsitas, sed non omnis falsitas est contradictio: si dixeris homo non est rationalis, & falsum dicis & contradictorium; tantundem enim est ac si dicas, homo non est homo. Illud autem dicitur contradictorium in enunciatione, quando prædicatum tollit essentiam subjecti, aut id dicit quo essentia subjecti destruitur; sed falsum dicitur, quando simpliciter prædicatum

dicatum affirmatur de ſubjecto, quod erat negandum, & vice verſa. Accidens inſeparabile, ut eſt nigror in Æthiope, ſi negetur de ſubjecto, dicendo, æthiops non eſt niger, eſt enunciatio quidem falſa, ſed non contradictoria, quia prædicatum non eſſe nigrum, non tollit nec deſtruit eſſentiam ſubjecti, ſcilicet æthiopis; neque enim hæ enunciationes æquipollent, æthiops non eſt niger, &, æthiops non eſt homo, aut non eſt animal, aut non eſt rationalis: at ſi proprium negaveris de ſubjecto, dicendo, homo non eſt riſibilis, non tantum enunciatio hæc eſt falſa, ſed inſuper contradictoria; quia non eſſe riſibilem, deſtruit eſſentiam hominis, & tantundem eſt ac ſi dicas, homo non eſt rationalis, aut homo non eſt homo. & ratio eſt, quia riſibilitas ab eſſentia hominis emanat, id eſt, illa poſita ponitur: ſed nigror non emanat ab eſſentia æthiopis; nam neque ab ejus materia, neque ab ejus forma fluit: at riſibili ac fluit à forma hominis, anima ſcilicet rationali.

9. Quę ſe mutuo ponunt & tollunt, non poſſunt à ſe invicem ſeparari, nec de ſe invicem ſimul affirmari & negari, ſine contradictione: tali modo ſe habent proprium & ſubjectum: ſed quia accidens & ſubjectum poſſunt à ſe invicem ſeparari, nec ſe mutuo ponunt & tollunt, etiam poſſunt de ſe invicem affirmari & negari, non quidem abſque falſitate, ſed tamen abſque contradictione. Scilicet accidens non poteſt affirmari & negari de eodem ſubjecto ſine falſitate; ſi enim enunciavero eruditionem, negando de homine qui eſt eruditus, falſa erit enunciatio: at poteſt accidens affirmari & negari de eodem ſubjecto ſine contradictione; quia negando eruditionem de homine erudito, non deſtruitur eſſentia hominis, nec prædicatum tollit eſſentiam ſubjecti. ſed vero cum proprium negatur & affirmatur de eodem ſubjecto, ut cum dico, homo eſt riſibilis, & homo non eſt riſibilis, poſterior enunciatio non tantum falſa eſt, ſed & prædicatum tollit eſſentiam ſubjecti; tantundem enim eſt ac ſi dicas, homo non eſt homo.

Quæſt. V. *Quotuplex eſt accidens?*

Duplex; ſeparabile, & inſeparabile.

Quæſt. VI. *Quid eſt accidens ſeparabile?*

Quod naturaliter à ſubjecto ſuo ſeparari poteſt; ut, *flavedo, ſedere, ſanitas, eruditio, &c.*

1. *Separari*) vel ſignificat ſimpliciter tolli aut auferri, uti hic; vel ſignificat diverſo loco exiſtere, quo ſenſu dicitur. Quacunque ſeparantur aut ſeparari poſſunt, diſtinguuntur realiter.

2. *Naturaliter*) id eſt naturalibus mediis, ſeu naturę viribus.

Quaſi.

Quæst. VII. *Quid inseparabile?*

Quod naturaliter nequit à subjecto separari; ut, *nigror in corvo, albor in cygno, nigror in Æthiope.*

Quæst. VIII. *Quomodo dici potest accidens inseparabile esse accidens, si non possit separari à subjecto suo?*

Accidens inseparabile revera nequit à subjecto separari, & ideo dicitur inseparabile: idem tamen separari potest à subjecto cogitatione, & hactenus dicitur accidens, in eoque à proprio distinguitur, quod ne cogitatione quidem potest à subjecto separari.

[1. *Separatio*, seu abstractio unius rei ab alia, vel fit reipsa, quemadmodum albor separatur a pariete eum denigrando; vel fit per mentem, rationem aut intellectum, idque dupliciter: vel ut mens ex duabus rebus conjunctis alteram de altera neget, quæ vulgo dicitur abstractio negationis, vel remotionis; vel ut mens ex duabus rebus alteram cogitet atque intelligat, altera non cogitata, non intellecta, quæ dicitur abstractio præcisionis. Separatio præcisionis vocatur abstractio simplex; separatio negationis, abstractio complexa sive composita. Ratio utriusque est, quia prior fit per apprehensionem mentis simplicem; posterior per operationem mentis complexam, scil. per compositionem & divisionem. *Accidens separabile* potest separari separatione reali à subjecto, ut sanitas ab homine cum fit æger. ut detur homo non sanus: *inseparabile* non potest; nam nunquam invenitur corvus qui non sit niger: hoc tamen potest separari separatione mentali, tum negationis, tum præcisionis, nam potest corvus concipi, & negato & præciso per rationem nigrore. at propium à subjecto separari nequit, nec separatione reali, quia non invenitur homo qui non sit risibilis; nec mentali ulla, quia risibilitas non potest concipi, vel negato vel præciso homine: sed potest subjectum separari à proprio separatione mentis simplici, seu abstractione præcisionis: non potest separari à proprio separatione reali, aut abstractione mentis complexa, sive negationis: nam homo potest concipi, non quidem negata, sed præcisa seu non concepta risibilitate. Differentia à subjecto & subjectum à differentia, nullo plane modo possunt à se invicem separari, nec reali separatione, nec mentali, sive negationis sive præcisionis: nam nec reperitur homo qui non sit rationalis; nec potest homo concipi negata rationalitate, nec præcisa rationalitate; & vice versa.]

[2. Quod subjectum concipi possit non concepto proprio, seu quod abstrahi possit à proprio abstractione mentis simplici, v. c. *homo*, conceptu essentiali, quod sit animal rationale, intelligi possit non intellecta risibili-

bilitate, ejus rei causa est, quod risibilitas hominis, & proprietas subjecti sui essentiam & definitionem non ingrediatur: contra, quod proprium non possit abstrahi à subjecto abstractione mentis simplici, v. c. *risibilitas* non possit concipi, quin in illo conceptu risibilitatis involvatur conceptus *hominis*, ejus rei causa est, quod subjectum ingrediatur definitionem & essentiam proprii; risibilitas enim definitur facta mentione hominis, secundum quæst. 2. cap. 2. lib. 2.]

3. Discrimen inter abstractionem simplicem & complexam est, quod in priorem non cadat falsitas, unde vulgo dicitur, Abstrahentium non est mendacium; in posteriorem falsitas cadat. V. c. si quis ignem apprehendat, non apprehenso calore, is nec fallit, nec fallitur, nec mentitur, uteunque ignis & calor à parte rei nunquam separentur; sed qui & ignem & calorem apprehendit, utrumque alterum de altero negando, ut concipiat ignem non esse calidum, is & fallit, & fallitur, & mentitur.

4. Quando accidens inseparabile abstrahitur à subjecto abstractione complexa, sive negationis, ut cum quis concipit & Æthiopem & nigrorem, alterum de altero negando, is quidem falsum concipit; sed non tamen id quod implicat contradictionem, id est, quod essentiam subjecti destruit: sed qui abstrahit proprium à subjecto, aut differentiam, is implicat contradictionem, id est, concipit id quod essentiam subjecti destruit. V. c. qui concipit hominem non esse risibilem, aut non esse rationalem, is non tantum falsum concipit, sed tantundem ac si conciperet hominem non esse hominem: nam rationalitas est pars essentialis, ideoque homo concipi nequit ut totum, nisi conceptis omnibus partibus; risibilitas, etsi non sit pars essentialis hominis, quia tamen ita arcta necessitudine homini connectitur, ut se mutuo ponant & tollant, hinc fit, ut non possit mens concipere hominem non esse risibilem, quin simul concipiat hominem non esse hominem.]

CAPUT XIV.

Quæst. I. *Quid est totum?*

TOtum est, quod constat plurium convenienti unione.

[1. Caput hoc inscribitur de toto & partibus, quia & hæc est affectio logica sive rationis, conveniens themati simplici in quantum ab intellectu contextur cum alio themate simplici: tum enim deprehenditur omne thema simplex vel esse totum vel pars, sumta utraque voce quam latissime. difficile autem satis est intellectu, quomodo res spirituales & indivisibiles d'can-

dicantur esse totæ in loco divisibili; quemadmodum vulgo dicitur anima esse tota in toto corpore, & tota in qualibet parte corporis, sc. hoc sensu, quod nulla pars corporis sit expers animæ rationalis, hæc tamen non sit in partibus corporis per partes sui, sed modo indivisibili, quia ipsa est indivisibilis; qui tamen modus præsentiæ difficulter est comprehensibilis: & hoc quoque sensu dicitur Deus totus in hoc mundo, & omnibus mundi partibus.]

2. Vox hæc *totus, a, um*, vel effertur de substantiis immaterialibus, vel de materialibus: priori modo sumitur negative, posteriori positive; & sic hic definitur. Totum negative partes negat: sic Deus, cum dicitur esse totus ubique, significatur esse ubique non per partes sui. At totum positive ponit partes, & præter eas *partium unionem*: ut totius quasi materia sint partes, quæ significantur voce *plurium*; & quasi forma sit *unio*. debet autem vox hæc *partes* latissime extendi.

3. Quemadmodum diversa est natura spiritus & corporis (nam spiritus caret materia, ideoque & quantitate, consequenter & partibus; corpus præditum est materia, ideoque & quantitate, consequenter & partibus) ita alio modo de spiritu, alio de corpore dicitur vox hæc *totus, a, um*: nempe, spiritus est totus in spatio aut loco divisibili modo indivisibili, id est, ut non habeat partes in se, quibus respondeat partibus spatii aut loci; sed corpora sunt in loco divisibili modo divisibili, quia habent partes in se respondentes partibus loci.

Quæst. II. *Quotuplex est totum?*

Duplex; aliud per se, aliud per accidens.

Quæst. III. *Quid vocas totum per se?*

Cui partes insunt per se.

Melius: Quod partibus suis est essentiale, vel cui partes sunt essentiales.

Quæst. IV. *Quid per accidens?*

Cui partes insunt per accidens.

1. Melius: Quod partibus suis non est essentiale, vel cui partes non sunt essentiales.

2. *Partes* dicuntur *per se inesse, quando aut totum suam essentiam largitur partibus, aut partes largiuntur essentiam suam toti*: si neutrum sit, *partes insunt per accidens, & est totum per accidens.* Animal, respectu hominis & bestiæ, est totum per se, quia essentiam, qua est substantia, corporea, vivens, sentiens, suam, largitur homini & bestiæ; quia, quod homo aut bestia vivat aut sentiat, ideo est, quia est animal:

rhal: idem animal est totum per se respectu corporis & animæ, quia corpus & anima, partes, essentiam suam largiuntur animali, toti; quod enim animal sit extensum in longum, latum, & profundum, debet corpori: quod nutriatur, crescat, loco se moveat, &c. debet animæ. Sed quando homo dividitur in doctum & indoctum, tanquam totum in partes, nec partes hic largiuntur essentiam toti, nec totum partibus.

[3. Ut dijudicari possit, num aliquid sit totum per se, an per accidens, hoc signum infallibile docebit: quotiescunque aliquod totum disponitur in enunciatione cum una ex partibus, sic, ut appareat relatio totius ad partem, toties est totum per se; contra, quando disponitur in enunciatione totum & una partium, & non apparet relatio totius ad partem, est totum per accidens. ut, si dixero, herba calefacit, nemo mortalium hic dijudicare valeat, herbam se habere ut totum, calefacere ut partem, quatenus dividitur in calefacientem & frigefacientem; sed unusquisque facile dijudicabit, esse dispositionem causæ & effecti, uti revera est: at cum dico, homo est animal, hic apparet nulla alia relatio quam totius ad partem, non vero causæ ad causatum, vel subjecti ad adjunctum, aut contra. Exempla vide quæst. 12. & 14. hujus cap.]

Quæst. V. *Quænam partes dicuntur toti inesse per se, & quæ per accidens?*

Partes per se inesse dicuntur, cum aut ipsum totum partibus essentiale est, aut partes toti: per accidens, contra.

Quæst. VI. *Explica rem exemplo.*

Animal est totum per se respectu *hominis* & *bestiæ*, [scilicet priori modo, id est ut totum partibus essentiale] & respectu *corporis* ac *animæ*, [scil. posteriori modo, ut partes sunt essentiales toti:] at *homo* est totum per accidens respectu *servorum* & *liberorum*, *bonorum* & *malorum*. Nam *animal* pertinet ad essentiam *hominis* & *bestiæ*; illiusque essentia ex *corpore* & *anima* constituitur: at, *liberum* aut *servum*, *bonum* aut *malum* esse, non convenit *homini* ratione essentiæ, sed sunt accidentia, quæ ad essentiam extrinsecus accedunt.

1. Priori modo, id est, cum totum suam essentiam largiuntur partibus, quemadmodum *animal* facit *homini* & *bestiæ*; posteriori modo, cum partes largiuntur essentiam suam partialem toti, ut *corpus* & *anima* faciunt *animali* aut *homini*. Cum neutrum fit

fit, est totum per accidens: sic *libertas* & *servitus* non largiuntur essentiam *homini*, nec *homo* largitur essentiam *libertati* aut *servituti*; ideoque, cum *homo* dividitur in *servum* & *liberum*, ut partes, est divisio totius per accidens.

2. Qui dicunt, totum per se esse, cujus partes sunt ejusdem prædicamenti, illi intelligunt hoc non tantum de partibus inter se, sed & cum toto collatis: nam fieri potest, ut aliquod totum per accidens habeat partes inter se ejusdem prædicamenti, ut liquet in exemplis notatis; attamen partes non sunt ejusdem prædicamenti cum toto. Omnia ista tota quæst. 16. notata, sunt tota per accidens, &c.

3. Sic v. c. libertas & servitus sunt in eodem prædicamento relationis: at homo, qui, ut totum, dividitur in liberum & servum, tanquam partes, est substantia.

Quæst. VII. *Quotuplex est totum per se?*

Quadruplex; universale, formale, essentiale, & integrale.

1. Totum *universale* dat essentiam partibus, genus speciei, species individuis: contra, totum *formale*, *essentiale*, *integrale*, accipit essentiam à partibus, & partes dant essentiam toti; quod in exemplis videre est, quæst. 12.

Quæst. VIII. *Quid est totum universale?*

Totum universale nihil aliud est, quam genus respectu specierum, aut species respectu individuorum: & quia species in genere, & individua in specie non actu, sed potentia continentur, factum est, ut totum universale sit appellatum *totum potentiale*; cæteræ species totius dicuntur *totum actuale*.

1. *Species*) hic vocantur partes generis, in quantum genus, ut totum, in species distribuitur, ut in partes; ut animal in hominem & bestiam: si vero genus spectetur ut pars definiens speciem, species est totum formale, & genus est tum pars speciei; ut cum homo definitur per animal, sic & individua sunt partes specierum, prout species est totum universale, quod in individua dividitur; ut, cum homo dividitur in Petrum & Paulum, contra, species est pars individui, in quantum individuum definit, ut, cum Petrus definitur animal rationale.

2. Vel genus confertur cum una specie, ut animal cum homine, & sic genus est speciei pars, & quidem formalis, ut animal hominis, qui, ut totum formale, per animal tanquam partem formalem unam, & per rationale tanquam alteram, definitur: vel genus confertur cum omnibus speciebus suis simul

mul sumptis, ut animal cum homine & bruto simul; & tum genus est totum universale, ut animal, species sunt partes universales, ut homo & brutum.]

[3. Ex hoc præcedenti commentario solvi potest hæc objectio, Quod est pars speciei, non potest dividi ut totum in species ut partes; sed genus est pars speciei; ergo non potest dividi in species. Resp. Utrumque verum est, & genus est pars speciei, & item, ut totum dividitur in species, ac unaquæque species est pars generis, si distinguatur totum & pars: cum genus dicitur pars specici, & species totum, quod ex genere & differentia constat, intelligitur totum formale, item & partes formales; at contra, quando genus dicitur totum, & species pars generis, intelligitur totum universale, item & talis pars.]

[4. Totum universale nihil est aliud quam thema universale, quod, quia non requirit ut actu prædicetur de pluribus, sed quia sufficit, ut per naturam de pluribus prædicari possit si illa existant, ideo *totum universale* recte dicitur *totum potentiale*.]

[5. *Totum universale* dicitur *potentiale*, quia *universale* definitur, quod de pluribus natura sua prædicari *potest*: itaque, genus non requirit ut omnes suæ species actu sint, nec species requirit ut omnia sua individua actu sint. Sic animal erat genus, cum solum existeret brutum, & homo erat species, cum solus existeret Adam. (hinc videre est, quod genus possit conservari in una specie, & species in uno individuo.) Reliqua omnia tota requirunt, ut omnes suæ partes actu sint, ideoque dicuntur *totum actuale*. Vide exempla Quæst. 12.]

[6. Sic verbi causa totum formale seu definitum respectu partium definientium, homo respectu animalis & rationalis, generis & differentiæ, quibus definitur, requirit ut ambo actu sint; & idem homo ut totum essentiale respectu partium essentialium, requirit ut ambæ sint actu, scilicet & corpus & anima rationalis; & dein homo ut totum integrale respectu membrorum, capitis, pectoris, ventris, &c. requirit ut omnia actu sint. si enim harum partium aliqua absit, non est totum.]

Quæst. IX. *Quid est totum formale?*

Totum formale nihil aliud est, quam species respectu generis & differentiæ, quibus definitur.

1. *Species*) sive sit subalterna, sive infima; utraque enim est totum formale, quia utraque definiri potest per genus & differentiam.

2. *Totum formale*) est omnis res definita, respectu partium definientium; ut homo respectu animalis & rationalis, quæ duo hominem definiunt.

Quæſt. X. *Quid eſt totum eſſentiale?*

Quod conſtat materia [ſc. ex qua, non in qua, non circa quam, vid. comm. quæſt. 5. cap. ſeq.] & forma.

1. Hinc *materia* & *forma* vulgo dicuntur *partes eſſentiales*, & totum dicitur *compoſitum*.

Quæſt. XI. *Quid eſt totum integrale?*

Quod partem habet extra partem.

1. *Totum integrale*) differt à toto eſſentiali; quod partes totius eſſentialis ſe mutuo pervadant, & loco ac ſitu non differant; ut anima permeat totum corpus, nec eſt in alio loco aut ſpatio quam ipſum corpus: partes totius integralis ſe mutuo non pervadunt, ſed loco ac ſitu differunt ac diſcernuntur; ut, caput eſt alio loco & alibi ſitum quam pes, manus, venter, &c. nec ſe mutuo penetrant.

Quæſt. XII. *Declara harum ſpecierum diſcrimen exemplo aliquo, puta animalis.*

Animal eſt totum univerſale reſpectu *hominis* & *beſtiæ*, [quia eſſentiam ſuam dat *homini* & *beſtiæ*; & *homo* eſt totum univerſale reſpectu *Petri*, *Pauli*, &c. quia eſſentiam ſuam humanam, animam ſc. rationalem & corpus, dat illis:] & *animal* eſt totum formale reſpectu *corporis viventis* & *ſenſus* (definitur enim, *corpus vivens ſentiens*;) totum eſſentiale reſpectu *corporis* & *animæ*; denique totum integrale reſpectu *capitis*, *ventris*, *artuum*, &c. [hæc tria poſteriora tota accipiunt eſſentiam ſuam à partibus.]

1. *Totum univerſale* vocatur *logicum*, quia univerſale ad Logicam pertinet.

2. *Totum formale* dicitur *metaphyſicum*, quia partes totius formalis, genus & differentia, vulgo dicuntur materia & forma metaphyſica, quia conveniunt tam ſpiritibus quam corporibus: at materia & forma phyſica conveniunt ſolis corporibus.

3. *Totum eſſentiale* nuncupatur *phyſicum*, quia partes ejus, materia & forma, ad phyſicam pertinent.

4. *Totum integrale* appellatur *mathematicum*, quia illud conſiderat mathematica.

5. Partes totius univerſalis differunt reipſa; ut, homo & brutum.

6. Partes totius formalis differunt ratione; ut, animal & rationale.

7. Partes totius eſſentialis differunt reipſa, ſed non loco; ut, anima & corpus.

8. Partes

8. Partes totius integralis differunt reipſa, & ſimul loco; ut pes, manus, caput, &c.

9. Dicuntur partes differre reipſa, quæ diverſa conſtituunt entia, diverſaſque habent eſſentias, ac inter ſeſe diſtinguuntur, nemine cogitante: ita differunt Petrus & Paulus, homo & brutum, partes univerſales; anima & corpus, partes totius eſſentialis; caput, pectus, crura, &c. partes integrales. Ratione vero differunt partes quæ non conſtituunt diverſa entia, ſed cum unum faciant ens, per rationem tamen ut duo apprehenduntur entia, & quidem duobus actibus: ſic differunt animal & rationale, partes formales, quæ conſtituunt unum ens, unam ſubſtantiam, unum hominem, qui cum non poſſit à nobis uno conceptu intelligi, diſcerpitur quaſi in duas partes, ſcilicet animal & rationale, quibus & concipitur, & definitur.

Quæſt. XIII. *Quomodo dividitur totum integrale?*

In homogeneum & heterogeneum, ſive ſimilare & diſſimilare.

Quæſt. XIV. *Quid eſt totum homogeneum?*

Quod partes habet ejuſdem nominis ac naturæ; ut, ſubſtantia inanimis, *aqua*, *vinum*, *caro*, *lapis*; item *magnitudo*, *tempus*, *motus*, &c.

1. Non requiritur ut in toto homogeneo partes ſint ejuſdem naturæ ac nominis cum toto; ſufficit, ſi eandem habeant naturam ac idem nomen inter ſe: ſic quælibet pars carnis vocatur caro, & habet hanc naturam ut nutriat; & quælibet gutta maris vocatur gutta, & humectat; non tamen habet idem nomen cum toto mari, quia non poteſt quælibet gutta maris dici mare.

Quæſt. XV. *Quid eſt totum heterogeneum?*

Quod partes habet diverſi nominis ac naturæ; ut, ſubſtantiæ animatæ; item *exercitus*, *eccleſia*, *mundus*, & id genus alia.

1. In toto hetereogeneo requiritur, ut partes ſint diverſi nominis ac naturæ, & inter ſe, & à toto: ſic partes humani corporis & nomine & natura differunt à corpore toto, & inter ſe.

Quæſt. XVI. *Quotuplex eſt totum per accidens?*

Quadruplex: 1. vel enim cauſa diverſorum effectorum totum dicitur; 2. vel effectum diverſarum cauſarum; 3. vel ſubjectum diverſorum adjunctorum; 4. vel adjunctum diverſorum ſubjectorum. Sed hac de re plura in doctrina de diviſione.

1. Exempla totius per accidens sunt, 1. cum herbæ dividuntur in calefacientes & frigefacientes; 2. cum calor dividitur in eum qui à sole, & in eum qui ab igne producitur; 3. cum homo in doctum & indoctum; 4. cum morbi dividuntur in morbos animi, & in morbos corporis.

CAPUT XV. & XVI.

Quæst. I. *Quid est causa?*

CAusa est, cujus vi res est.

[1. Multa sunt metaphysicæ & Logicæ communia, ut doctrina de toto & parte, causa & causato, subjecto & adjuncto, &c. sed modus considerandi utrobique est diversus: spectantur enim illa in metaphysicis ut dividunt ens reale, suntque notiones primæ, id est affectiones entis realis, primo omnium de eo cognitæ; in logicis spectantur ut sunt principia definiendi, & res quælibet cognoscendi, atque ut sunt notiones secundæ, id est, quæ secundo loco de ente cognoscuntur.]

[2. *Causa*] spectatur vel metaphysice, ut est affectio rei, ac philosophica; & sic ejus genus est principium: vel logice, ut est affectio rationis, & logica, vulgo ens rationis; & tum genus ejus non est principium, sed notio secunda, aut affectio logica seu rationis; hoc enim ei cum genere, specie, differentia, est commune.]

[3. Genus causæ spectatæ metaphysice est principium; omnis enim causa principium est, sed non omne principium causa est; ideoque principium latius patet causa. Principium est primum unde aliquid fit, est, operatur, aut cognoscitur; atqui multa sunt principia rei quæ fit, non tamen causæ: sic privatio in physicis est principium, & primum à quo corpus naturale fit, non tamen ejus est causa; rursum locus & tempus possunt dici principia conservationis corporum naturalium, quatenus hæc sine iis existere nequeunt, non sunt tamen locus & tempus causæ conservantes corpora naturalia; porro adjunctum potest esse principium cognoscendi subjectum, non tamen est causa subjecti. Principium cognoscendi est vel complexum, vel incomplexum: complexum est axioma sua luce clarum; ut, *Totum est majus sua parte*, *Idem non potest esse & non esse*, *Nihil est causa sui ipsius*, &c. incomplexum est terminus simplex deducens in cognitionem alterius termini simplicis; ut subjectum deducit in adjuncti, genus in speciei notitiam, & vice versa.]

[4. Quod principium latius pateat causa, vel ex eo patet, quod in divinis Patet dicitur principium Filii, at non potest dici ejus causa: præterea, adjunctum est principium cognoscendi saltem ipsius subjecti, sed non

non est causa; privatio est principium corporis naturalis, sed non causa.]

[5. Cum principium dicitur esse unde aliquid fit, est, aut cognoscitur, addi debet, aut operatur; nisi principium operandi sub principio fiendi quis comprehendat.]

[6. De principiis complexis intelligendum est illud vulgatum philosophorum, *Contra negantem principia non est disputandum*.]

[7. Verum ut ratio causæ constet, ratio principii explicanda venit. Duo requiruntur ad rationem principii: primo, ut sit prius alio; secundo, ut illud aliquo modo à priori dependeat, aut dum fit, aut dum exsistit, aut dum operatur, aut dum cognoscitur, aut omnibus modis simul, aut aliquibus horum. Causa est principium sui causati omnibus modis simul.]

[8. Principium cognoscendi insuper, non fiendi, non essendi, non operandi, est vel complexum vel incomplexum. Principia cognoscendi complexa habent locum in demonstrationibus & scientiis, suntque potissimum axiomata, id est, enunciationes tam manifestæ veritatis, ut absque omni probatione, sola vocabulorum significatione accepta, ab audientibus vel legentibus assensum impetrent: tale principium cognoscendi non est causa; sed incomplexum est, ac terminus, aut thema, aut principium simplex, quo mens nostra provehatur in cognitionem effecti, tanquam alterius thematis aut termini simplicis.]

9. *Vi*) id est *efficacis*, seu *virtute*; ut cum dicimus, vi ignis calefieri aquam: non violentia, quo sensu invitum per vim dicitur in Ethicis.

Res) id est, *causatum*.

Est) id est, *fit* vel *constat*.

Quæst. II. *Quid est causatum?*

Quod à causis [producitur aut] constituitur.

Quæst. III. *Quot sunt causæ?*

Quatuor; materia, forma, efficiens, & finis.

1. *Causæ* istæ *quatuor* dividuntur in *internas* & *externas*. Discrimen inter causas internas & externas est hoc; quod causæ internæ nunquam possint causare sine externis, externæ vero possint sine internis: ut, cum Deus creavit angelos ad gloriam suam, causa efficiens fuit Deus, finis gloria ejus; sed hic nulla fuit materia, nulla forma, utraque enim carebant angeli. Deinde causæ internæ aliquam imperfectionem involvunt in causando, quia sunt partes causati, omnis autem pars imperfecta est; sed causæ externæ nullam imperfectionem involvunt in causando, quia non causant largiendo suam entitatem, sed tantum conferendo suam virtutem: nam architectus verbi causa

non confert domui ſuum eſſe quod habet, ſed tantum ſuam vim ædificandi. ideoque cauſæ internæ de Deo dici nequeunt, externæ ipſi tribui poſſunt: Deus enim nullius rei aut materia eſt aut forma, idem tamen omnium rerum eſt efficiens ac finis; hæ enim cauſæ nullam imperfectionem involvunt in cauſando. *Internæ* dicuntur, quæ ipſam cauſati eſſentiam ingrediuntur ut partes conſtituentes; ſuntque materia & forma: *externæ*, quæ cauſatum quidem producunt, non tamen illud conſtituunt ut partes; ſuntque efficiens & finis. exempli gratia, Anima, *forma*, & corpus, *materia*, partes ſunt conſtituentes hominem, vel eſſentiam hominis; ſed vero faber lignarius & inhabitatio, *efficiens* & *finis*, non ſunt partes domus conſtituentes, ſed eam tantum producentes.

12. Non eſt abſurdum, ut eadem res & cauſa ſit & pars, licet diverſæ ſint affectiones logicæ pars & cauſa, quia reſpectus hic eſt diverſus: nam materia & forma, corpus & anima rationalis, dicuntur partes in quantum conſtituunt compoſitum, ſcilicet hominem; ſunt cauſæ, in quantum cauſant, ſeu producunt ſuo modo hominem ut cauſatum: ut eadem res ac ſubſtantia, idemq; homo eſſe poteſt & pater reſpectu filii, & maritus reſpectu uxoris; reſpectus enim diverſi non faciunt diverſas res,

Quæſt. IV. *An ut cauſa, ita quoque cauſatum dividitur?*

Non; una enim & eadem res eſt cauſatum omnium cauſarum: idque *compoſitum* dicitur reſpectu materiæ & formæ, *effectum* reſpectu efficientis, & *medium* ſive *deſtinatum* reſpectu finis.

1. *Cauſatum reſpectu materiæ & formæ*) idem habet nomen, & vocatur *compoſitum*, quia materia & forma ſemper ſimul cauſalitatem ſuam exercent: ſic nunquam corpus ſine anima, nunquam anima ſine corpore, hominem conſtituit.

2. Quia materia & forma ſunt concauſæ; id eſt ſimul cauſant, etiam utriuſque cauſalitas philoſophis uno venit nomine, verbi cauſa unio; nam ad compoſitum producendum & conſtituendum, debet materia uniri formæ, & forma materiæ.

Quæſt. V. *Quid eſt materia?*

Materia eſt cauſa interna ex qua res fit, aut conſtat. Exempli gratia, ſemen eſt materia viventis ex qua fit; corpus eſt materia ex qua conſtat: illa ſolet appellari *materia generationis*; hæc *materia compoſitionis*.

1. *Materia*

1. *Materia*) vulgo dividitur, divisione vocis, non rei, in *materiam in qua*, quæ subjectum, ut mensa respectu coloris; *circa quam*, quæ objectum, ut tabula respectu pictoris; & *ex qua*, quæ causa est, atque hujus loci, ut lignum respectu mensæ.

2. Materia ex qua solis convenit corporibus; materia in qua & circa quam etiam spiritibus: sic rationalis anima est materia in qua suarum potentiarum & habituum, eadem est materia circa quam creationis.

6. *Materia generationis* vocatur etiam *transmutationis*; & *materia compositionis* dicitur quoque *constitutionis*.

Quæst. VI. *An materia generationis & materia compositionis semper diversæ sunt?*

Non semper. Nam scamnum fit & constat ex ligno; nubes, ex vapore; glacies, ex aqua.

1. *Materia* vulgo dividitur in *primam* & *secundam*. Materia *prima* est materia universalis, *secunda* particularis seu singularis, quia operatio est simplex in materia singulari. Materia prima est capax omnium formarum, non quoad existentiam, sed quoad essentiam: id est, non potest existere sub omnibus formis simul, sed ejus essentiæ non repugnat ut successive existat sub omnibus; existit enim in materiis secundis, quæ varias, imo omnes formas sui variatione suscipere valent temporibus diversis.)

2. De materia prima multa otiose disputantur à philosophis. Errant qui eam faciunt ens, coæternum Deo, ut Aristoteles; & illi qui eam, licet creatam, faciunt ens distinctum à materia qualibet singulari, quippe nil est aliud quam universale, at universalia non existunt nisi in singularibus. Nempe hic se res habet: quia & cœlum habet aliquam materiam ex qua constat, præter suam formam, & aliquam quoque habent elementa, item & mineralia, & plantæ, & bruta, & homines, & omnia corpora naturalia; illud commune ex quo omnia constant præter formam, nihil est aliud quam materia prima, ideoque magis est ens rationis quam ens reale, quia universalia sunt entia rationis; & cum ei tribuitur essentia & existentia distincta, id intelligendum est respectu formæ, non respectu materiæ secundæ seu singularis in qua est: nam essentia & existentia materiæ primæ, ut rei universalis, est ipsa essentia atque existentia omnium materiarum singularium; at vero essentia & existentia materiæ, distincta est ab essentia & existentia formæ, quia duo sunt distincta principia corporum naturalium. Notandum autem est hic, non dici materiam primam aut secundam, eo sensu quo divisa fuit substantia in primam & secundam; nam substantia prima

fuit substantia singularis, & secunda, universalis; at materia prima est universalis, & secunda singularis. Porro & hoc sciendum est, divisionem materiæ in primam & secundam, non esse divisionem generis in speciem, imo ne quidem divisionem rei, sed tantum distinctionem vocis.]

Quæst. VII. *Quid est forma?*

Forma est causa interna, per quam res est id quod est, Sic *anima* est forma *viventis*, *figura* forma *statuæ*, &c.

[1. *Forma*] spectatur vel logice, vel physice; quæ duplex consideratio non debet confundi. Logice spectata, nihil est aliud quam ratio essentiæ cujuscunque rei, sive sit naturalis, sive artificialis; unde etiam forma dividitur in naturalem & artificialem: sic in exemplis authoris, forma naturalis *vivi* est *anima*; *figuræ* autem *statuæ* est forma artificialis; illa substantialis, hæc accidentalis. Forma vero physice spectata, est principium corporis naturalis internum activum: estque substantialis, non accidentalis; naturalis, non artificialis. Ex confusione autem formæ logicæ & physicæ error ille ortus est in communi philosophia, quod in substantiis omnis forma logica, id est ratio essentiæ, putetur esse forma physica, id est substantia; at eo nihil potest cogitari falsius: quid enim? in uno eodemque Petro sunt multæ formæ logicæ, seu rationes essentiæ, una qua est homo, altera qua est animal, tertia qua est vivens, quarta qua est mixtum, quinta qua est corpus, sexta qua est substantia: quid ergo? an totidem erunt Petro formæ physicæ, id est totidem, substantiæ, aut formæ substantiales? nihil minus. & error hinc inde ortus est, quod vox græca οὐσία, quæ proprie significat *essentiam*, derivatur enim ab εἶναι ὄντα ὄν, interdum sit versa per *substantiam*, quæ tamen græce dicitur ὑπόστασις: unde putarunt, omnem diversam rationem essentiæ, esse diversam rationem substantiæ, & omnem formam logicam, esse diversam formam physicam. Sed refutatur hic error; primo, quod forma logica, seu ratio essentiæ, inveniatur etiam in accidentibus, atque ipsa sæpe sit accidens, ut *figura* in *statua*, & tunc saltem illa non potest dici substantia, ut tum ratio essentiæ non sit idem quod ratio substantiæ, nec essentia quod est substantia: nam *figura* est essentia *statuæ*, qua est *statua*, non tamen est substantia; aut est ratio essentiæ in *statua*, non tamen ratio substantiæ. Secundo, si toruplex esset substantia, aut forma substantialis, quotuplex est essentia aut ratio essentiæ in substantia, ergo totidem dabuntur formæ substantiales in uno eodemque composito, quot sunt rationes essentiales in eodem composito: posterius est falsum; ergo & prius. Minor probatur: Rationes essentiales, sive essentiæ, aliis dicuntur attributa

tributa quidditativa, aut prædicata eſſentialia; quibus vocibus ſignificatur id quo reſponderi poteſt ad quæſtionem quid eſt res; ut, ſi quis rogetur, quid eſt Petrus, poteſt reſpondere, eſt homo, eſt animal, eſt vivens, eſt mixtum, eſt corpus, eſt ſubſtantia: tot ſunt in Petro rationes eſſentiæ, tot attributa quidditativa, tot prædicata eſſentialia; ſed non ſunt tot formæ ſubſtantiales phyſicæ, id eſt tot ſubſtantiæ diſtinctæ; attamen tot ſunt in eo rationes eſſentiæ, ſeu formæ logicæ: ergo aliud eſt forma logica, aliud forma phyſica, quod erat probandum.]

2. Eſſe rerum eſt vel commune, vel proprium: prius eſt à materia, poſterius à forma. ſic corpus homini commune eſt cum brutis, materia utriuſque; anima rationalis hominî propria, & forma ejus. hinc ſpecifica rerum differentia à formis deſumi ſolet.

[3. *Forma* græcis ſæpe dicitur εἶδος, id eſt *ſpecies*, quia ſpeciem conſtituit, & ab alia ſpecie eſſentialiter diſtinguit; ac tum ſolet vocari differentia ſpecifica, aut eſſentialis, aut hæc unde deſumitur.]

4. Quod *res ſit* ſeu exſiſtat, hoc debet & materiæ & formæ, ut quod ſit ſeu exſiſtat homo, debet & animę & corpori: ſed quod res ſit talis, aut talis, hujus vel illius ſpeciei, puta, quod ſit homo, & non brutū, debet ſoli formæ & non materiæ ideoq; *forma eſt cauſa per quam res eſt id quod eſt*, id eſt, per quam res eſt talis vel talis ſpeciei, ſcilicet rationalis potius quam irrationalis, &c.

Quæſt. VIII. *An res non eſt etiam per materiam?*

Omnino: ſed per materiam non eſt *id quod eſt*, hoc eſt, non eſt certa ſpecies. Quod enim res ſit, hoc æque materiæ debetur ac formæ; ſed quod ſit hoc potius quam illud, id totum debetur formæ.

1. Utiliſſima & uſitatiſſima eſt diviſio formæ in materialem & immaterialem: cujus diviſionis membra longe aliter ſunt intelligenda, quam cum dividitur ſubſtantia in materialem & immaterialem, nempe ſubſtantia materialis dicitur, quæ materia conſtat, ut parte componente; immaterialis, quæ non conſtat illa: ſed forma dicitur materialis, non quaſi materia conſtet, tanquam parte componente, hoc enim ſenſu nulla forma datur materialis, nam tum forma non foret cauſa, ſed cauſatum ac compoſitum; ſed dicitur forma materialis, quæ cum fit & exſiſtit, & cum operatur, à materia dependet; immaterialis contra dicitur, non quod careat materia, licet hoc ſit veriſſimum, ſed quod nec in fieri, nec in eſſe, nec in operari, dependeat à materia: talis eſt unica & ſola anima rationalis; reliquæ omnes formæ præter hanc ſunt materiales.

[2. Cum anima rationalis dicitur forma immaterialis, duplici

plici nomine sic vocatur: primo, quia nulla constat materia tanquam parte componente, uti quidem constat corpus; secundo, quia non dependet à materia in fieri, esse, & operari, at anima vegetans, sentiens, & omnes aliæ formæ, sunt quidem materiales, non quatenus constant materia tanquam parte componente, neque enim sunt corpora; sed sunt materiales, quatenus à materia dependent in fieri, esse, & operari.]

CAPUT XVII.

Quæst. I. *Quid est causa efficiens?*

CAusa efficiens est causa externa, à qua res vera causalitate proficiscitur.

[1. De ordine causarum, quænam sit prima, disputari solet à philosophis. Multi putant finem esse causarum primam, quia ante efficientem, materiam & formam causat; nam inhabitatio primum movet efficientem, antequam ædificet, & formam domus in materiam introducat: alii primam causarum faciunt materiam, quia illa omni actioni, excepta creatione, præsupponitur. Author noster incipit à materia. Ob illam causam Ramus & alii incipiunt ab efficiente, quia ante ullam aliam causam exstitit efficiens, puta Deus. Sed in causarum ordine, quænam tractetur primo loco, non multum est situm.]

[2. Ut commentarii hujus quæstionis, & etiam quæst. 1. c. 18. bene intelligantur, sciendum est, quod *efficientis causalitas* dicatur *vera*, quia revera effecti productionem attingit, & ab efficiente quædam virtus derivatur, terminata in ipsum effectum: causalitas vero finis dicitur metaphorica, quia non attingit immediate ipsum effectum, nec in eum terminatur, & non est alio modo causa effecti, quam impellendo efficientem ad agendum. Itaque accurate debet discerni duplex causæ finalis respectus: unus, quo refertur ad efficientem; alter, quo refertur ad causatum. Causalitas finis respectu efficientis est vera & propria, non metaphorica aut impropria; nam vere impellit efficientem, estque ille impulsus realis: sed respectu causati, finis causalitas non est vera nec realis, quia reapse finis non attingit ullo modo causati productionem, utpote qui nondum est; & ideo dicitur finis causa causati per causalitatem metaphoricam, id est improprium.]

3. Vocatur *efficiens*, uti finis, causa *externa*, quia neutra essentiam causati ingreditur ut pars constituens; sicut quidem faciunt *materia* & *forma*, quæ ideo dicuntur causæ internæ, uti notatum est ad quæst. 3. cap. præced

[4. Efficiens & finis attingunt tantum causatum sua virtute, non largiendo essentiam suam: sed differunt in eo, quod efficientis

efficientis virtus in ipſum terminetur cauſatum; virtus vero finis, non niſi per & propter efficientem, quem ad agendum movet, & ſic per ac propter eum cauſatum attingit. quæ ipſius motio metaphorica dicitur, non quia efficientem revera non moveat; ſed quod efficientem vere movendo, impropriè & ſecundum ſimilitudinem effecti productionem attingat. Ita inhabitatio non aliter producit domum, quam ut habitantem movendo ad ædificandum: at ipſe architectus ſua ædificandi virtute ipſam domum attingit immediate.]

5. Vera cauſalitas efficientis opponitur motioni metaphoricæ finis, quæ idem ſignificat ac ſi diceres, motionem ſive cauſalitatem impropriam, ac per ſimilitudinem: quemadmodum enim homo pictus, qui eſt ſimilis homini vivo, non eſt verus homo, & ſicuti ſignificatio vocis metaphorica non eſt propria, ſed impropria; ita cauſalitas aut motio metaphorica, eſt cauſalitas ac motio impropria, & non vera. Notandum vero eſt, duplicem eſſe habitudinem & reſpectum finis: vel enim reſpicit efficientem, quem movet & impellit ad agendum; vel reſpicit ipſum cauſatum, quod ab efficiente producitur; ſicuti inhabitatio reſpicit vel ædificantem, vel domum. Reſpectu efficientis, finis non agit cauſalitate metaphorica, ſed vera ac propria; nam inhabitatio vere ac propriè movet ædificantem: ſed reſpectu cauſati, ipſius domus, quæ propter inhabitationem, ut finem, exſtruitur, agit metaphoricè, & cauſalitate impropria, ac non vera: quia cum finis, verbi cauſa inhabitatio, ante cauſati, ſcilicet domus, productionem non exiſtat, vere & propriè agere non poteſt; nonentis enim nullæ ſunt affectiones aut operationes ſive affectiones phyſicæ, licet ei tribui poſſint operationes morales, qualis eſt impulſus & motio efficientis ad operandum, facta à fine nondum exiſtente: quemadmodum eruditio nondum acquiſita, movet & impellit ſtudioſum ad ſtudia. Et hæc facunt ad intelligendum quoque quæſt. 13 cap. 18 & commentarium ſubjunctum.

Quæſt. II. *Cur dicis cauſalitate vera?*

Ut cauſam efficientem à fine diſtingueremus. Nam res effecta etiam proficiſcitur à fine, ſed cauſalitate ſive motione metaphorica.

1. Impropriè dicitur cauſatum eſſe à fine: nam *à* ſive *ab* propriè eſt nota ſolius cauſæ efficientis; quemadmodum *ex* materiæ, *per* formæ, *propter* finis, eſt ſymbolum ac character.

Quæſt. III. *Quot modis dividitur cauſa efficiens?*

Octo potiſſimum modis.

[1. Diviſio

[1. Diviſio cauſæ efficientis petitur vel ab effecto, vel à modo cauſandi. Quæ diviſiones ſunt authoris, petitæ ſunt à modo cauſandi, qui ut eſt diverſus, ita facit cauſę efficientis ſpecies diverſas: ſola diviſio cauſæ efficientis in procreantem & conſervantem deſumpta eſt à diverſitate effectŭ; nam aliud eſt effectum cauſæ procreantis, aliud conſervantis; procreans efficit cauſæ exiſtentiam, conſervans effecti exiſtentis durationem.]

Quæſt. IV. *Quæ eſt prima diviſio?*

Cauſa efficiens alia eſt emanativa vulgo dicta, alia active.

1. Omiſit author diviſionem cauſæ efficientis in procreantem & conſervantem, quæ tamen maximi eſt uſus. *Procreans* vocatur, quæ producit ipſum rei eſſe ſeu exiſtere facitque ut res, quæ ante non erat ſeu exiſtebat, nunc ſit ſeu exiſtat. *Conſervans* dicitur, quæ rei nunc exiſtenti largitur in exiſtendo continuationem, facitque ut in exiſtentia quam accepit à cauſa procreante perſeveret. Hæ cauſæ interdum ſunt diſtinctæ; ut, cum parentes procreant ſobolem, nutrix eam conſervat: interdum utraque eſt eadem; ut cum Deus dicitur & procreans, & conſervans cauſa mundi. Notandum vero eſt, cauſam conſervantem æque eſſe veram ſpeciem cauſæ efficientis, atque eſt procreans; quia vera cauſalitate & vero influxu influit in cauſatum quod conſervat.

[2. Nonnulli Logici cauſam conſervantem exterminarunt ex numero cauſarum efficientium, quaſi cauſa conſervans nihil ſit aliud quam non-corrumpens, aut non-deſtruens: ſed plus dicit cauſa conſervans quam rei non-corruptionem, aut non-deſtructionem: certe ad eam nulla requiritur cauſalitas; ſed cauſa conſervans aliquid dicit amplius, nempe realem influxum in rem ipſam quę conſervatur. Atque hoc manifeſtiſſime patet exemplo ſolis, qui eſt cauſa conſervans luminis à ſe procreati; non tantum quia illud non deſtruit aut corrumpit, ſed quia continuo influxu, eoque vero ac reali, radios ſuos diffundendo, uſque & uſque continuat.]

Quæſt. V. *Quænam cauſa vocatur vulgo emanativa?*

A qua res immediate, ac ſine ulla actione media, emanat. Sic ignis eſt cauſa caloris ſui interni, qui in ſe manet; omniſque forma eſt cauſa emanativa ſuarum proprietatum.

1. In *cauſa emanativa* non eſt cauſalitas diſtincta ab ejus exiſtentia; ſed ejus eſſentia poſita, ſtatim ponitur & cauſatum exiſtere; unde, hæc cauſa & cauſatum ſuum ſe mutuo ponunt & tollunt:

tollunt: ſic, poſita anima rationali, ponitur ejus potentia intelligendi, &, vice verſa; &, poſita anima vegetante, ponitur potentia nutriendi, & vice verſa.

2. *Immediate*, id eſt ſine omni medio, quodcunque tandem illud fuerit. At activa cauſa admittit non tantum medium, patiens, aut conditionem ad agendum requiſitam, ſed & actionem mediam, quæ diſtincta eſt ab exiſtentia tum cauſæ tum cauſati: ita ignis, præter materiam combuſtibilem, & præter approximationem ſui ad eam, elicit combuſtionem, qua materiam combuſtibilem conſumit.

[3. Cauſa emanativa dividi ſolet in internam & externam: interna dicitur, quæ eſt in eodem ſubjecto in quo eſt effectum emanans; ut anima rationalis eſt in eodem homine in quo eſt potentia intelligendi: externa dicitur, quæ eſt in alio ſubjecto quam in quo eſt effectum emanans; ſic interpoſitio terræ inter ſolem & lunam, cauſa emanativa eclipſeos, non eſt in luna, in qua ut ſubjecto eſt eclipſis tanquam effectum emanans.]

Quæſt. VI. *quid eſt cauſa activa?*

Quæ effectum producit agendo. Sic ignis eſt cauſa caloris externi [quem in alio producit] in eo qui calefit.

[1. Cum & actio ipſa, & effectum actione productum, ſit ab efficiente, verbi cauſa, & calefactio, & calor in aqua productus, ab igne, difficillima eſt quæſtio, qualis cauſa ſit efficiens reſpectu actionis, ignis verbi cauſa reſpectu calefactionis, an activa, an inactiva. Quin ſit cauſa activa caloris in aqua producti, nullum eſt dubium; ſed qualis ſit cauſa efficiens reſpectu calefactionis, non facile eſt dictu. Nam ſi calefactionis eſt cauſa activa, oportet dari aliquam aliam actionem, qui mediante iſta calefactio ſit producta ab igne, & ſic ibitur in infinitum, quod eſt abſurdum: ſi ſit cauſa ejus emanativa, ergo calefactio nunquam poterit tolli ab igne, quia cauſa emanativa & effectum ſe mutuo ponunt; ſed poni poteſt ignis non poſita calefactione, quod exemplo ignis in fornace Babylonica nec calefacientis, nedum comburentis injectos juvenes, probari ſolet: aut danda ſic erit tertia ſpecies cauſæ efficientis, quæ nec ſit activa nec emanativa. Reſp. non neceſſe eſt ut detur tertium genus cauſæ efficientis, nec ignem calefactionis eſſe cauſam activam, nec ullam cauſam efficientem eſſe cauſam activam ſuæ actionis, ſed emanativam. ſi dicas effectum non poſſe tolli à cauſa emanativa, & actionem poſſe tolli non ſublata cauſa efficiente, concedo prius, nego poſterius: nam neque calefactio, neque combuſtio ablata fuit ab igne in fornace Babylonica, licet injectos juvenes illos nec calefecerit, nec combuſſerit; nam quomodo non tantum calefacere, ſed adurere

adurere potuisset circumstantes iste ignis, quod refertur Danielis capite tertio, si sublata fuisset vel calefactio, vel combustio? Quid igitur, quæ causa est, quod non sint calefacti vel combusti isti juvenes? Respond. causam esse, non actionem sublatam vel calefaciendi vel comburendi, sed impedimentum à Deo positum in ipsis corporibus juvenum injectorum, quo minus & calefactio & combustio potuerint illa consumere.]

2. *Causa activa* præter existentiam, habet virtutem qua effecti productionem juvet ac promoveat, quæ est distincta ab ejus essentia & existentia; quemadmodum calefactio est distincta ab essentia & existentia ignis calefacientis.

3. Ex generali definitione causæ, constat, tria esse contideranda: ipsam causam quæ causat, vim, sive virtutem, sive causalitatem qua causat; & rem, sive causatum quod a causa per causalitatē producitur. Hæc tria plerumque sunt distincta inter se, non tamen semper. Causa quidem & causatum semper distinguuntur; sed causalitas, seu vis ac virtus causandi, non semper distinguitur ab ipsa causa, sive ejus existentia: sicuti hoc patet in causa emanativa, ubi tantum duo reperiuntur, ipsa causa & causatum; causalitas vero nullo modo distinguitur ab ipsa causę existentia, sed simul atque hæc causa existit, eodem momento existit causatum. Sed longe secus res se habet in causa activa, ubi tria sunt distinctissima, causa, causalitas, causatum: neque ista causa posita in existendo, statim sequitur existere causatum; sed causa dicitur esse in rerum natura, ut tamen non exstiterit causatum. Exemplum utriusque est in igne, à quo proficiscitur calor duplex; unus igni internus, atque in eo manens, qui est ignis proprietas, & ab eo nunquam separatur; alius igni externus, qui ab igne extra se producitur in corpore alio, & non proprietas est ejus, sed effectus caloris interni, qui proprietas ignis est. Caloris interni, ignis est causa emanativa: externi, activa. ratio est, quia simulatque ignis exsitit, ipso illo instanti exsistit calor, qui internus est igni, & ejus proprietas; nam subjectum & proprium ne ad momentum quidem à se invicem separari possunt, ideoque hic nulla est causalitas distincta ab exsistentia ignis, qua calorem sibi internum producat: verum calorem externum producit ignis in aqua per causalitatem, scil. calefactionem, tanquam actionem mediam, distinctam à suiipsius exsistentia; neque enim statim atque ignis exsistit, eo ipso temporis articulo calorem producit in aqua; potest enim diu in rerum natura exsistere ignis, ut non calefaciat aquam. Itaque totum discrimen inter utramque causam hanc, emanativam & activam, consistit in voce *immediate*, quæ in causa emanativa excludit omnia media, quæcunque cogitari possunt: sed

sed causa activa admittit inter se & causatum mediam actionem, distinctam à se & causato; quemadmodum generatio est distincta à parte generante, & filio genito. Atque hinc oritur, quod dicamus vulgo, causa emanativa & causatum se mutuo ponunt & tollunt, &, posita causa emanativa ponitur causatum: quod neutrum verum est de activa; neque enim hic causa & effectum reciprocantur.

Quæst. VII. *Quæ est secunda divisio?*

Causa efficiens vel est immanens, vel transiens.

Quæst. VIII. *Quæ est causa immanens?*

Quæ producit effectum in seipsa. Sic dicitur intellectus causa suorum conceptuum.

1. Vocatur *causa immanens* clarius, quando effectum & causa sunt in eodem subjecto, seil. inhæsionis; quemadmodum intellectus & conceptus, id est species intelligibilis qua intellectus intellexit, sunt in eadem anima rationali.

[2. Non est confundenda causa immanens cum emanativa: nam omnis quidem causa emanativa interna est immanens, sed non omnis immanens est emanativa; datur enim causa activa immanens, nempe intellectus est causa & activa & immanens: sunt enim hic tria; intellectus, causa; intellectio, actio; species intelligibilis in intellectu manens, causatum.]

[3. A multis hæc duo solent confundi, causa immanens & emanativa, sed pessime; nam datur causa immanens quæ non sit emanativa, sed activa; sic ut hæc duo debeant distingui. omnis causa emanativa est immanens, sed non omnis causa immanens est emanativa: nam in causa emanativa tantum duo sunt, causa, & causatum; in activa, tria sunt, causa, causalitas, & causatum: at hæc tria inveniuntur sæpe in causa immanente; sic intellectus est causa, intellectio causalitas, species intelligibilis, aliis idea, aliis verbum mentis, est causatum, &tamen intellectus est causa immanens.]

Quæst. IX. *Quæ transiens?*

Quæ producit effectum extra se. Sic architectus est causa domus; qui projicit, causa projecti lapidis.

1. *Causa transiens* dicitur, quando effectum extra efficientem abit, sic domus est extra architectum.

[2. Circa causam transeuntem duo sunt observanda. Primum est, ut causa transiens causatum attingat, vel sua exsistentia

tia sive supposito, sicuti aqua abluens manum tali modo attingit manum; vel virtute sive causalitate, quemadmodum ignis tali modo attingit manum, eam calefaciendo, sol aerem, eum illuminando; neque enim ipsum corpus ignis manum, aut corpus solis aerem attingit, sed utriusque tantum virtus, in igne calefaciendi, in sole illuminandi, pertingit vel manum, vel aerem. Inde natum est illud axioma. *Nihil agit in distans*, id est, in illud quod tam longe à se est remotum, ut neque sua exsistentia neque virtute attingere valeat. Alterum requisitum, in causa transeunte est, ut illa sit dissimilis patienti, vel quoad speciem, vel quoad gradum: sic frigus agit in calorem, ubi est distinctio speciei; vel major calor in minorem, ubi est distinctio gradûum.]

[3. Actus est disputatio inter philosophos, utrum aliquid agere possit in distans, id est, an possit agens agendo attingere terminum à se remotum & distantem, sic ut neque exsistentia agentis neque virtus illum pertingat. Resp. quod non: nam si objectum eousque removeatur ac distet ab agente, ut neque exsistentia neque virtus agentis eo pertingat, nulla dubitur actio: quia in omni actione requiritur ut patiens sive objectum approximetur agenti; atqui nulla erit approximatio, si agens neque exsistentia neque virtute objectum sive patiens attingat.]

Quæst. X. *Quæ est tertia divisio?*

Causa efficiens alia libera est, alia necessaria.

Quæst. XI. *Quænam causæ dicuntur liberæ?*

Quæ consulto [id est, ex judicio rationis] causant. Sic, qui pro arbitratu suo ambulat, domum struit, bella gerit, aut aliud aliquid agit, dicitur causa libera istarum rerum quas efficit.

[1. *Consulto causare*) est agere ex prævio consilio ac rationis judicio, quo modo agunt tantum causæ rationales, ut Deus, angeli, & animæ rationales. Deus agit ex prævia ratione, non ex consilio proprie, quia non consultat: homines agunt interdum ex prævio judicio simpliciter, ut cum appetunt finem ultimum; interdum ex præcedenti consilio, cum versantur circa media indifferentia, quæ non necessario cum fine ultimo cohærent. Aliæ omnes causæ agunt necessitate naturæ, à qua instigantur, quia ante actionem non ineunt rationem, an velint agere aut non agere, sed naturæ instinctu ad actionem prorumpunt: neque enim deliberat ignis an velit urere, neque etiam judicat sibi esse utendum, quia ratione caret. Necessitas naturæ

naturæ dicitur, quæ oritur ab alio principio quam voluntas. Libertas, quæ causam denominat *liberam*, est potestas faciendi quod libet; hoc vero libet quod rationi placet; illud rationi placet, quod post consultationem vel rationem initam, ab illa judicatur esse faciendum: itaque esse causam liberam tantum cadit in agentia ex ratione, aut prævia consultatione. Deus quidem non consultat; nam hoc aliquam imperfectionem, pura vel ignorantiam, vel dubitationem, in ipso poneret; attamen agit ex ratione, atque omnia facit ex consilio voluntatis suæ, *ad Eph.* 1. nam sapienter omnia fecit, facitque. Præter Deum, non tantum ex ratione, sed & ex consultatione prævia agunt homines. An & consultent angeli, multum disputari solet: videtur tamen, cum non omnia sciant, in illos cadere consultatio, agunt saltem ex præcedaneo rationis judicio. In homine vero sunt duûm generum actiones; quædam sunt ipsi communes cũ rebus aliis, quædam homini propriè. quæ sunt prioris generis, circa eas interdum est causa libera, interdum necessaria: verbi causa, quod crescat, quod nutriatur, quod bene vel male valeat, quod vitam suam ad certum tempus perducat & non ultra, &c. horum omnium causa est necessaria; sed quod videat, audiat, appetat, amet, oderit, irascatur, loco se moveat, vigilet &c. harum actionum est causa libera: exercet autem eas, quia vult, & vult, quia judicat per rationem: non quod ad singulas hujus generis actiones singula explicite ferantur judicia, neque enim ad singulos motus digitorum in clavicymbalo, aut ad singulos motus pedum versus hunc aut illum locum, singula fert judicia homo; sed unum tantum generale elicit, in quo implicite involvuntur judicia specialia ad singulares actiones requisita. Circa actiones vero homini proprias, quales sunt intellectus & voluntatis, homo semper & tantum est causa libera; uti & circa omnes actiones quæ ab intellectus judicio & voluntatis imperio proficiscuntur, uti sunt omnes actiones morales, civiles, domesticæ, familiam regere, rempublicam administrare, unicuique suum tribuere, &c.]

[2. Illa duo sunt accurate discernenda, consilium & judicium rationis. Consilium significat deliberationem; sed multa fiunt absque deliberatione, & tamen libere: appetimus finem ultimum indeliberate, neque enim quisquam deliberat an velit esse beatus; attamen expetit beatitudinem ex prævio rationis judicio; nam non expetit illam, nisi ut judicaverit illam esse expetendam: ad causam tamen liberam plus requiritur quam judicium rationis, nam requiritur insuper consilium, id est consultatio seu deliberatio, quæ non cadit nisi circa illa quæ indifferenter se habent, quale sunt media omnia quæ non necessario cum fine ultimo cohærent.

Hinc manifeſtum eſt, Deum eſſe cauſam liberam, non iſto ſenſu, quaſi agat ex conſilio, neque enim conſultat; ſed quia agit ex prævia ratione: nihil enim agit niſi ſapienter; at ſapientia eſt aut habitus, aut actus rationis.]

[3. Natura & naturale interdum opponitur violento, interdum voluntari aut voluntario in Ethicis. Dicitur motus hominis delapſi in foſſam, quando ex illa extrahitur, motus violentus, quia eſt contra naturam, principium internum, rei gravis, ut moveatur ſurſum, & ſic ille motus eſt violentus; ſed ſi ſpectetur ratione voluntatis ejus qui ex foſſa extrahitur, eſt motus liber, quia vult extrahi: itaque quamvis oriatur à principio externo, ſcilicet ab extrahente, quia tamen is qui extrahitur vult extrahi, eſt motus non neceſſarius, ſed liber.]

[4. Veriſſimum eſt, quod omnem actionem voluntatis præcedat aliquod rationis judicium, ſed illud eſt vel explicitum, vel implicitum: explicitum vocatur illud quod fertur in actionibus deliberatis; implicitum dicitur illud quod non quidem ad ſingulas actiones inſtituitur, ſed quod in genere fertur, & in quo involvuntur atque implicantur judicia ſingularia, de actione hac aut illa inſtituenda.]

Quæſt. XII. *Quænam dicantur neceſſariæ?*

Quæ cauſant neceſſitate naturæ. Sic lapis deſcendens, ignis adſcendens, aut urens materiam idoneam, dicitur cauſa neceſſaria motus, aut uſtionis.

[1. *Neceſſitas naturæ*) vocatur, qua corpus aliquod naturale ex inſtinctu naturæ agit, ſine prævia deliberatione aut conſultatione, aut rationis judicio, quo modo lapis neceſſario tendit deorſum: & diſtinguitur à neceſſitate coactionis, quæ eſt à principio externo cogente, ut cum fur neceſſario adiicendit ad patibulum; & a neceſſitate determinationis, quæ eſt vel a Deo omnia agentia determinante, quo ſenſu omnia fiunt neceſſario quæ fiunt, quia Deus decrevit ea fore, & cauſas ſecundas in tempore applicat atque determinat ad ea facienda; vel ab intellectus judicio determinante voluntatem hominis, quo ſenſu homo appetit neceſſario ſummum bonum, quia intellectus judicat illud eſſe appetendum, & ad illud voluntatem determinat. Prima ſola neceſſitas, puta *naturæ*, libertatem tollit, non item reliquæ. Neceſſitas coactionis libertatem non tollit, quia voluntas cogi non poteſt, & omnis coactio eſt in actibus imperatis. Neceſſitas determinationis libertatem non tollit, quia non tollit voluntatem agentis; nam voluntas conſentit in agendo; igitur nec Deus, nec intellectus, determinando voluntatem hominis, hoc efficit, ut homo agens

id

id ad quod determinatur, agat illud contra voluntatem.]

[2. Vox *necessitas* multis modis sumitur: interdum oritur à principio intrerno, interdum ab externo. necessitas quæ hic intelligitur est à principio interno, quod est ipsa natura, vel materia, vel forma rei. Necessitas quæ oritur à principio externo, libertatem non tollit. Dicitur autem principium externum, quæcunque conditio posita extra ipsam causam, quæ agit necessario, illa vero conditio vel antecedit, vel concomitatur, vel sequitur causam quæ agit necessario. Quæ conditio antecedit, est vel decretum Dei, vel præscientia ejus, vel concursus prævius: quæ conditio concomitatur causam necessariam, est concursus Dei simultaneus; nam eo præsente, non potest non fieri quin causa agat. unde etiam vocatur necessitas temporis præsentis: quæ conditio sequitur causam necessariam, ea facit necessitatem finis; sic necesse est aliquem studere, si velit eruditionem. Omnes autem hæ conditiones, sive præcedant, sive concomitentur, sive sequantur causam necessariam, optime consipirant eum causa libera: nam nulla earum libertatem tollit, uti quidem facit necessitas interna, quæ ideo vocatur necessitas naturæ quia natura est principium interni. Quod necessitas actionis dicatur libertatem tollere, id intelligendum est de actibus imperatis, sed non elicitis: vocantur autem actus imperati, qui à facultatibus inferioribus ex imperio intellectus instituuntur; sic videre, & omnes actiones sensuum externorum sunt imperatæ, quia videmus & sentimus quando volumus, & volumus quando judicamus: actus vero eliciti sunt, ipsum judicium & imperium voluntatis, in quæ non cadit coactio; neque enim cogi potest ut aliter judicet quam judicat, neque voluntas, ut aliud velit quam vult.]

[3. Præter hominem, angelos, & Deum, reliquæ omnes causæ sunt necessariæ. Necessitas autem alia est interna, in ipsis causis, quæ agunt necessario; alia est externa, & aliunde in causas, quæ agunt necessario, derivata. Intelligitur hic prior, quæ vocatur naturæ necessitas (natura enim est principium agendi internum) non vero posterior, qualis est necessitas coactionis & determinationis divinæ: nam cum quis agit quippiam, necessario coactus, id quod ipsum cogit extra illum est; ita carnifex extra furem est, qui ab eo cogitur adscendere, & coactus adscendit necessario scalas ad patibulum; sic & cum homo agit necessario, necessitate determinationis divinæ, uti quando agit illa quæ & Deus decrevit & præscivit ut ageret, & qui ad agendum ipsum determinat, illa quoque necessitas est à principio extra hominem; neque enim provenit à natura hominis, quæ ipsum ad hoc agendum tantum determinet, quod agit ex necessitate decreti, præsci-

scientiæ, ac determinationis divinæ, quia sic auferretur ab ipso potestas non agendi, vel aliud agendi, quod non fit: ideoque, nec necessitas hæc neque prior impedit, quo minus homo sit & maneat causa libera istarum actionum quas agit, coactus ac determinatus à Deo. Sed neque hic intelligitur necessitas determinationis factæ à judicio intellectus humani ultimo, licet sit interna homini, quia externa adhuc est ipsi actioni, quam homo ex illo prævio judicio instituit: ut cum quis proficiscitur Hagam aut Amstelodamum, quia judicat pro ratione rerum suarum, omnibus expensis circumstantiis, illud esse faciendum, is, postquam judicium illud latum est, necessario iter suscipit; non tamen naturæ necessitate, neque enim naturali instinctu determinatur ad hanc actionem tantum, habet enim & servat, etiam cum nunc iter facit, potestatem non faciendi iter, seu illud alio instituendi quam Hagam versus aut Amstelodamum. Sed causæ necessariæ non habent potestatem ullam aut non agendi, aut agendi aliud quam hoc ipsum quod agunt: ut ignis non habet potestatem frigefaciendi, aut non calefaciendi, cum omnia ad calefaciendum sunt requisita, neque unquam deliberat an calefacere velit; sed talem accepit naturam, ut non possit non calefacere, atque ideo dicitur calefacere necessitate naturæ.]

[4. Causæ liberæ libertas consistit in simultate potentiæ, sed non in potentia simultatis: hoc est, causa libera agit libere, etiamsi non possit non agere hoc quod agit, quia habet potestatem & non agendi, & agendi aliud quam quod agit, in sensu scilicet & tempore diviso; sed non habet causa libera talem potestatem, qua simul agat & non agat, nam hæc potentia simultatis contradictionem implicat; fieri enim nequit, ut aliquod agens simul & agat & non agat, ideoque illa potentia simultatis nullo modo cadit in causam liberam.]

[5. Intellectus, ejusque judicium, est quidem internum homini, quia est intra hominem: est tamen externum actioni imperatæ, quæ ab homine exercetur. verbi causa, quando aliquis judicat, esse huc aut illuc eundum, illud judicium est quidem intra hominem judicantem, & sic ei est internum; attamen externum est respectu ejus abitionis.]

Quæst. XIII. *Quæ est quarta divisio?*

Causa efficiens alia est per se, alia per accidens.

Quæst. XIV. *Quid est causa per se?*

Quæ producit effectum naturæ suæ, aut consilio consentaneum.

1. *Causa per se* producit affectum *consilio* suo *consentaneum*, cũ est causa libera; & *naturæ suæ* conveniens, cum est necessaria.

Quæst. XV. *Quid causa per accidens?*

Quæ effectum producit præter consilium, aut naturæ suæ propensionem.

1. *Causa per accidens præter consilium producit effectum*) quando est libera; & præter *naturæ suæ propensionem*, quando est necessaria.

Quæst. XVI. *Explica rem exemplis.*

Cum piscator pisces capit, dicitur causa per se capturæ piscium; cum extrahit aureum tripodem, dicitur causa per accidens: illud enim proposuerat, hoc evenit præter consilium. Similiter, cum animal sibi simile generat, dicitur causa per se generati animalis; cum generat monstrum, dicitur causa per accidens: quia hoc accidit præter propensionem naturalem animalis. Dicitur etiam alio modo causa per accidens: sed vide hac de re Institutiones nostras.

1. Hæc divisio intelligenda est de causis creatis & secundis, non de prima & increata, scilicet Deo; nihil enim fit præter Dei intentionem aut consilium: hoc enim si esset, aliquid fieret præter Dei vel scientiam vel voluntatem, quod utrumque in Deo arguit imperfectionem; quicquid enim fit, id Deus & decrevit ut fieret, & scivit fore, antequam fiat: bonum quidem decrevit & scivit fore sic, ut ipse illud cum creatura faceret; malum vero sic decrevit & scivit fore, non ut faceret, sed ut permitteret tantum fieri à creaturis: & sic Deus nullius, seu rei, seu actionis, est causa per accidens. Mala quidem fiunt contra voluntatem Dei revelatam, hoc est, contra ipsius legem; sed non præter voluntatem Dei decernentem: sic enim mala eximerentur providentiæ divinæ, quod impium est.

[2. Vulgaris est distinctio, apud metaphysicos & theologos, voluntatis divinæ, in voluntatem signi & beneplaciti: priorem vocant revelatam, posteriorem occultam. Voluntas signi aut revelata, dicitur illa, qua Deus significat quid fieri velit ab homine; ac melius diceretur signum voluntatis divinæ: ad hanc pertinent omnes leges verbo Dei expressæ; & contra hanc voluntatem Dei multa fiunt, quando scilicet homo illa facit quæ Deus vetat, aut illa non facit quæ Deus jubet. Sed voluntas Dei arcana illa dicitur, qua Deus omnia

decrevit aut ipse facere, aut permittere ut fiant ab homine. Decrevit, facit, & ipse facit, ea quæ sunt bona: at mala decrevit quidem ut fierent; non tamen se efficiente, sed permittente tantum, & contra hanc voluntatem arcanam, occultam, decernentem, aut beneplaciti, nihil fit, nec præter eam aliquid fit. Si enim aliquid fieret, sive bonum sive malum, aut præter, aut contra eam, tum aliquid fieret præter Dei intentionem: atqui illud diceret aliquam imperfectionem in Deo. Si roges, an hæc voluntate Deus voluerit aut ordinaverit mala culpæ, seu peccata; Resp. omnino, quia novit ex malis bonum elicere? sunt enim peccata ipsi medium illustrandæ tum misericordiæ in condonando, tum justitiæ in puniendo: si enim peccata permittere non decrevisset, non potuisset aut misericordiam suam aut justitiam patefacere.]

Quæst. XVII. *Quæ est quinta divisio?*

Causa efficiens alia est principalis, alia minus principalis.

1. *Causa principalis*) dividitur in univocam & æquivocam. Causa univoca est, quando causa & effectus sunt ejusdem speciei; ut, cum calor efficit calorem, aut mus generat murem, &c. Causa æquivoca est, quando causa & effectus sunt diversæ speciei; veluti cum sol producit mures ex putri materia.

[2. Causa univoca vulgo dicitur effectum suum continere formaliter, quia eadem forma est causæ quæ est effecti; sic eadem forma est anima sentiens muris gignentis quæ est muris geniti. Causa vero æquivoca dicitur effectum suum continere eminenter; quia licet non habeat formam eandem quæ est effecti, habet tamen in se virtutem aliquam eminentem, qua formæ, effecti, productionem attingat: sic licet sol non sit animatus, animæ tamen tum vegetantis tum sentientis productionem, tum in plantis tum in brutis, attingit sua virtute, qua influit in productionem omnium effectorum subcœlestium.]

Quæst. XVIII. *Quam vocas principalem?*

Quæ sua virtute effectum producit.

1. *Principalis causa* dicitur sua virtute effectum producere, id est, non tantum virtute quæ in se exsistit, sed & quæ nulla causæ secundæ alterius virtute eget ad causati productionem: sicut, ex opposito, causa dicitur minus principalis, quæ eget præsentia & virtute alterius causæ secundæ. Dico notanter *alterius causæ secundæ*; quia causa secunda, sive principalis sive minus principalis, eget virtute causæ primæ ad operandum; in Deo

Deo enim non tantum sumus & vivimus, sed & movemur.

2. Vocula ista *sub* significat non tantum aliquam agendi virtutem inesse causæ principali, nam & illa inest instrumentis, singulis sua, cultro scindendi, penicillo pingendi, calamo scribendi, &c. nec tantum notat, causas principales habere virtutem sibi propriam, licet dependentem à Deo; sed significat, virtutem causæ principalis non dependere à virtute alterius causæ secundæ: cujus contrarium videre est in causis instrumentalibus, quæ licet habeant in sese virtutem existentem, atque etiam dependentem à Deo, insuper dependent à virtute causæ alterius secundæ, sine cujus præsentia & auxilio operari non possunt; quemadmodum nec cultrer scindere, nec calamus scribere potest, etsi habeant virtutes in se & scindendi & scribendi, nisi insuper, præter Dei concursum, applicentur atque adjuventur à manu scindentis, scribentis, causæ secundæ.

[1. Errant, qui causam principalem definiunt, quæ virtute independenti effectum producit: sic enim solus Deus foret causa principalis, utpote cujus virtus à nullo dependet; & creaturæ omnes forent causæ instrumentales, aut minus principales, quia virtutem habent dependentem à Deo: atqui hoc absurdum est, ut nulla creatura sit causa principalis actionis suæ, & effecti: ideoque ad rationem principalis sufficit, ut habeat virtutem non dependentem ab alia causa secunda, licet omnis creaturæ virtus dependeat à causa prima, nempe Deo.]

Quæst. XIX. *Quam minus principalem?*

Quæ principali causæ inservit ad effectum producendum.

Quæst. XX. *Quotuplex est causa minus principalis?*

Triplex; causa procatarctica, causa proëgumena, & instrumentum.

Quæst. XXI. *Quam vocas causam procatarcticam?*

Quæ causam principalem efficientem extrinsecus incitat ad agendum.

1. Ad *causam procatarcticam* referri quoque debet objectum, quando movet potentias cognoscentes, intellectum aut sensum; ut cum color movet visum ad videndum: nam quando movet potentiam appetentem, referri debet ad finem; ut cum bonum, scilicet, esca, movet voluntatem ad sui appetitionem.

2. Objectum est vel terminativum, vel motivum. Priori modo dicitur, quatenus est terminus actionis cujuscunque, &

sic pertinet ad adjunctum; sic tabula est objectum pictoris, in quantum pingendo terminatur in tabulam. Motivum dicitur, quatenus non tantum terminat actionem agentis, sed movet insuper agentem ad operandum: atque tum refertur vel ad causam efficientem, cum illud movet potentias cognoscentes, sic dicimus vulgo, *objecta movent sensus*; vel ad finem, ut cum dicimus, eruditio movet studiosum ad studendum. Primo sensu ut motivum huc ad causam pertinet procatarcticam.

[3. Objectum motivum nunquam tribui debet Deo; nam ille à nullo objecto extra se impellitur, vel incitatur, vel movetur ad agendum: at objectum terminativum impune ei tribui potest; sic objectum divinæ creationis est hic mundus, quia creando in ipsum terminatur.]

4. *Causæ procatarcticæ* quoque species est causa moralis, quæ agit suadendo vel dissuadendo: sic causa moralis lapsus primorum parentum fuit serpens, aut diabolus.

[5. Recepta est divisio causæ efficientis in physicam & moralem. Physica dicitur, quæ realiter & naturali virtute effectum producit, ut ignis calorem: moralis dicitur, quæ vel activa applicat passivis; ut si quis ignem sumat, & admoveat tecto stramineo, est causa combustionis, non physica, quasi ipse sua virtute naturali ædes comburat, sed moralis, quia ignem, principium activum combustionis, applicat tecto stramineo, principio combustionis passivo; vel quæ agit hortando & dehortando, & per rationes motivas, ut David fuit causa moralis occisi Uriæ, non quod physice sua natural virtute ipsum occiderit, sed quia hortatus est Joabum, ut ipsum collocaret in prima acie: & sic dicunt jurisconsulti, quod quis per alium facit, per seipsum facere censetur. posteriori modo huc pertinet.]

[6. Utilissima est divisio causæ efficientis in physicam & moralem, circa arduam quæstionem de conversione hominis ad Deum: nam quæri hic solet, sitne Deus causa moralis an physica conversionis nostræ, hoc est, an Deus tantum proponat media, ut hortationes, monita, consilia, de nobis convertendis, an vero ipsam conversionem in nobis operetur. posterior sententia vera est: neque enim Deus tantum nos hortatur, ut nos convertamus; sed ipse nos convertit, intellectum illuminando, voluntatem renovando; nam operatur in nobis & velle, & perficere.]

Quæst. XXII. *Quam progumenam?*

Quæ causam principalem intus disponit, vel etiam proritat ad agendum.

1. *Causa* proëgumena bonarum & malarum actionum, sunt affectus boni vel mali: quemadmodum bonæ vel malæ valetudinis causa proëgumena, est bona vel mala corporis temperatura.

Qua-

Quæſt. XIII. *Quid eſt inſtrumentum?*

Quod cauſæ principali in ipſa rei effectione ſubſervit.

1. Melius definitur, quod à cauſa principali ſecunda adjuvatur, elevatur, applicatur ad effectum, quod ſola attingere non valet: neque enim calamus ex ſe ſolus ſcribere poteſt, niſi à manu ad ſcribendum adhibeatur ac promoveatur.

2. Notandum eſt, omne inſtrumentum producere effectum ſe nobilius, & quod ſe ſolo attingere nequit: cauſa vero principalis effectum producit vel ſe ignobilius, vel ſibi par atque æquale.

3. Cauſæ inſtrumentali ſua quoque ineſt virtus qua operatur, quæ in diverſis inſtrumentis eſt diverſa; in cultro ad ſcindendum, in ſecuri ad findendum: nulla tamen ex ſe ſola eſt ſufficiens ad effecti productionem, ſed, præter influxum cauſæ primæ, indiget adjumento alterius cauſæ ſecundæ, à quo ad operandum applicetur. At principalis ſolius cauſæ primæ influxu eget.

Quæſt. XXIV. *Declara hanc diviſionem exemplo.*

Cauſa principalis ædificii eſt architectus ſive faber; cauſa procatarctica, merces, aut is qui mercedem pollicetur; cauſa proëgumena, lucri cupiditas; inſtrumenta, ſerra, ſecuris, &c.

Quæſt. XXV. *Quæ eſt ſexta diviſio?*

Cauſa efficiens vel eſt prima, vel ſecunda.

Quæſt. XXVI. *Quæ cauſa dicitur prima?*

Quæ non pendet à cauſa priore. Eſtque vel abſolute prima, [qua non datur prior in univerſum] ut, *Deus*; vel prima in ſuo genere [creaturarum, qua datur prior in alio genere entis increati] ut, *cœlum*, *anima*. Deus enim eſt prima cauſa omnium rerum: cœlum eſt prima cauſa motuum ac mutationum naturalium & materialium; anima prima cauſa operationum vitalium; non abſolute, ſed in genere cauſarum naturalium.

1. Cauſa ſecunda ſeu inferior *pendet à prima* ſeu ſuperiori tribus modis; vel quoad entitatem, id eſt, eſſentiam & exiſtentiam, vel quoad cauſalitatem, vel quoad utrumque. Primus modus eſt, cum cauſa prima largitur ſecundæ quod ſit; ſecundus modus, cum ei largitur quod operetur; tertius modus, cum illi largitur utrumque. filius dependet à patre primo modo;

do; calamus inscribendo à manu secundo **modo**; creatus à Deo tertio modo.

2. Quia nulla creatura potest seipsam producere, in tantum dependet à causa prima, quæ facit illam omnem esse: sed nulla quoque creatura potest seipsam traducere in actum, & potentiam agendi, sic ut postea operetur, cum ante non operaretur; in Deo enim & ab eo omnia moventur, quia facit ut omnis creatura se moveat, eam præmovendo: sed nec creatura potest seipsam in suo esse, quod accepit à Deo, vel ad momentum conservare: ideoque non tantum quod sit, & quod operetur, Deo debet; sed etiam quod duret ac perseveret. Et hæc est triplex creaturæ indigentia, quæ indicatur commentario ultimo hujus quæstionis.

3. Causa *absolute prima* definitur, *qua in universum* aut totum *nulla datur prior: in suo genere prima* dicitur, *qua datur alia prior in alio genere* operatio. Sic in genere operationum supernaturalium, aut fidei aut recipiscentiæ, & immaterialium, ut intellectionis aut volitionis, datur prior causa cœlo, scilicet ipse Deus.

4. *Mutationes naturales*) vocantur, quæ non pendent à voluntate hominis, sed à natura, prout opponitur voluntati rei cujusque per certas causas operantis: ut, quod planta crescat vel exarescat, est operatio plantæ naturalis; item quod sol ab oriente moveatur in occidentem, est actio naturalis solis.

[5. Natura interdum opponitur arti, interdum vi, interdum voluntati. Primo modo sequitur naturale distinguitur ab artificiali: estque illud, quod producitur ab agente naturali, quo modo producitur planta; hoc, quod ab artificiali, quo modo domus producitur ab architecto. Secundo modo motus dividitur in naturalem & violentum: priori sensu dicitur, qui oritur à principio interno, scilicet forma, ut cum lapis naturaliter, sponte sua, movetur sursum; posteriori sensu dicitur, qui oritur à principio externo, ut cum lapis movetur sursum, à manu proficientis. Tertio modo dicitur causa agens necessitate naturæ, naturalis, & causa libera, voluntaria; uti hoc explicatum est quæstione hujus capitis duodecima; atque hoc tertio sensu hic sumitur, ut *motio naturalis* dicatur omnis motus qui producitur ab ulla causa, quacunque demum, præter voluntatem hominis.]

6. *Mutationes* sive actiones *materiales*) sunt, quæ proficiscuntur à corporibus, scilicet ab anima vegetante & sentiente, formis corporum materialibus; ut sunt, ambulare, videre, crescere, &c. immateriales sunt, quæ proficiscuntur ab anima immateriali, scilicet rationali, ut, intelligere, velle: harum actionum causa non est cœlum, quod non influit in voluntatem aut intellectum hominis.

7. *Operationes vitales*) dicuntur, quæ proficiscuntur à principio vitæ, id est anima, ut nutriri,

triri, sentire, ratiocinari: contra, descendere deorsum in lapide, est actio non vitalis, quia lapis non habet animam qua vivat.

8. Actio *Dei*, ut causæ primæ, est vel creatio, qua omnia dependent à Deo dum fiunt; vel conservatio, qua creaturæ dependent à Deo dum sunt; vel concursus sive cooperatio, qua causæ secundæ dependent à Deo dum operantur.

9 Triplex est creaturæ omnis indigentia, ob quam triplici modo dependet à Deo: primum, nulla creatura potest seipsam producere, nihil enim est causa sui ipsius, ideoque indiget alio à quo producatur, qui est Deus; deinde, nulla creatura potest seipsam vel ad momentum temporis conservare, si enim posset ad unum momentum, cur non ad plura? si ad plura, cur non ad aliquod tempus? si ad aliquod tempus, cur non in æternum hoc præstare valeat? ideoque indiget alio à quo conservetur, qui iterum est Deus; sed & nulla creatura est primum sui movens, ideoque indiget alio à quo ad agendum, cum ante non ageret, applicetur, &, ut loquuntur, à potentia ad actum traducatur, qui iterum non est alius quam Deus. Primus modus dependentiæ creaturarum à Deo dicitur creatio, secundus conservatio, tertius cooperatio sive concursus. [Creatio immediata est, cum aliqua res producitur & ex nihilo subjecti, & ex nihilo termini: creatio mediata est, cum aliquid producitur ex nihilo termini, non subjecti.]

[10. Creatio immediata fit ex nihilo subjecti, quando ipsum subjectum creatione producitur (dicitur aliis fieri ex nihilo materiæ;) sic Deus creavit cœlum & terram immediate, quia nullum subjectum sive materia utriusque creationem præcessit: at creatio fit mediata, cum eam præcedit aliquod subjectum sive materia, attamen nihil præcedit ipsius termini ad quem creandi in materia aut subjecto, unde dicitur ista creatio fieri ex nihilo termini, vel sui, vel rei creandæ; quo modo creatus est Adam, cujus creationem præcessit gleba terræ, tanquam materia & subjectum creationis ejus, attamen nihil Adami creandi inerat in ista gleba terræ.]

Quæst. XXVII. *Quænam dicuntur causæ secundæ?*

Quæ pendent ab aliqua priore causa: idque vel causa absolute prima (sic omnes *causæ creatæ* secundæ causæ dicuntur;) vel etiam à causa priore in suo genere, sic *instrumentum* dicitur causa secunda respectu causæ principalis.

Quæst. XXVIII. *Quæ est septima divisio?*

Causa efficiens alia est universalis, alia particularis.

Quæst.

Quæst. XXIX. *Quid est causa universalis?*

Quæ eadem efficientia cum aliis causis concurrit ad plura specie effecta; ut, *cœlum.*

1. *Causa universalis* dicitur concurrere ad plura effecta, quia concurrit ad plures species effectorum; sicut *cœlum* concurrit ad productionem viventium & non-viventium. Per *efficientiam* intelligitur virtus aut causalitas efficientis.

Quæst. XXX. *Quid particularis?*

Quæ sua efficientia tantum unum [non numero, sed specie] effectum producit; ut, *natura cujusque rei naturalis.*

1. *Particularis causa effectum producit tantum unum, non numero, sed specie*: ita *pater* est causa particularis, licet pater producat plures numero *filios*, quia tantum producit homines, & non alias species corporum naturalium; sic ignis tantum producit calorem & non frigus, &c.

[2. Quando causa universalis & particularis concurrunt ad eundem numero effectum, denominatur effectus tamen à causa particulari tantum, non ab universali, quia particularis ad istum effectum solum, universalis ad plura aliarum specierum effecta concurrit: ideoque licet Deus, ut causa universalis, & homo, ut particularis, concurrant ad ambulandum, item Deus & ignis ad comburendum; non tamen Deus dicitur ambulare aut comburere, sed homo ambulare, & ignis comburere, quia homo tantum ambulat, ignis tantum urit, nec homo ad urendum, nec ignis ad ambulandum concurrit: sed Deus & ad ambulationem hominis, & ad ustionem ignis, & ad omnes causarum actiones, eadem efficientia concurrit.]

[3. Hoc commentario vera ratio indicatur, cur cum causa universalis, ut Deus, concurrat ad omnes omnino actiones omnium causarum, non tamen ab iis denominetur; neque enim dicitur aut ambulare cum homine, aut urere cum igne. Alii hanc causam dant, quia Deus, causa universalis, non potest informari ab ambulatione & ustione, ut quidem homo ambulans & ignis urens ab illis informantur. sed hæc ratio non tam est solida, quia valde improprie homo ambulans, & ignis uiens, dicuntur à suis actionibus informari.]

Quæst. XXXI. *Quæ denique est octava & ultima divisio?*

Causa efficiens alia est proxima, alia remota.

Quæst.

Quæst. XXXII. *Quænam dicitur proxima?*

Quæ effectum producit immediate, sive, quæ ipsa cum effecto conjungitur; vel ratione exsistentiæ suæ, vel ratione virtutis, vel ratione utriusque. Quarum, quæ sua exsistentia cum effecto conjungitur sine ulla virtute media, speciali appellatione *proxima* dicitur, [estque sola emanativa.]

Causa dicitur duobus modis *proxima*.

[1. Vel absolute, inter quam & effectum nihil intercedit medium, nec causa alia alterius, nec causa ejusdem ordinis aut speciei, nec causalitas virtus agendi, nec conditio ad causandum requisita, uti est approximatio patientis ad agens: & talis est sola causa emanativa, uti anima rationalis respectu potentiæ intelligendi, & omnis forma respectu proprietatis.]

[2. Vel dicitur causa proxima in suo genere, inter quam & effectum non intercedit alia causa ejusdem ordinis aut speciei, licet intercedat causa alterius ordinis, causalitas, & conditio ad causandum requisita: sic pater est causa proxima filii, licet ad filii productionem quoque concurrat mater, sed ut principium passivum, non activum, sicuti pater; licet concurrat semen utriusque, ut instrumentum; licet & ipsa generatio, ut actio; & conditio ad productionem filii requisita. Sensu secundo & posteriori hic in quæst. 32. sumi ut *causa proxima*.]

[3. Tres sunt modi quibus causa aliqua proxima conjungitur effecto: 1. exsistentia, qualis est sola emanativa, quia inter hanc causam & effectum nulla intercedit alia causa media, nec alia causalitas, nec aliquid quod cogitari potest; sed ipsa exsistentia causæ, sine ullo medio, est ratio producens effectum, ideoque exsistentia causæ emanativæ & effecti immediate conjunguntur. 2. Causa proxima conjungitur effecto quoad virtutem tantum; sic ut exsistentia causæ non conjungatur exsistentiæ effecti, sed intercedat inter causam & effectum media causalitas atque actio, imo interdum alia causa diversi ordinis, hoc est, vel diversi generis vel diversæ speciei: diversi generis, ut cum præter efficientem, concurrit materia; diversæ speciei, ut, cum præter causam principalem, concurrit instrumentalis ad effecti productionem. 3. Conjungitur causa proxima effecto & exsistentia & virtute, quando causa sua exsistentia attingit exsistentiam effecti, & simul sua virtute. Primi modi exemplum est anima rationalis, causa proxima & emanativa, & risibilitas, effectum; atque hujusmodi causa proxima dicitur causa proxima absolute. Secundi modi exemplum est pater, causa proxima filii, licet intercedat causa proxima alterius ordinis, id

est

eſt generis; nimirum in genere cauſæ materialis, ſemen utriuſque parentis. in genere cauſæ formalis, anima rationalis: & architectus eſt cauſa proxima exſtructarum ædium, licet intercedat inter ipſum, ut cauſam efficientem principalem, & inter ipſas ædes, tanquam effectum, cauſa alterius ordinis & alterius ſpeciei, ſcil. inſtrumentalis, nempe alii fabri, ejus miniſtri, & ſerra, ſecuris, malleus, & cætera inſtrumenta; atque hæc dicitur cauſa proxima in ſuo genere. Tertii modi exemplum eſt, Deus, cauſa proxima omnium operationum & effectuum, & exſiſtentia & virtute ſua: nam Deus intime conjungitur omnibus cauſis ſecundis operantibus, & quoad exiſtentiam, nam quia immenſus eſt, nullibi includitur, nullibi excluditur; & quoad virtutem ſuam, quia ejus virtus & potentia ad omnia ſe extendit, eſt enim omnipotens, juxta verſiculum,

Exter, præſenter Deus eſt, & ubique patenter.

Quæſt. XXXIII. *Quæ remota?*

Quæ effectum producit media cauſa propinquiore; ſive, quæ neque exiſtentia, neque virtute ſua cum effecto conjuncta eſt.

Quæſt. XXXIV. *Da exempla.*

Avus eſt cauſa remota *nepotis*, *pater* eſt cauſa proxima *filii*; ſed appellatione generali: cauſæ emanativæ ſunt cauſæ proximæ, appellatione ſpeciali, cauſæ proximæ abſolute.

1. Sic anima rationalis eſt cauſa proxima abſolute riſibilitatis, & ignis, caloris, qui eſt in ſe; quia inter cauſam hanc utramque & effectum utriuſque, nihil intercedit medium, ſed utraque cauſa conjungitur effecto ſuo exiſtentia. *Avus* neque exiſtentia, neque virtute attingit productionem *nepotis*; & inter eum & nepotem intercedit *pater*, cauſa propinquior; ideoque avus eſt cauſa remota nepotis: at *pater* non quidem exiſtentia, ſed virtute generandi attingit productionem *filii*, & non intercedit cauſa proximquior, qualis eſt *pater*: ideoque eſt cauſa proxima *filii*, ſed in ſuo genere.

CAPUT XVIII.

Quæſt. I. *Quid eſt finis?*

Finis eſt cauſa *cujus gratia* res eſt; hoc eſt, quæ ſui amore incitat cauſam efficientem ad agendum, & ad con-

conſecutionem ſui. Sic eruditio dicitur finis ſtudiorum, quia ſtudioſus eruditionis amore impellitur ad ſtudendum. Hic impulſus vocatur *motio metaphorica*.

1. *Finis*) eſt cauſa externa, ſicut & efficiens. Ejus nota & ſignum eſt præpoſitio *propter*: propter finem enim quodvis cauſatum producitur. Finis tamen ipſe cauſatum non attingit immediate, ſed media cauſa efficiente: eſt enim finis cauſari cauſa, quatenus efficientem movet ad agendum: unde finis cauſalitas dicitur *motio metaphorica*, quia, ſicut metaphora denotat ſignificationem vocis impropriam; ſic hæc motio metaphorica finis reſpectu cauſati eſt motio impropria, quamvis reſpectu efficientis ſit motio propriſſima. E. cauſa, inhabitatio refertur ad efficientem, quem movet & impellit ad ædificandum: hic motus & impulſus eſt verus ac proprie dictus; nam inhabitatio vere ac proprie movet & impellit efficientem ad ædificandum: ſed ſi inhabitatio referatur ad domum, dicitur cauſalitas ejus (quia domus productionem attingit tanquam finis ejus) motio metaphorica; quia domus productio eſt ab inhabitatione per efficientem, quem movet, quem impellit.

2. *Finis* dupliciter ſpectari poteſt: vel ut intentus, vulgo in intentione; vel ut obtentus, vulgo in exſecutione. Finis intentus dicitur, qui nondum poſſidetur; ſed propter quem poſſidendum media adhibentur: atque hic ſolus eſt cauſa. Finis obtentus dicitur, qui jam per media eſt acquiſitus, ſic ut media non amplius adhibeantur: & ille eſt effectus, non cauſa. Sic, verbi cauſa, ſanitas nondum accepta, & intenta ab ægro & medico, eſt cauſa propter quam adhibeantur medicamenta: ſed cum nunc medicamentorum & mediorum uſu eſt comparata, non amplius eſt cauſa propter quam medicamenta adhibentur, nam illa tunc ceſſant; ſed potius eſt effectum ipſius medici, ab ægro ante, ſed nunc ſano, obtentum & poſſeſſum.

[3. Quia omne bonum ſpectari poteſt, vel ut intentum ac nondum acquiſitum, vel ut obtentum & acquiſitum, atque omnis finis bonus eſt, etiam finis ſpectatur vel in intentione, vel in exſecutione. Quando autem dicitur omnis finis bonus, id intelligendum eſt cum gemina diſtinctione, & finis, & boni, hoc ſenſu ſcilicet: omnis finis, vel ultimus vel ſubordinatus, eſt bonus vel vere vel apparenter. Quis ſit finis ultimus vel ſubordinatus, explicatur quæſtione tertia ac quarta hujus capitis. bonum autem verum dicitur, quod tale eſt quale eſſe apparet, bonum autem apparens tale non eſt quale apparet: furtum apparet furi bonum, non tamen eſt tale; virtus & eſt, & apparet bona.]

[4. Nullus finis movet efficientem, niſi cognoſcatur; non tamen ſemper cognoſcitur ab illa

illa efficiente cauſa quam mover. Nempe duûm generum ſunt cauſæ efficientes: quædam cognoſcunt, quædam non itemi. quæ cognoſcunt, vel ſenſu utuntur, vel ratione: ſenſu, ut bruta; ratione, ut homines, angeli, Deus. non cognoſcunt plantæ & res inanimes, ſeu ſimplices, ut cœlum & elementa; ſeu mixtæ, ut meteora & mineralia: omnes tamen iſtæ res agunt propter finem cognitum, non à ſe, ſed à Deo, à quo ad finem ſingulis præfixum per divini numinis providentiam diriguntur. Bruta cognoſcunt finem propter quem agunt materialiter, non formaliter, hoc eſt, cognoſcunt rem quæ eſt finis, ſed non qua eſt finis, id eſt, non cognoſcunt rationem & relationem mediorum ad finem, finis ad media; hoc enim altioris eſt ordinis, quam ut à ſenſu percipi valeat, atque ſoli intellectui patet: ideoque homines, angeli, Deus, cognoſcunt finem formaliter, hoc eſt, non tantum rem quæ eſt finis, ſed & qua eſt finis, id eſt, cognoſcunt rationem & relationem mediorum ad finem, & finis ad media.]

[5. Cum finis dicitur movere efficientem, ſenſus eſt, quod moveat appetitum efficientis, qui duplex eſt: unus innatus ſeu naturalis, qualis eſt in rebus inanimatis & plantis; alius elicitus, qui iterum eſt duplex: vel ſenſitivus, ſic dictus, quia eo nihil appetitur, niſi quod ſenſibus prius fuerit perceptum, & reperitur in brutis; vel rationalis, ſic dictus, quia eo nihil appetitur, niſi quod ratione prius fuerit cognitum ac dijudicatum, & reperitur in homine, angelis, Deo, dicirurque una voce *voluntas*. Finis movet appetitum & rationalem in homine, & ſenſitivum in brutis, & naturalem in rebus omnibus aliis.]

Quæſt. II. *Quotuplex eſt finis?*

Duplex; ſubordinatus, & ultimus.

1. Eſt & alia diviſio finis, in finem cujus, & cui.

2. *Finis cujus* eſt id ipſum quod expetitur; ut, *ſanitas* à medico.

3. *Finis cui* eſt id in cujus gratiam aliquid expetitur; ut, *æger* reſpectu medici.

4. *Finis cujus* eſt res expetita & intenta: *finis cui* eſt perſona propter quam & expetitur & reditur. Finis *cujus* proprie eſt cauſa, & magis quam finis *cui*.

5. In rebus creatis finis *cujus* eſt ignobilior fine *cui*, & finis *cui* nobilior fine *cujus*; ita *æger* eſt nobilior *ſanitate*: ſed cum finis *cujus* eſt ipſe *Deus*, finis *cui homo*, à quo tanquam ſummum bonum expetitur, finis *cujus* eſt nobilior fine *cui*; nam *Deus* eſt nobilior *homine*.

Quæſt.

Quæſt. III. *Quid eſt finis ſubordinatus?*

Qui refertur ad finem ulteriorem, [& vulgo vocatur medium.]

3. *Medium* omne, quia quoque *finis* eſt; licet *ſubordinatus*, bonum eſt, verum non bonitate ſua, ſed bonitate finis ultimi ad quem ordinatur: ſic potio amara, quæ eſt medium recuperandæ ſanitatis, per ſe non eſt bona, id eſt jucunda; attamen fit bona, quia bona ſeu jucunda eſt valetudo quæ per eam recuperatur.

Quæſt. IV. *Quid ultimus?*

Qui non refertur ad ulteriorem.

1. Hoc utrumque intelligendum eſt de fine ſpectato in exſecutione, qui vocatur, quando jam poſt media exſecutioni mandata, eſt acquiſitus, vel per ea etiamnum acquiritur; opponiturque fini in intentione, qui ante actionem efficientis intenditur: ſic ſanitas in ægro, ante uſum medicamentorum, eſt ſanis in intentione, quia ſimpliciter expetitur; ſed cum medicamenta uſurpantur ab ægro, eſt finis in exſecutione, quia ſanitas jam exſecutioni mandatur.

2. Finis in intentione vulgo dicitur, qui nondum eſt obtentus, ſed tantum intentus ab efficiente; eſtque proprie cauſa, quia propter eum obtinendum agit efficiens. Finis in exſecutione eſt is qui nunc obtinetur ab efficiente, eſtque effectum ejus. Priori modo eruditio eſt finis ſtudioſi, quamdiu eam non poſſidet: poſteriori modo, cum eam jam poſſidet.

Quæſt. V. *Quot modis dicitur finis ultimus?*

Duobus modis. Vel enim finis abſolute ultimus eſt, ut *felicitas*: vel in ſuo tantum genere; ſic *cognitio veritatis* eſt ultimus finis Logicæ.

1. Cum *felicitas* dicitur *finis ultimus*, intelligi poteſt vel ultimus in hac vita, vel ultimus poſt hanc vitam: utroque modo hic intelligi poteſt.

CAPUT XIX.

Quæſt. I. *Quid eſt ſubjectum?*

SUbjectum eſt, cui aliquid præter eſſentiam [id eſt, extra eſſentiam, non ſupra, non contra] adjungitur: [ut eſſentiam ſubjecti nec producat, nec conſtituat, nec ex toto, nec ex parte.]

[1. *Essentia*) hic idem est quod natura: dicturque aliquid vel secundum essentiam aut naturam, vel supra eam, vel contra eam, vel præter eam: quæ quatuor loquendi rationes accurate debent discerni. Illud dicitur *secundum* essentiam aut naturam, quod eam vel producit naturaliter, vel eam constituit: illud dicitur *supra* essentiam aut naturam, quod supernaturali potentia Dei producitur: illud dicitur *contra* essentiam aut naturam, quod illam destruit ac tollit: illud dicitur *præter* essentiam aut naturam, quod ei & productæ & constitutæ supervenit, sive naturaliter sive supernaturaliter, & eam non destruit, sed perficit in ipsa tamen non includitur, nec ex toto, nec ex parte. & hoc quarto modo dicitur subjecto *præter essentiam* adjungi adjunctum: nam nullum adjunctum essentiam aut naturam sui subjecti producit aut constituit. & nullum in illa includitur, nec ex toto, nec ex parte, quod patet antecedenti per omnes subjecti & adjuncti divisiones (unum exemplum adferam pro omnibus: risibilitas adjunctum est hominis, & quidem proprium, quod quidem essentiam ejus immediate sequitur; ei tamen præter essentiam adjungitur, quia nec essentiam hominis producit, nec productam constituit, nec in illa includitur, nec ex toto, ut species in individuo, nec ex parte, ut genus aut differentia in specie: nec est contra naturam hominis, quia eam non destruit, sed perficit; nec supra naturam, quia nulla actione Dei supernaturali homini advenit, sed simul cum homine producitur.]

2. *Subjectum*) de quo hic sermo est, distinguendum est à subjecto quod est pars prior in enunciatione: hic opponitur adjuncto; ibi prædicato.

[3. Multa sunt subjecta prædicati, quæ non sunt subjecta adjuncti. De quibus enim aliquid prædicatur *falsò*, ut. homo est lapis; *negate*. ut homo non est equus; *essentialiter*, id est ut prædicatum sit vel tota essentia, vel pars essentiæ subjecti, vel aliquid ad eam producendam conferat, ut, *homo est animal, est rationalis, est vivens, est substantia*, &c. ea sunt subjecta quidem prædicati, sed non item subjecta adjuncti: hoc enim est, de quo aliquid vere affirmatur præter essentiam, id est, ut in ejus essentia non contineatur, nec eam producat: quod tali modo prædicatur, adjunctum dicitur. Exempli gratia *hominem esse brevem, procerum, doctum, indoctum*, non continentur in essentia hominis, nec ex toto, nec ex parte essentiam subjecti constituunt, nec eam producunt, ideoque hæc sunt adjuncta hominis, &, quando de eo enunciantur, simul prædicata: at in prioribus enunciationibus inveniuntur prædicata non adjuncta; & subjecta in enunciationibus illis sunt subjecta *prædicati*, *prædicationis*, *denominationis*, aut *axiomatica*, non item *adjuncti*, *inhæsionis*, *adhæsionis*, aut *topica*.]

[4 Quan-

[4. Quantum diſcriminis eſt inter thema ſimplex & complexum, tantum quoque eſt inter ſubjectum quod refertur ad adjunctum, & eſt affectio thematis ſimplicis, & inter ſubjectum quod refertur ad prædicatum, & eſt pars thematis complexi; uti videre eſt cap. 27. Ac diſcrimen in eo ſitum eſt; quod non omne ſubjectum prædicati ſit etiam ſubjectum adjuncti, licet omne ſubjectum adjuncti quoque ſit ſubjectum prædicati. Nempe tres ſunt caſus, in quibus aliquid eſt ſubjectum prædicati, non item adjuncti; ſcilicet cum aliquid prædicatur de ſubjecto vel *falſo*, vel *negate*, vel *eſſentialiter*, hoc eſt, ut prædicatum ſit vel tota eſſentia, vel pars eſſentiæ ſubjecti: tum quidem id de quo ſit prædicatio eſt ſubjectum prædicati, ſed non poteſt dici ſubjectum adjuncti.]

Quæſt. II. *Quid eſt adjunctum?*

Quod alicui præter eſſentiam adjungitur.

Quæſt. III. *Quot modis dividitur adjunctum?*

Tribus potiſſimum modis.

Quæſt. IV. *Quæ eſt prima diviſio?*

Adjunctum aliud eſt proprium, aliud commune. Hæc diviſio ex iis quæ ante dicta ſunt ſatis intelligitur.

1. *Adjunctum proprium*) eſt proprium quarto modo: *adjunctum commune* eſt accidens prædicabile.

Quæſt. V. *Quæ eſt ſecunda diviſio?*

Adjuncta alia abſoluta ſunt, alia limitata.

Quæſt. VI. *Quanam ſunt adjuncta abſoluta?*

Quæ ſubjecto ſimpliciter ac ſine limitatione conveniunt; ut, *hominem mortalem eſſe.*

[1. In hoc exemplo, *mortalem eſſe* ſignificat ſolutionem corporis ab anima poſſibilem: ſi enim mortalitas hic ſignificaret nudam tantum corruptibilitatem, ſeu reſolutionem in partes materiæ, non foret adjunctum abſolutum; quia hæc homini tantum convenit ſecundum corpus, uti immortalitas ei competit ſecundum animam.]

2. *Limitatione,*) ſeu reſtrictione, ſeu diſtinctione.

Quæſt. VII. *Quæ limitata?*

Quæ ſubjecto conveniunt ſecundum quid; ut, *hominem immortalem eſſe.*

1. *Secundum quid*) id est secundum aliquam partem, naturam, circumstantiam loci vel temporis; una voce, *quadatenus*.

[2. Nunquam licet adjunctum absolutum enunciare de subjecto limitate, nec adjunctum limitatum de subjecto absolute, nisi per tropum, ac synecdochen partis, & figuratum loquendi genus; quales sunt enunciationes quædam in sacris, in quibus, mori, pati, crucifigi, quæ sunt adjuncta limitata, Christo competentia secundum naturam humanam, enunciantur tamen de ipso toto Christo, non tantum simpliciter, sed & ab altera quoque natura, scilicet divina, denominato: ut cum dicitur, Dominus gloriæ crucifixus, & Deus redimere ecclesiam suo sanguine; ubi, ne falsitatis arguatur verbum Dei, confugiendum est necessario ad tropicum, & synecdochicum, & figuratum loquendi genus. Cavendum tamen est, ne hæc attributa de altera Christi natura enuncientur in abstracto: neque enim licet dicere, natura divina aut Deitas in Christo est passa, mortua, aut crucifixa; aut natura humana, aut humanitas Christi est ubique.]

[3. Sed ut hoc negotium dextre intelligatur, notandum est, quod liceat adjunctum limitatum enunciare de subjecto absolute, modo id intelligatur & explicetur de subjecto secundum certam partem spectato, quatenus est pars subjecti totius: sic totus homo dicitur intelligere, videre, esse magnus, quamvis non intelligat nisi secundum animam rationalem, nec videat nisi secundum sentientem, nec sit magnus nisi secundum corpus, quia hæc omnia attribuuntur homini secundum partes illas, quarenus sunt partes ejus. Non tamen licet adjunctum unius partis enunciare de parte altera; neque enim licet dicere, anima est magna, aut corpus intelligit: sic non licet dicere de Christi natura divina, quod illa sit passa aut mortua, aut de humana, quod sit ubique; licet bene dicatur de toto Christo simpliciter, Christus est passus, mortuus: imo amplius, licet dicere, Christus homo est ubique, non tamen qua homo; & Christus Deus est passus, non tamen qua Deus; quia attributum unius naturæ potest enunciari de Christo denominato ab altera natura in concreto, nunquam tamen de ipsa natura altera in abstracto. unde sequitur, non esse idiomatum, id est proprietatum, communicationem realem, qua attributum unius naturæ transfundatur & transeat in naturam alteram; sed communicatio tantum est verbalis, quæ fundamentum habet in arctissima unione istarum duarum naturarum; quemadmodum urere, attributum ignis, tribuitur toti ferro ignito, ob intimam ignis & ferri unionem.]

[4. Doctrina de *adjuncto limitato* & absoluto insignem habet usum in loco communi de persona & naturis Christi divina & humana. Dicimus in Symbolo

bolo Apostolico, *Credo in Iesum Christum, natum ex Maria Virgine, natum, passum, sepultum*, &c. hæc omnia credimus & enunciamus de Christo absolute, & tamen sunt adjuncta limitata, quæ Christo non competunt nisi secundum naturam humanam; nam secundum naturam divinam nec nasci potuit, quia ab æterno est, multo minus mori, aut sepeliri: imo amplius, non tantum Christus, qui est subjectum limitatum passionis, absolute dicitur passus, sed dicitur Christus Deus passus, quia sanguine suo ecclesiam redemit; at ut Deus nullum habet sanguinem. quid igitur? an passio & effusio sanguinis, proprietas naturæ humanæ (hæc enim sola & pati potest, & sanguinem habet) transfusa est in naturam divinam, & ei revera communicata, quæ vulgo dicitur communicatio realis? minime gentium; quamvis hoc multi velint, ut sic ab altera parte defendant ubiquitatem, proprietatem naturæ divinæ, quæ ipsa transfunditur in naturam humanam Christi, eique communicatur communicatione reali: sed & hoc quoque falsum est, & utrumque refutari potest ex c. 13. *hujus libri*, quæst. 3. commentario penultimo, & ex iis quæ super eo dictavimus. Roget quis, cur igitur pati, & sanguinem fundere, enunciatur de Christo Deo, & sic quoad verba saltem communicatur naturæ divinæ. Resp. ista verbalis communicatio fit propter arctissimam utriusque naturæ in eadem Christi persona unionem; & quod notandum est bene, nunquam pati aut sanguinem fundere enunciatur, nec enunciari potest, nec debet, de natura divina Christi, sed quidem de Christo Deo: at hæc longe differunt; Christus Deus est concretum, natura Christi divina est abstractum; at non licet statim enunciare de abstracto quæ enunciantur de concreto.]

Quæst. VIII. *Quæ est tertia divisio?*

Adjunctum aliud est internum, aliud externum.

Quæst. IX. *Quid est adjunctum internum?*

Quod subjecto inhæret.

1. Subjectum *adjuncti interni* vocatur subjectum inhæsionis: & quando denominatur à suo adjuncto, est illa denominatio intrinseca. Nota, quod omne adjunctum denominet suum subjectum, non in abstracto, sed in concreto, non substantive, sed adjective; ut, homo est doctus, non doctrina.

Quæst. X. *Quid externum?*

Quod extrinsecus tantum ad subjectum ordinatur.

1. Subjectum *adjuncti externi* est subjectum adhæsionis, & quando illud denominatur à suo adjuncto, est denominatio externa sive extrinseca.

Quæst. XI. *De exemplum.*

Color, magnitudo, figura, indoles, mores, &c. sunt interna adjuncta hominis: *actiones, locus, tempus, vestes*, &c. sunt adjuncta externa.

1. *Adjunctum internum* est accidens, sed *externum* est vel substantia vel accidens: substantia, ut pallium respectu palliati; accidens, ut visibilitas alicujus rei respectu oculi.

2. Errant qui omne subjectum putant esse substantiam, & omne adjunctum esse accidens: nam quantitas parietis est subjectum, in quo est albor tanquam adjunctum, non tamen illa vel quantitas vel latitudo est substantia; & toga est adjunctum hominis tanquam subjecti, non tamen toga est accidens.

Quæst. XII. *Quotup'ex est adjunctum externum?*

Triplex; objectum, signum, aut circumstantia.

Quæst. XIII. *Quid est objectum?*

Objectum est [adjunctum externum] circa quod res [id est subjectum] operando versatur: sic objectum visus est *color*; auditus, *sonus*.

[1. *Objecti*] vox latissime patet: & est omne id circa quod aliquod agens occupatur, sive agat actione reali, sive intentionali, & in quo terminatur actio ejus. Si contingat ut præter terminationem actionis, agens moveatur ab objecto, tum objectum non est tantum terminativum, sed insuper motivum. Notanda hic vero sunt duo: primum, quod objectum proprie tantum respiciat actionem, & quando illud tribuitur substantiis, vel potentiis vel habitibus, seu intellectualibus seu moralibus, iis non tribui nisi quatenus agunt, & principia sunt actionum; ita aër est objectum solis, tanquam substantiæ, sed non nisi respectu illuminationis; *color* est objectum *visus*, tanquam potentiæ, sed non nisi respectu visionis; timor & audacia sunt objectum fortitudinis, tanquam habitus moralis seu virtutis, sed non nisi respectu moderationis, quatenus hos affectus fortitudo coërcet; objectum Physicæ tanquam habitus intellectualis, scilicet scientiæ, est corpus naturale, sed non nisi respectu demonstrationis aut explicationis, vel quatenus affectiones corporis naturalis explicat de corpore naturali ac demon-

demonſtrat. Secundum eſt, quod objectum interdum ipſa actione quam terminat producatur; ſic virtutes ſunt objectum Ethicæ, quia ab Ethica, ſeu diſciplina morum, jam perceptâ ipſæ producuntur: interdum non objectum ipſum producitur, ſed aliquid in eo, vel circa illud; ſic charta eſt objectum ſcriptoris, non quod ſcriptor chartam producat, ſed quia aliquid, puta literas, efficit in charta; ſic Deus eſt objectum Theologiæ, non quod doctrina de Deo percepta ab homine Deum producat, aut aliquid in Deo, ſed quia officit aliquid circa Deũ, nempe producit in homine, cui inheſt, & cognitionem & cultum Dei, idcoque verſatur circa Deum agendo.]

2. *Objectum* proprie eſt id quod alicujus actionem terminat, unde & terminativum dici ſolet. Vocatur *objectum*, quia objicitur actioni, ut agens vel id producat, vel aliquid in eo, vel circa illud: ita tabula eſt objectum pictoris, diſcipuli ſunt objectum præceptoris; quia præceptor verſatur & occupatus eſt circa illos docendo, pictor circa tabulam pingendo.

[3. Habitus practicus, late ſumpta hac voce, dicitur tripliciter: vel quia ipſe docet objectum ſuum facere; ſic Ethica eſt habitus practicus, quia docet ipſas virtutes producere: vel quia docet aliquid facere in & ex objecto ſuo; ſic ars ſutoria aut ſartoria in & ex corio, ſeu panno, docet facere vel calceos, vel veſtes: vel quia docet aliquid operati circa ſuum objectum; ita Theologia docet exercere cultum circa Deum. Omnes hi habitus ſunt practici, & Ethica, & ars ſutoria, aut alia ſimilis, & Theologia.]

4. Eadem res interdum eſt ſubjectum & objectum, ſed reſpectu diverſo: eſt enim objectum reſpectu operationis & operantis, ſubjectum reſpectu accidentium quæ inhærent; ſic tabula eſt objectum pictoris & pictionis, ſubjectum vero colorum & figurarum; ſic corpus naturale eſt objectum Phyſicæ, quatenus circa illud verſatur explicando, idemque eſt ſubjectum ſuarum affectionum.

[5. Ramus omne objectum retulit ad ſubjectum, vocatque ſubjectum occupans vel occupationis, & contradiſtinguit ſubjecto inhæſionis & adhæſionis: author noſter objectum refert ad adjunctum externum utrumque ſano & ſuo ſenſu admittitur.]

6. Cum eadem res & ſubjectum eſt & objectum, dicitur objectum reſpectu operationis circa ſe occupatæ; ſubjectum vero reſpectu exiſtentiæ, hoc eſt, rerum aut accidentium in ſeſe exiſtentium: ſic corpus naturale eſt objectum reſpectu explicationis quam circa id inſtituit Phyſica aut Phyſicus; ſubjectum vero reſpectu quantitatis, loci, motus, temporis, aliarumque affectionum ſibi inhærentium: ſic aër eſt objectum illuminationis; ſed ſubjectum ſuæ levitatis.

7. Quia utiliſſima diviſio eſt objecti in materiale & formale,

atque ſine ea objecta habituum intellectualium & diſciplinarum ac facultatum intelligi nequeunt, operæ pretium eſt eam hic explicare. *Objectum materiale* dicitur, quod pluribus diſciplinis eſt commune, aut circa quod occupantur diſciplinæ plures; *formale* eſt, quod uni diſciplinæ eſt proprium, aut circa quod una tantum diſciplina occupatur; hoc vulgo vocatur ratio formalis, & modus conſiderandi. Sic homo eſt objectum materiale Phyſicæ, Ethicæ, Medicinæ, & Theologiæ; omnes enim hæ diſciplinæ circa hominem occupantur, ſed non eodem modo conſiderandi; ideoque ratio formalis ſeu objectum formale hic eſt diverſum: nam Phyſica hominem conſiderat quatenus eſt corpus naturale, conſtans materia & forma, anima & corpore; Medicina, quatenus corpus ſanabile; Ethica, quatenus homo virtutibus ornari poteſt, & à vitiis purgari; Theologia, quatenus particeps vel ſalutis vel exitii æterni.

[8. Cum diſciplinæ ſive artes ſuerint, ſive ſcientiæ, ſive prudentiæ, dicuntur diſtingui penes objecta, intelligite formalia, non materialia: ab unitate & diſtinctione objecti formalis, non materialis, dependet unitas & diſtinctio omnium diſciplinarum. ſic & in illo axiomate philoſophico, *Potentiæ naturales, ſeu facultates animæ, diſtinguuntur per actus & objecta*, intelliguntur objecta formalia, ſeu modi quibus operantur.]

Quæſt. XIV. *Quid eſt ſignum?*

Signum eſt [adjunctum externum] quod ſenſibus externis ſeipſum, & id cujus ſignum eſt intellectui [vel phantaſiæ] offert. Sic *aurora* eſt ſignum orituri ſolis; *veſtigium*, pedis; *hedera ſuſpenſa*, venalis vini.

1. Notandum eſt, quod omne *ſignum* ſit relatum, & omne ſignatum correlatum: ideoque non poſſunt nec debent confundi: imo relati & correlati naturam evertunt, qui hæc duo invertunt, & ex ſigno faciunt ſignatum, ex relato correlatum, uti faciunt qui in ſacra cœna ipſum panem & vinum, ſigna, volunt eſſe corpus & ſanguinem Chriſti, res ſignatas, non aliter atque *veſtigium* foret ipſe pes, aut *hedera ſuſpenſa* venale vinum. Relatum hic ſemper eſt res ſenſibilis, correlatum res intelligibilis: quantum autem diſtant ſenſus & intellectus, tantum differunt ſignum & ſignatum.]

2. Prædicatio rei ſignatæ de ſigno aut eſt falſa; ut cum dico, fumus eſt ignis: aut impropria ac tropica, & quidem metonymica per metonymiam adjuncti; ut cum de imagine Principis dicimus, iſte eſt Princeps; aut annulum fidei matrimonialis ſignum vocamus fidem ipſam. Tales ſunt locutiones ſcripturæ

ſcripturæ ſacræ; ſeptem boves ſunt ſeptem anni, Petra erat Chriſtus, Baptiſmus eſt ablutio peccatorum, Panis eſt corpus Chriſti.

3. In ſigno aliquid eſt ſenſibile, & aliquid intelligibile. *Hedera ſuſpenſa* ſentitur, nam videtur; & per illam ſuſpenſam intelligimus ibi vinum eſſe venale.

4. In ſigno omni duo ſunt: aliquid quod ſenſu ſcilicet externo percipitur, quod eſt ipſum ſignum; & aliquid quod percipitur vel intellectu in homine, vel phantaſia in bruto, & eſt res ſignificata.

5. Signum vel rem ſignatam nude ſignificat, ut *hedera ſuſpenſa venale vinum*, eſtque ſignum materiale dictum; vel rem ſignificatam etiam repræſentat, & vocatur ſignum formale, quale ſignum eſt *pedis veſtigium*.

6. Species ſenſibiles & intelligibiles ſunt ſigna formalia; quia non tantum ſignant, ſed repræſentant etiam rem ſenſu & intellectu perceptam.

7. Species ſenſibiles & intelligibiles ſunt imagines rerum delatæ ad ſenſum & intellectum, quibus omnia & ſentiuntur & intelliguntur.

8. Notanda hic etiam eſt diviſio ſigni in ſignificans tantum, vel confirmans inſuper, vel ulterius etiam rememorans. Signum ſignificans ſimpliciter, eſt fumus reſpectu ignis: confirmans inſuper, vocatur ſigillum; ſic principis ſigillum appenſum mandatis publicis, etiam ſignat & confirmat voluntatem principis: ſignum ulterius rememorans, eſt quod nos ducit in memoriam rei abſentis ac præteritæ; ut Sacramentum, quod eſt ſignum triplici iſto modo: ſic Baptiſmus & ſignat ablutionem à peccatis per ſanguinem Chriſti, & confirmat eam partam, & rememorat eandem; ſic Sacramentum Cœnæ eſt ſignum & ſignificans, & confirmans, & rememorans corpus Chriſti crucifixum, & ſanguinem fuſum.

Quæſt. XV. *Quid eſt circumſtantia?*

Circumſtantia eſt [adjunctum externum] quod circa rem eſt, ſive adjacet, aut appoſitum eſt.

Circumſtantia) ſe valde late extendit, dicturque id quod, præter objectum & ſignum, aliquo modo ad aliud ordinatur, aut aliquo modo ad illud refertur.

CAPUT XX.

Quæſt. I. *Atque hactenus de affectionibus ſimplicibus. Quas vocas affectiones conjunctas?*

QUæ pluribus rebus conjunctim conveniunt: quales ſunt, convenientia, diverſitas, oppoſitio, & ordo.

Una

Una enim res dici potest alterius genus, pars, causa, subjectum, &c. at uni rei seorsim, ut est una, non potest tribui convenientia, diversitas, oppositio, aut ordo.

1. *Affectiones* rerum, capite 10. hujus libri enarratæ, quas intellectus hominis deprehendit inesse rebus ex rerum dispositione in categorias facta, propter mutuam rerum inter se habitudinem, fuerunt divisæ in simplices & conjunctas. simplices fuerunt, quæ singulis rebus conveniunt, id est, quarum unaquæque in una invenitur re; ita, esse *causam* convenit patri, rei uni, esse effectum filio, rei item uni; licet hic aliqua sit habitudo cognentis ad genitum: sed affectio conjuncta est, quæ, ut sit, duo exigit, neque unquam invenitur in re una, ut est una: ideoque Deus, ante creationem mundi, nec convenit cum alio, nec diversus fuit ab alio, nec oppositus alii, nec ordinem habuit ad aliud, quia nihil erat præter ipsum solum & unum, in quem, ut talem, non potuit cadere *convenientia*, *diversitas*, *oppositio aut ordo*. Itaque affectio conjuncta ut detur, semper requiruntur duo: unum enim non convenit, nec unum ut unum diversum est, aut oppositum, aut ordinatum.

[2. Affectiones conjunctæ sunt affectiones thematis simplicis, quia conveniunt duobus pluribusve thematibus simplicibus inter se collatis, non tamen enunciatis.]

Quæst. II. *Quid est convenientia?*

Convenientia est, qua plura, aut quasi plura, uniuntur.

1. *Uniuntur*) scilicet inter se, sed in tertio.

[2. *Plura*, *aut quasi plura*) opponuntur. *Plura* dicuntur, quæ re vera, & ipso actu ac de facto sunt multa, à parte ipsius rei, & non per mentis intellectionem: *quasi plura* dicuntur, cum quod unum est, sese offert intellectui ut multa aut plura, quia multis ac pluribus intellectionibus ab intellectu apprehenditur, at re vera non est multiplex, aut multa, seu plura entia, sed unum quid. Quod autem unum ens ab intellectu humano apprehenditur multis ac pluribus conceptibus, ejus ratio est ac causa, tola intellectus nostri finitas atque imperfectio, qua fit ut rem unam non possit uno sæpe conceptu intelligere.]

[3. Illa rerum inter se *unitio* vel fit à parte entis, vel à parte mentis: prior habet locum, cum illa quæ uniuntur sunt *quasi plura*; posterior fit, cum extrema quæ uniuntur sunt actu *plura*: atque hinc ortum ducit convenientia rei & rationis.]

[4. *Convenientia* quæ habet actu extrema plura, dicitur convenientia rationis; convenientia rationis est convenientia plurium in uno conceptu: quæ habet extrema quasi pluta, id est,

est, non nisi per mentem pluta, dicitur convenientia realis; convenientia realis est convenientia unius rei cum seipsa, vel plurium rerum, sed subordinatarum, in superiori. Prioris exemplum est, convenientia Petri cum Paulo, quod sint homines: posterioris exemplum est, convenientia Petri juvenis cum seipso sene, vel Pauli & hominis quod sint animal. Utraque species convenientiæ ad res prædicamentales tantum, non item ad Deum aut Trinitatem, applicari debet.]

[5. Quotiescunque duo extrema conveniunt convenientia rationis, distinguuntur distinctione reali; & quotiescunque duo extrema conveniunt convenientia reali, distinguuntur distinctione rationis: sic Petrus & Paulus, quia conveniunt in eo, quod ambo constent natura humana, seu anima rationali & corpore, quatenus à mente apprehenduntur, ideo quoque inter se distinguuntur distinctione reali; & Petrus sexnex, quia convenit cum seipso juvene convenientia reali, quatenus nullo intellectu cum apprehendente idem est realiter cum seipso, distinguitur à seipso distinctione rationis. Hoc utrumque verum est in solis rebus creatis, earumque inter se & convenientia & distinctione; neque applicari debet SS. Trinitati, in qua personæ tres à se invicem distinguuntur distinctione reali, & non rationis; alius enim est Pater, alius Filius, alius Spiritus S. nullius hominis intellectu Deum apprehendente, imo antequam ullus homo aut intellectus exsisteret; & tamen Pater, Filius, & Spiritus S. conveniunt in una eademque essentia divina (sunt enim unus Deus) convenientia non rationis, sed reali; neque enim sunt unus Deus per rationem, aut quia ab intellectu hominis sic apprehenduntur, nam fuerunt ab æterno unus Deus, antequam ullus ullius hominis intellectus exsisteret.]

Quæst. III. *Quomodo dividitur convenientia?*

In simplicem, & analogicam.

1. *Convenientia simplex* est, quando extrema quę conveniunt sunt duo, & tertium in quo conveniunt est unum. *Analogica* est, cum extrema quę conveniunt sunt plura quam duo, scil. quatuor aut bis bina, & sunt duo tertia in quibus conveniunt.

Quæst. IV. *Quid est convenientia simplex?*

Convenientia unius cum alio in eodem tertio, [vel universali, vel singulari.]

1. Ita angelus & homo conveniunt convenientia simplici, nempe in creatione, quia ambo sunt creaturæ.

Quæst.

Quæst. V. *Quid analogia?*

Analogia est rationum similitudo, sive convenientia plurium cum pluribus in eadem habitudine.

1. *Analogia*) Latinis dicitur *proportio*, quæ vulgo definitur, similitudo rationum, sicut convenientia simplex potest dici ratio: de quo in Arithmeticis. Analogia est convenientia bis binorum in duobus tertiis.

Quæst. VI. *Da exemplum.*

Homo & *bestia* conveniunt in communi natura *animalis*; *mel* & *fel* conveniunt *colore*. Hæc est convenientia simplex. At *auriga* & *gubernator*, *os* & *radix*, sunt analoga: quia ut auriga se habet ad currum, ita se habet nauclerus ad navem; & ut os se habet ad animal, ita radix se habet ad plantam: utrobique est quædam similitudo habitudinis ad aliud.

Quæst. VII. *Quotuplex est convenientia simplex?*

Duplex; identitas, & convenientia accidentalis.

1. Nota, convenientiam dividi in essentialem, & accidentalem, ac fit dici ratione tertii; non ratione extremorum quæ conveniunt, sed ob tertium in quo conveniunt.

[2. Quotiescunque hi duo termini, essentialis & accidentalis, dicuntur vel de convenientia, vel de diversitate, dupliciter sensu possunt accipi; vel ratione extremorum, quæ conveniunt vel diversæ sunt, vel ratione tertii in quo conveniunt, vel per quod diversa sunt extrema. hic sumitur convenientia essentialis & accidentalis sensu postremo.]

3. Tertium illud in quo duo conveniunt, vel est essentia, vel pars essentiæ utriusque extremi, & tum vocatur convenientia essentialis, uno nomine *identitas*; vel tertium illud in quo duo conveniunt est accidens, & vocatur *convenientia accidentalis*.

Quæst. VIII. *Quid est identitas?*

Identitas est unitas essentiæ [vel totalis, vel partialis.]

1. Vocula *unitas* non hic sumitur arithmetice, pro principio numeri; sed metaphysice, pro indivisione entis in se, hoc est, quod essentiam habet non multam aut multiplicem, sed certam, determinatam, unam: sic homo dicitur unus, quia ad essentiam ejus non requiruntur multa corpora, nec mulæ animæ rationales; sed unum corpus & una anima rationalis faciunt

ciunt hominem; ideoque etiam una diviſione, & uno conceptu eſſentiali concipi poteſt. Eſtque hæc unitas hominis unitas univerſalis; præter quam eſt quoque unitas ſingularis, qua, verbi cauſa, Petrus eſt unus, ad conſtituendum enim Petrum non requiruntur quoque plures naturæ Petrinæ. *Identitas eſt unitas eſſentiæ* utriuſque generis.]

2. *Identitas* clarius definitur, quod intercedat inter extrema ea quę conveniunt in eſſentia aliqua aut parte eſſentiæ communi, ut in ea quaſi unum fiant. Exempla ſtatim ſequuntur.

Quæſt. IX. *Quotuplex eſt?*

Duplex; ſubordinata, & coordinata.

1. Hæc ſubordinatio & coordinatio reſpicit ordinem prædicamentalem rerum; ubi dicuntur *ſubordinata* quæ ſub ſe invicem, & *coordinata* quæ juxta ſe invicem, in aliquo prædicamento collocantur.

2. Cum identitas dividitur in ſubordinatam & coordinatam, ſic dividitur ratione extremorum, quatenus extrema quæ conveniunt, diſponuntur in categoriis ſecundum gradus ſuperiores & inferiores. Cum extrema quæ conveniunt ſub ſe invicem ponuntur, & tertium in quo conveniunt ponitur ſupra utrumque, uti conveniunt homo & animal in eo quod ſint viventia, mixta, corpora, ſubſtantiæ, eſt illa convenientia *ſubordinata*: quatenus vero extrema quę conveniunt diſponuntur in categoriis collateraliter, & in eodem gradu componuntur juxta ſe invicem, ut cum homo & brutum conveniunt in eo quod ſint animal, aut vivens &c. eſt illa convenientia *coordinata*: utraque, eſſentialis.

Quæſt. X. *Quam vocas ſubordinatam identitatem?*

Qua conveniunt ſuperiora & inferiora cum inferioribus in ſuperiori; puta, genus & ſpecies, aut ſpecies & individua ſibi ſubjecta, in ſuperiori, & viciſſim. Sic conveniunt *animal* & *homo*, *homo* & *Socrates*, [in ſubſtantia, corpore, mixto, & vivente;] *habitus* & *ars*, *ars* & *Logica*, [in qualitate] &c.

1. *Identitas ſubordinata* eſt, ubi extrema quæ conveniunt ſunt ſubordinata. Coordinata eſt, cum extrema quæ conveniunt ſunt coordinata.

2. Per convenientiam ſubordinatam conveniunt ſuperiora cum inferioribus in ſuperiori, ut *animal* & *homo* in *vivente*, aut in *corpore*, aut in *ſubſtantia*.

[3. Convenientia ſubordinata eſt convenientia realis, & extrema ſunt quaſi plura, ac ratione diſtincta: nam cum Petrus & homo conveniunt in eo quod ſint animalia, quod ſint viven-

tia, &c. non est alia substantia Petrus, alia homo, nec sunt res diversæ; sed hic eadem est substantia & Petrus & homo, ideoque & ratione tantum distinguuntur, quatenus diversis conceptibus eandem substantiam, quæ est Petrus & homo, nunc concipio ut Petrum, nunc ut hominem: convenientia tamen ejusdem substantiæ Petri & hominis in eo est sita, quod ambo sint animal, & vivens, &c. Hæc non est rationis, sed realis: quia non conveniunt in animali & vivente, quod à mente convenire concipiantur; sed extra omnem mentis intellectionem, & Petrus est animal & vivens, & homo item; utrumque à parte sui, nullo intellectu cogitante.]

Quæst. XI. *quotuplex est identitas coordinata?*

Triplex; numerica, specifica, & generica.

1. Coordinata vulgo dicuntur di'ponі collateraliter, quia à latere sibi invicem junguntur: sic conveniunt homo & brutum in animali; Petrus & Paulus in homine, in categorico ordine.

Quæst. XII. *Quid est identitas numerica?*

Qua unumquodque individuum convenit cum seipso. Sic *Socrates senex* est idem numero homo qui fuerat *puer*.

1. *Identitas numerica* individui dicitur, quando eadem numero manent partes essentiales: sic idem numero homo est, cum eandem numero animam & idem numero corpus retinet aut recipit; & sic idem numero homo resurget, quia ejusdem numero constabit anima & corpore.

2. Dicitur *Socrates senex idem numero* esse cum Socrate juvene, quia essentia Socratis senis & suipsius juvenis una eademque essentia est.

[3. Nonnulli Philosophorum existimant, ad numericam identitatem sufficere, si eadem numero maneat forma, licet materia aut mutetur aut annihiletur, quia non per materiam, sed per formam, res est id quod est, & individuum est individuum: hinc dicunt, eundem numero Petrum resurrecturum, quia ipsius forma, anima ejus rationalis, eadem numero post mortem manet, licet ejus materia, corpus, multis immutetur modis, imo licet annihiletur. Ego tamen existimem, ad individui identitatem numericam requiri quoque materiam eandem numero, quia hæc tam est essentialis individui pars quam forma; &, ut idem numero resurgat Petrus, præter animam ejus, eandem superstitem requiere ut suum idem numero addatur corpus: quia dixerte inquit Apostolus 1. Corinth. 15. *hoc corruptibile induet incorruptibilitatem, & hoc mortale immortalitatem*; quod non de anima, sed de solo corpore intelligi potest.]

[4. Iden-

[4. Identitas numerica est convenientia realis, & extrema sunt quasi plura, ac ratione tantum distincta: nam *Socrates senex* non est alius homo quam Socrates *puer*, & convenit cum seipso, quod idem sit homo & juvenis & senex, idque nullo intellectu cogitante à parte sui; ideoque est convenientia realis. attamen idem Socrates bis apprehenditur, semel ut juvenis, semel ut senex; & ideo quasi geminum extremum est: verum quia a parte rei non est geminus Socrates, sed à ratione bis tantum apprehensus, ideo distinctio inter Socratem senem eundemque juvenem, est distinctio rationis.]

Quæst. XIII. *Quid specifica?*

Qua plura individua [ejusdem speciei] conveniunt in eadem specie, [scil. infima:] ut, *Socrates* & *Plato* in natura humana.

1. *In eadem specie*) id est, in communi natura specifica: ut Bucephalus & Hirpinus in natura equina, Melampus & Phylax in natura canina.

[2. *Identitas specifica* est convenientia rationis; & extrema quæ conveniunt, scil. individua ejusdem speciei, sunt actu plura, & realiter inter se distincta. Ut autem hæc convenientia rationis semel intelligatur, notandum est, intellectui primum occurrere singularia; quia illa primum deferuntur ad sensus, quorum subsidio in intelligendo utitur intellectus: hic, contemplando singularia, deprehendit primum ea inter sese distingui à parte rei, & unum non esse aliud, Petrum non esse Paulum; deinde deprehendit quoque ea in multis convenire, quæ verbi causa Petro & Paulo sunt communia, ut, quod intelligant & ratiocinentur, velint & nolint, animam habeant rationalem & corpus: licet forte in uno anima rationalis sit prædita virtute, in altero sit infecta vitiis & corpus unius sit forte sanum aut procerum, alterius sit morbidum aut brevis staturæ. Cum nunc intellectus, singulatibus apprehensis atque inter sese comparatis, naturam illis communem intelligit, abstractis abstractione simplici, id est, præcisis, & non intellectis differentiis singularium propriis, (verbi causa, apprehensa natura humana, anima rationali & corpore, communibus Petro & Paulo, abstractis sanitate & longitudine, morbo & brevitate) oritur inter Petrum & Paulum, respectu naturæ humanæ, in qua tanquam in tertio conveniunt, convenientia, sed rationis, quia exsurgit post triplicem intellectus actionem; 1. post apprehensionem simplicem Petri & Pauli, tanquam singularium, 2. post eorundem comparationem, quoad illa quæ sunt singulis propria, & quæ utrique communia, 3. post naturæ communis utrique abstractionem simplicem, ac præcisionem

cisionem ab illis quæ sunt singulis propria: tali modo, per hæc tres intellectus humani operationes, fiunt omnia entia rationis & universalia.]

Quæst. XIV. *Quid generica?*

Qua plures species [sive infimæ, sive subalternæ] earumque individua conveniunt sub eodem genere, vel proximo, vel remoto: ut, *homo* & *equus*, *Bucephalus* & *Alexander*, sub *animali*; *homo* & *equus*, *planta* & *lapis*, sub *corpore*.

1. *Individua*) hic intelliguntur diversæ species, ut apparet in exemplis subjectis in textu.

2. Hic iterum est convenientia rationis, quia per triplicem jam statim explicatam intellectus operationem exoritur; & extrema sunt actu plura, & non per rationem, sed à parte rei seu realiter inter se distincta; *homo* enim est alia substantia, & aliud animal, quam *equus*.

Quæst. XV. *Quotuplex est convenientia accidentalis?*

Duplex; interna (quæ iterum in paritatem & similitudinem dividitur) & externa.

1. Intelliguntur hic accidentia tum quæ opponuntur substantiæ, quæ dicuntur & sunt prædicamentalia, quo modo in accidentibus conveniunt *paritas* & *similitudo*; tum quæ opponuntur essentiæ, quæ dicuntur & sunt accidentia prædicabilia, quo modo conveniunt accidentibus quę conveniunt convenientia externa.

2. Omnis *convenientia accidentalis*, tum interna tum externa, est convenientia rationis, quia extrema, quæ conveniunt, sunt revera & actu plura.

3. Convenientia accidentalis interna est, quando tertium illud in quo duo conveniunt est adjunctum utriusque internum, uti est quantitas & qualitas.

Quæst. XVI. *Quid est paritas?*

Paritas est convenientia in quantitate. Paria dicuntur quæ æque magna sunt.

1. *Paritas*) est proprie convenientia in quantitate discreta, & *æqualitas* in quantitate continua: sic duo domini & duo servi sunt pares, & conveniunt numero binario; duo homines eiusdem staturæ sunt æquales, & conveniunt magnitudine.

Quæst. XVII. *Quid similitudo?*

Similitudo est convenientia in qualitate aut in passione.

Simi-

Similia dicuntur, quæ eadem qualitate affecta jam sunt, aut etiamnum afficiuntur.

1. Sic ovum ovo simile est, quia colore conveniunt.
2. *Passio*) hic opponitur actioni, non vero est tertia species qualitatis.

Quæst. XVIII. *Quid sit convenientia externa?*

Convenientia externa est convenientia in causis, effectis, subjectis, aut adjunctis externis; hoc est, quæ non pertinent ad essentiam. Sic *duo fratres germani* conveniunt *causa efficiente; pluvia* & *grando*, *materia* [*remota*;] *artifices ejusdem professionis*, *effectis*; *virtutes* & *vitia*, *subjecto*; *ægritudo* & *amor*, *signo*, nempe pallore.

1. Adjectivum illud *externis*, non tantum debet intelligi de *adjunctis*, cui voci apponitur, sed & de causis, &c. quæ antecedunt. *Duo fratres efficiente*, quia eosdem habent parentes; *pluvia* & *grando materia*, quia ambæ constant ex vaporibus humidis: *effectis*, ut *duo fabri*, quæ eandem exstruunt domum; *subjecto*, sensitivo animo aut voluntate; *pallore*, quia & *æger* pallet, & qui *amat*.

CAPUT XXI.

Quæst. I. *Quid est diversitas?*

Diversitas est, qua res à se invicem distinguuntur.

1. Sicut Deus, res una, cum aliis voluit convenire in multis, ita idem ab aliis voluit distingui in multis, & ipsas res distingui inter se. Hæc rerum à sese invicem distinctio dicitur *diversitas*.

Quæst. II. *Quotuplex est diversitas?*

Duplex; alia essentialis, alia accidentalis.

[1. *Diversitas essentialis* est, qua res distinguuntur essentia tota, aut parte essentiæ: *accidentalis*, qua distinguuntur accidentibus. Diversitas *essentialis* dicitur, quando illud tertium, quo extrema duo inter se distinguuntur, est vel essentia, vel pars essentiæ; *accidentalis*, quando est accidens. Prioris exemplum est, animal & color, item homo & brutum; illa differunt tota essentia, hæc parte essentiæ. Posterioris exemplum est, Petrus doctus & Paulus indoctus, qui differunt accidentibus, doctrina & ignorantia.]

[2. Quæ differunt essentia, vel sic differunt, ut nulla sui parte essentiali conveniant, uti animal & color; vel ut aliqua parte essentiali conveniant, alia distin-

guantur, uti homo & brutum; vel tota eſſentia conveniant, & tamen differant eſſentia, quatenus hæc eſſentia unius non eſt eſſentia alterius, uti differunt Petrus & Paulus.]

[3. Diſtingui ſolet in philoſophia Ariſtotelica inter hæc duo, *differre eſſentialiter*, & *differre eſſentiis*. Eſſentialiter differunt, quæ partem eſſentiæ habent communem, & partem eſſentiæ diverſam, ut aliqua pars eſſentiæ ſit in uno quæ non ſit in alio: ſic differunt duæ ſpecies, homo & brutum; nam corpus habent commune, quod eſt una pars eſſentiæ, ſcilicet materia nempe, ſed formam, alteram eſſentiæ partem, habent diverſam, homo animam rationalem, brutum irrationalem. Differunt eſſentia, quæ nullam partem habent eſſentiæ diverſam, nec materiam nec formam; ut duo individua, Petrus & Paulus; ambo enim habent corpus, & animam rationalem. In quo igitur differunt? Reſp. quod eſſentia Petri non ſit eſſentia Pauli, quia nec corpus nec anima Petri, ſunt aut corpus aut anima Pauli.]

Quæſt. III. *Quomodo dividitur diverſitas eſſentialis?*

In ſubordinatam, & coordinatam.

1. *Diverſitas ſubordinata* dicitur, quando illa quæ diſtinguuntur, in ordine prædicamentali collocantur ſub ſe invicem; & *coordinata*, quando illa quæ diſtinguuntur, ponuntur juxta ſe invicem in ſcala categorica: itaque hæc diviſio intelligitur ratione extremorum, quæ cum ſub ſe invicem ſunt poſita, dicuntur differre diverſitate *ſubordinata*; quando juxta ſe invicem, *coordinata*.

2. Diverſitas ſubordinata eſt diverſitas rationis, quia extrema, quæ differunt, ratione differunt; diverſitas coordinata eſt diverſitas realis, quia ejus extrema diſtinguuntur diſtinctione reali.

[3. Antequam ſpecies diverſitatis eſſentialis explicentur, tenenda eſt uſitatiſſima diviſio diſtinctionis, in diſtinctionem rei & rationis; diſtinctio rei dicitur, qua duo à ſe invicem ſunt diverſa, & differunt à parte ſui, etiamſi ab intellectu non intelligantur; diſtinctio rationis eſt, quando unum ens concipitur diſtinctis ac diſſimilibus conceptibus, ut unus ejuſdem rei conceptus ſit diſtinctus ab altero, & diſſimilis alteri; ſic ut à parte ſui non ſint duæ res diſtinctæ, ſed ut una eademque res bis apprehenſa à ratione, ſic per eam diſtinguuntur. In priori diſtinctione, extrema ſunt actu plura: in poſteriori, ſunt quaſi plura. Prioris exemplum eſt, Petrus & Paulus, qui, nullo intellectu eos apprehendente, ſunt diverſi homines, diverſaq; entia, & differunt à ſe invicem diverſitate reali ſive rei: poſterioris exemplum eſt, Petrus & homo, quæ duo extrema diſtinguuntur non diſtinctione rei, quaſi ſint diverſæ res, diverſæ ſubſtantiæ, nam eadem

eadem substantia est Petrus, & homo; sed distinguuntur ratione, quatenus idem Petrus bis concipitur, semel ut homo, in quantum constat natura humana, anima rationali & corpore, quæ ipsi cum Paulo aliisque hominibus est communis, semel ut est Petrus, quatenus naturam habet sibi propriam, qua anima rationalis & corpus Petri sunt ejus, & non Pauli: conceptus autem quo Petrus concipitur ut Petrus, non tantum distinctus est, sed & dissimilis conceptui quo idem concipitur ut homo; quemadmodum & dissimilis conceptus est, cum idem Petrus concipitur ut animal, ut vivens, ut mixtum, ut corpus, ut substantia, quæ tamen omnia distinguuntur à Petro, non rei, sed rationis distinctione.]

[4. Duplex est rerum esse: unum, quod in se habent etiamsi nec intelligantur nec proferantur, & hoc vocant esse reale; alterum, quod habent non nisi intelligantur, & hoc vocant esse intelligibile. Huic fundamento innititur hæc divisio distinctionis, in rei & rationis. nam distinctio rei dicitur, qua res distinguuntur in se, secundum suum esse reale, quod habent nemine cogitante, extra omnem mentem intelligentem, quo modo distinguuntur Petrus & Paulus: distinctio rationis rebus competit in quantum intelliguntur, seu concipiuntur, & secundum esse suum intelligibile; ita distinguuntur in Petro homo & animal, quatenus Petrum intelligendo ut hominem, aliud concipio quam eundem intelligendo ut animal; nam concipiendo eum ut hominem, intelligo eundem esse rationalem, quod non intelligo, concipiendo eundem ut animal; & tamen homo & animal in Petro non faciunt distincta entia realia, ideoque nec realiter distinguuntur, sed ratione tantum.]

Quæst. IV. *Quid est diversitas subordinata?*

Qua superiora differunt & inferiora à se invicem; puta, genus ac species, & species atque individua sibi subjecta, a se mutuo, & vicissim. Sic differunt *animal* atque *homo* aut *bestia*; *homo* atque *Socrates* aut *Plato*.

1. *Diversitas subordinata* est diversitas essentialis, *quia* superiora & inferiora parte saltem essentiæ differunt. ita aliquid est in essentia hominis aut bruti, puta rō rationale aut irrationale, quod non est in essentia animalis: hæc enim absolvitur eo, quod sit substantia corporea, mixta, vivens, sentiens; at hominis essentia rō rationale etiam in se includit.

2. Illud dicitur esse in essentia rei, quod ponitur in ejus definitione: sed in definitione animalis non ponitur rationale, ut quidem in definitione hominis; ergo & rationale non ponitur in essentia animalis, ut quidem in essentia hominis; ideoque animal & homo parte essentiæ differunt.

Quæſt. V. *Quotuplex eſt diverſitas coordinata?*

Triplex; numerica, ſpecifica, & generica.

Diverſitas coordinata eſt, qua differunt res ejuſdem ordinis, id eſt, in eodem gradu prædicamentali; ut, Petrus & Paulus, homo & brutum, animal & planta.

Quæſt. VI. *Quid eſt diverſitas numerica?*

Qua diſtinguuntur individua ejuſdem ſpeciei [infimæ:] ut, *Socrates & Plato.*

Diverſitas numerica eſt diverſitas eſſentialis: quia eſſentia Socratis non eſt eſſentia Platonis; neque enim corpus & anima Platonis ſunt corpus & anima Socratis, ſic enim Plato foret Socrates; & quædam conditiones particulares ſunt in eſſentia Socratis, quæ non ſunt in eſſentia Platonis.

Quæſt. VII. *Quid ſpecifica?*

Qua diſtinguuntur ſpecies infimæ ejuſdem generis, & earum individua; ut, *homo & brutum, Alexander & Bucephalus.*

Diverſitas *ſpecifica* eſt eſſentialis: quia aliqua pars eſſentiæ eſt in homine, ſcil. anima rationalis, quæ non eſt in bruto; & vice verſa, ſcilicet anima irrationalis, quæ non eſt in homine.

Quæſt. VIII. *Quid generica?*

Qua diſtinguuntur genera, tum ſumma tum ſubalterna, eorumque ſpecies & individua; ut, *ſubſtantia & quantitas, corpus & ſpiritus, animal & planta, homo & pyrus, Socrates & hæc pyrus.*

Genera ſumma differunt tota eſſentia, ſubalterna, parte tantum eſſentiæ; quod patet exemplis ſubjectis. *Subſtantia* enim & *quantitas* nec genus habent commune, nec differentiam; nam ens genus non eſt: at *corpus* & *ſpiritus* genus habent commune, ſcilicet ſubſtantiam, non item differentiam; quia *corpus* eſt ſubſtantia materialis, & *ſpiritus* immaterialis.

[2. Quando ens dicitur hic non eſſe genus, intelligitur univocum ac proprie dictum; nam quod ſit ens analogum, atque impropriè dictum, admitti poteſt, & communis eſt ſententia.]

Quæſt. IX. *Quotuplex eſt diverſitas accidentalis?*

Duplex; interna, (quæ in imparitatem & diſſimilitudinem ſubdividitur,) & externa.

1. *Diverſitas accidentalis* eſt, qua res diſtinguuntur accidentibus; ut Petrus & Paulus, quod alter doctus, alter ſit indoctus.

2. Acci-

2. **Accidens** hic aut opponitur ſubſtantiæ, eſtque hic vel quantitas, vel qualitas, quo ſenſu diverſitas interna dicitur diverſitas accidentalis; vel opponitur eſſentiæ, eſtque illud quod eſſentiam alterius nec producit, nec conſtituit.

Quæſt. X. *Quid eſt imparitas?*

Imparitas eſt diverſitas in quantitate. Imparia ſunt, quorum alterum altero majus eſt aut excellentius.

1 *Imparitas*) eſt diverſitas in quantitate diſcreta; *inæqualitas* in continua: ſic tres equi & quatuor homines ſunt impares numero; Petrus procerus & Paulus brevis ſunt inæquales magnitudine.

Quæſt. XI. *Quid eſt diſſimilitudo?*

Diſſimilitudo eſt diverſitas in qualitate, aut paſſione, [prout opponitur actioni.] Et diſſimilia dicuntur, quæ diverſa qualitate jam affecta ſunt, aut etiamnum afficiuntur.

1. Sic paries albus eſt diſſimilis nigro, & homo indoctus docto, ſapiens ſtulto, & aqua quæ e alefit aquæ quæ frigefit.

Quæſt. XII. *Quid eſt diverſitas externa?*

Diverſitas externa eſt diverſitas in cauſis, effectis, ſubjectis, aut adjunctis externis, hoc eſt, quæ non pertinent ad eſſentiam. Sic mures à ſole geniti ex putredine, differunt cauſa efficiente & materia ab iis muribus qui ex ſemine generantur.

1. Vox illa *externis* referri debet non tantum ad vocem *adjunctis*, ſed ad voces etiam præcedentes, *cauſis*, *effectis*, &c.

2. Faber lignarius differt à ſutore & ſartore effectis; morbi corporis à morbis animi ſubjectis; viſus ab auditu cæteriſque ſenſibus objectis, ſeu adjunctis externis.

CAPUT XXII.

Quæſt. I. *Quid eſt oppoſitio?*

Oppoſitio eſt pugna rerum.

1. *Oppoſitio*) differt à diverſitate, quod multa ſint diverſa quæ non pugnent, nec ſint oppoſita; qualia ſunt quæ diverſa ſunt ac diſtinguuntur ratione: ut Petrus & homo, homo & animal, & quæcunque differunt diverſitate ſubordinata.

[2. Omnia oppoſita diſtinguuntur re; ideoque quæcunque diſtinguuntur diverſitate ſubordinata, ut Petrus & homo, homo & animal, &c. cum diſtinguantur tantum ratione, non ſunt oppoſita: at illa in quibus eſt diverſitas coordinata, ut in-

ter Petrum & Paulum, hominem & brutum, animal & plantam, substantiam & qualitatem, cum distinguuntur re, omnia sunt opposita.

Quæst. II. *Quænam res dicuntur pugnare?*

Quæ neque de se invicem; neque de eodem tertio, secundum idem, ad idem, eodem modo atque tempore, vere affirmari possunt.

1. *De eodem tertio*) scil. singulari; nam de eodem tertio universali, ut de homine, possunt opposita affirmari, ut; doctum esse, & indoctum, etiam *secundum idem*, nempe secundum animam, & sub reliquis conditionibus oppositorum.

2. *Secundum idem*) id est, secundum eandem partem, vel naturam.

3. *Ad idem*) id est, ejusdem respectu.

4. *Eodem modo*) id est, eadem vocis significatione.

5. Si contingat opposita de se invicem affirmari, vel de eodem tertio singulari, una ex hisce conditionibus desideratur.

6. *Opposita* sunt. primo, quæ non possunt de se invicem affirmari: sic homo & brutum sunt opposita, quia non potest dici vere. Homo est brutum, aut, Brutum est homo. Secundo, quæ non possunt vere dici seu affirmari de eodem tertio, subjecto singulari scilicet: sic non potest de eodem Petro dici, Petrus est homo, Petrus est brutum. Tertio, quæ licet dicantur vere de eodē tertio singulari, non affirmentur tamen de eo secundum eandem partem vel naturam: sic album & nigrum sunt opposita, quia licet de eodem tertio singulari, Æthiope, affirmentur, non tamen vere affirmari possunt secundum eandem Æthiopis partem; nam Petrus Æthiops (singulare tertium) est albus secundum dentes, Petrus Æthiops niger est secundum manus, pedes, brachia, pectus, & cætera ejus membra nigra. Quarto, quæ licet vere affirmentur de eodem tertio singulari, non tamen dicuntur de eodem *ad idem*, seu respectu ejusdem: sic, licet esse patrem & esse filium dicantur de eodem Isaaco, quia tamen non dicuntur de eo respectu ejusdem, sunt opposita; nam respectu Abrahami dicitur filius, at ejusdem respectu Abrahami non dicitur pater; contra, respectu Jacobi dicitur pater, sed respectu ejusdem non dicitur filius. Quinto, quæ licet juxta omnes priores conditiones de eodem tertio affirmentur, non tamen affirmantur *eodem modo*, id est, eadem significatione: ut, cum esse leonem dicitur de animali effero, & de signo Zodiaci; aut canis dicitur de sidere cœlesti, animali marino, & terrestri.

Quæst. III. *Quot sunt species oppositorum?*

Quinque: disparata, contraria, relative opposita, privative opposita, & contradictoria.

1. Nota,

1. Nota, has oppositorum species intelligendas esse de oppositione directa, qualis tantum inter res in prædicamentis dispositas, & in quinque dividitur species. Potest quoque esse oppositio quædam indirecta & obliqua, quæ ad hasce species referri nequit; qualis est inter ens reale & nihil, inter substantiam & nihil, inter hominem & nihil, inter privationem physicam & formam physicam, &c.

[2. Nihil certius est, quam non posse omnia quæ opponuntur commode referri ad hasce quinque oppositionum species: nam hæc duo, Petrus & nihil, opponuntur, quia non possunt de se invicem affirmari; neque enim licet dicere, Petrus est nihil, aut, nihil est Petrus; nec de eodem tertio singulari, hoc aut illud est nihil, &, est Petrus: & tamen Petrus & nihil non opponuntur disparative, quia in disparatis unum pluribus opponitur, hic unum uni; nec relative, quia Petrus & nihil non se habent ut relatum & correlatum; nec contrarie, quia non sunt duæ species sub eodem genere plurimum distantes; nec privative, quia se non habent ut habitus & privatio; nec contradictorie, quia sic opponitur Petrus & non Petrus. Quomodo igitur Petrus & nihil opponuntur? Resp. obliquè & indirectè, aut addenda foret sexta species oppositionis quinque ejus speciebus ex Aristotele recensere solitis.]

[3. Distantia essentiæ dicitur, qua res ab aliis discrepant per essentias, naturas, ac definitiones diversas, quamvis eodem contineantur loco, nec eo discrepent: sic corpus & anima Petri in Petro superstite essentia distant, non loco; in eodem mortuo, & essentia & loco distant: sic in lacte albedo & dulcedo essentia distant, non loco. & contra fieri potest, ut quæ loco distant, non distent essentia; veluti dulcedo lactis & dulcedo mellis, quæ non opponuntur contrarie, quia loco tantum distant, non item essentia.]

[Nota, hunc comm. esse referendum ad quæst. 6.]

Quæst. IV. *Quid sunt disparata?*

Disparata sunt, quorum unum pluribus opponitur eodem modo; ut, *homo* & *equus*, *album* & *rubrum*. Etenim homo non equo solum, sed & leoni, lupo, &c. & album non solum rubro, sed & viridi, flavo, cæruleo, cæteris que mediis coloribus opponitur *eodem modo*, hoc est eodem oppositionis genere, [ob eandem causam.]

[1. Opponuntur *disparate* primo individua plura ejusdem speciei, ut, Petrus, Paulus, Joannes &c. & plures species ejusdem generis quam duæ, ut animal aquatile, volatile, terrestre; secundo, una species pluribus individuis alterius speciei, ut homo leoni, equo, tauro, &c. individuis brutorum; tertio, quæ sub diversis generibus collocantur, ut homo sub animali

opponitur diſparate quercui, ceraſo, pyro, &c. quarto, genera ſumma inter ſe, ut ſubſtantia quantitati, qualitati, &c.]

2. *Album* & *nigrum* non ſunt diſparata, licet album non tantum nigro, ſed & rubro & viridi, exteriſque coloribus mediis opponatur, quia non *eodem modo* illi & his opponitur: nam opponitur nigro ſic, ut nihil albi ſit in nigro; opponitur cæteris coloribus, ut aliquid albi in iis ſit: itaque non eſt eadem cauſa oppoſitionis utrobique.

Quæſt. V. *Cur dicis eodem modo?*

Quia ſervus opponitur & domino & libero: non tamen dominus & ſervus diſparata ſunt: quia ſervus opponitur domino relative [& ſubſtantive;] libero, contrarie [& adjective.]

Quæſt. VI. *Quid ſunt contraria?*

Contraria ſunt duo abſoluta, quæ ſub eodem genere plurimum diſtant; ut, *albor* & *nigror*, *calor* & *frigus*, *virtus* & *vitium*, *par* & *impar*.

1. Per vocem *duo*, ſcilicet entia realia ac poſitiva, &c. *contraria* diſtinguuntur à diſparatis: per vocem *abſoluta*, à relative oppoſitis: per voces *ſub eodem genere*, à privative oppoſitis & contradicentibus, quæ non habent commune genus; intelligitur vero vel genus proximum, vel remotum: per verba *plurimum diſtant*, non tam intelligitur diſtantia loci, qua unum verbi cauſa eſt loco ſuperiori, alterum inferiori, quam quidem diſtantia eſſentiæ, qua eſſentia unius contrarii diſcrepat ab eſſentia alterius, non quidem ex toto, ſed ex parte, quatenus aliquid eſt in eſſentia unius quod non eſt in eſſentia alterius; ſic eſſentia caloris diſtat ab eſſentia frigoris, licet quoad locum in eadem aqua tepida conjungantur.

[2. *Alboris* & *nigroris* commune genus eſt *color*; *caloris* & *frigoris* commune genus eſt qualitas prima tactilis; *virtutis* & *vitii* commune genus eſt habitus moralis; *paris* & *imparis* commune genus eſt numerus. At contradictoria & privative oppoſita nullum habent commune genus ſub quo ſunt: ſic ens & non ens, viſus & cæcitas, nullum habent commune genus, quodnam enim illud erit?]

Quæſt. VII. *Quomodo dividuntur contraria?*

In mediata, & immediata.

Quæſt. VIII. *Quæ vocas mediata?*

Quæ admittunt medium participationis; ut, *calor* & *frigus*, *albor* & *nigror*.

1. *Medium*

1. *Medium participationis*) vocatur, quod participes eſt utriuſque extremi: quo modo tepor eſt medium caloris & frigoris, quia aliquid habet caloris & aliquid frigoris; ſic rubor habet coloris albi aliquid, & nigri aliquid, ideoque eſt medium participationis inter utrumque.

[2. Diſtinctio inter medium negationis & participationis peculiarem uſum habet in doctrina ethica de virtute morali, quæ eſt poſita in medio inter duo vitia, non participationis, ſed negationis: neque enim liberalis eſt partim prodigus, partim avarus; ſed nec prodigus, nec avarus.]

3. Medium negationis vocatur, de quo utrumque extremum negatur; ut, angelus eſt medium negationis inter calidum & frigidum, album & nigrum, rectum & obliquum, quia hæc omnia de angelo negantur.

[4. Medium negationis reperitur in omni ſpecie oppoſitorum, exceptis contradicentibus: in contrariis, non omnibus, ſed quibuſdam, inſuper reperitur medium participationis: at hoc in nulla alia ſpecie oppoſitorum reperiri poteſt.]

Quæſt. IX. *Quæ immediata?*

Quæ non admittunt medium participationis; ut, *par* & *impar*, *rectum* & *obliquum*.

1. Nullus numerus eſt, qui partim ſit *par*, partim *impar*; nulla linea, quæ partim ſit *recta*, partim *obliqua*.

Quæſt. X. *Quid ſunt relative oppoſita?*

Quæ id ipſum quod ſunt oppoſitorum eſſe dicuntur, vel alio quovis modo ad illa referuntur; ut, *pater* & *filius*, *dominus* & *ſervus*.

1. *Pater & filius, dominus & ſervus*, ſunt oppoſita, quatenus tribuuntur eidem reſpectu ejuſdem (ſic enim pugnant;) ſed ſi tribuantur diverſis, tantum abeſt ut pugnent, ut potius ſeſe mutuo conſtituant; ſic enim *pater* eſt qui habet *filium*, & contra: ſic, eſſe *dominum* & eſſe *ſervum*, ſi tribuantur eidem Petro reſpectu ejuſdem Pauli, pugnant; at ſi eſſe dominum tribuatur Petro, eſſe ſervum Paulo ſe mutuo conſtituunt. Priori modo ſpectantur hic relata; poſteriori in prædicamentis.

2. Relata hic conſiderantur, quatenus ſuis opponuntur terminis; in prædicamentis vero, quatenus ad ſuos terminos referuntur ſive correlata.

Quæſt. XI. *Quid ſunt privative oppoſita?*

Privative oppoſita ſunt habitus & illius privatio.

1. *Privative*

1. *Privativo oppositæ*) vexantur circa idem, non numero, sed genere aut specie, subjectum: sic, quia animali competit visus, illi quoque competit cæcitas.

2. Cum subjectum dicatur idem vel generica identitate, vel specifica, vel numerica, hic intelligitur subjectum idem vel genere, vel specie, non numero, nam fieri nequit, ut idem numero homo, puta Petrus, simul & videat & sit cæcus: sed licet mihi dicere de homine, (aut specie) aut de animali, (aut genere) homo vel animal & videt, & excum est; quia non statim, quod verum est de genere uno aut specie eadem, id quoque verum est de uno atque eodem individuo.

Quæst. XII. *Quid intelligitur hoc loco nomine habitus?*

Quodlibet accidens, quod à subjecto suo separari potest; puta, vel potentia naturalis, [secunda scilicet non prima,] vel habitus in qualitate [primæ speciei,] vel patibilis qualitas, vel operatio [seu actio,] vel habitus in decima categoria.

1. *Habitus* tria significat, 1. *Primam qualitatis speciem.* 2. *Categoriam decimam.* 3. Ut hic, *quodlibet accidens à subjecto suo separabile*, scilicet reipsa & naturaliter.

2. Sub tertia significatione comprehenditur habitus primæ & secundæ significationis.

Quæst. XIII. *Quid est privatio?*

Privatio est absentia habitus in subjecto, quod per naturam suam, & per tempus [ac locum] à natura definitum, aptum est habitum recipere.

1. *Privatio*) in genere est absentia formæ, scilicet accidentalis vel substantialis: quæ si inesse tantum potest, dicitur privatio physica; si vero inesse debet, dicitur privatio logica: quamvis privatio logica proprie sit absentia formæ accidentalis, quia habitus quo subjectum privat est accidens. Intelligitur hic vero privatio quæ habitum sequitur: ideoque tenebræ quæ lucem nondum conditam præcesserunt, in superficie abyssi, non possunt dici privatio lucis. Præterea, debet subjectum quod habitu privatur, esse tale, ut ejus natura habitum recipere valeat: ideoque lapis non est subjectum idoneum cæcitatis, quia non est lapidis hæc natura, ut videat. Præterea, debet esse tempus certum à natura constitutum, quo subjectum habitum recipere debet: ideoque ante nonum diem catulus non potest dici cæcus, quia nonum demum diem natura constituit in catulis ad videndum. Denique, debet esse & locus certus quem natura definivit,

finivit, ut in eo loco habitus privationi succedere queat: ideoque urinatores sub aqua, cum non audiunt, non possunt dici surdi aut privati auditu, quia natura aquam non destinavit pro medio aut loco idoneo audiendi.

[2. Forma accidentalis dicitur accidens, quod per omnes materiæ partes se insinuat, ut lux, color, &c. substantialis dicitur substantia, quæ omnes materiæ partes informat, penetrat, pervadit, ut anima respectu corporis.]

Quæst. XIV. *Da exempla eorum quæ opponuntur privative.*

Visus & cæcitas, scientia & ignorantia, lux & tenebræ, motus & quies, nudum & vestitum esse, &c.

1. *Visus & cæcitas*) sunt exemplum potentiæ naturalis, tanquam habitus, & oppositæ privationis. *Scientia & ignorantia*, scilicet puræ negationis, non pravæ dispositionis, sunt exemplum habitus in prima specie qualitatis, & privationis. Tertium exemplum est patibilis qualitatis; quartum, operationis; quintum, habitus in decima categoria; & oppositarum privationum.

[2. *Quies*) vel antecedit *motum*, vel eum sequitur, tanquam terminus ejus ad quem. Quies quæ motum antecedit in corpore quod motum aliquando fuit, & moveri solet, est privatio motus, qui inesse debet per naturam corporis mobilis: sed quies quæ antecedit motum in corpore quod solet quiescere, & contra naturam movetur, non est privatio logica, quia non est absentia habitus qui inesse debet, neque enim corpus quiescere solitum, ex natura sua moveri debet; sed est privatio physica motus qui inesse potest. Quies quæ motum sequitur in corporibus quæ contra naturam moventur, non est privatio; sed tantum in corporibus quæ moveri solent, privatio est, & quidem logica.]

Quæst. XV. *Quid sunt contradicentia?*

Contradicentia sunt ens & non-ens; ut, *homo, non-homo; album, non-album; videre, non-videre.*

[1. *Contradictio* est omnium oppositionum maxima, quia negat ubique & semper: est insuper mensura reliquarum oppositionum, in iisque includitur; nam quod cæcitas opponatur visui privative, ideo est, quia cæcitas est non-visus; quod albor nigrori contrarie, ideo est, quia albor est non-nigror; quod pater filio relative, ideo est, quia pater est non-filius, respectu scilicet ejusdem; quod homo tauro, leoni, disparate, ideo est, quia homo est non-taurus.]

2. *Contradictio* effertur in terminis vel transcendentibus, ut, *ens & non-ens*; vel prædicamentalibus,

talibus, ut, *homo*, *non-homo*.

1. Termini transcendentes sunt, qui transcendunt & transiliunt omnes categoriarum omnium limites ac fines, aut qui in nullo certo vel uno prædicamento inveniuntur, sed in omnibus; ut, ens, unum, verum, bonum: termini prædicamentales sunt, qui in certo & uno reperiuntur prædicamento; ut, homo, longitudo, albor.

4. Contradictio est vel explicita, vel implicita: prior, cum inter terminos contradictionis interponitur particula *non*; ut, homo, non-homo, albor, non-albor: posterior, cum in altero terminorum, ac præsertim prædicato, implicatur & occulte involvitur negatio alterius seu prioris termini, puta subjecti; ut, cum dico homo irrationalis, idem est ac si dixero, homo non-homo, si enim non sit rationalis, non est homo; aut, sacrificium incruentum, quod idem est ac sacrificium non-sacrificium, cum nullum sacrificium fiat sine sanguine misso, sacrificium in quo non funditur sanguis, nec sacrificium est. atque hoc vocant philosophi *implicare contradictionem*, vel *contradictionem in adjecto*, vel *oppositum in opposito*: nam irrationale adjectum aut appositum homini, aut incruentum sacrificio, utrumque tollit; cum nullus homo sit irrationalis, nullum sacrificium incruentum.

CAPUT XXIII.

Quæst. I. *Quid est ordo?*

ORdo est, secundum quem aliquid altero prius aut posterius, vel etiam simul cum illo, dicitur.

In omni *ordine* est aliquid primum, aliquid medium, aliquid postremum.

Quæst. II. *Quot modis dicitur prius & posterius?*

Quinque modis; tempore, natura, dispositione, dignitate, & cognitione.

Quæst. III. *Quid est prius tempore?*

Quod altero vetustius & antiquius dicitur. Sic *Pythagoras* dicitur prior *Socrate*; & *bellum Trojanum*, *bello Punico*.

1. *Prius tempore* dicitur vel absolute, quod tota sua duratione prius est; sic Adam prior tempore est Abrahamo, quia ille esse desiit antequam hic cœperit esse: vel secundum quid, quod parte durationis prius est; ut Plato Aristotele est prior, quia ille quidem prius esse cœpit, sed tamen esse non desiit, antequam hic esset.

Quæst.

Quæſt. IV. *Quid prius natura?*

Quod prius eſt aut exſiſtendi conſecutione, aut cauſalitate.

Quæſt. V. *Quid vocas prius exſiſtendi conſecutione?*

A quo non reciprocatur exſiſtendi conſecutio. Sic *animal* prius eſt *homine*, & *numerus binarius*, *ternario*: poſito enim homine, ponitur animal, at poſito animali, non neceſſe eſt poni hominem; ſimiliter poſito ternario numero, binarius quoque ponitur, at poſito binario, non neceſſe eſt poni ternarium.

1. Dicitur *reciprocari exſiſtendi conſecutio*, quando duorum terminorum unus alterum infert, & vice verſa, idque in legitima conſequentia, ratione exſiſtentiæ utriuſque: qualis reciprocatio locum habet inter cauſam emanativam & effectum, ſubjectum & proprium, relatum & correlatum; nam, licet mihi inferre, & quidem recte, exſiſtit ſol, ergo & lux; exſiſtit ignis, ergo & calor; exſiſtit aliquis pater, ergo aliquis exſtitit filius.

2. *Reciprocari* proprie dicitur ſerra, quæ à fabris lignariis findendo lignum ſurſum ac deorſum trahitur, ut modo pars ſerræ infra, modo ſupra lignum appareat, & ſic locum ſuum mutet: hinc tranſlata vox eſt ad philoſophiam, ſignificatque tranſmutationem & tranſpoſitionem ſubjecti in locum prædicati, & vice verſa, in enunciatione; ut omne animal ſentit: & omne ſentiens eſt animal, quæ vulgo dicitur converſio: ſignificat quoque unius enunciationis ex alia illationem mutuam; ut exſiſtit ſol, ergo & lux; exſiſtit lux, ergo & ſol. Quando non licet ſic inferre mutuo, dicitur ab uno termino ad alium non reciprocari exſiſtendi conſecutio; à quo autem termino ad alterum talem illationem facere non licet, ille eſt prior altero quoad exſiſtendi conſecutionē: ſic quamvis licet dicere, exſiſtit homo, ergo & animal, quia omnis homo eſt animal; non tamen licet dicere, exſiſtit animal, ergo & homo, quia non omne animal eſt homo; ideo animal prius eſt homine quoad exſiſtendi conſecutionem.

3. *Prius exſiſtendi conſecutione* eſt, quod ponitur alio poſito, &, quo poſito aliud non ponitur: ſic, ponitur animal poſito homine, ſed non ponitur homo poſito animali. Ideoque, quamvis liceat dicere, eſt homo, ergo eſt animal; non valet tamen reciprocatio conſequentiæ, exſiſtit animal, ergo exſiſtit homo: quia poteſt exſiſtere aliud animal quam homo, ſcilicet brutum. Hoc modo prius eſt omne genus ſua ſpecie, & omnis ſpecies ſuo individuo, & omne univerſale ſingulari.

Quæſt.

Quæst. VI. *Quid vocas prius causalitate?*

Quod reciprocatur secundum exsistendi consecutionem, & alterum quomodocunque causa est cur alterum exsistat. Sic *sol* est prior sua *luce*; non tempore, sed natura sive causalitate.

[1. Illa *reciprocantur secundum exsistentiæ consecutionem*, quæ sese mutuo inferunt, & ex se invicem inferuntur: sic dico, est *sol*, ergo est *lux*; est *lux*, ergo est *sol*. Sol tamen prior est natura luce, quia est causa lucis.]

2. Cavendum est serio, ne illa quæ sunt simul tempore, putentur esse simul natura; nam multa eodem tempore, imo & momento, exsistunt, quorum tamen alterum altero prius est natura, & quidem causalitate: sic materia prior est quantitate natura, & tamen simul tempore cum ea; sic simul tempore sunt ignis & calor suus qui in se est, sol & lux, omne subjectum & proprium; & tamen ignis calore, sol luce, & subjectum proprio sunt priora natura ac causalitate, quia sunt causæ emanativæ reliquorum, tanquam effectuum. Huc referri debet prioritas ordinis in Deo, quando Pater dicitur prima persona, Filius secunda, Spiritus Sanctus tertia, & in transcendentibus, quando dicitur ens prius unitate, veritate, bonitate: non tamen Pater est causa Filii, nec uterque causa Spiritus Sancti, nec ens causa unitatis, veritatis, bonitatis; sed cum aliquis sit tamen utrobique ordo, ad nullam speciem ordinis vel prioritatis commodius referri possunt, quam ad hanc. Hinc ortum quoque duxit hæc loquendi formula, inter disputandum philosophis usitata, qua illa quæ sunt simul tempore, se dicunt distinguere secundum momenta aut instantia naturæ, ac signa rationis, quatenus ratio humana ex illis, quorum neutrum altero prius est tempore, unum tamen prius & in momento priori concipit quam alterum: ita dicunt, priorem esse essentiam Dei, potentia, sapientia, &c. ens, unitate, veritate, &c. quia ratio hominis prius essentiam Dei, quam ejus potentiam, & ens prius quam unitatem, concipit.]

[3. Cum ratio hominis illa quæ sunt simul tempore, vel ab æterno, concipit distinctis non tantum conceptibus, sed temporibus, dicuntur illa philosophis distingui juxta vel secundum diversa signa momenta, aut instantia rationis, quæ alii vocant naturæ; quia licet verbi causa simul sint tempore *sol* & *lux*, natura tamen utriusque exigit, solis, ut causæ & principii, lucis, ut causati & principiati, ut prius concipiatur sol quam lux: sic, quamvis omnia Dei attributa simul sint ab æterno in Deo, natura tamen Dei exigit ut prius concipiamus attributum simplicitatis aut perfectionis,

nis, quam immutabilitatis, quia hoc per illa demonſtratur. & diſtincti hi rationis humanæ conceptus, formati diſtincto tempore de rebus quæ vel tempore vel ab æterno ſunt, ſimul nobis peperierunt illa vel naturæ vel rationis inſtantia, momenta, ac ſigna philoſophis dicta.]

Quæſt. VII. *Quid eſt prius diſpoſitione?*

Quod minus abeſt ab initio. Sic *exordium* prius eſt cæteris partibus in oratione.

Illud *minus abeſt ab initio* quod eſt propius initio.

Quæſt. VIII. *Quid prius dignitate?*

Quod præſtantius eſt. Sic *magiſtratus* prior eſt *ſubditis*, *dominus ſervis*, *pater liberis*.

Quæſt. IX. *Quid prius cognitione?*

Quod notius eſt.

Quæſt. X. *Quot modis dicitur aliquid altero notius?*

Duobus; vel quoad naturam, vel quoad nos.

1. *Notius quoad naturam*,) eſt notius cognitione diſtincta & intellectuali, notius vero quoad nos, eſt notius cognitione confuſa & ſenſuali. Quia à teneris aſſueſcimus ſenſuum uti miniſterio in cognoſcendo, & prius utimur ſenſibus quam ratione, ideo quod ſenſibus eſt vicinius dicitur prius cognitione quoad nos; quod vero prius intelligitur ratione quam ſenſu, dicitur notius quoad naturam, quia intellectus in intelligendo ſequitur non ordinem ſenſuum, ſed naturæ, & illum quem Deus, author naturæ, poſuit in rebus. Quod autem notius eſt natura, ignotius eſt quoad nos; & contra. Cognitio ſenſualis confuſa eſt, quia ſenſus tantum cognoſcunt accidentia, eſſentias rerum non penetrant; ut viſus tantum cognoſcit colorem & lucem, vel lapidis vel hominis, &c. neutrius eſſentiam percipit: ſed intellectus dicitur diſtincte cognoſcere res, quia ipſas rerum eſſentias ſuo lumine pervadit; nam intelligit & materiam & formam, tum lapidis tum hominis, quibus utriuſque eſſentia abſolvitur.

[2. Duo ſunt principia res quaslibet cognoſcendi, ſenſus & intellectus; ſed modus cognoſcendi alter ab altero differt. Quæ enim ſenſibus cognoſcuntur, ea cognoſcuntur confuſe, quia nullius ſubſtantiæ, nec corporeæ nec incorporeæ, eſſentiam ſenſus percipit; nam objectum ſenſuum eſt vel commune, vel proprium, utrumque accidens; nullum vero accidens nos in ſubſtantiæ cognitionem

deducere valet, quæ à solo intellectu cognoscitur distincte: hic enim cognoscit 1. substantias incorporeas, item universalia, quæ neutra in sensus incurrunt; 2. cognoscit quoque substantias corporeas, non tantum quoad accidentia, sed & quoad essentiam. Atque hinc liquet, quam sit imperfecta cognitio hominis, si ultra sensus non abeat, quemadmodum non abeat vulgus hominum, etiam literatorum; pauci enim judicia quæ de rebus per sensus ab infantia cognitis tulere, ad examen rationis vocant, sed plerique res esse tales judicant, quales dictavit sensus, quod conjunctum est cum maximo errandi periculo: sic enim quis judicaverit solem esse bipedalem, remum sub aqua esse fractum, turrim eminus visam esse rotundam, quia visus sic dictat. Cum itaque maximus errandi magister sit sensus, sæpissimeque nobis imponat, aut quia organum sentiendi non est bene affectum, aut quia medium non est bene dispositum, aut quia objectum non est debite approximatum, atque insuper substantiæ nullius essentiam, sed tantum accidentia ejus cognoscat; quis non videt, optime facere veritatis studiosum & naturas rerum cognoscendi avidum, si nihil pro vero ac certo accipiat, quod ante rationis usum solo sensuum adminiculo cognovit, priusquam illud sua ratione expenderit, atque examinaverit intellectu? & quis non videt, cognoscendi certitudinem quærendam esse ab intellectu, non à sensu? sic ut, quicunque desideret certam sibi, claram ac distinctam rerum comparare notitiam, debeat necessario incipere ab intellectu, & non à sensu; quia sensus multa non cognoscit, & quæ cognoscit, cognoscit confuse, obscure, & incerto: at intellectus non quidem omnia, sed quædam saltem, at prima principia, cognoscit firmiter, certo, clare & distincte, & longe plura alia ad quæ sensus non pertingit.]

Quæst. XI. *Quænam dicuntur notiora secundum naturam?*

Quæ natura priora sunt; ut, *universalia singularibus*, *partes toto*, *causæ effectis*, &c.

Sic genus est notius sua specie, & species individuo, scilicet *natura*: contra, individuum est notius specie, & species genere, *quoad nos*. Sic totum *nobis* notius est partibus, & effecta causis: quam multa enim effecta cognoscimus, quorum causas ignoramus? at partes *natura* notiores sunt toto, & causæ effectis.

Quæst. XII. *Quæ quoad nos?*

Quæ natura posteriora, sensibusque nostris viciniora sunt; ut, *singularia universalibus*, *totum suis partibus*, *effectum causis*.

Quæst.

Quæst. XIII. *Quot modis dicitur simul?*

Totidem fere modis, quot prius & posterius dicitur: sed duo modi cæteris usitatiores sunt; simul tempore, & simul natura.

Quæst. XIV. *Quænam dicuntur simul tempore?*

Quæ eodem tempore existunt; ut, *æquales*, & σύγχρονοι, hoc est *contemporanei*; [ut Aristoteles & Alexander.]

Simul tempore dicitur duobus modis: vel cum duo eodem tempore cœperunt, eodemque desierunt; vel cum alterum alterò prius quidem vel cœpit, vel desiit, attamen simul aliquandiu exstiterunt.

Quæst. XV. *Quæ simul natura?*

Simul natura dicuntur primo, quæ reciprocantur quidem secundum exsistendi consecutionem, sed ita ut alterum non sit causa cur alterum exsistat; ut, relatum & correlatum, puta *pater* & *filius*: deinde, quæ in ejusdem generis divisione sibi invicem opponuntur æqualiter; ut, *homo* & *bestia*.

1. *Pater & filius*) sunt simul natura, quatenus sunt relatum & correlatum, non vero quatenus sunt homines: nam homo qui est pater, est prior & causa ejus qui est filius; sed non est prius pater, quam alter est filius: neque esse *patrem* in uno (puta Philippo) magis est causa cur esse *filium* sit in Alexandro, quam esse *filium* in Alexandro est causa cur esse *patrem* sit in Philippo.

2. *Homo & bestia*) dicuntur simul natura, respectu nimirum animalis, quia animal de illis simul, id est æqualiter, prædicatur, nec de uno prius quam de altero: continentur enim æqualiter sub animali, & sub eo simul comprehenduntur secundum quid, scilicet secundum genus, το animal; utcunque, respectu sui invicem, brutum fuerit prius homine. *Pater & filius* dicuntur simul simpliciter.

3. *Species* dicuntur esse natura simul respectu generis, quando genus uni non magis tribuitur quam alteri, nec una species alteri debet quod naturam ac nomen generis participet; quemadmodum homo non debet bruto, nec brutum homini, quod utrumque sit animal: at cum ens dividitur in substantiam & accidens, Deum & creaturam, istæ species, respectu entis tanquam generis, non sunt simul natura; quia nomen & natura entis magis & prius convenit Deo quam creaturis, substantiæ quam accidenti; & creatura debet Deo, accidens

ſubſtantiæ, quod nomen & naturam entis participent. Vel ſic; Species alicujus generis vel ita ſe habent, ut neutra ab altera dependeat, quemadmodum homo & brutum; & tum genus dicitur æqualiter prædicari de illis: vel ita ſe habent, ut una dependeat ab altera, quemadmodum ſubſtantia & accidens; & tum genus dicitur prædicari inæqualiter: nam quod ens prædicetur de accidente, hoc accidens debet ſubſtantiæ, quia hæc illius eſt cauſa.

CAPUT XXIV.

Quæſt. I. *Atque hactenus egimus de thematum ſimplicium categoriis, & affectionibus quæ ex rerum in categoriis diſpoſitarum collatione oriuntur: quid porro ſequitur?*

INterpretatio thematum ſimplicium, & affectiones quas intellectus noſter vocabulis affingit, ex modo conceptus ſuos interpretandi.

1. Logica dirigit & ſermonem internum & externum: hactenus ea ſumus perſecuti, quæ faciunt ad cognitiones noſtras dirigendas; ſequuntur nunc quæ faciunt ad dirigendam orationem noſtram: ut diſcamus non tantum res quaſlibet bene intelligere, ſed & intellectas aliis bene explicare atque interpretari.

2. Per ſermonem externum ab omnibus intelligi oratio, quæ lingua profertur, auribusque percipitur; per ſermonem internum nonnulli intelligunt ipſas animi noſtri cogitationes, alii potius vocabula ipſa ſub quibus res cogitantur, concipiuntur, intelliguntur: quæ duo hic ſunt diſtinguenda; nam cogitationes de re aliqua in diverſis hominibus poſſunt eſſe eadem, ut vocabula ſub quibus cogitantur ſint diverſa; verbi cauſa, Gallus, Belga, Hiſpanus, omnes concipiunt homines eſſe animal rationale, conceptus de re eadem erunt iidem, ſed vocabula ſub quibus concipiuntur in ſingulis ſunt diverſa.

3. *Affectiones*) intellige orationis ſeu vocis. *vid. c.* 3. præced.

Quæſt. II. *Quid eſt interpretatio?*

Interpretatio eſt vox articulata, animi conceptus ex inſtituto ſignificans.

1. *Vox*) eſt ſonus ſignificativus: ſignificatque vel animi affectus, ut fletus, riſus, & vocatur vox inarticulata, quia ſyllabis & literis, tanquam articulis, non conſtat; vel ſignificat animi conceptus ſeu cogitationes, & vocatur *articulata*, quia literis & ſyllabis, tanquam articulis, conſtat, ut, homo, animal.

2. Quæ-

2. Quæritur hic, an voces significent non potius res significatas, quam conceptus mentis humanæ. Respondeo: voces, quia primum inventæ sunt ad cogitationes hominum aliis explicandas, primum & proxime significant conceptus animi, sed quia conceptus nulli aut cogitationes instituuntur nisi de rebus, fit ut voces secundario ac remote significent res conceptas ac cogitatas.

3. Non agitur hic de voce, prout literis constat ac syllabis, quod est Grammaticæ; nec de ea prout est vel propria vel figurata, quod est Rhetoricæ: sed prout est index animi, & significat aliquid à mente intellectum ac perceptum, & aliis explicandum, quod est Logicæ.

4. Ex *instituto*) significat vox quælibet; quia pro variorum hominum ac nationum arbitrio, voces vim significandi acceperunt.

5. Instituti & arbitrii humani, quo acceperunt vim significandi voces, interdum ratio quædam dari potest, interdum non potest. Nullum est dubium, quin certa ratione vocibus in lingua Ebræa significationes fuerint impositæ, quæ tamen vel peritissimos ejus in plerisque latent; in reliquis linguis paucissimæ rationes vocum in significando assignari possunt, quia ex confusione Babylonica sunt ortæ.

Quæst. III. *Quotuplex est interpretatio?*

Duplex; dictio, quæ est interpretatio simplex; & oratio, quæ est interpretatio composita.

Quæst. IV. *Quid est dictio sive interpretatio simplex?*

Cujus nulla pars significat seperatim [scilicet in eadem lingua;] ut, *homo, piscis, lapis.*

1. *Nulla pars*) id est syllaba.

2. *Significat separatim*) scilicet quatenus est pars istius dictionis: ita, quamvis partes hujus vocis, *valebis*, scilicet *vale* & *bis*, aliquid significent separatim, non tamen id faciunt quatenus sunt partes istius vocis.

Quæst. V. *Quid est oratio, sive interpretatio composita?*

Cujus partes significant aliquid separatim; ut, *homo est animal*: *piscis non respirat.*

1. *Partes*) id est dictiones: nam hæ sunt partes orationis.

Quæst. VI. *Quomodo dividitur dictio?*

In nomen & verbum.

1. Cum Logicis *nomen* & *verbum* dicuntur *dictiones* aut partes orationis, intelligunt nomen casus nominativi, & verbum modi indicativi tantum: quia illud tantum intelligunt

nomen, quod potest habere rationem subjecti, & verbum, quod potest habere rationem prædicati; sed nomina casus obliqui non possunt habere rationem subjecti, nec verba aliorum modorum quam indicativi possunt habere rationem prædicati, quia hæc & hujusmodi verba ac nomina nunquam sensum efficiunt perfectum, sed imperfectum tantum: at Logici illa nomina & verba tantum habent pro partibus orationis, quæ faciunt sensum perfectum.

Quæst. VII. *Quid est nomen?*

Nomen est dictio quæ sine tempore significat, & conjuncta verbo substantivo *est*, effert verum aut falsum; ut, *homo, animal.*

1. Aliud est, tempus non significare, & aliud, *sine tempore significare.* multa nomina significant tempus, ut, *annus, mensis*; multa non significant tempus, ut, *homo, animal*: omnia tamen significant sine tempore, quia nunquam significant rem in aliqua differentia temporis, vel præsentis, vel præteriti, vel futuri.

2. *Nomen*) hic intelligitur Logicis substantivum tantum, non adjectivum, & nominativi casus, non aliorum casuum.

Quæst. VIII. *Quid est verbum?*

Verbum est dictio quæ tempus adsignificat, & semper signum est eorum quæ de altero dicuntur; ut, *disputat, currit.*

1. Quando voces hæ, *disputat, currit*, ponuntur ut exempla verbi, quod est dictio seu interpretatio simplex, sumuntur indefinite, non subintellecto nominativo, sed tantum consignificato tempore præsenti: belgice melius exponitur, *men disputeert nu, men loopt nu*: nam si subintelligatur nominativus, hic aut ille, sunt exempla interpretationis compositæ, & thematis complexi.

1. *Adsignificare tempus*) est, præter rem significatam denotare temporis differentiam, sub qua res significata esse, fuisse, vel fore dicitur. Exempli gratia, *disputatio* est nomen, *disputat* verbum: discrimen est, quod prius vocabulum significet actionem sine tempore, posterius cum tempore.

2. *Signum est eorum, &c.*) id est *verbum* est signum prædicati ejus quod prædicatur: nam nomen est semper subjectum, & verbum est prædicatum.

3. Præter nomen & verbum, nullas partes orationis habent Logici: nam pronomen & participium referunt ad nomen; reliquæ partes orationis, sic Grammaticis dictæ, illis non sunt

sunt tales, sed tantum additamenta orationis, &, ut vulgo loquuntur, συγκατηγορήματα: talia quoque sunt adjectiva.

4. Dictiones Logicis dividuntur in categorematicas, & syncategorematicas. Categorematicæ dicuntur, nomen substantivum nominativi casus, & verbum indicativi modi, quia illa tantum de se invicem κατηγορεῖσθαι seu prædicari possunt. Syncategorematicæ dictiones sunt, omnia nomina aliorum casuum, & verba aliorum modorum, item aliæ omnes orationis partes. item adjectiva; atque inter ea speciatim sic vocantur, *omnis, nullus, aliquis, quidam*, & id genus particulæ. quæ enunciationis quantitatem denotant, de quibus cap. 28.

Quæst. IX. *Quomodo dividitur nomen & verbum?*

Utrumque dividitur in finitum, & in infinitum.

Quæst. X. *Quid est nomen aut verbum finitum?*

Quod habet significationem definitam; ut, *homo*, *currit*.

Quæst. XI. *Quid infinitum?*

Cujus significationem negandi nota *non* indefinitam facit; ut, *non-homo*, *non-currit*.

1. *Nomen aut verbum finitum* est, quod rem aliquam certam & certo significat, id est habet certam significandi amplitudinem aut latitudinem, intra quam consistit; ut, *homo*: *infinitum* est, quod non significat rem aliquam certam aut certo, quod non consistit intra certam aliquam significandi latitudinem aut amplitudinem; ut, *non-homo*; hoc enim omnia significat præter hominem, cui apponitur particula *non*.

2. Ex hac nominis ac verbi, tum finiti tum infiniti, definitione, oritur ducit contradictio, quæ est, quando idem nomen aut verbum nunc habet significationem definitam, nunc indefinitam: ut, *homo*, *non-homo*; *currit*, *non-currit*.

3. Infinitum nomen & verbum semper cognoscitur per præpositam particulam *non*, ut *homo* significat rem aliquam certam, nimirum animal rationale, non brutum, non scamnum, non lapidem, &c.

4. *Currit*) significat aliquid certo, nimirum, non stare, non sedere, non ambulare, non jacere, sed talem formam motus quem *cursum* vocamus.

5. *Non homo*) non significat rem certam: nam scamnum, lapis, planta, & quidquid præter hominem rerum est, est *non-homo*.

6. *Non-currit*) non significat aliquid certo; nam significat jacere, stare, ambulare, & omnem, præter id currere, motum & actionem.

CAPUT XXV.

Quæst. I. *Quænam sunt spectanda in dictionibus?*

PRimo, etymologia & conjugatio; deinde, homonymia & synonymia.

1. *Synonymia*) hic non sumitur, ut à grammaticis, pro æquipollentia vocum, quo sensu illis dicuntur ensis & gladius vocabula synonyma; sed alio sensu, de quo cap. seq.

Quæst. II. *Quid est etymologia?*

Etymologia est ratio vocis in significando ex origine declarata; veluti cum mutuum dicitur, quasi *de meo tuum.*

1. Dupliciter vocis significatio *ex origine declaratur*: vel ut vox composita resolvatur in simplices, vel ut vox derivativa resolvatur in primitivam: exempla utriusque passim sunt obvia.

2. *Etymologia*) logica distinguitur ab etymologia grammatica, quia logica habet rationem significationis, grammatica non item. Ducuntur vero etymologiæ logicæ ab omnibus affectionibus logicis, & notionibus secundis: ex gratia à causa efficiente, ut scriptura à scribo; à materia, ut, homo ab humo; ab effecto, ut, consul à consulendo; ab objecto, ut, logica à λόγος, &c.

† Quæri potest, ac solet, num etymologiæ quoque logicæ ducantur ab oppositis: ita quidem vulgo sentiunt, ut, bellum, quasi minime bellum; parcæ, quia minime parcant vitæ mortalium; lucus, quia minime luceat, ob arborum densitatem: alii tamen negant, & significandi originem aliunde deducunt; & in exemplis allatis, bellum volunt dici quasi duellum, uti antiquis bonum dictum fuit quasi duonum; parcæ, quod maxime parcant vitæ humanæ, dum non statim ejus stamina resecant; lucus, quia maxime luceat per ignem quo in sylvis densissimis sæpe comburebantur. Sed nescio an in omnibus etymologiis quæ ab oppositis duci solent, ex alia origine vocum significatio peti possit.

Quæst. I. *Quid sunt conjugata?*

Conjugata sunt, quæ vocis [cognatione] & significationis affinitate juncta, terminationis diversitate differunt: ut *justitia, justus, juste; sapientia, sapiens, sapienter, sapere.*

1. *Conju-*

1. *Conjugatio* hic non significat flexionem verbi per modos & tempora, ſed locum habet in nominibus etiam & adverbiis, quæ à ſe invicem derivantur; ut in exemplis authoris patet.

2. In *conjugatis* tria ſunt obſervanda; *vocum cognatio*, *affinitas ſignificationis*, & *terminationis diverſitas*.

Quæſt. IV. *Quot partibus conſtat conjugatio?*

Tribus; voce primitiva, paronyma ſive denominata, & caſu.

Quæſt. V. *Quid eſt vox primitiva?*

Vox primitiva eſt vox abſtracta, quæ ab alia voce non eſt denominata; [ut, *juſtitia.*]

1. *Vox abſtracta*) dicitur, quæ ſignificationem habet ſimpliciſſimam, ut *juſtitia*, quæ logicè à nulla alia voce derivatur: nam non juſtiria à juſtus, ut Grammatici volunt, ſed juſtus à juſtitia derivatur; quia juſtus habet ſignificationem concretam ſive complexam, ſignificat enim virtutem iſtam, & hominem in quo eſt. Grammatici rationem habent ſyllabarum, & derivant juſtitiam à juſtus, quia juſtitia quadriſyllabum eſt, & juſtus diſſyllabum: at Logica ſyllabarum rationem non habet. *Abſtractæ vocis* ſignificatio eſt ſimplicior, quia plerumque ſignificat nudum accidens non ſignificato ſubjecto, ut, *juſtitia.*

2. *Vox abſtracta*) dicitur ab abſtractione ſimplici ſeu præciſionis (quæ quid ſit, vide cap. 13. quæſt. 2. comm. 1.) quia ſignificat aliquid quod quidem eſt in aliio, non tamen connotato, ſed præciſo eo in quo eſt: ut *juſtitia* ſignificat virtutem nudam, non connotato homine in quo eſt, & *humanitas* ſignificat naturam humanam, non connotato Petro aut Paulo in quo eſt. Vel ſic: *vox abſtracta* dicitur ab abſtrahendo, quia ſignificat aliquid quod cum aliis rebus conjunctum eſt, ſive iis inſit, ſive adſit, ut tamen non ſignificet illas ipſas res: ſic *juſtitia* ſignificat aliquid quod ineſt juſto, non tamen ſignificando ipſum hominem in quo eſt.

Quæſt. VI. *Quid paronyma ſive denominata,* [*ſive derivativa?*]

Vox paronyma eſt vox concreta, quæ à voce primitiva ſic derivata eſt, ut ab ea terminatione ſola differat; ut, *juſtus.*

1. *Vox concreta*) dicitur à concernendo, quia ſignificat aliquid quod concernit aliud in ſignificando, ideoq; illud conſi-

gnificat seu connotat; ut *justus* significat justitiam, sed quæ concernit & connotat hominem in quo est.

2. *Vox concreta* est, quæ habet significationem compositam: ut, *justus*.

3. *Concreta vox* vel significat substantiam & accidens, ut *justus*, significat enim hominem & *justitiam*; vel significat subjectum & relationem, ut pater, significat enim & hominem & paternitatem; vel significat naturam substantialem & substantiam quæ eam habet, ut homo significat humanitatem, & eum qui eam possidet. Voces *paronymæ* sive *concretæ* sunt omnes voces adjectivæ, ut, doctus, albus, &c. omnes item substantivæ quæ significant relata, ut, pater, dominus; omnis enim relatio est abstractum relati, ut, paternitas, dominium. An etiam alia substantiva vocabula, & quæ, sint voces paronymæ, usu addiscendum est, & ex definitione vocis paronymæ dijudicandum.

4. *Vox concreta* dicitur vel à concernendo, quod significatio ejus adhuc aliam rem concernat ac connoter; vel à concrescendo, quod ejus significatio ex duabus significationibus concreverit ac coaluerit: ut *justus* significat justitiam, sed quæ est in homine aliquo, ideoque subjectum suum in quo est concernit ac connotat; ejusque significatio conflata est & concrevit ex significatione hominis, tanquam subjecti, & justitiæ, tanquam virtutis: sic & *homo* est vox concreta, quia significat naturam humanam, & simul Petrum aut Paulum, in quo est; ideoque significat humanitatem, sed quæ concernit ac connotat subjectum de quo dicitur.

[5. Duobus modis dicitur vox abstracta, vel à connotatione subjecti, vel à connotatione inferiorum. Prioris generis voces abstractæ significant accidens, non connotato subjecto in quo est; ut, *justitia*: posteriores generis voces significant naturam substantialem, non connotatis inferioribus de quibus dicitur; ut, *humanitas*. Totidem modis dicitur vox concreta: vel quæ connotat subjectum, ut, *justus*; vel quæ connotat inferiora, ut, *homo*.]

[6. Quia *humanitas* non est accidens, non est in subjecto, ideoque non potest abstrahi à connotatione subjecti; neque vox concreta *homo* potest connotare subjectum verum. Quia *humanitas* est in Petro, Paulo, Ioanne, aliisque individuis, homine inferioribus, dicitur abstrahi à connotatione inferiorum; & vox concreta *homo* dicitur connotare inferiora, Petrum, Paulum, Ioannem, de quibus dicitur. At *justitia*, quia est accidens, abstrahitur à connotatione subjecti; & concretum *justus* subjectum connotat.]

7. *Concreta* sunt, 1. Omnia adjectiva vocabula. 2. Omnia substantiva quæ significant relatum aut correlatum.

8. *Abstracta* sunt, 1. Nomina substantiva in *ia* ut, *justitia*; in

in io, ut, *precatio*; in *as*, ut, *veracitas*; in *do*, ut, *fortitudo*; & in alias terminationes desinentia, quæ regulis certis comprehendi nequeunt. 2. Omnia nomina substantiva significantia virtutes & vitia; item relationes.

Quæst. VII. *Quid casus?*

Casus, hoc loco, est adverbium à nomine aut verbo suæ conjugationis deductum: alias, casus est quælibet vocis inflexio.

1. *Casus*) apud logicos non uno modo sumitur; interdum significat omnes casus præter nominativum, interdum omnes modos extra indicativum: hic neutrum notat, sed adverbium aliunde derivatum.

2. *Quælibet vocis inflexio*) seu per casus, genitivum, dativum, &c. ut in nomine; seu per modos, imperativum, subjunctivum, &c. ut in verbo fit.

Quæst. VIII. *Adde exemplum.*

Justitia, *sapientia*, sunt voces abstractæ sive primitivæ; *justus*, *sapiens*, *sapere*, voces concretæ sive paronymæ; *juste*, *sapienter*, casus.

CAPUT XXVI.

Quæst. I. *Quid est vox synonyma sive univoca?*

QUæ res [duas aut plures] significat, quibus ratio essentiæ, sive definitio, communi nomini accommodata, [id est communi voce significata] est eadem.

1. In *voce synonyma* duo sunt: vox communis, pluribus rebus significandis accommodata, eadem; ac *definitio*, pluribus rebus significatis accommodata, *eadem*: ut, animal respectu hominis & bestiæ; nam & homini nomen animalis & bestiæ idem competit, & utrique convenit communis definitio animalis, quod sit substantia corporea, vivens, sentiens.

2. *Definitio* dicitur *ratio essentiæ*) quia cum quis interrogatur, quænam est essentia hujus vel illius rei, is recte respondet per definitionem: ut, si quis rogetur quænam est essentia hominis, apte respondebit, & rationem reddet per definitionem, dicendo, quod sit animal rationale.

3. Vox unaquæque significat *res* in numero plurali, quando significat thema universale; sed significat *rem*, cum significat

ficat thema singulare: ideoque omnis vox synonyma est universalis in significando, sed non vice versa, ut liquet comm. ult. quæst. seq.

[4. Dicitur aliquid universale multis modis: 1. in essendo; sic natura sive essentia hominis est universalis, quia pluribus competit individuis, Petro, Paulo, &c. 2. in causando; quo sensu causa aliqua dicitur universalis, quæ producit effectus plures specie, ut sol & cœlum producunt & viventia & non viventia: 3. in repræsentando; hoc modo conceptus, seu species intelligibilis hominis in intellectu, est quid universale, quia repræsentat naturam universalem, & pluribus communem: 4. in significando; & sic dicitur vox quæ plura significat; & hoc modo hic vox synonyma dicitur universalis.]

Quæst. II. *Quid vox homonyma, sive æquivoca?*

Quæ res significat, quibus ratio essentiæ sive definitio communi nomini accommodata est diversa.

1. In *voce homonyma* duo sunt: 1. Vox communis, pluribus rebus significandis accommodata, eadem; 2. *Definitio*, secundum vocem istam communem pluribus rebus accommodata, *diversa*: ut cum *cancer* sumitur pro morbo, animali, & sidere, nulla hic definitio communis illis tribus dari potest, cum tamen omnia ista tria communi nomine *cancri* veniant.

2. Conveniunt vox synonyma & homonyma in eo, quod utrobique una vox significet res plures: differunt in eo, quod sub voce una synonyma detur quoque una definitio communis pluribus rebus significatis; at in voce homonyma non item, sed ibi totuplex datur definitio, quotuplex est unius vocis homonymæ significatio: ita alia est definitio cancri prout hæc vox significat morbum, alia prout animal, alia prout sidus; sed non est alia definitio animalis prout significat hominem, nec alia prout notat brutum, sed una eademque animalis definitio convenit utrique.

Quæst. III. *Da exemplum.*

Vox *animal*, cum animali vivo simul & picto tribuitur, est homonyma; quia non est una communis essentia aut definitio vivi & picti animalis: at cum homini & bestiæ tribuitur, est synonyma; quia una eademque essentia est & definitio animalis, quæ homini & bestiæ cum ipso communi nomine *animalis* communis est.

1. Voces homonymæ sive æquivocæ Latinis dicuntur *ambiguæ*. De voce paronyma actum est quæst. 6. cap. 15.

Quæst.

Quæſt. IV. *Quotuplex eſt vox homonyma?*

Duplex; alia à caſu, alia à conſilio.

Quæſt. V. *Quænam voces dicuntur homonymæ à caſu?*

Quæ diverſis rebus ſignificandis ſine cauſa ſunt impoſitæ: veluti, cum *jus* dicitur tum quod ſorberi poteſt, tum quod injuriæ opponitur.

1. *Homonyma à caſu* ſunt, cum nulla poteſt dari ratio cur rebus, natura & definitione diverſis, idem nomen ſit impoſitum; ut, cur *gallus* dicatur de homine & animali.

Quæſt. VI. *Quænam à conſilio?*

Quæ diverſis rebus ſignificandis certa ratione ſunt impoſitæ.

1. *Homonyma à conſilio* ſunt, cum poteſt dari cauſa cur unum nomen pluribus rebus ſignificandis ſit impoſitum, quia hoc factum eſt certo conſilio; ut, cum *videre* ſignificat lætitiam hominis, & ſtatum paſcuorum vernantium.

Quæſt. VII. *Quotuplex eſt ratio homonymiæ?*

Duplex; alia enim in rebus eſt, alia in nobis.

Quæſt. VIII. *Quotuplex eſt ea quæ in rebus eſſe dicitur?*

Iterum duplex; tropus ſcilicet, & inæqualis attributio generis. Omnia enim vocabula tropica ſunt ambigua; veluti, cum *anima* ponitur pro homine, *author* pro libro, &c. Tum etiam vocabula generum, quæ ſuis ſpeciebus communicantur inæqualiter; ut, *ens*, cum dicitur de ſubſtantia & accidente; *ſanum eſſe*, de animali, de cibo, & de urina. Inter vocabula tropica maxime elucent metaphorica: in quibus ſpectatur ſimilitudo rerum vel ſimplex, veluti cum homo vafer *vulpes* dicitur, aut homo impurus *porcus*; vel analogica, veluti cum miniſter eccleſiæ *paſtor* vocatur.

1. Cum *tropus* omnis ſit mutatio ſignificationis propriæ in alienam, facta ob certam cauſam, omnis vox tropica ſignificat res plures, ideoque homonyma eſt, & quidem à conſilio, quia

quia plurium significationum certa subest causa, quæ in Rhetoricis explicari solet; quod etiam ex nominibus troporum sciri potest, ut, metonymia causæ, effecti, &c. synecdoche partis, totius, &c. unde ratio homonymiæ in illis est, quod una vox causam & effectum, partem & totum, &c. significet: in metaphoricis ratio homonymiæ est similitudo: in ironia ratio homonymiæ est contrarietas.

[2. Vocabula homonyma, *ob inæqualem attributionem generis*, scholasticis dicuntur analoga analogia attributionis, sed pessimè: nam omnis analogia significat similitudinem, at quæ similitudo est inter Deum & creaturam, ratione quorum *ens* est homonymum genus, aut analogum analogia attributionis? certe inter ens infinitum, Deum, & ens finitum, creaturam, inter substantiam, quæ per se subsistit, & accidens, quod non per se subsistit, quænam est similitudo, proportio, aut analogia? Rectius tale genus Aristoteli dicitur ἀφ' ἑνὸς ab uno, πρὸς ἓν ad unum, πρὸς μίαν τινὰ φύσιν ad unam naturam: quia *ens*, ejusque natura, id est essentia ac definitio magis refertur ad Deum quam ad creaturam, ad substantiam quam ad accidens, imo quod creatura & accidens nomen ac naturam entis participent, hoc est & provenit à Deo & substantia, quæ sunt causæ creaturæ & accidentis.]

[3. Quæ vocabula sunt *homonyma* ob *inæqualem attributionem generis*, ea hanc habent causam homonymiæ, quod genus dicatur prius de una specie quam de altera, idque, quia una species ab altera dependet tanquam à causa: sic *ens* est genus homonymum respectu *substantiæ & accidentis*, quia prius dicitur de substantia quam de accidente, & id fit, quia accidens dependet à substantia, tanquam à causa; ut ratio homonymiæ in voce *ens*, sit dependentia accidentis à substantia tanquam à causa: idem dicendum est de ente respectu Dei & creaturæ; hæc enim dicitur & est ens, quia creatura à Deo dependet tanquam à causa. Scholastici vocant tale homonymum seu æquivocum, analogum analogia attributionis.]

[4. Hoc exemplum (*sanum esse de animali, cibo, & potu*) non quadrat; quia *sanum* non est genus animalis, cibi & urinæ, nam nec æqualiter nec inæqualiter ab illis participatur; at vero vocabulum homonymum ratione generis est, cum species inæqualiter generis nomen ac naturam participant, & cum hoc utrumque una species alteri debet: sic accidens debet substantiæ, quod nomen ac naturam entis participet, & creatura Deo; ideoque ens prius & potius dicitur de substantia quam de accidente, & de Deo quam de creatura. Si roges, ad quam homonymiæ speciem referri debeat *sanum*, cum dicitur *de animali, cibo*, & *urina*, respondeo, ad homonymiam ratione

tropi:

tropi: nam *urina* dicitur *ſana*, quatenus eſt ſignum aut adjunctum ſanitatis; *cibus*, quatenus eſt efficiens ſanitatis; *animal*, quatenus eſt ſubjectum ſanitatis, ubi nullus eſt tropus.]

5. Quæ ſit *ſimilitudo ſimplex*, quæ *analogica*, explicatum eſt cap. 20. quæſt. 4, 5, 6. hujus libri.

6. *Similitudo ſimplex* rerum eſt convenientia duorum in eodem tertio, ut vulpis & hominis in aſtutia: *ſimilitudo analogica* eſt convenientia terminorum quatuor; verbi gratia, ut paſtor paſcit oves, ita miniſter eccleſiam.

Quæſt. IX. *Quando voces homonymæ dicuntur propter rationem in nobis ſitam?*

Cum nomen propinquæ aut charæ perſonæ indimus liberis noſtris, ad conſervandam illius memoriam; aut perſonæ piæ aut illuſtris, ob ſpem ſimilitudinis, aut ad exemplum.

Ut cum filio quis indit nomen patris, aut avi, aut patriarchæ, aut regis, aut principis, &c.

CAPUT XXVII.

Quæſt. I. *Atque hæc de themate ſimplici. quid porro ſequitur?*

THema complexum, ejuſque interpretatio, quæ enunciatio dicitur.

1. Doctrina de *themate ſimplici*, ejuſque interpretatione, ſeorſim fuit tradita: ſed vero doctrina de *themate complexo*, & ejus interpretatione, ſcilicet compoſita, ſimul traditur, ob rationem quæ datur quæſtione tertia.

2. *Thema complexum*) diſtinguitur ab interpretatione compoſita, quemadmodum thema ſimplex ab interpretatione ſimplici: uti thema ſimplex fuit, quod ſimplici & una mentis actione fuit intellectum, interpretatio ſimplex, qua thema ſimplex cognitum una dictione à lingua fuit prolatum; ita thema complexum dicitur, quod pluribus mentis actionibus inter ſeſe vel conjunctis, vel diviſis (quæ eſt operatio mentis complexa) fuit intellectum, & interpretatio compoſita eſt, qua pluribus dictionibus in oratione de ſe invicem vel affirmatis, vel negatis, thema complexum à lingua fuit prolatum. Interim, licet doctrina thematis ſimplicis & interpretationis ſimplicis diverſis capitibus fuerit explicata, quia diverſæ utriuſque ſunt affectiones; doctrina tamen thematis complexi & interpretationis compoſitæ iiſdem nunc traditur capitibus,

bus, quia eædem sunt utriusque affectiones.

3. Discrimen inter thema complexum & interpretationem compositam est, quod thema complexum dicat respectum ad rationem cognoscentem, interpretatio composita ad orationem proferentem.

Quæst. II. *quid est enunciatio?*

Enunciatio est oratio, in qua aliquid [scilicet prædicatum] de aliquo [scilicet subjecto] vere aut falso pronunciatur; ut, *terra est rotunda: mare non est altius terra.*

1. *Enunciatio*) aliis dicitur *propositio*, aliis *axioma*. Est *oratio*, scilicet linguæ, externa, sicut ipsum thema complexum est oratio mentis interna. Porro est *interpretatio composita*, quia ejus partes aliquid significant separatim.

2 *Enunciatio* non recte dicitur *propositio*, quia conclusio in syllogismo etiam est enunciatio, nec tamen propositio; talis enim est tantum major ac minor syllogismi, quæ utraque proponitur, sive præponitur, sive præmittitur conclusioni, unde & præmissa vocatur utraque, quia ante conclusionem ambæ collocantur. nec melius enunciatio dicitur *axioma*, quia hæc vox proprie dicitur de enunciatione quæ propter sui claritatem digna est omni fide & assensu, absque ulla explicatione, quia sola vocabulorum, quibus effertur, significatione hausta, veritas ejus cognoscitur; ut, *totum est majus sua parte; bis bina sunt quatuor*, &c. sed non omnis enunciatio tam claræ veritatis est, ut ita facile fidem & assensum impetret, ideoque non omnis enunciatio est axioma.

3. Thema complexum sic dicitur respectu mentis concipientis; respectu vero sermonis externi, sive conceptuum interpretationis, dicitur *Oratio* seu *Enunciatio*, quum res sive conceptus per *orationem* significentur seu enunciationem.

[4. Veritas est vel metaphysica, vel physica, vel ethica, vel logica. Veritas metaphysica est convenientia entis cujuslibet cum principiis suis, vel definientibus vel constituentibus: hoc sensu Deus est verus Deus, & Petrus verus homo, & canis verus canis, quia singuli ista possident quibus vel definiuntur, vel constituuntur. Veritas physica est convenientia judicii, seu intellectus judicantis, cum rebus intellectis ac judicatis: sic cum intellectus judicat nivem esse albam, hominem non esse lapidem, judicium ejus est verum. Veritas ethica, item & logica, est veritas orationis: non vero entis, ut prima; nec mentis, ut secunda; sed sermonis.]

[5. Principia definientia sunt genus & differentia, quæ cadunt etiam in entia simplicia, ut spiritus, atque adeo in ipsum Deum, qui definiri potest, si non

non perfecte, saltem imperfecte; si non per genus proprium & differentiam proprie dictam, per ea saltem improprie dicta describi potest, qualicunque modo. Principia constituentia sunt materia & forma, quæ cadunt in sola corpora, respondentque generi & differentiæ, in corporibus definiendis. Ergo Deus est verus Deus, quia essentiam habet spiritualem, perfectissimam, immensam, æternam, cæterisque attributis præditam, quibus definitur; sed idolum non est verus Deus, quia non habet essentiam spiritualem, perfectissimam, æternam, nec illis attributis præditam, quibus definitur Deus: sic homo pictus non est verus homo, quia principia constituentia verum hominem non habet, nec materiam, corpus organicum, nec formam, animam rationalem; at Petrus est verus homo, quia utrumque habet.]

[6. Vocantur hæ quatuor veritatis species, prima metaphysica, secunda physica, tertia ethica, quarta logica; quia de prima agitur in metaphysicis, de secunda in physicis, de tertia in ethicis, de quarta in logicis. Præterea & hoc notandum venit, quod veritas metaphysica dicatur simplex, quia est thematis simplicis; at reliquæ tres veritates vocantur veritates complexæ, quia sunt thematis complexi, vel ratione concepti, ut veritas physica, vel oratione prolati, qualis est veritas ethica & logica. Tertio, observandum est, quod omnis hæc quadruplex veritas sit sita in quadam convenientia, seu congruentia, seu conformitate, vel entis cum suis principiis, aut cognoscendi, aut essendi, qualis est veritas metaphysica; vel mentis aut rationis cum rebus conceptis, & de se invicem aut affirmatis aut negatis, qualis est veritas physica; vel sermonis aut orationis, cum aut animo proferentis, qualis est veritas ethica, aut rebus prolatis, qualis est veritas logica. postrema hic tantum in definitione enunciationis intelligitur, & ei opposita falsitas.]

[7. Oratio dicitur duobus modis vera vel falsa: prout convenerit vel cum mente dicentis, vel cum rebus ipsis, aut prout dissenserit ab alterutro. Quando oratio est conformis menti dicentis, dicitur vera ethice; quando non est conformis menti dicentis, dicitur falsa ethice: quando autem est conformis rebus, scilicet sermone prolatis, est vera logice; quando non est conformis rebus, est falsa logice. exempli gratia, cum quis dicit, *Princeps venit Leidam*, neque melius sciat, est oratio vera ethice; si quis eandem orationem proferat, & melius sciat, est falsa ethice: si quis dicat, *Petrus est homo*, est oratio vera logice; si quis dicat, *Petrus non est homo*, est oratio falsa logice. Hinc liquet, posse orationem veram ethice, falsam esse logice, & vice versa. Exempli gratia, si quis nesciens Principem venisse Leidam dicat, ut alterum fallat, Princeps venit Leidam, ejus oratio est vera logice,

gice, & falsa ethice: contra, si quis ex viro fide digno acceperit, Principem venisse Leidam, qui tamen non venerit, & tum dicat, *Princeps venit Leidam*, ejus oratio est vera ethice, & falsa logice. Hoc loco, in definitione enunciationis, per vocabula *vere* vel *falso* intelligitur veritas vel falsitas logica: veritas & falsitas ethica ad ethicam pertinet.]

Quæst. III. *Cur non discernis thema complexum ab illius interpretatione, ut factum fuit in themate simplici?*

Quia eadem species, eædemque affectiones in themate complexo, atque in illius interpretatione sive enunciatione, considerandæ sunt.

Quæst. IV. *Quænam sunt spectanda in enunciatione?*

Species, & affectiones.

Quæst. V. *Quænam sunt species enunciationis?*

Primo, simplex & composita; deinde, pura & modalis.

Quæst. VI. *Quid est enunciatio simplex?*

Quæ non potest in plures enunciationes resolvi; ut, *Canis latrat*: *Verres est fur.*

1. Clarius dici potest *enunciatio simplex*, quæ unam tantum habet copulam verbalem, *est*; aut uno tantum constat verbo quod vim habet copulæ, ut, *latrat*, id est, *est latrans*: si enim duo occurrant verba, aut duæ copulæ verbales, aut unum idemque verbum vel copula verbalis denuo repetatur vel subintelligatur, est enunciatio composita: sic in illo *Virgilii*,

Vnà Eurusque Notusque ruunt creberque procellis
Africus, ——

verbum *ruit* bis subintelligitur, ac si dixisset, *Eurus ruit, & Notus ruit, & Africus ruit.*

Quæst. VII. *Quæ sunt partes enunciationis simplicis?*

Subjectum, & prædicatum.

Quæst. VIII. *Quid est subjectum?*

Cui aliquid in enunciatione simplici tribuitur.

1. *Subjectum* quod opponitur prædicato latius patet quam subjectum quod opponitur adjuncto: dicitur hoc loco subjectum, prior pars in enunciatione, de qua aliquid dicitur; prædicatum vero pars posterior, quæ de altera dicitur. Hoc vero

notandum eſt, ſubjectum & prædicatum non tam ex ſitu, quam ex ſenſu, dijudicanda eſſe, & ex conſtructione grammatica: ut in illo *Iuvenalis* verſu,

---. *Nobilitas ſola eſt atque unica virtus*, *nobilitas* eſt prædicatum, & tamen loco ponitur priori, *virtus* eſt ſubjectum, & ponitur poſteriori: ſed conſtructio & ſenſus docent, nobilitatem dici ex virtute, non contra, virtutem de nobilitate.

2. *Petrus eſt doctus*: ibi *Petro* tribuitur *doctum eſſe*, ſed non tribuitur *eo docto* quod ſit *Petrus*; ideo Petrus eſt ſubjectum, & doctus prædicatum.

Quæſt. IX. *Quid prædicatum?*

Quod alicui in enunciatione ſimplici tribuitur.

Quæſt. X. *Quid ergo de copula verbali eſt ſtatuendum?*

Copula *eſt* cenſetur pars prædicati: ut in hac enunciatione, *homo eſt animal*, ſubjectum eſt *homo*, prædicatum *eſt animal*.

1. *Copula eſt*) eſt quaſi forma & anima enunciationis, ſubjectum & prædicatum ſunt quaſi materia aut corpus, ſeu partes integrantes enunciationis.

[2. Forma & materia corporibus, corpus & anima viventibus tribuuntur; ſed enunciatio nec corpus, nec vivens eſt, unde & quaſi materia & quaſi forma, vulgo materiale & formale, & quaſi corpus ac quaſi anima illis tribuuntur. Quemadmodum voci ante tribuimus quaſi materiam ſeu materiale, literas ſcilicet & ſyllabas, ex quibus conſtat, & quaſi formam ſeu formale, vim ſignificandi: ſic hic enunciationi tribuimus pro quaſi materia ſeu materiali, ſubjectum & prædicatum, pro quaſi forma ſeu formali, copulam *eſt*, ante expreſſam, aut in verbo quod vim habet copulæ latentem; ſic poſtea ſyllogiſmo tribuemus pro quaſi materia ſeu materiali, tres terminos ſimplices, & tres enunciationes, pro quaſi forma, ſyllogiſmo formali, figuras & modos.]

Quæſt. XI. *An copula eſt ſemper in enunciatione exprimitur?*

Non: ſæpe in verbo continetur; ut, *Socrates ſapit*: hoc enim idem eſt ac, *Socrates eſt ſapiens*.

1. Cum *copula eſt* in verbo continetur, dicitur enunciatio binaria, quia duabus conſtat vocibus; ut, *Petrus diſputat*: cum à verbo diſtinguitur, dicitur enunciatio trinaria, quia tribus conſtat vocibus; ut, *Petrus eſt diſputans*. Si vocula *eſt* ſimul

ſit copula & prædicatum, ut, *Socrates eſt*, vocatur *eſt ſecundi adjecti*, quia ſecundo loco ad ſubjectum adjicitur: nam *eſt* in hac enunciatione (*Socrates eſt*) & copula eſt, & ſimul prædicatum; nam Socrates eſt, ſignificat, Socrates eſt exiſtens. *Eſt* ſecundi adjecti eſt pars enunciationis ſimplicis, ut hic, Socrates eſt primum adjectum, *eſt* eſt ſecundum adjectum: at cum dico, Socrates eſt diſputans, *eſt* copula eſt, & præter Socrates & diſputans, tertio loco adjicitur. Si tantum ſit copula, & non item prædicatum, ut, Socrates eſt philoſophus, vocatur *eſt tertii adjecti*, quia *eſt* tertio loco apponitur, cum primo loco ſit ſubjectum, ſecundo prædicatum.

[2. *Eſt* ſecundi adjecti ſignificat exiſtentiam ſubjecti: ut, cum dico Roſa eſt, ſignifico nunc temporis roſam exiſtere. *Eſt* vero tertii adjecti ſignificat eſſentiam, vel ſubſtantialem vel accidentalem, aut potius connexionem attributi eſſentialis vel accidentalis cum ſubjecto, licet nec attributum nec ſubjectum exiſtat in rerum natura; ut, cum dico Roſa eſt flos, eſt rubra, ſignifico roſæ, licet non exiſtentiæ, eſſentiam eſſe floremi, accidens, rubedinem.]

[3. Fundamentum hujus commentarii in eo ſitum eſt, quod eſſentia & attributa eſſentialia, imo & accidentalia, abſtrahi poſſint abſtractione ſimplici, per intellectum hominis, ut metaphyſici dicunt, ab omni hic & nunc, id eſt, loco ac tempore, aut clarius, ab omni exiſtentia quæ non datur in certo loco ac tempore: ita quamvis nunc non exiſtat Homerus, nec exiſtat in Homero nunc eſſe rationalem, quod eſt attributum eſſentiale, nec eſſe poëtam, quod eſt attributum accidentale, vere tamen dico per *eſt* tertii adjecti, Homerus eſt rationalis, & Homerus eſt poeta, quia ſignificatur connexio tantum utriuſque prædicati cum ſubjecto, quæ vera eſt, etiam nec ſubjecto nec prædicato exiſtentibus: at ſi per *eſt* ſecundi adjecti, Homerus eſt, quia hic vocula ſignificat exiſtentiam, falſum dixero, neque enim nunc temporis in ullo mundi loco Homerus exiſtit.]

Quæſt. XII. *Quid eſt enunciatio compoſita?*

Quæ conſtat ex pluribus enunciationibus ſimplicibus quam una.

1. Clarius dicitur *enunciatio compoſita*, quæ plures habet copulas verbales, vel plura verba, ſive expreſſa, ſive ſubintellecta: ut in illo Poëtæ, *Et prodeſſe volunt & delectare poëtæ*, verbum (*volunt*) ſemel ſubintelligitur; tantundem enim eſt ac ſi dixiſſet, *Poëtæ volunt prodeſſe, & poëtæ volunt delectare.*

Quæſt.

Quæſt. XIII. *Quotuplex eſt?*

Quintuplex; copulativa, hypothetica, disjunctiva, adverſativa, & relativa.

Quæſt. XIV. *Quid eſt enunciatio copulativa?*

Cujus partes connectuntur conjunctione copulativa, *&, que, quoque,* aut ſimili; ut, *Credidit Abraham Deo, & imputatum ei fuit ad juſtitiam.*

Partes *enunciationis copulativæ*, imo cujuſvis compoſitæ, ſunt integræ enunciationes ſimplices, quæ ſingulæ ſuas habent partes alias, ſubjectum & prædicatum: ita in exemplo enunciationis copulativæ, prior pars eſt, *Credidit Abraham Deo*, quæ ſuum habet ſubjectum, *Abraham*, & ſuum prædicatum, *credidit Deo*; poſterior pars eſt altera enunciatio, quæ iterum habet ſuum ſubjectum quod ſubintelligitur (ſcilicet *hoc*) & ſuum prædicatum, ſcilicet *imputatum*, &c.

Quæſt. XV. *Quid eſt hypothetica ſeu conditionalis?*

Cujus partes [vel duæ enunciationes ſimplices] connectuntur conjunctione conditionali *ſi*; ut, *Si Deus eſt, mundum regitur providentia.* Hic prior pars dicitur *antecedens*, altera *conſequens.*

1. Accurate notandum eſt, veritatem *enunciationis hypotheticæ* non conſiſtere in veritate vel antecedentis vel conſequentis, ſed tantum in utriuſque nexu ſive connexione, *ſi.* Ideoque poteſt enunciatio hypothetica eſſe vera, ut utraque ejus pars ſit falſa, quia connexio vera eſt; qualis hæc, Si aſinus volat, habet alas: nam nec antecedens verum eſt, ſcilicet, aſinũ volare, nec conſequens verum eſt, aſinum habere alas. & tamen tota enunciatio hypothetica vera eſt, quia connexio vera eſt; quod enim volat, alas habet. Sic contra, poteſt antecedens eſſe verum, item & conſequens, ut tamen tota enunciatio hypothetica ſit falſa: ut, Si Abraham fuit dives, etiam fuit ſanctus; hic ſingulæ partes veræ ſunt, Abraham fuiſſe divitem, Abraham fuiſſe ſanctum, tota tamen enunciatio falſa eſt, quia connexio falſa eſt; nemo enim propterea ſanctus eſt, quia dives eſt. Ergo veritas vel falſitas enunciationis hypotheticæ conſiſtit in veritate vel falſitate vinculi. Vinculum eſt, quo partes enunciationis connectũtur, colligantur, vinciuntur; eſtque vel copula *eſt*, vel verbum in enunciatione ſimplici, vel aliqua conjunctio in enunciatione compoſita; ut hic eſt *ſi.*

1. Enunciatio conditionalis seu hypothetica nihil ponit in esse, hoc est, non infert esse verum antecedens aut consequens, seorsim sumpta, extra conditionem & conjunctionem conditionalem *si*: ut, cum dico, Si Deus potest mentiri, potest se ipsum abnegare, hinc non sequitur verum esse antecedens, quod Deus possit mentiri, aut consequens, quod possit se ipsum abnegare; utrumque enim falsum est & blasphemum; attamen enunciatio hypothetica vera est.

Quæst. XVI. *Quid disjunctiva?*

Cujus partes connectuntur conjunctione disjunctiva, *aut, vel, sive, seu,* aut simili; ut, *Aut justificamur fide, aut operibus.*

1. Ut *disjunctiva* sit vera, partes ejus debent esse oppositæ, & quidem immediatæ: adeoque hæc falsa est, Aut homo est, aut animal, quia partes non sunt oppositæ; & hæc falsa est, Aut pax est, aut bellum, quia partes hic quidem sunt oppositæ, sed non immediatæ; nam induciæ sunt medium quid inter bellum & pacem.

Quæst. XVII. *Quid adversativa?*

Cujus partes connectuntur conjunctionibus adversativis, *quamvis tamen, non sed,* & similibus; ut, *Non formosus erat, sed erat facundus Ulysses.*

1. Ut enunciatio *adversativa* sit vera, requiritur utriusque partis veritas; ut, Etsi Abraham fuit dives, tamen etiam fuit pius: ut sit falsa, exigitur tantum alterutrius partis falsitas; ut, Quamvis pius fuit Moses, non tamen doctus, falsa est enunciatio, quia altera pars falsa est; nam Moses erat doctus.

2. Sola enunciatio adversativa non potest ingredi syllogismum ut pars: reliquæ omnes enunciationum species syllogismi partes esse possunt.

Quæst. XVIII. *Quid relativa?*

Cujus partes connectuntur mutua relatione; ut, *Qualis rex, talis grex: Quod non est compositum, est immortale: Dum spiro, spero.*

Ut enunciatio *relativa* sit vera, requiritur utriusque partis veritas; quod liquet ex exemplis in textu allatis: ut sit falsa, sufficit unius partis falsitas; ut, Quanto fuit doctior Seneca, tanto fuit pauperior, falsa est, quia hæc pars falsa est, Senecam fuisse pauperem; nam fuit ditissimus.

CAPUT

CAPUT XXVIII.

Quæst. I. *Atque hæc de prima divisione: accedamus ad alteram. Quid est enunciatio pura?*

IN qua non exprimitur quomodo partes cohærent; ut, *Homo est animal*: *Homo non est lapis.*

Exempla subjecta enunciant simpliciter prædicatum convenire subjecto vel repugnare: ita *animal* tantum dicitur convenire cum *homine*, *homo* pugnare cum *lapide*, sic ut modus hujus vel convenientiæ, vel pugnæ, non exprimatur.

Quæst. II. *Quid modalis?*

In qua exprimitur quomodo partes cohærent; ut, *Necesse est hominem esse animal, aut, non esse lapidem.*

1. Quod enunciatio *modalis* sit distincta ab enunciatione *pura*, vel inde liquet, quod cum de Aristotele enuncio eruditionem in enunciatione pura, Aristoteles fuit aut est doctus, verum dico; at si addidero modum necesse, dicendo, necesse est Aristotelem esse aut fuisse doctum, falsum dixero: neque enim eruditio necessario fuit in Aristotele, sed contingenter tantum; potuit enim non fuisse eruditus.

2. Hic in exemplis, præter subjectum & prædicatum, exprimitur modus quomodo vel conveniant vel repugnent: scilicet *necessario*, non contingenter.

Quæst. III. *Quot sunt modi?*

Quatuor; necesse, impossibile, possibile, & contingens.

1. Hi quatuor modi deducuntur ex illo primo principio, De qualibet re vera est affirmatio vel negatio, seu aliquid vel est vel non est: quod est, vel ita est ut non possit non esse, & dicitur necessarium; vel ita est ut possit non esse, & dicitur contingens: quod non est, vel ita non est ut non possit esse, & dicitur impossibile; vel ita non est ut possit esse, & dicitur possibile. Deus ita est, ut non possit non esse, ideoque est ens necessarium: creatura sic est, ut possit non esse, ideoque est ens contingens: rosa, quæ nunc non est, potest tamen esse, ideoque est ens possibile: corpus actu infinitum, quod non est, etiam non potest esse, ideoque est ens impossibile. Hi quatuor modi si applicentur enunciationibus, necessaria dicitur, cujus prædicatum ita vere enunciatur de subjecto, ut non possit non enunciari, quæ necessitas significatur per vocem *necesse*; ut, necesse est hominem esse rationalem: enunciatio quæ adjun-

ctum habet modum *contingens*, ita vera est, ut possit esse falsa; ut, contingens est Aristotelem esse doctum: enunciatio quæ habet modum *impossibilem*, ita vera est, ut ejus contrarium implicet contradictionem; ut, impossibile est hominem esse lapidem: enunciatio habens modum *possibilem*, ita vera est, ut ejus contrarium quoque verum esse possit; ut, possibile est hominem esse doctum.]

2. Notandum est, enunciationem modalem constitui per hosce modos, cum enunciantur adjective, non vero cum adverbialiter. Verbi causa, homo necessario est animal, aut, Petrus contingenter est doctus, neutra enunciatio est modalis: at vero cum dico, necesse est hominem esse animal, contingens est Petrum esse doctum, utraque est modalis.

3. Isti *quatuor modi* dicuntur modi formales, quia afficiunt formam enunciationis, hoc est, copulam verbalem, aut verbum quod vim habet copulæ. *Modi* qui afficiunt materiam, subjectum & prædicatum enunciationis, ut omnia adjectiva & adverbia, huc non pertinent: ut, pastor bonus ponit animam pro ovibus suis, &, Petrus studet diligenter; hic vocabula *bonum* & *diligenter* sunt modi materiales, quia alter subjectum afficit, alter prædicatum. Notandum autem est semel, subjectum & prædicatum dici enunciationis materiam, & copulam verbalem dici ejus formam.

Quæst. IV. *Quæ sunt partes enunciationis modalis?*

Dictum & modus: ut, in hac enunciatione, *necesse est hominem esse animal*, dictum est *hominem esse animal*, modus, *necesse*.

Dictum) in enunciatione modali semper est enunciatio simplex posita in infinitivo modo, ut in exemplo patet.

Quæst. V. *Quomodo disponendæ sunt hæ partes?*

Ita, ut dictum sit subjectum, & modus prædicatum.

Modus est quasi *prædicatum*, quia cohæret cum copula, quæ in enunciatione pura est pars prædicati, ut, necesse est hominem esse animal. Subjectum hujus modalis enunciationis est, hominem esse animal, prædicatum est necesse est. Enunciatio pura est, homo est animal, ubi homo est subjectum, *est animal* prædicatum: quia vero necesse cohæret cum copula enunciationis puræ *est*, quæ est pars ejus prædicati, etiam τὸ *necesse* in modali enunciatione censetur prædicatum.

2. Hic judicandum est de subjecto & prædicato, non ex situ sed ex sensu; ideoque quamvis modus ponatur loco priori, quod fit sæpissime, & dictum posteriori, nihilominus modus est prædicatum, & dictum subjectum.

CAPUT

CAPUT XXIX.

Quæſt. I. *Atque hæc de ſpeciebus; quotuplices ſunt affectiones enunciationum?*

Duplices; abſolutæ, & relatæ.

Affectiones abſolutæ dicuntur, quæ enunciationibus ſingulis in ſe conveniunt, id eſt uni tantum: *Relatæ*, quæ iis conveniunt inter ſe collatis, id eſt pluribus.

Quæſt. II. *Quænam ſunt affectiones abſolutæ?*

Quantitas, & qualitas.

1. Hæ voces, *quantitas & qualitas*, non ſignificant hic idem quod ſignificarunt in prædicamentis, ubi fuerunt ipſa themata ſimplicia; hic autem ſunt themata complexorum affectiones.

2. Cum quærimus, *quanta* ſit enunciatio, & *qualis*, ad has quæſtiones reſpondendum eſt ex diviſionibus ſequentibus. Itaque cum rogo, *quæ, qualis, quanta* eſt enunciatio, vox *quæ* petit cujus ſit ſpeciei, ſimplex an compoſita, pura an modalis; vox *qualis*, an ſit affirmans an negans, vera an falſa, neceſſaria an contingens; vox *quanta*, an ſit univerſalis an particularis, an indefinita an ſingularis.

Quæſt. III. *Quomodo dividitur enunciatio ratione quantitatis?*

In univerſalem, particularem, indefinitam, & ſingularem.

Quæſt. IV. *Quid eſt enunciatio univerſalis?*

In qua ſubjectum univerſale accipitur univerſaliter, hoc eſt, cum nota univerſalitatis, *omnis, nullus*, aut ſimili; ut, *Omnis homo eſt animal*; *Nullum cometa eſt ſtella.*

1. In enunciatione univerſali duo requiruntur: 1. ut ſubjectum ſit univerſale; 2. ut prædicatum de eo enuncietur univerſaliter; quod fit, *cum nota univerſalitatis* eſt addita *ſubjecto*: ut, Omnis (nota univerſalitatis) homo eſt animal. hic, quandoquidem veriſſime animal dicitur de omni homine, dicitur de eo univerſaliter.

2. Cauſa cur nota univerſalitatis debeat addi ſubjecto, & non prædicato, hæc eſt; quia ſubjectum plerumque eſt anguſtius prædicato, ideoque, ut prædicatio adæquetur, per notam univerſalitatis extenditur, ampliatur, ac dilatatur.

Quæst. V. *Quid particularis?*

In qua ſubjectum univerſale accipitur particulariter, hoc eſt, cum nota partis incertæ, *aliquis*, *quidam*, aut ſimili; ut, *Aliquis homo eſt dives: quidam homo non eſt doctus.*

1. Enunciatio *particularis* habet quidem ſubjectum etiam univerſale, ſed id quod de ſubjecto enunciat, enunciat particulariter; quod fit, cum ſubjecto univerſali additur nota particularitatis. Exempli gratia, *Aliquis homo eſt dives.*

2. Iſta enunciatio habet quidem ſubjectum univerſale (quod eſt *homo*) ſed id (puta *divitem eſſe*) quod de ſubjecto dicit, id dicit particulariter; quod facit per additam particularitatis (*aliquis*) notam, ſubjecto *homini*.

Quæſt. VI. *Quid indefinita?*

Cujus ſubjectum univerſale nulla quantitatis nota definitur; ut, *Mures amant liberos ſuos.*

1. Enunciatio *indefinita* ſubjectum quidem habet univerſale, ſed neque univerſaliter, neque particulariter aliquid de eo enunciat, verum indeterminate, abſque ulla nota vel univerſalitatis vel particularitatis.

2. *Mures amant liberos ſuos*) eſt enunciatio indefinita, quia ſubjecto univerſali (*mures*) nulla præpoſita eſt vel univerſalitatis (ut, *omnes*, *nulli*) vel particularitatis (ut, *aliqui*, *quidam*) nota, qua abſente, enunciatio eſt indeterminata ſive indefinita: hæ autem notæ locum non habent niſi in ſubjecto univerſali, non in ſingulari.

Quæſt. VII. *Quid ſingularis?*

Cujus ſubjectum eſt ſingulare; ut, *Milo occidit Clodium.*

In enunciatione *ſingulari* ſubjectum eſt individuum determinatum, non vagum; hoc enim facit enunciationem particularem, ut, Aliquis homo eſt doctus; quæ non debet confundi cum enunciatione ſingulari. In exemplo authoris, *Milo* eſt ſubjectum ſingulare determinatum.

CAPUT XXX.

Quæſt. I. *Quomodo dividitur enunciatio ratione qualitatis?*

PRimo, in affirmantem & negantem; deinde, in veram & falſam.

Quæſt.

Quæſt. II. *Quid eſt enunciatio affirmans?*

Quæ partes conjungit; ut, *Omnis homo eſt animal*: *Si Deus eſt, mundus regitur providentia*: *Neceſſe eſt, Deum eſſe juſtum.*

1. *Enunciatio affirmans* eſt, quando vinculum ejus affirmatur.

2. Per *partes* hic, & in ſequenti quæſtione, intelliguntur ſubjectum & prædicatum in enunciatione ſimplici, antecedens & conſequens in hypothetica, dictum & modus in modali: ſingulorum exempla ſunt ſubjecta in authore. Dicuntur hæ *partes conjungi*, quando enunciatio unam partem alteri attribuit, ſeu ineſſe dicit.

Quæſt. III. *Quid negans?*

Quæ partes dividit; ut, *Terra non movetur*: *Non, ſi caſus eſt in natura, providentia Dei tollitur*: *Non neceſſe eſt Socratem diſputare.*

1. Enunciatio *negans* eſt, quando vinculum ejus negatur.

2. *Partes* dicuntur *dividi*, cum enunciatio unam partem ab altera removet, ſeu cum ſignificat unam alteri non ineſſe. Notandum vero eſt, ut enunciatio ſit negans, particulam negandi *non* eſſe addendam 1. copulæ, ſeu 2. verbo quod vim habet copulæ, vel 3. notæ quantitatis, ut, *non omnis homo eſt doctus*; vel 4. in ea includendam (ut, *nullus homo eſt lapis*) in enunciatione ſimplici, conjunctione in compoſita, modo in modali: exempla ſunt in textu.

Quæſt. IV. *Quomodo dividitur enunciatio tum affirmans, tum negans?*

In finitam, & infinitam.

Quæſt. V. *Quam vocas finitam?*

Quæ conſtat ſubjecto & prædicato finitis; ut, *Omne corpus eſt in loco.*

Enunciatio *finita* exigit utrumque, & ſubjectum & prædicatum, finitum: infinita exigit alterutrum tantum infinitum. Quid ſit prædicatum ac ſubjectum finitum & infinitum, dictum eſt cap xxiv. penultima & ultima quæſtione.

Quæſt. VI. *Quam infinitam?*

Quæ conſtat ſubjecto, aut prædicato, aut etiam utroque, infinito; ut, *Non ens excluditur à categoriis*: *Quidam homines*

nes sunt non-mali: *Quidam non adeo divites, sunt minime sordidi.*

Quæst. VII. *In quo differt enunciatio negans ab infinita affirmante?*

In enunciatione negante ponitur negatio proxime 1. ante copulam, aut 2. ante verbum quod vim copulæ continet, aut 3. ante notam quantitatis, vel 4. etiam in nota quantitatis includitur; ut, *Quidam homines non sunt electi*: *Lapides non vivunt*: *Non omnis homo est impius*: *Nullæ bestiæ ratiocinantur.* Si duæ negationes concurrant, enunciatio censetur affirmata; [Id verum est in lingua latina, non græca, in qua duæ negationes fortius negant,] ut, *Nullus homo non peccat.* Si negatio alio loco ponatur, efficit enunciationem infinitam affirmantem; ut, *Quidam non-locuples potest esse dives*: *Omne animal non-rationale est bestia*: *Adam potuit non peccare.*

1. Discrimen hoc inter enunciationem simpliciter negantem & infinitam affirmantem diligenter est tenendum; nam diversum, imo oppositum habent hæ enunciationes non-nunquam sensum, quemadmodum ultimum exemplum demonstrat: si enim dixero, *Adam potuit non peccare*, ut illud *non* ponatur post copulam immediate ad prædicatum, & illud reddat infinitum, enunciatio est vera & affirmans; sed si ponatur nota negandi ante ipsam copulam, hoc modo, *Adam non potuit peccare*, est enunciatio falsa & negans, sic enim nunquam peccasset: nam à negatione potentiæ ad negationem actus valet consequentia. Sic in alio exemplo, *Æneas potuit non vincere Turnum*, est enunciatio affirmans infinita vera; *Æneas non potuit vincere Turnum*, est enunciatio negans finita falsa, sic enim nunquam Turnum vicisset: si enim negandi nota ponitur ante verbum *potuit*, negatur utrobique potentia; cum ponitur ante prædicatum, negatur actus tantum peccandi vel vincendi, qui in Adamo & Æneâ sequi non potuit, quamvis in utroque fit secutus.]

2. Ut enunciatio sit negans, aut ex affirmante in negantem mutetur, oportet ut negatio 1. vel includatur in nota quantitatis, qualis est *nullus*, *nemo*, ut, nullus homo est animal, ubi includitur in voce *nullus*; 2. vel ut ponatur proxime ante copulam, ut, Petrus non est lapis, ubi ponitur *non* ante copulam *est*; 3. vel ut ponatur ante verbum quod habet vim copulæ, ut, Petrus non studet, *studet* enim in se continet copulam, tantundem enim est ac si dicetes, non est studens; 4. vel

4. vel ut ponatur ante notam quantitatis, ut, non omnis homo eſt doctus; *omnis* enim nota quantitatis eſt, cui negatio *non* præponitur.

CAPUT XXXI.

Quæſt. I. *Hæc de affirmatione & negatione. Porro, quæ eſt enunciatio vera?*

QUæ [affirmat] conjungit ea quæ revera [affirmata] conjuncta ſunt, aut [negat] dividit quæ revera ſunt [negata] diviſa.

Enunciatio vera enunciat eſſe quod eſt, ut, homo eſt animal; & non eſſe quod non eſt, ut, homo non eſt beſtia: itaque complectitur & affirmantem & negantem enunciationem.

Quæſt. II. *Quæ falſa?*

Quæ [affirmat] conjungit ea quæ [negata] diviſa ſunt, aut [negat] dividit quæ [affirmata] conjuncta ſunt.

Falſa enunciatio vel enunciat eſſe quod non eſt, ut, homo eſt lapis; vel enunciat non eſſe quod eſt, ut, planta non vivit: prior affirmans eſt, poſterior negans, utraque falſa.

Quæſt. III. *Quomodo dividitur enunciatio vera?*

In neceſſariam, & contingentem.

Quæſt. IV. *Quam vocas neceſſariam?*

Quæ non poteſt eſſe falſa; ut, *Homo eſt animal*, aut, *homo non eſt lapis.*

1. Neceſſe ſeu neceſſarium dicitur in genere, quod non poteſt aliter ſe habere; & reſpicit vel rei exiſtentiam, vel operationem, vel prædicationem. Priori modo ens dividitur in neceſſarium & contingens: neceſſarium eſt, quod ita exiſtit ut nunquam poſſit non exiſtere, eſtque ſolus Deus; contingens eſt, quod ita exiſtit, ut poſſit non exiſtere, atque aliquando non exſtitit, talis eſt omnis creatura. Secundo ſenſu diviſa fuit cauſa efficiens in liberam & neceſſariam: ubi neceſſaria dicitur, quę quando agit, non poteſt non agere; talis eſt omnis cauſa præter Deum, angelos, & hominem. Neutra neceſſitas huc ſpectat: ergo ſenſu tertio, *enunciatio* dicitur *neceſſaria*, quæ ita vera eſt, ut non poſſit non eſſe vera; ut, *homo eſt animal*; id ita verum eſt, ut nunquam fuerit aut nunquam poſſit eſſe falſum. Hujus vero neceſſitatis cauſam ſi quis quæ-

rat,

rat, ea non est alia quam arctissima connexio prædicati cum subjecto, quæ tanta est, ut à se invicem separari nunquam valeant, separatione scilicet reali, quia interdum ne separatione quidem mentali, seu simplici seu complexa; at vero in enunciatione contingenti, non tantum mente, sed & reipsa separari potest prædicatum à subjecto.

2. *Necessitas* enunciationis hoc in loco dicitur vulgo *necessitas in prædicando*, & distinguitur à necessitate *in causando*, & *in existiendo*: quatum illa est, qua causa quæ agit, quando agit, non potest non agere; hæc est, qua ens quod existit, quando existit, non potest non existere: priori modo ignis necessarium est ens in calfando, quia non potest non urere; posteriori modo Deus est ens necessarium in existendo, quia non potest non existere. Necessitas in prædicando consistit in indissolubili partium, subjecti & prædicati, nexu; ita *homo* & *animal* indissolubiliter connectuntur, nam fieri non potest ut homo non sit animal.

[3. Necessitas in prædicando fundatur in necessitate in essendo, secundum vulgarem canonem, *modus prædicandi sequitur modum essendi*: ideoque quæ in ipsa re non possunt à se invicem divelli, ne quidem in enunciatione à se invicem separari possunt; contra, quæ re ipsa à se invicem possunt sejungi, ea quoque in enunciatione a se mutuo separari possunt: sic quia non possunt in re, verbi causa in Petro, sejungi homo & animal, etiam in enunciatione non possunt separari hæc duo; neque enim licet dicere, homo non est animal, ideoque hæc enunciatio, *homo est animal*, est necessaria; contra, quia in eadem re, verbi causa, Petro, separari possunt hæc duo, esse hominem & esse doctum, etiam in enunciatione licet dicere, homo non est doctus, ideoq; hæc enunciatio est contingens. nam contingit Petrum, qui est homo, esse doctum.]

Quæst. V. *Quot sunt gradus necessitatis in enunciatione?*

Tres; καθ' αὑτὸ, καθ' αὑτὸ, & καθόλου πρῶτα, hoc est, *de omni, per se, & universale primum.*

[1. Hi tres gradus necessitatis in enunciatione necessaria bene sunt intelligendi, quia peculiarem usum habent in demonstratione τοῦ ὅτι, cujus major semper debet esse necessaria, his tribus necessitatis gradibus: quamvis autem de iis actum sit ab Aristotele in libris posteriorum analyticorum, ubi agit de syllogismo demonstrativo, τοῦ διότι, tamen proprie huc spectant, quia affectiones sunt non syllogismi, sed enunciationis veræ ac necessariæ. Ramus hos gradus enunciationis necessariæ extendit ad omnia artium, scientiarum, ac quarumvis disciplinarum præcepta, quæ voluit non tantum esse vera, sed

&

& neceſſatia, hiſce tribus neceſſitatis gradibus: ejus ſequaces Ramzi leges vocant ſcientificas.]

Quæſt. VI. *Quæ dicitur enunciatio de omni?*

In qua prædicatum omni ſubjecto convenit, & ſemper, [idque naturaliter;] ut, *corvus eſt niger*: *Homo eſt bipes.*

1. In enunciatione *de omni*, requiritur univerſalitas ſubjecti, & univerſalitas temporis; ſi alterutra deſit, non eſt enunciatio neceſſaria *de omni*, ſed eſt contingens: ſic, *homo eſt juſtus*, non eſt enunciatio *de omni*, quia non omnes homines ſunt juſti; nec, *vivens creſcit*, eſt enunciatio *de omni*, quia licet omne vivens creſcat, non tamen *ſemper* creſcit.

2. *Eſſe nigrum* convenit omni corvo, & *eſſe bipedem*, omni homini, ſcilicet naturaliter.

Quæſt. VII. *Quæ dicitur per ſe?*

Cujus ſubjectum & prædicatum eſſentiali nexu cohærent.

[1. *Eſſentiali nexu* dicitur *cohærere prædicatum & ſubjectum*) quando vel prædicatum eſſentiam ſubjecti conſtituit, ſive ex toto, ſive ex parte; vel eſſentiam ſubjecti conſtitutam immediate ſequitur, ut ſubjectum ita ſe habeat ad eſſentiam prædicati, ut, ſine reſpectu ejus ad ſubjectum, prædicatum eſſentiam ſuam obtinere nequeat. Ut ſpecies, cum prædicatur de individuo, ſic cohæret eſſentiali nexu cum eo, ut ejus eſſentiam ex toto conſtituat. Genus & differentia prædicantur de ſpecie, atque ei eſſentiali nexu cohærent, ſed ſic, ut ejus eſſentiam conſtituant ex parte. Proprium prædicatur de ſubjecto ſuo, eique eſſentiali nexu cohæret, ſed ſic, ut ſubjecti eſſentiam non quidem conſtituat, attamen conſtitutam immediate ſequatur. Accidentia inſeparabilia dicuntur quidem de ſubjecto neceſſario, quia & inſunt ſubjecto, & ſemper, non tamen eſſentiali nexu cohærent cum illo, quia ſubjecti eſſentiam nec conſtituunt, nec immediate conſequuntur.]

2. *Subjectum & prædicatum* dicuntur *eſſentiali nexu cohærere*, quando vel prædicatum eſt de eſſentia ſubjecti, vel ſubjectum eſt de eſſentia prædicati.

3. Prædicatum eſſe de eſſentia ſubjecti, & in definitione ſubjecti poni, idem ſunt. Exemplum eſt, *Homo eſt animal*. Hic *animal* ponitur in eſſentia & definitione *hominis*, tanquam ejus pars, ſed non vice verſa: nam, cum definis *animal* per ſubſtantiam corpoream, viventem, ſentientem, in ifta definitione non ponitur *homo*, nec poni debet, nec poteſt.

[4. Sic ab altera parte, ſubjectum eſſe de eſſentia prædicati, & contineri in definitione prædicati, idem ſunt. Exemplum eſt, *Homo eſt riſibile*. Hic *homo* ponitur in definitione & eſſentia

præ-

prædicati, *risibilitatis*. Quod *homo* ponatur in definitione *risibilitatis*, ejus rei causa est, quia risibilitas est hominis proprium; at propria definiri nequeunt, nisi facta mentione subjecti, juxta cap. 2. lib. 2. quæst. 8. at subjectum definiri potest sine mentione proprii: ideoque non, vice versa, *risibilitas* ponitur in definitione subjecti, *hominis*, nam cum definitur, *homo est animal rationale*, in ista definitione non ponitur *risibilitas*, quod est manifestissimum, & per se patet.]

[5. Ratio ob quam subjectum definiri possit absque proprii, proprium definiri nequeat absque mentione subjecti, est, quia subjectum abstrahi potest à proprio abstractione simplici, id est, concipi non concepto proprio, sicuti homo concipi potest non concepta risibilitate, ideoque & sine illa definitur: at proprium non potest à subjecto abstrahi abstractione simplici, id est, non potest concipi non concepto subjecto, ideoque nec sine eo definitur; ita risibilitas nec concipi potest, nec definiri, sine homine.]

Quæst. VIII. *Quot sunt modi enunciationis per se?*

Duo: vel enim prædicatum ponitur in definitione subjecti, vel subjectum in definitione prædicati.

Cum *prædicatum ponitur in definitione subjecti*, dicitur enunciatio per se primi modi: cum *subjectum ponitur in definitione prædicati*, dicitur enunciatio per se secundi modi.

Quæst. IX. *Quænam enunciationes pertinent ad primum modum?*

In quibus vel genus prædicatur de specie; ut, *Homo est animal*: vel differentia; ut, *Homo est rationalis*: vel integra definitio; ut, *Homo est animal rationale*.

1. *Genus*) intellige vel proximum, vel remotum.

[2. *Differentia*) vel proxima, vel remota. Genus & differentia ambo remota ponuntur in definitione subjecti implicite, quia implicantur & includuntur in genere proximo; genus vero & differentia ambo proxima ponuntur in definitione subjecti explicite & verbis expressis: sic, *homo est substantia, homo est animatum*, est enunciatio per se, quia & *substantiam esse*, & *sensitivum esse*, ponuntur in definitione hominis, sed implicite, quatenus in genere ejus proximo, *animali*, includuntur, tanquam genus remotum & differentia remota; ipsum *animal* & *rationale* explicite in definitione hominis ponuntur, tanquam genus proximum & differentia proxima.]

[3. Explicite illa dicuntur poni in definitione, quæ in definiendo

finiendo exprimuntur: ut cum definitur *homo* per *animal* & *rationale*, genus & differentia, ambo proxima, in ipsa oratione definiente exprimuntur. Includuntur in genere proximo, *animali*, genera remota hominis, *vivens*, *mixtum*, *corpus*, *substantia*, quæ non exprimuntur oratione qua fit definitio: item implicantur differentiæ remotæ, nimirum hominem esse *sensitivum*, &c. quæ in voce *animal*, genere proximo, latent.

Quæst. X. *Quænam pertinent ad secundum modum?*

In quibus proprietates prædicantur de subjecto suo: idque vel singulæ seorsim, ut, *Homo est risibilis*; vel duæ disjunctim, ut, *Numerus est par aut impar*.

1. Subjectum proprietatum semper ingreditur definitionem earum perfectam: ita definitur *risibilitas*, potentia ridendi in *homine* &c. vid. c. 2. lib. 2. quæst. 8.

2. *Singulæ seorsim*) Sic risibilitas dicitur de omni homine, & de unoquoque seorsim; nam *Petrus* est risibilis, *Paulus* est risibilis, *Joannes* est risibilis, &c.

3. *Disjunctim*) id est, non copulative: nullus enim *numerus* potest esse & *par* & *impar*; nam numerus est aut par tantum, aut impar: binarius par est, ternarius impar.

Quæst. XI. *Quænam enunciatio dicitur universaliter prima?*

In qua prædicatum subjecto convenit quatenus ipsum est id quod est, sive, quæ constat terminis reciprocis; ut, *Homo est risibilis*.

1. Dicitur *prædicatum subjecto convenire quatenus* subjectum *est id quod est*, cum nihil est in subjecto, cui prius tribui possit: ut, ex hisce duabus enunciationibus, *Homo est sensibilis*, *Homo est risibilis*, prior non est universaliter prima, quia *sensibile esse* homini non convenit in quantum est homo, sed in quantum est animal, cui prius quam homini tribuitur: at *risibile esse* ei convenit quatenus est homo, quia nulli prius tribuitur quam homini.

2. *Termini* dicuntur *reciproci*, quando prædicatum & subjectum possunt converti, alterumque poni loco alterius: sic licet dicere, *omnis homo est risibilis*, & *omne risibile est homo*; sed non licet dicere, *omnis homo est sensibilis*, & *omne sensibile est homo*.

3. Ut noscatur quænam enunciatio sit *universaliter prima*, talis est, si liceat prædicatum dicere de subjecto cum particula reduplicativa *qua* vel *quatenus*, vel causali *quia*: verbi causa cum dico, *omnis homo risibilis est*, licet quoque mihi dicere, *homo qua* vel *quatenus est homo est risibilis*, &c. *homo quia est homo est risibilis*; sed cum dico, *omnis*

omnis homo eſt ſenſibilis, non licet mihi dicere, *homo qua* aut *quatenus homo eſt ſenſibilis*, aut, *homo quia eſt homo eſt ſenſibilis*, nam utrumque falſum eſt. *Homo, qua, quatenus* & *quia eſt animal, eſt ſenſibilis*: hoc utrumque verum eſt.

[4. Vulgatum eſt axioma apud philoſophos, & veriſſimum, *quatenus & de omni reciprocantur*, id eſt, enunciatio univerſaliter prima, quæ per voculam *qua* & *quatenus* proponitur, eadem proponi poteſt per voculam *omnis* additam ſubjecto: ſic dico, homo qua homo eſt riſibilis, & omnis homo eſt riſibilis.]

Quæſt. XII. *Quomodo ſe habent hi gradus ad ſe invicem?*

Poſterior includit priorem, non viciſſim: enunciatio enim per ſe eſt etiam de omni, & enunciatio univerſaliter prima eſt etiam per ſe; ſed non vice verſa.

Exempla gratia, *omnis homo eſt riſibilis*, eſt enunciatio univerſaliter prima, quia conſtat terminis reciprocis: eadem eſt enunciatio per ſe, & quidem ſecundi modi, quia ſubjectum & prædicatum eſſentiali nexu cohærent, & ſubjectum ingreditur definitionem prædicati; nam ſubjectum *homo* hic eſt de eſſentia & definitione prædicati *riſibilis*: eadē eſt enunciatio de omni, quia prædicatum *riſibilis* convenit omni homini & ſemper. At eum dico, *omnis homo eſt bipes*, eſt enunciatio de omni, ſed non per ſe, quia nec homo de bipedis, nec bipes de hominis eſſentia eſt aut definitione; multo minus eſt enunciatio univerſaliter prima, quia non reciprocatur; neque enim, ut dico, *omnis homo eſt bipes*, ita licet mihi dicere, *omne bipes eſt homo*, nam multæ aves ſunt bipedes.

Quæſt. XIII. *Quæ eſt enunciatio contingens?*

Quæ poteſt eſſe falſa; ut, *Socrates diſputat.*

Enunciatio contingens eſt, cujus partes connectuntur connexione diſſolubili: ſic *Socrates & diſputat* à ſe invicem poſſunt diſſolvi, ut Socrates ſit, & tamen non *diſputet*.

Quæſt. XIV. *Quot ſunt modi enunciationum contingentium?*

Tres: quædam plerumque veræ ſunt; ut, *Matres diligunt liberos ſuos*: quædam raro; ut, *Homines naſcuntur bicipites*: quædam ancipiti conditione, nunc veræ ſunt, nunc falſæ; ut, *Aleator vincit.*

Quæſt. XV. *Quotuplex eſt enunciatio falſa?*

Duplex; poſſibilis, & impoſſibilis.

Quæſt.

Quæſt. XVI. *Quæ eſt enunciatio poſsibilis?*

Quæ poteſt eſſe vera; ut, ſi falſo dicas, *pluere.*

Quæſt. XVII. *Quæ impoſsibilis?*

Quæ non poteſt eſſe vera; ut, *Homo eſt lapis.*

CAPUT XXXII.

Quæſt. I. *Quot ſunt affectiones enunciationum relatæ?*

DUæ ſunt præcipue conſiderandæ; converſio, & oppoſitio.

Converſio & oppoſitio) conveniunt enunciationibus inter ſeſe comparatis.

Quæſt. II. *Quid eſt converſio?*

Converſio eſt tranſpoſitio prædicati in locum ſubjecti, ſalva veritate enunciationis [utriuſque, & convertendæ, & converſæ.]

1. Doctrina de *converſione* uſum ſuum peculiarem habet in reductione ſyllogiſmorum ſecundæ ac tertiæ figuræ ad primam, extra quem uſum non adeo magnæ eſt utilitatis.

2. Non eſt exiſtimandum, converſionem eſſe idem quod enthymema, aut eam ſpeciem imperfecti ſyllogiſmi; nam hic ſubjectum tranſit ſimpliciter in locum prædicati, quod non fit in enthymemate, aut ſyllogiſmo imperfecto.

[3. *Salva veritate:*) itaque nulla eſt converſio, quando ex convertenda vera enunciatio ſequitur converſa falſa; ut, *omnis homo eſt animal*, ergo, *omne animal eſt homo*: at vero hæc eſt converſio bona, *omnis homo eſt animal*, ergo, *quoddam animal eſt homo.*]

Quæſt. III. *Quotuplex eſt converſio*

Triplex; converſio ſimplex, converſio per accidens, & converſio per contrapoſitionem.

Quæſt. IV. *Quid eſt converſio ſimplex?*

In qua ſervatur qualitas & quantitas enunciationis.

Servatur qualitas enunciationis.) quando affirmans manet affirmans, & negans manet negans: ſervatur *quantitas* enunciationis, quando univerſalis manet univerſalis, & particularis manet particularis. Exempla ſunt in textu.

Quæſt. V. *Vbi habet locum?*

In enunciatione univerſali negante, & particulari affirmante; ut, *Nullus homo eſt lapis; ergo, nullus lapis eſt homo: Aliquod animal eſt album; ergo, aliquod album eſt animal.*

1. Habet quoque locum in enunciatione univerſali affirmante reciproca; ut, *omnis homo eſt animal rationale*; &, *omne animal rationale eſt homo.*

2. Habet quoque locum in enunciatione particulari negante; ut, *Aliquod animal non eſt album; ergo, aliquod album non eſt animal.*

Quæſt. VI. *Quid eſt converſio per accidens?*

In qua ſervata qualitate, diminuitur quantitas.

Diminuitur quantitas,) quando univerſalis mutatur in particularem, aut vice verſa: uti videre eſt in exemplis quæſt. ſeq. allatis.

Quæſt. VII. *Vbi habet locum?*

In univerſali affirmante; ut, *Omnis homo eſt animal; ergo, aliquod animal eſt homo.*

1. Multi exiſtimant, converſionem per accidens etiam habere locum in particulari affirmante; ut, *quidam homo eſt poeta; ergo, omnis poeta eſt homo*: &, *quoddam vivens eſt animal; ergo, omne animal eſt vivens.* neſcio tamen an hoc ſit perpetuum.

2. *In univerſali affirmante.*) adde, non reciproca; nam univerſalis convertitur ſimpliciter. Quod ſi in univerſali affirmante non reciproca quantitas non mutaretur, converſa eſſet falſa, nec ſalva eſſet veritas enunciationis converſæ, contra definitionem converſionis: verbi cauſa, *omnis homo eſt animal; ergo, omne animal eſt homo*; hæc converſa eſt falſa.

Quæſt. VIII. *Quid eſt converſio per contrapoſitionem?*

In qua loco ſubjecti & prædicati ponitur utriuſque contradictio.

Ponitur utriuſque contradictio) quando & ſubjecto & prædicato additur particula *non*.

Quæſt. IX. *Vbi habet locum?*

In univerſali affirmante, [ſive ſit reciproca, ſive non;] ut, *omne mortale eſt genitum; ergo, quod non eſt genitum, non eſt mortale.*

1. Hoc

1. Hoc exemplum ab authore male est conversum: particula enim *non* non debebat poni ante copulam *est*, sed ante ipsum prædicatum *mortale*, & ante subjectum *genitum*, hoc modo; ergo, *Quod est non genitum, est non mortale*: sic enim subjectum & prædicatum enunciationis prioris reddutur infinita. sic in hac enunciatione, *omnis homo est animal*, conversio per contrapositionem fit, ergo, *omne non animal est non homo*.

CAPUT XXXIII.

Quæst. I. *Quid est oppositio enunciationum?*

OPpositio est pugna enunciationum in affirmando & negando.

1. Hæc oppositio enunciationum differt ab oppositione thematum simplicium: hic spectatur pugna in eo sita, quod vinculum vel copula *est*, vel verbum quod vim habet copulæ, vel conjunctio, vel modus, in una enunciatione affirmetur, in altera negetur; at oppositio thematum simplicium est oppositio prædicatorum, non vero vinculorum. Sic, *Petrus est videns*, *Petrus est cæcus*, est oppositio thematis simplicis, quia hic prædicatum unius enunciationis opponitur prædicato alterius enunciationis; sed non est oppositio thematis complexi, quia utraque enunciatio est affirmans, propter vinculum utrobique affirmatum. at si dixero, *Petrus est videns*, &, *Petrus non est videns*, aut, *Petrus est cæcus*, &, *Petrus non est cæcus*, est oppositio thematis complexi; quia utrobique enunciationum altera affirmat, altera negat, propter vinculum in una affirmatum, in altera negatum, *est*.

Quæst. II. *Quænam enunciationes dicuntur pugnare?*

Quæ idem, [scilicet prædicatum] de eodem, [scilicet subjecto singulari] secundum idem, ad idem, eodem modo, & eodem tempore, affirmant & negant.

1. Idem dicitur affirmari & negari, quando prædicato & subjecto manentibus iisdem, vinculum in una enunciatione affirmatur. Conditiones hæ, *secundum idem*, &c. fuerunt expositæ cap. 22. hujus libri. Hoc addendum est, nullam debere esse vel subjecti vel prædicati ambiguitatem.

Quæst. III. *Quotuplex est oppositio enunciationum?*

Duplex; contrarietas, & contradictio.

1. Hæc utraque oppositio, est pugna vera enunciationum.

2. Non debet confundi oppositio enunciationum cum earun-

dem conversione: nam in oppositione utriusque enunciationis, idem manet subjectum & prædicatum; at in conversione, subjectum mutatur in prædicatum, & vice versa.

Quæst. IV. *Quid est contrarietas?*

Contrarietas est oppositio inter duas universales; ut, *Omnis homo est justus, Nullus homo est justus.*

Universales) scilicet quarum altera affirmat, altera negat; ut in exemplo patet.

Quæst. V. *Quæ est regula contrariarum?*

Enunciationes contrariæ possunt simul esse falsæ, non simul veræ: [interdum altera vera est, altera falsa.]

1. Enunciationum universalium duarum, quarum altera affirmat, altera negat, una vera est, altera falsa, quando & quoties ambæ sunt necessariæ; ut, *omnis homo est rationalis; nullus homo est rationalis*: sed cum ambæ sunt contingentes, etiam ambæ sunt falsæ; ut, *omnis homo est doctus, nullus homo est doctus.* Nunquam vero fieri potest, ut duæ universales simul sint veræ, quæ idem de eodem affirment & negent.

2. Quæ enunciationes opponuntur contrarie, sunt simul falsæ, cum subjectum & prædicatum contingenter cohærent; quod fit cum prædicatum à subjecto abesse potest, ut in exemplo posito quæstione 4 earum altera verâ est, altera falsa, cum prædicatum & subjectum cohærent necessario, quod fit cum prædicatum à subjecto abesse nequit; ut, *omnis homo est animal*, verum est, *nullus homo est animal*, falsum est, quia animal ab homine abesse nequit.

Quæst. VI. *Quid est contradictio?*

Contradictio est oppositio inter universalem & particularem; ut, *Omnis homo est justus, Qui dam homo non est justus. Nullus homo est justus, Aliquis homo est justus*: vel inter duas singulares; ut, *Aristides fuit justus, Aristides non fuit justus.*

1. *Inter universalem & particularem*) scilicet ut vel universalis neget & particularis affirmet, vel particularis neget & universalis affirmet.

2. *Inter duas singulares*) scilicet quarum altera affirmat, altera negat de eodem subjecto prædicatum idem.

Quæst. VII. *Quæ est regula contradicentium?*

Enunciationum contradicentium altera semper vera est, altera semper falsa: [nunquam simul veræ, nunquam simul falsæ.]

1. Sive enunciationes contradicentes versentur in materia necessaria, sive in contingenti, semper earum altera est vera, altera

altera falsa : imo etiam quando duæ singulares contradicentes instituuntur de prædicato futuro contingenti, licet nobis sæpissime non constet utra duarum enunciationum, affirmans an negans, sit vera, utra falsa, nempe respectu divinæ providentiæ omnia decernentis ac determinantis ; altera enunciationum singularium de prædicato contingenter futuro est vera, altera falsa; sed respectu causarum secundarum non est manifestum nobis, utra sit vera, utra falsa, an affirmans, an negans.

2. Nunquam possunt duæ enunciationes contradicentes simul esse veræ, nunquam simul falsæ ; unde vulgatum est dictum, contradictio dividit verum à falso: sed nobis non semper constat, utra enunciationum contradicentium determinate sit vera, utra determinate falsa, præsertim cum instituuntur enunciationes singulares de futuro contingenti ; ut harum, *Petrus evadet vir doctus*, *Petrus non evadet vir doctus*, altera vera est, altera falsa, sed nobis non constat utra sit vera, utra falsa futura.

[3. Gravissima est quæstio, utrum enunciationes singulares de futuro contingenti sint veræ, vel falsæ, quam Aristoteles movet libro de interpretatione ; sed quomodo decideris, disputent interpretes. nos hæc duo distinguimus: aliud est simpliciter dicere alteram talium enunciationum esse veram, alteram falsam; aliud est determinari ab homine & pronunciari quænam sit vera, & quænam falsa. quin altera sit vera, altera falsa. & quidem determinate, respectu Dei, qui ut omnis entitatis, ita omnis veritatis est causa, nullum est dubium ; sed utrum verbi causa hæc affirmans sit vera, *Petrus salvabitur*, & an negans sit falsa, *Petrus non salvabitur*, à nullo homine determinari aut pronunciari potest, cum tamen alterutrum apud Deum decernentem sit verum, Petrum salvandum vel non salvandum.]

Quæst. VIII. *An non aliæ species oppositionum vulgo tribuuntur enunciationibus?*

Ita.

Quæst. IX. *Quæ?*

Subcontrarietas, & oppositio indefinita.

Hæ oppositiones magis apparent pugnare, quam ut revera pugnent.

Quæst. X. *Quænam dicuntur enunciationes subcontrariæ?*

Duæ particulares, quarum altera affirmat, altera negat; ut, *Aliquis homo est justus*, *Aliquis homo non est justus*.

1. *Duæ particulares*) videntur pugnare propter vinculum in una affirmatum, in altera negatum; revera tamen non pugnant, quia possunt simul esse veræ, si subjecta intelligantur de diversis: ut in exemplo posito, si *aliquis homo est justus*, intelligatur de *Aristide*, *aliquis homo non est justus*, de *Verre*; utraque enunciatio est vera. idem statuendum est de indefinite oppositis: *homines* enim *sunt justi*, verum est de quibusdam; *homines non sunt justi*, verum est de aliis.

Quæst. XI. *Quæ dicuntur indefinite opposita?*

Duæ enunciationes indefinitæ, quarum altera affirmat, altera negat; ut, *Homines sunt justi*, *Homines non sunt justi*.

Quæst. XII. *Quæ est regula veritatis in hisce enunciationibus?*

Enunciationes subcontrariæ & indefinite oppositæ possunt esse simul veræ, non simul falsæ, [& earum altera potest esse vera, altera falsa.]

1. Quod duæ particulares, aut duæ indefinitæ enunciationes, possint simul esse veræ, ejus rei ratio est, quia intelliguntur de diversis subjectis; ut, cum dico, *aliquis homo est doctus*, &, *homo est doctus*, hoc intelligitur utrumque de Aristotele: at cum dico, *aliquis homo non est doctus*, &, *homo non est doctus*, hoc intelligitur utrumque de Chœrœbo: atque id verum est, quotiescunque prædicatum utrique subjecto inest contingenter. sed cum duæ particulares vel indefinitæ enunciationes sunt necessariæ, altera semper est vera, altera falsa: ita verum est, cum dico, *aliquis homo est rationalis*, &, *homo est rationalis*; falsum est utrumque, cum dico, *aliquis homo non est rationalis*, &, *homo non est rationalis*. At nunquam fieri potest, ut simul sint falsæ.

2. *Enunciationes subcontrariæ*, *& oppositæ indefinite*) sunt *simul veræ*, si intelligantur & instituantur de subjecto & prædicato contingenter connexis, uti in exemplis positis; earum *altera* est *vera*, *altera falsa*, cum versantur in subjecto & prædicato connexis necessario: ut, *Aliquis homo est animal*, verum est, *aliquis homo non est animal*, falsum est; &, *homo est animal*, verum est, *homo non est animal*, falsum est.

Quæst. XIII. *Cur non recensuisti subcontrarietatem & oppositionem indefinitam inter species oppositionum?*

Quia enunciationes subcontrariæ & indefinitæ non sunt revera oppositæ, sed videntur tantum: possunt enim simul esse veræ.

1. *Possunt simul esse veræ*) quia non habent idem subjectum, ut id statim est ostensum, quando scilicet intelliguntur de diversis subjectis.

INSTI-

INSTITUTIONUM LOGICARUM SYNOPSIS.

LIBER SECUNDUS.

CAPUT I.

Absoluta est prima pars Logicæ, quæ agit de thematibus, eorumque variis affectionibus: veniamus ad partem alteram, in qua dixisti agi de instrumentis, quibus themata tractanda sunt.

Quæst. I. *Quot sunt ergo ejusmodi instrumenta?*

QUatuor; definitio, divisio, syllogismus, & methodus. Ex quibus definitio & divisio inserviunt tractandis thematibus simplicibus; syllogismus, complexis; methodus, utrisque.

1. Cum hic mentio fit *instrumentorum*, intelliguntur instrumenta non externa, sed interna, mentis, rationis, aut intellectus: & iis instrumentis eget intellectus humanus, quia corruptus est, & nascitur omnium rerum inscius; est enim intellectus hominis nascentis instar tabulæ rasæ, cui nihil inscriptum aut insculptum, omnia tamen inscribi aut insculpi possunt.

2. Tanta caligo inducta est in mentem humanam ex primorum parentum lapsu, ut non tantum exciderit circa res supernaturales, quæ spectant fidem & salutem nostram, sed & circa naturales, quæ naturæ lumine intelligi possunt, quin & circa modum cognoscendi res quaslibet. Communi hominum ignorantiæ circa res supernaturales mederi Deus voluit per Verbum suum quod est revelatum; circa res naturales per Philosophiam; circa modum cognoscendi per Logicam, quæ mentem docet humanam, quomodo circa rem cognoscendam versari debeat, atque in eum finem docet fabricare *quatuor* ista *instrumenta* cognoscendi, de quibus in posterum. Hæc quatuor cognoscendi instrumenta inserviunt tollendis

quatuor defectibus mentis noſtræ in cognoſcendo, quibus laboramus in rerum cognitione acquirenda. ſcilicet eſt in nobis multarum rerum craſſa quædam & profunda ignorantia, quam tollit *definitio*: deinde multa ſæpe ſcimus, ſed confuſe, atque imperfecte, quam confuſionem & imperfectionem tollit *diviſio*, quæ diſtinctam in nobis & perfectam parit cognitionem: tertio, obnoxia eſt mens humana multis hæſitationibus & dubitationibus, neſcit enim an certo cognoverit, quæ etiam diſtincte ſe cognoviſſe exiſtimat, hanc incertitudinem & dubitationem tollit *ſyllogiſmus*: quarto, hoc etiam eſt vitium humanæ mentis in cognoſcendo, ut non ſervet ordinem debitum; hanc inordinationem tollit *methodus*.

3. Ab hiſce quatuor cognoſcendi inſtrumentis, vocatur hæc ſecunda Logicæ pars *organica*.

4. Inſtrumenta hæc ſunt immaterialia, quia inſerviunt facultati immateriali intellectui; ideoque materia carent proprie dicta, quæ per notas ſenſibiles in ſenſus incurrit, quali conſtant inſtrumenta materialia, malleus, ſerra, ſecuris, &c. attamen analogice & per ſimilitudinem hiſce cognoſcendi inſtrumentis adſcribitur materia, ex qua quaſi conſtant & componuntur; ita definitionis materia ſunt genus & differentia, diviſionis ſunt totum & partes, ſyllogiſmi materia ſunt partim tres termini, partim tres enunciationes, methodi materia ſunt variæ enunciationes quæ ſuo ordine diſponuntur: ſic & illis (ſcilicet inſtrumentis cognoſcendi) tribuitur materia circa quam occupantur, nempe ipſa themata, circa quæ definienda, dividenda, probanda, ordinanda, occupantur hæc cognoſcendi inſtrumenta; quin & materia in qua illis (ſcilicet cognoſcendi inſtrumentis) aſſignatur, ipſe ſcilicet intellectus hominis in quo ſunt.

[5. Materia & forma proprie conveniunt corporibus: quando tribuuntur rebus immaterialibus, quales ſunt hæc intelligendi inſtrumenta, debent vocari quaſi materia & quaſi forma, vulgo materiale & formale. Sic genus & differentia vocantur definitionis materia aut materiale: & in ſyllogiſmo materia aliqua & forma veniet, id eſt materiale & formale materia in tribus terminis & tribus enunciationibus, forma in figura & modo. Intelligitur utrobique forma & materia intelligibilis, non ſenſibilis.]

Quæſt. II. *Quæ eſt materia ex qua hæc inſtrumenta conficiuntur?*

Affectiones thematum ſimplicium. Ex his enim definitiones & diviſiones formantur: hinc argumenta petuntur ſyllogiſmis: hæ denique debito ordine diſpoſitæ, methodum conſtituunt.

Quia

Quia instrumenta hæc intellectui inserviunt, & sunt entia rationis, eorum quoque materia est intelligibilis, & non sensibilis. Ista materia explicatur lib. 1. cap. 10. usque ad 24. Nemo enim definitionem conficere valet, nisi sciat quid sit genus, quid differentia, quid proprium, quid accidens, quid causa, &c. ex quibus definitiones constant: nemo divisionem, nisi noverit quid totum & quotuplex, quid pars & quotuplex fuerit; nam omnis divisio est totius in partes distributio: sic nemo syllogismum confecerit, nisi sciverit quid sit causa, effectum, subjectum, opposita, &c. à quibus termini medii solent peti: denique nemo ordinate rem aliquam per notiones secundas digesserit aut tractaverit, nisi earum naturas præcognoverit.

Quæst. III. *Quid est definitio?*

Definitio est oratio explicans quid sit quod quæritur.

Definitio est oratio) vel interna, vel externa; magis tamen interna, quia Logica tota sermonem internum magis regit ac dirigit, quam externum; quia definitio concipi potest ab homine muto & elingui, ut nunquam sermone externo proferatur: tum sane definitio est oratio tantum interna.

Quæst. IV. *Quotup'ex est definitio?*

Duplex; alia nominis, alia rei.

Quæst. V. *quid est definitio nominis?*

Quæ nominis significationem explicat.

Quæst. VI. *Quot modis explicatur nominis significatio?*

Tribus modis: 1. notatione sive etymologia; ut, *Triangulum est quod habet tres angulos*: 2. voce conjugata; ut, *Qualitas est à qua quales aliqui dicuntur*: 3. denique voce synonyma notiore; ut, *Divinator est tergiversator*. Huc pertinent lexica.

1. Quid sit *notatio sive etymologia*, quid item *conjugatio* logica, vid. cap. 25. lib. 1.

2. *Synonyma.*) Sumitur hæc vox grammatice, pro voce æquipollenti aut ejusdem significationis, non vero Logice, prout vox synonyma est definita cap. 26. lib. 1.

CAPUT

CAPUT II.

Quæst. I. *Quid est definitio rei?*

Quæ explicat quid res ipsa sit.

Ut nomen differt à re, ita differt definitio nominis à definitione rei.

Quæst. II. *Quomodo dividitur?*

In perfectam, & imperfectam.

Quæst. III. *Quam vocas definitionem perfectam?*

Quæ rei essentiam attributis essentialibus explicat perfecte; ut, *Homo est animal rationale.*

1. *Essentia rei*) vocatur unius cujusque rei natura, qua unaquæque res constituitur, & ab alia re distinguitur: dicitur quoque *quidditas*, quia per eam respondetur ad quæstionem qua quæritur *quid est res.*

2. Essentia, natura, quidditas, idem significant, sed respectus dicunt diversos: nam essentia dicitur de re in quantum eam constituit; natura, in quantum operatur; quidditas, in quantum definitur.

[3. Præter ista tria, essentiam, naturam, quidditatem, idem quoque significat definitio: nam definitio est ratio essentiæ, seu ἀφορισμὸς τῆς οὐσίας, & explicat quæ sit natura rei definiendæ, & per eam solam respondetur ad quæstionem *quid est res*; ita definitio hominis, qua definitur animal rationale, explicat essentiam, naturam & quidditatem hominis.]

[4. *Attributa essentialia,*) vulgo prædicata quidditativa, sunt genus proximum & differentia specifica, quæ in definitionibus corporum respondent materiæ & formæ: ut enim materia communis est, ita & genus; & ut forma unicuique est propria, ita & differentia.]

[5. Attributa essentialia dupliciter dicuntur; vel quæ essentiam rei constituunt, vel quæ constitutam immediate sequuntur: priori sensu, genus & differentia, posteriori, proprietates intelliguntur. hic autem sermo est de attributis essentialibus in significatione prima. Quia vero genus in definiendis corporibus desumitur à materia, & differentia à forma, factum est ut genus vulgo dicatur materia metaphysica, & differentia forma metaphysica.]

[6. Cum Deo tribuitur genus & differentia, genus significat materiam metaphysicam, uti quoque hæc tribuitur angelis & animæ rationali; nam materia & forma, utraque physica, non competit nisi corporibus, quibus destituuntur Deus, angeli & animæ rationales.]

7. *Perfecte*) id est nullo ex attribu-

tributis essentialibus omisso.

3. Perfectum dicitur, cui nihil deest eorum quæ ad ejus vel integritatem, vel essentiam requiruntur: prior perfectio dicitur integralis, posterior essentialis. sic corpus perfectum est, cujus nullum membrum seu pars integrans abest; & homo perfectus, cum utramque possidet partem essentialem, animam rationalem & corpus. Vtroque modo perfecta dicitur definitio.

Quæst. IV. *Quot sunt leges seu regulæ perfectæ definitionis?* Sex.

Quæst. V. *Enumera.*

I. Definitio perfecta debet esse brevis.

1. *Brevitas* definitionis hoc exigit, ne quid in definitione deficiat, ne quid etiam redundet; ut, *homo est animal rationale.*

2. In primam legem maxime impingitur, cum ponuntur in definitione speciei quæ pertinent ad definitionem generis; ut, si quis definiat *fortitudinem, virtutem quæ servat mediocritatem in audacia & metu*: hic enim aliquid redundat, scilicet servare mediocritatem; quod non pertinet ad definitionem fortitudinis, sed virtutis moralis in genere.

II. Debet esse perspicua.

1. Quid sit *perspicuitas* ex simili cognosci potest: quemadmodum enim per id quod perspicuum est, verbi causa per vitrum, res alias videmus; ita per definitionem intelligimus rem definitam: quod ut fiat, debent verba definitionis esse distincta, non ambigua; propria, non tropica; (nisi cum tropica significatio est usitatior propria, ut, cum *Logica* definitur, quod sit *ars bene differendi*) usitata, non insolentia.

2. Quia verba valent usu, & vox *differere* usitatior est in significatione ratiocinandi quam disseminandi. certe non est culpanda definitio logicæ Ramæa, uti factum à Keckermanno, quod definiatur *ars bene differendi.*

III. Debet cum definito reciprocari.

1. Quia definitio & definitum eandem notant rem, definitio clarius, definitum obscurius, hinc est quod inter sese reciprocentur seu convertantur: *Omnis* enim *homo est animal rationale*, &, *omne animal rationale est homo.*

IV. Debet esse affirmata.

1. Quia negatio non tam explicat quid res sit, quam quid non sit, & definitio explicat quid res sit, ideo definitio

debet

debet esse affirmata, non negata: interim hæc affirmatio magis intelligitur de re quam de voce; inopia enim vocabulorum interdum cogit uti vocibus negatis, sub quibus aliquid tamen affirmatum debet intelligi: sic, cum *brutum* definitur *animal irrationale*, non significatur nuda animæ rationalis negatio, sed contrariæ positio, rationali animæ oppositæ.

2. Hæc admonitio præsertim observanda est in definiendo Deo: nam cum Deus definitur à sua infinitate, immortalitate, immaterialitate, &c. quamvis vocabula sint negativa, nostri tamen conceptus sub istis vocibus formati debent esse positivi, id est, de re positiva; neque enim immaterialitas Dei significat simpliciter negationem materiæ, sed notat essentiam positivam & affirmatam, contrariam essentiæ materiali; sic & immensitas non significat simpliciter, Deum nullo loco excludi, sed etiam & positive, omnè locum implere.

V. Debet sine copulatione aut disjunctione partium proponi.

1. Quia unaquæque res unam tantum habet essentiam, & definitio est istius essentiæ explicatio, non potest nec debet per *partes* proponi, quia essentia una, ut una, partes negat, scilicet ut partes.

2. Non negat definitio *partes* sui; omnis enim definitio habet partes duas, genus & differentiam, quemadmodum homo definitur per animal & rationale: sed hæc lex vetat ne partes istæ, aut aliæ, per conjunctionem *copulativam* aut *disjunctivam* proponantur, quia in unam naturam rei definitæ coeunt media sui unione.

VI. Debet constare ex attributis prioribus & notioribus natura, atque adeo ex indemonstrabilibus.

1. Quod definitio sit principium demonstrans, & non attributum demonstratum, liquet ex cap. 23. lib. 2. Quia definitio est causa cognoscendi definitum, debent *attributa*, genus & differentia, esse *priora* & *notiora nat.* a ipso definito: causa enim est prior & notior effecto, scilicet natura & cognitione distincta. Porro, quia definitio est principium demonstrationis, debet quoque *constare ex attributis indemonstrabilibus*; alioquin daretur progressus in infinitum. Omnis causa prior & notior est effecto: genus & differentia sunt causæ definitionis, definitio est effectum: ergo genus & differentia sunt notiora & priora, scilicet natura & cognitione distincta definitione.

2. Genus, scilicet proximum, & differentia, scilicet specifica.

3. Cum

3. Cum hic lege ſexta dicitur, quod attributa eſſentialia in definitione debeant eſſe priora natura ipſo definito, intelligitur utraque prioritas, & quoad exſiſtendi conſecutionem, & quoad cauſalitatem. Genus eſt prius definito, ut animal homine, quoad exſiſtendi conſecutionem; differentia eſt prior definito, ut rationalitas homine, quoad cauſalitatem: vel ſic; Genus eſt prius ſpecie quæ definitur exſiſtendi conſecutione, differentia eſt prior cauſalitate: & ſic utrumque eſt prius natura definitione.

Quæſt. VI. *quibus partibus conſtat definitio perfecta?*

Genere [proximo] & differentia [ſpecifica.]

Genus in definiendo invenitur ex reductione rei definiendæ ad ſuam categoriam: ibi enim quod loco ſuperiori ei proxime adjacet, eſt ejus genus proximum; reliqua omnia ſunt genera remota, quæ ſuperius collocantur. Intelligitur autem hic genus proximum, quia ſuperiora in illo continentur.

Quæſt. VII. *Vt de genere nihil dicam, unde petitur differentia?*

Differentia ſubſtantiarum petitur à forma [ſubſtantiali ultima vel principali, non accidentali, vel ſubordinata ſeu diſponente ſubſtantiali:] & cum formæ ſunt ignotæ, proprietas adhibetur loco formæ. Differentia accidentium ſumitur à ſubjecto, objecto, cauſa efficiente, aut ſimili.

[1. Quin dentur formæ *accidentales*, ut calor, color, &c. nullum eſt dubium: ſed an dentur *ſubſtantiales*, id eſt, quæ ſunt ſubſtantiæ diſtinctæ à materia, ut olim ante Ariſtotelem, & nunc poſt ejus ætatem diſputari ſoleret. Si ſint præter animam rationalem ullæ formæ ſubſtantiales, recte tum dividitur ab authore forma ſubſtantialis in *ultimam* & *ſubordinatam*, aut in *principalem* & *diſponentem*.]

[2. *Differentia* intelligitur eſſentialis & ſpecifica, qualis raro eſt nota in ſubſtantiis; quia illarum formæ in ſenſus non incurrunt, à quibus tamen omnis noſtræ cognitionis origo ducitur: ſic ignis definitur, elementum calidum & ſiccum, per proprietates, loco formæ, quæ ignota eſt. Quia accidentia omnia ſunt in ſubjecto, & verſantur fere circa aliquod objectum, & habent cauſam ſui efficientem ſimul & finalem, hinc à reſpectu ad iſta accidens definitur, & ejus differentia petitur à reſpectu ad ea.]

[3. *Subjectum*] quidem eſt externum accidenti; ſed reſpectus accidentis ad ſubjectum non eſt ei externus.]

[4. Omne accidens eſt quidem in ſubjecto; ſubjectum tamen eſt extra accidens, id eſt, eſſe

esse potest & existere sine accidente, & accidens nunquam aut esse aut existere potest sine subjecto; ideoque respectus accidentis ad subjectum inhæsionis, accidenti est internus.]

Quæst. VIII. *Quomodo definiuntur accidentia propria?*

Genere, subjecto, & causa proxima; [intellige, causam proximam absolute, quæ dicta fuit emanativa] eaque vel efficiente; ut, *Eclipsis est defectus luminis in luna, ob terram inter solem & lunam interpositam*: vel finali; ut, *Appetitus est facultas naturalis in animali, ad consequendum quod sibi bonum, & vitandum quod sibi malum videtur*: vel denique utraque; ut, *Respiratio est attractio & expulsio aeris reciproca in animali, à pulmonibus facta, ad cordis refrigerium.*

1. Quænam accidentia sint propria, quænam communia, vid. cap. 13. & 19. lib. 1. Accidens proprium est proprium quarto modo, & quartum prædicabile: commune est accidens prædicabile, sive quotum prædicabile.

2. In definitione eclipseos, *defectus luminis* est genus; *luna* est subjectum; *interpositio terræ inter solem & lunam* est causa efficiens proxima absolute.

Quæst. IX. *Quomodo definiuntur accidentia communia?*

Variis modis, ex quibus hi sunt præcipui. 1. Definiuntur genere & subjecto; ut, *scientia est habitus mentis*: 2. Genere & objecto; ut, *Physica est scientia corporis naturalis*: 3. Genere & fine; ut, *Grammatica est ars bene loquendi*: 4. Genere, objecto, & fine; ut, *Liberalitas est virtus in eroganda & accipienda pecunia*: 5. Genere & causa efficiente; ut, *Albor est color ortus ex prædominio perspicui.*

Modus definiendi accidentia communia certis regulis comprehendi nequit, quia ipsa accidentia communia tam sunt varia.

CAPUT III, & IV.

Quæst. I. *Quid est definitio imperfecta?*

Quæ rei essentiam non explicat attributis essentialibus, aut saltem non explicat perfecte: eaque proprio vocabulo *descriptio* dicitur.

1. *Definitio imperfecta* in duobus recedit à definitione perfecta: vel quod adhibeat *attributa* non *essentialia*, sed accidentalia; vel, si adhibeat essentialia, quod non tumat omnia; ideoque vere dicitur imperfecta

2. Vocantur hic *attributa essentia-*

sentialia, quæ essentiam rei definitæ constituunt, non quæ eam consequuntur immediate; sunt que tantum genus & differentia. Proprietas quidem dicitur attributum essentiale, non tamen illo sensu ac si essentiam constituat, sed quia essentiam rei constituitæ immediate sequitur, ideoque nunquam ingreditur definitionem perfectam.]

3. Definitio imperfecta vel est necessaria, vel arbitraria. Necessaria, cum perfecta definitio adhiberi nequit: atque hæc impossibilitas oritur vel ex parte entis, vel ex parte mentis, vel ex parte orationis. Primo modo non possunt definiri perfecte res illæ quæ ex imperfectione sua non admittunt definitionem perfectam; ut privationes, verbi causa tenebræ: secundo modo non possunt perfecte definiri quæ, licet habeant essentiam perfectam, à nobis tamen perfecte non capiuntur; ut, Deus: tertio modo, ex parte orationis, quando res definienda essentiam quidem habet perfectam, & perfecte capitur, sed non dantur vocabula ad illam definitionem explicandam. Arbitraria est definitio imperfecta, quando adhiberi quidem potest definitio perfecta, sed tamen non adhibetur, quia ita nobis placet, & res est arbitrii nostri,

[4. Cum definitio perfecta sit explicatio essentiæ, & essentia non possit tribui nisi enti reali, quale non est privatio, ultro sequitur, nullam privationem posse perfecte definiri, quia nulli privationi essentia competit; atqui definitio perfecta est essentiæ explicatio.]

5. Deus perfecte definiri nequit, quia à nullo intellectu humano perfecte cognoscitur aut concipitur; & ratio est, quia illud dictum Apostoli, *Deum videbimus sicuti est*, locum demum habebit in altera vita, ideoque in hac vita Deus perfecte definiri nequit.

Quæst. II. *Quando adhibetur imperfecta definitio?*

1. Quando res ipsa non capit perfectam definitionem. 2. Quando nos rei essentiam non percipimus. 3. Quando desunt idonea vocabula, quæ in perfecta definitione requiruntur. 4. Quando aliorum captui definitio attemperanda est. 5. Denique, quando proposita definitione alios delectare magis aut movere volumus, quam docere.

Primo & secundo & tertio casu definitio imperfecta est necessaria: quarto & quinto casu est arbitraria.

Quæst. III. *Quæ res respuunt perfectam definitionem?*

1. Res infinitæ; ut, *Deus*.

1. *Deus*) non potest perfecte definiri, non ex parte sui, quasi non admitteret definitionem perfectam, sed ex parte nostri, quia nos ipsius essentiam non capimus.

II. Quæ non habent veram essentiam; ut, *privationes.*

1. Quia definitio perfecta est explicatio essentiæ, & essentia non competit nisi enti vero, *privatio* autem est negatio entis veri, consequenter ei non competit *essentia vera*, imo ne quidem essentia simpliciter; ideo, neque definitione perfecta definiri *privatio* potest.

2. *Privationes*) non possunt perfecte definiri ratione sui, quia ipsæ non admittunt definitionem perfectam: cum enim hæc (scilicet definitio perfecta) sit explicatio essentiæ, ac privationes essentiam nullam habeant, sunt enim non entia, seu negationes entium realium, non est mirum, quod perfecte non definiantur. *Privationes* tantum abest ut *essentiam veram* obtineant, ut ejus negationem dicant: quemadmodum cæcitas negat visum.

3. Privationes nullam habent essentiam, quia non sunt entia realia; at essentia convenit solis entibus realibus.

4. Cum privationes dicuntur negationes entium, intellige realium: neque enim (veri causa) cæcitas est aut substantia, aut accidens, aut Deus, aut creatura, quæ quatuor sunt entia realia; sed cæcitas, & omnis privatio, est negatio entis realis; non tamen nihil, sed medium negationis interjectum inter ens reale & nihil.]

III. Quæ non habent unam essentiam; ut, *entia concreta & aggregata.*

1. *Entia aggregata*) sunt, quæ ex pluribus substantiis totalibus coalescunt, vel cum aliquo ordine inter se, uti est mundus, exercitus; vel sine ordine inter se, ut est acervus lapidum vel granorum. Neutrum est unum per se, sed utrumque est unum per accidens; quia in uno per se, quando ex pluribus coalescit, debet substantia una habere rationem potentiæ ad alteram, cui unitur, tanquam ad actum: sic in homine duæ quidem substantiæ, sed imperfectæ, anima & corpus, uniuntur; verum ita, ut corpus sit instar potentiæ, anima instar actus.

2. Quid sit unum per se, quid unum per accidens, operæ pretium est bene cognoscere. Unum per se est, aut ens immateriale, ut Deus, angeli, & animæ rationales; aut materiale, sed tale, cujus partes se habent essentiales, materia & forma, ut potentia & actus, & quæ in unam naturam compositi coalescunt.]

3. *Essentia* per se *unum* habent aut res simplices, ut angeli; aut, si compositæ sunt, in quibus partes componentes, atque ejusdem naturæ communis

munis ac generiæ, & categoriæ, in unum compoſitum media unione coaluerunt; ut, *homo*, *lapis*, &c.

4. *Entia concreta*) vocantur, quæ concreverunt ac compoſita ſunt ex ſubjecto & accidente; ut, *juſtus*, *albus*.

5. *Entia aggregata*) ſunt, quæ ex diverſis ſubſtantiis coaluerunt; vel cum unione, ut, *exercitus*, vel ſine ulla media unione, ut, *acervus lapidum*.

IV. Quæ non habent eſſentiam perfectam; ut, *partes*, [*ſive eſſentiales, ſive integrales*] *principia rerum*, *res in fieri*.

1. *Eſſentiam perfectam* dicuntur habere, quibus ad eſſentiam aut integritatem nihil deeſt: ſic in parte una ad eſſentiam totius deeſt pars alia atque alia, quia totum omnes partes requirit.

2. Perfectum metaphyſicis dicitur duobus modis: vel cui nihil deeſt aut deficit requiſitum ad eſſentiam, vel cui nihil deeſt aut deficit requiſitum ad integritatem. ſic homo monoculus eſt perfectus homo perfectione eſſentiali, quia animam & corpus habet, partes eſſentiales; ſed non eſt perfectus perfectione integrali, quia aliqua pars integralis, puta oculus, ipſi deeſt ac deficit.]

3. *Principia rerum*) hic ſignificant ea ex quibus fiunt compoſita: neque hæc, ut principia, habent eſſentiam perfectam; ideoque materia & forma, rerum naturalium principia, non poſſunt perfecte definiri.

4. *Res in fieri*) dicuntur, quæ adhuc fiunt, ac quamdiu fiunt perfectam eſſentiam non ſunt adeptæ; ut, *motus*.

5. Quæ numero 2. 3. & 4. recenſentur, ea non admittunt definitionem perfectam ratione ſui: Deus numero 1. admittit quidem definitionem perfectam ratione ſui, ſed non ratione noſtri.

V. Summa genera.

1. *Summa genera*) non poſſunt perfecte definiri, quia non habent genus ſupra ſe, ſcilicet univocum, alioquin ſumma non forent; ideoque ſubſtantia, quantitas, qualitas, &c. perfecte definiri nequeunt, idque ratione ſui.

VI. Individua.

1. *Individua*) non poſſunt perfecte definiri, quia non habent differentiam, ſcilicet eſſentialem, aut ſi habent, ea nobis ignota eſt; ideoque Petrus non poteſt perfecte definiri, quia nullam differentiam eſſentialem habet infra ſe. Ex omnibus ergo rebus, ſolæ ſpecies, tum infimæ tum ſubalternæ, perfecte definiri poſſunt.

2. Disputatio gravis est, an *individua*, Petrus, Paulus, &c. habeant differentiam essentialem, Ramzi, & multi alii, putant quod sic; quia si substantiæ singulares & primæ sunt maximè substantiæ, uti sunt, etiam debent distingui à se invicem per differentias essentiales: hoc tamen fatendum est, illam differentiam essentialem ac substantialem individuorum plerumque nobis esse ignotam, & hæc causa est quod individua non possint perfectè definiri.

Quæst. IV. *Quarum rerum essentiam nonpossumus [intellectu] assequi?*

Quæ per se non incurrunt in sensus nostros; [scilicet externos] ut, substantiæ cum corporeæ tum incorporeæ.

[1. Hæc ex Peripateticorum sensu dicuntur. Neque tamen ab omnibus nostri seculi philosophis hoc recipitur, mirum, substantias corporeas, qua substantiæ sunt, in sensus non incurrere: quod si non sensibus, utique nec intellectu percipi poterunt, juxta sententiam Aristotelis, qui judicat nihil esse in intellectu nisi quod prius fuerit in sensu; quod falsum est, quoniam sic, missis substantiis, circa mera accidentia intellectus noster versaretur.]

[2. *Substantiæ corporeæ non incurrunt in sensus*] in quantum sunt corpora aut substantiæ, sed eorum tamen accidentia in sensus incurrunt: cum vero accidentia ad essentiam substantiarum non pertineant, nihil est mirum si substantiarum essentias non assequamur, quum omnis nostra cognitio fit à sensu, & sola accidentia in sensus incurrant.]

[3. Si verum est quod vulgo fertur, nullas substantias incurrere in sensus externos, & nos tamen ab infantiæ incunabulis assuevimus uti sensuum ministerio in rebus cognoscendis, profectò nulla substantia sub cognitionem nostram cadet: & cum sensus sint fallibiles cognoscendi magistri, quis poterit tuto iis fidere? nam à quibus vel semel fumus decepti, iis non est fidendum: sed sensus externi nos sæpe deceperunt: & cum nullæ substantiæ, nec materiales, incurrant in sensus, à quibus est cognoscendi principium, nullas unquam intelligemus substantias, sed cognoscuntur sola accidentia; quæ si non sunt, uti multis non esse judicantur, nihil cognoscemus.]

4. *Substantiæ corporeæ* nec per se, nec per accidentia in sensus incurrunt.

Quæst. V. *Quot modis formatur definitio imperfecta?*

Septem modis potissimum.

Quæst.

Quæſt. VI. *Enumera hos modos.*

I. Cum accidens proprium definitur ſola cauſa externa; [hæc definitio imperfecta vocatur cauſalis] ut, *Eclipſis eſt interpoſitio terræ.*

Hic omittitur genus & ſubjectum.

II. Cum definitur genere & ſubjecto; ut, *Eclipſis eſt defectus luminis in luna.*

Hic omittitur cauſa efficiens proxima.

III. Cum res aliqua definitur genere & proprietate una aut pluribus; ut, *Canis eſt beſtia latrans.*

Hic omittitur differentia ſpecifica & eſſentialis.

IV. Cum res definitur enumeratione partium aut ſpecierum; ut, *Logica eſt ars definiendi, dividendi, argumentandi, & ordinandi.*

Hæc eſt definitio facta per inductionem, ſeu per diviſionem.

V. Cum res definitur remotione oppoſiti; ut, *Virtus eſt vitium fugere.*

Virtus enim opponitur *vitio*. Intelligitur hic *oppoſium* immediate, quod non admittit medium participationis; nam ſi oppoſitum definiatur per oppoſitum mediatum medio participationis eſt vitioſiſſima.

VI. Cum relatum definitur correlato; ut, *Dominus eſt qui habet ſervum.*

Dominus enim reſpectu ſervi eſt relatum, & ſervus correlatum.

VII. Cum res definitur concervatione circumſtantiarum; ut, *Homo eſt animal bipes, implume, erecto vultu manibuſque prædium.*

Circumſtantias intellige præſertim ſenſibiles, hoc eſt quæ in ſenſus incurrunt: hæc ſpeciatim *deſcriptio* dicitur, & à poetis & oratoribus plerumque adhibetur. Tales quoque ſunt deſcriptiones plantarum, & animalium in phyſicis, item fluminum, montium, &c. in geographicis & hiſtoricis.

CAPUT V.

Quæst. I. *Quotuplex est divisio?*

DUplex: alia nominis, alia rei.

[1. Quæri potest, cur author hoc caput incipiat non à definitione, quæ est primum docendi præceptum, sed ab ipsius divisionis divisione. Resp. quia ipsa vox *divisio* ambigua est: atqui quotiescunque aliqua vox ambigua est, non est tractatio incipienda à definitione, nisi primum ipsa vox fuerit distincta: ideoque hic non à definitione divisionis, sed à distinctione incipiendum fuit.]

Quæst. II. *Quid est divisio nominis?*

Enunciatio significationum homonymi vocabuli, aut distinctio ambiguæ sententiæ; ut, si quis recenseat significationes *juris*, aut distinguat hanc orationem, *Aio te Æacida Romanos vincere posse*. Hæc impropriè *divisio* appellatur; rectius *distinctio* dicitur.

Divisio nominis, seu potius distinctio vocabulorum in omni disputatione, ac rei cujuscunq; tractatione, in principio statim adhibenda est, ut constet de qua re & quo sensu de ea agatur.

Quæst. III. *Quid est divisio rei, sive divisio proprie dicta?*

Divisio est explicatio totius per partes.

Divisio rei tota dependet ab explicatione capitis 14. *lib.* 1. *de toto & parte.*

Quæst. IV. *Quomodo distribuitur?*

Eodem modo quo totum. Ac primo in divisionem totius per se, & in divisionem totius per accidens.

Quid sit totum per se & totum per accidens, vid. *Quæst* 3. & 4. *cap.* 14. *lib.* 1.

Quæst. V. *Quotuplex est divisio per se?*

Quadruplex: vel enim dividitur [totum universale,] genus in species [& species in individua,] ut, *animal in homines & bestiam*, [*homo in Petrum & Paulum*, estque illa divisio totius logici;] vel definitum in partes definientes, [scilicet totum formale,] veluti cum *homo*, sive humana essentia,

tia, dividitur sive resolvitur in *animal* & *rationale* [estque illa divisio totius metaphysici;] vel [totum essentiale,] compositum in materiam & formam, ut, *homo in corpus* & *animam rationalem*, [estque illa divisio totius physici;] vel denique totum integrale in sua membra, ut, *homo in caput, pectus, ventrem, artus*, &c. [estque illa divisio totius mathematici.]

1. Ex quatuor divisionibus per se, prima & ultima sunt maxime usitatæ, nempe distributio generis in species, aut speciei in individua, & integri in membra: atque hæc peculiari nomine *partitio* dicitur.

2. Notandum vero est accuratissime discrimen inter utramque hanc divisionem, quod hoc signo dignoscitur infallibiliter: quotiescunque totum divisum de singulis partibus dividentibus enunciari potest in casu recto, toties est distributio generis in species, aut speciei in individua; quotiescunque vero totum divisum non potest enunciari de singulis partibus dividentibus nisi in casu obliquo, est distributio integri in membra: & causa hujus diversitatis est, quod tota natura generis in unaquaque contineatur specie, & tota natura speciei in unoquoque individuo; at vero non continetur tota natura integri in unoquoque membro. Exempli gratia, cum *animal* dividitur in *hominem* & *bestiam*, tum *animal* dicitur de *homine* & *bestia* in casu recto; cum *homo* dividitur in *Petrum*, *Paulum*, *Ioannem*, &c. *homo* prædicatur de *Petro*, *Paulo*, *Ioanne*, &c. in casu recto: sed vero cum corpus dividitur in *caput*, *pectus*, *ventrem*, *artus*, &c. partes dividentes, non potest dici corpus de singulis partibus in casu recto, licet possit in casu obliquo: neque enim licet dicere, *Caput est corpus*, *Pectus est corpus*; sed bene licet dicere, caput, pectus, est corporis, scilicet pars.

Quæst. VI. *Quotuplex est divisio per accidens?*

Item quadruplex: vel enim dividitur causa per effecta, ut, *Plantæ aliæ calefaciunt*, *aliæ frigefaciunt*: vel effectum per causas, ut, *Testimonia alia sunt divina*, *alia humana*; *statuæ aliæ sunt ex ære*, *aliæ ex marmore*; *supellex alia est ad ornatum*, *alia ad usum*, &c. vel subjectum per adjuncta, ut, *Homines alii sunt liberi*, *alii servi*: vel adjunctum per subjecta, ut, *Morbi alii corporis sunt*, *alii animi*.

Divisio per accidens facile intelligitur ex exemplis subjectis, & *quæstione 5. cap. 14. lib. 1.*

Quæst. VII. *Quot sunt leges bonæ divisionis?*

Septem potissimum.

Quæst. VIII. *Enumera omnes.*

I. Partes debent in toto consentire.

[1. *Partes*] Intellige vel membra respectu integri, qui vulgo dicuntur partes integrantes; vel individua respectu speciei, vel species respectu generis, quæ utraque partes vocantur universales, melius totius universalis: nam individua partes universales dici nequeunt.]

[2. Ratio est, quia partes toti insunt, & ad totum ordinantur, illudque mensurant: at vero mensura & mensuratum consentire debent; ideoque cum totum quod dividitur est substantia, & partes debent esse substantiæ; si totum fuerit accidens, & partes debent esse accidentia: quod intelligendum est de divisione totius per se; nam in divisione per accidens, totum potest esse substantia, & partes accidentia, ut cum homo dividitur in servum & liberum.]

[3. Cum partes dicuntur toti inesse, id sic intelligi non debet; ut accidentia insint subjecto: sunt enim hæ partes, de quibus hic sermo est, vel substantiæ, ut membra integri, individua speciei, species generis; vel si sint accidentia in ordine ad substantiam, tamen non dicuntur partes, sed in ordine ad accidentia.]

4. Imo vero, omnes hæ leges intelligi debent de toto per se; nam divisio totius per accidens vix habetur pro divisione, uti nec totum per accidens pro toto.]

II. Et inter se opponi.

1. Ratio est, quia alioquin partes coinciderent, & sic totum dividere nequirent.

III. Partes proximæ & immediatæ semper sumendæ sunt in divisione, non remotæ.

1. *Partes proximæ & immediatæ*] dicuntur, quæ sunt maxime vicinæ toti, in quas totum primo dividi debet: ideoque vitiosa est divisio, quando multa membra transiliuntur; ut si divisero corpus in plantam & animal, cum debeat primum dividi in simplex & mixtum.

2. Tabulæ prædicamentales docent, quænam partes toti viciniores, quænam à toto remotiores, quænam toti vicinissimæ.

3. Quænam sint partes proximæ

mæ rei divisæ, quænam remotæ, optime perspici potest ex tabulis prædicamentalibus: in quibus quæ proxime infra rem dividendam collocantur, in sequenti gradu inferiori, sunt partes proximæ; quæ vero habent gradus intermedios inter se & rem dividendam, sunt partes remotæ.

IV. Partes singulæ minus continere debent quam totum.

1. Ratio est, quia totum est majus sua parte unaquaque; alioqui totum & pars adæquarentur, quod est absurdum.

V. Universæ, neque plus neque minus.

1. Ratio est, quia partes *universæ* idem sunt ac totum, scilicet quando partes sunt unitæ; quod potissimum est intelligendum de toto essentiali.

2. Gravis quæstio est, quomodo totum differat à partibus. Nos distincte respondemus: partes totius, verbi causa anima & corpus, considerantur vel ut separatæ, vel ut conjunctæ sed non unitæ, vel ut conjunctæ & unitæ. Quando partes spectantur (verbi causa anima & corpus) ut sunt separatæ loco, ut anima sit in cœlo, corpus in terra, non sunt idem quod totum, scilicet corpus, sed ab eo distinguuntur realiter. Si spectentur ut loco quidem conjunctæ partes, sed non unitæ, adhuc non sunt idem quod totum, sed distinguuntur à toto realiter: ita si eodem loco ponas & animam rationalem & corpus, sed non unita, non sunt idem quod homo. Verum si partes spectentur ut conjunctæ loco & unitæ, jam idem sunt quod totum; sic anima rationalis & corpus, loco conjuncta & inter se unita, idem sunt quod homo, nec ab eo distinguuntur realiter.

VI. Divisio debet constare partibus paucissimis, &, si commode fieri possit, duabus.

1. Ratio est, quia divisio distinctam parit cognitionem; quo autem partes sunt pauciores, eo distinctius cognoscuntur: non tamen semper divisio in partes duas, sive διχοτομία, utcunque sit optima, haberi potest.

2. Cum genus dividitur in species, plerumque divisio potest esse bimembris, &, si potest, debet: cum species dividitur in individua, rarius potest esse bimembris, neque anxie affectari debet, quia individua plerumque sunt pluta duobus: cum integrum dividitur in membra, divisio bimembris esse debet, si potest; sed non semper potest: divisio-

definiti in partes definientes, & compoſiti in partes conſtituentes, & poteſt, & debet ſemper eſſe bimembris: diviſio totius per accidens interdum poteſt, interdum non poteſt eſſe bimembris; neque ſcrupuloſe admodum hic quærenda eſt, ſi commode haberi nequeat.

VII. Modus dividendi adhibendus eſt, ne ſubdiviſionum numerus nimium excreſcat.

1. Ratio eſt, quia cum diviſio memoriæ quam maxime proſit, ſi ſubdiviſiones inſtituantur multæ, memoria magis obruitur quam juvatur.

CAPUT VI.

Quæſt. I. *Quid eſt ſyllogiſmus?*

SYllogiſmus eſt oratio, in qua quibuſdam poſitis, diverſum quid à poſitis, propter ea quæ poſita ſunt, neceſſario ſequitur.

1. *Oratio*) ſumitur hic indefinite, non pro una, ſed pro orationum complexu, per ſynecdochen numeri ſingularis pro plurali.

2. *Oratio* intelligitur potiſſimum interna, ſecundatio externa: quia ſyllogiſmus ſine oratione externa eſſe poteſt, ut in muto; ſine interna non poteſt; & quia tota Logica maxime dicitur à λόγῳ ἐνδιαθέτῳ, ſermone interno, minus à ſermone externo.

3. *Quibuſdam poſitis*) id eſt, duabus enunciationibus præpoſitis ſeu præmiſſis, unde ſic vocantur.

4. Quando hoc loco præmiſſæ dicuntur cauſa concluſionis, intelligitur cauſa cognoſcendi, non eſſendi; hæc enim locum tantum habet in ſyllogiſmo demonſtrativo, non in topico, nec in ſophiſtico, nec in ullo alio: at quod præmiſſæ ſint cauſæ concluſionis, id eſt cognoſcendi concluſionē, id commune eſt omnibus ſyllogiſmis.

5. *Diverſum quid*) id eſt nova enunciatio, quæ vulgo dicitur *concluſio*. Hæc dicitur diverſa formaliter, non materialiter, à propoſitionibus ſive præmiſſis; non quod alii termini ſint in concluſione quam fuerunt in præmiſſis, ſed quod iidem termini aliter diſponantur in concluſione quam in præmiſſis; nam qui termini in concluſione ſimul diſponuntur, in præmiſſis à ſe invicem ſeparantur: ut in hoc ſyllogiſmo, *Omne animal ſentit. Omnis homo eſt animal. Ergo omnis homo ſentit.* Hic ſimul diſponuntur in concluſione *homo* & *ſentit*; qui iidem termini in præmiſſis à ſe invicem ſeparantur: nam *ſentit*, terminus major, ponitur in majore propoſitione, quæ diverſa eſt & ſeparatur à minore propoſitione, in qua alter terminus eſt, *homo*.

6. *Propter ea quæ poſita ſunt*) id eſt vi & efficientia præmiſſarum, quia præmiſſæ ſunt cauſa, ſcilicet cognoſcendi, interdum eſſen-

essendi, conclusionis, hæc vero effectum præmissarum: hinc est quod vocula *propter* recte dicatur significare vim, nam causa est cujus vi res est.

[7 *Necessario*] Intelligitur hic necessitas consequentiæ seu conclusionis; non consequentis, seu prædicati in conclusione, quæ extra syllogismum invenitur in omni enunciatione necessaria; ut, *homo est animal*: hic est necessitas consequentis, id est prædicati, *animal* enim necessario cohæret necessitate κατ' αὐτὸ cum antecedente seu subjecto, *homo*; at hic non est necessitas consequentiæ seu conclusionis, quia hæc enunciatio necessaria est extra omnem syllogismum, & ideo non est conclusio, quæ veritatem suam & necessitatem tantum habet in syllogismo, non extra illum.]

[8. Necessitas consequentiæ est necessitas thematis complexi seu enunciationis, deducta ex enunciationibus aliis prioribus. Necessitas consequentis est necessitas thematis simplicis & termini unius, & quæ non derivatur aliunde: estque vel necessitas qua prædicatum necessario dicitur de subjecto, de qua actum fuit in enunciatione necessaria; vel qua accidens necessario inest subjecto, de qua actum fuit cap. de proprio.]

[9. Quantum discriminis est inter thema simplex & complexum, tantum differt necessitas thematis simplicis à necessitate thematis complexi: sed necessitas consequentis est necessitas thematis simplicis, necessitas consequentiæ est necessitas thematis complexi, & quidem illa quæ non existit in themate complexo, nisi beneficio syllogismi; nam quæ necessitas invenitur in aliqua enunciatione extra syllogismum, uti in hac, *homo est risibilis*, quamvis eadem hæc syllogismo inferri possit, quamdiu tamen non infertur, necessitas consequentiæ in illa esse dici nequit: sed & sunt enunciationes necessariæ, quarum necessitas nullo syllogismo inferri potest, ut est hæc, *homo est animal*; atque in hisce nunquam invenitur necessitas consequentiæ. Notandum & illud est, necessitatem consequentiæ esse necessitatem hypotheticam seu conditionalem; necessitatem consequentis esse absolutam, & quidem internam.]

[10. Necessitas vulgo dividitur in internam & externam. Interna est, quæ principium habet in ipsa re necessaria: sic necessarium est hominem esse risibilem, quia risibilitas sui causam habet, qua necessario inest homini. in ipso homine, anima scilicet rationali: & hæc est necessitas consequentis, quę semper est interna. Necessitas externa est, quæ sui principium habet extra rem necessariam: ita necessarium est lunam pati eclipsim, si terra interponatur inter solem & lunam: hæc est necessitas externa, quia causa ob quam luna necessarie eclipsin patitur est extra lunam; hæc est necessitas consequentiæ, quæ semper est externa.]

Quæst.

Quæst. II. *Quot modis consideratur Syllogismus?*

Duobus modis: vel enim consideratur absolute de ratione formæ, vel relate ad conditiones materiæ ac varios effectus.

[1. Materia & forma proprie tribuuntur solis corporibus; & quia corpora habent accidentia quibus incurrunt in sensus, eorum materia & forma dicitur sensibilis: sed per analogiam ac similitudinem materia & forma tribuuntur iis quæ non sunt corpora, neque ullas habent proprietates quibus in sensus incurrant, & hæc materia & forma dicitur intelligibilis: sic materia artium sunt præcepta, forma est methodus; utraque intelligibilis: talis quoque comperit syllogismo.]

[2 *Forma*) quæ hic tribuitur syllogismo, & *materia*, utraque est intelligibilis, quia solo intellectu percipitur; non sensibilis, quia ipse syllogismus est ens rationis, & opus nostri intellectus: sic & *effectus* qui hic tribuuntur syllogismo, non sunt externi, & incurrentes in sensum, sed interni, & in ipso intellectu existentes, scilicet sunt ista judicia quæ syllogismi relinquunt in intellectu de conclusione ab eo cognita.]

3. *Conditiones materiæ*) scilicet proximæ, vocantur hic veritas vel falsitas, necessitas vel contingentia præmissarum.

4. *Effectus* syllogismi sunt judicia de conclusione relicta in mente.

5. Omnis syllogismus, sive lectus sive auditus, gignit vel assensum, vel dissensum, hoc est, judicium aliquod de conclusionis veritate vel falsitate in mente vel legentis vel audientis; nam qui syllogismum vel legit vel audit, si in animum ingrediatur suum, fieri non potest quin aut conclusioni assentiatur, aut dissentiat, id est, quin judicet eam esse vel veram, vel falsam. Hæc judicia in mente hominum per syllogismos genita, quia intellectum nostrum disponunt ad cujusvis generis conclusionibus assentiendum vel dissentiendum, vocantur *dispositiones*, seu *habitus imperfecti*; & cum judicia ista sæpe iterantur atque confirmantur, gignunt *habitus perfectos*; & sic oriantur in intellectu nostro omnes habitus intellectuales, scientiæ, artes, prudentiæ, quippe quæ nihil sunt aliud, quam collectio multorum judiciorum de rebus variis per syllogismos in mentem nostram illatorum: ita verbi causa physica nihil est aliud quam coacervatio judiciorum de rebus naturalibus, earumque proprietatibus & operationibus, quæ mens humana, præsertim primorum philosophorum, per syllogismos de iis intulit ex præmissis, quarum veritatem in ipsa rerum natura diligenti scrutinio & indagine observavit.

Quæst.

Quæst. III. *Prior consideratio quot habet partes?*

Tres: vel enim agendum est de genesi [vel fabrica] sive ratione struendi syllogismum, vel de διαφορᾷ, sive ratione inveniendi argumenti, vel de imperfectis speciebus syllogismi.

Quæst. IV. *Quænam sunt in genesi [fabrica syllogismi] spectanda?*

Materia, tum remota tum proxima, & forma.

Materia remota) syllogismi est, inter quam & syllogismum datur alia vicinior; *proxima*, ex qua syllogismus constat immediate: ita immediate constat ex enunciationibus tribus; remote, ex terminis seu thematibus simplicibus tribus, ex quibus enunciationes componuntur. Videantur exempla in textu.

Quæst. V. *Quæ est remota materia syllogismi?*

Tres termini; minor, major, & medius.

Tres termini) sunt tria themata simplicia, quæ hic vocantur *termini*, quia syllogismus ultimo in ea terminatur. Horum terminorum duo vocantur extremi, scilicet minor & major, qui sunt subjectum & prædicatum conclusionis quæ extra syllogismum vocari solet quæstio. Tertius terminus extra quæstionem aut conclusionem dicitur medius, quia est quasi arbiter inter duos priores, scilicet extremos.

Quæst. VI. *Quis est minor terminus?*

Subjectum quæstionis.

1. *Subjectum quæstionis*) vocatur *minor terminus*, quia est aut angustius prædicato, nimirum cum non potest reciprocari, ut, *Logica est ars*, *Omnis homo sentit*; aut interdum æquale, ut, *Omnis homo est risibilis*; nunquam latius. Quando subjectum aut est latius, aut esse videtur, prædicato, enunciatio est non naturalis, sive contra naturam.

2. In enunciatione naturali prædicatum semper est vel latius subjecto, quando non possunt reciprocari, ut, *homo est animal*; vel æquale subjecto, quando possunt reciprocari, ut, *homo est risibilis*; nunquam angustius: si enim fuerit angustius, ut, *animal est homo*, enunciatio est contra naturam.

Quæst. VII. *Quis major?*

Prædicatum quæstionis.

1. *Prædicatum quæstionis*) vocatur terminus major, quia est latius subjecto, quando non possunt reciprocrari; vel ei æquale, quan-

quando poſſunt reciprocari; nunquam anguſtius.

2. Terminus major Ariſtoteli dicitur extremum majus, & minor, extremum minus.

Quæſt. VIII. *Quis medius?*

Argumentum, quod ad probandam quæſtionem extrinſecus aſſumitur.

1. Terminus *medius* dicitur plerumque *medium* ſimpliciter; vel argumentum tertium, & argumentum ſimpliciter, quia arguit, id eſt probat, terminum majorem ineſſe minori.

2. *Extrinſecum*) id eſt extra concluſionem.

Quæſt. IX. *Quæ eſt materia proxima?*

Tres propoſitiones, [id eſt, enunciationes:] quarum prima vocatur major propoſitio, vel abſolute propoſitio; ſecunda, minor propoſitio, vel aſſumptio; tertia, concluſio.

1. *Propoſitio major*) interdum dicitur *major* ſimpliciter, & ſic vocatur, quia in ea ſemper eſt terminus major, ſeu prædicatum concluſionis: & ſecunda propoſitio vocatur *minor*, quia in ea ſemper eſt terminus minor, ſeu ſubjectum concluſionis. ſi contra fiat, ſyllogiſmus non valet.

2. Terminus major & minor ſemper ſunt in ipſa concluſione, propoſitio major & minor ſemper ſunt extra concluſionem.

3. Notandum hoc eſt ſemel, & tenendum ſemper, quod terminus major & minor ſint themata ſimplicia, propoſitio major & minor ſint themata complexa; quare nunquam debent confundi: præterea terminus major eſt pars propoſitionis majoris, terminus minor eſt pars propoſitionis minoris: quantum ergo differunt pars & totum, tantum differunt terminus major & minor ab uno latere, & propoſitio major & minor ab alio latere.

4. Accuiate hic cavendum eſt, ne terminus major ac minor confundantur cum propoſitione majore & minore: ſic enim confunderentur themata ſimplicia cum complexis, materia remota ſyllogiſmi cum materia proxima.

Quæſt. X. *Quibus terminis conſtat propoſitio major?*

Majore & medio.

Quæſt. XI. *Quibus minor?*

Minore & medio.

Quæſt.

Quæſt. XII. *Quibus concluſio?*

Minore & majore.

In omni quidem bono ac legitimo ſyllogiſmo, iſtis terminis enunciationes conſtare debent, & ſinguli termini bis in unoquoque ſyllogiſmo poni debent.

Quæſt. XIII. *Quid eſt forma ſyllogiſmi?*

Eſt aptatrium propoſitionum diſpoſitio ad concluſionem ex præmiſſis colligendam.

Quæſt. XIV. *In quo conſiſtit forma ſyllogiſmi?*

In figura & modo.

Quæſt. XV. *Quid eſt figura?*

Figura eſt legitima diſpoſitio medii cum partibus quæſtionis.

1. *Figura*) reſpicit materiam ſyllogiſmi remotam, tres ſcilicet terminos, puta medium & duos extremos; qui hic dicuntur partes quæſtionis, quia ex iis concluſio conſtat: horum trium terminorum combinatio *legitima*, id eſt, diſpoſitio ſecundum leges certas ac regulas facta, vocatur *figura*.

2. Quando tres termini diſponuntur quidem, ſed non legitime, nec ſecundum naturæ ordinem, utcunque videatur figura, non eſt tamen.

3. Atque hæc ratio eſt, cur non debeat admitti figura quarta poſt tres receptas: nam in illa, alia quidem medii eſt diſpoſitio cum partibus quæſtionis, quam in tribus receptis; ſed nec legitima eſt, nec naturalis eſt diſpoſitio: quod in exemplis, ſiquis illa inſpiciat, patebit.

Quæſt. XVI. *Quid eſt modus?*

Modus eſt legitima enunciationum ſecundum quantitatem & qualitatem determinatio.

Modus) reſpicit materiam ſyllogiſmi proximam, tres enunciationes, majorem, minorem, & concluſionem; & docet quomodo, & quoad quantitatem, id eſt, univerſalitatem & particularitatem, & ſingularitatem, & quoad qualitatem, id eſt affirmationem & negationem, iſtæ enunciationes debeant diſponi.

Quæſt. XVII. *Quotuplices ſunt modi?*

Duplices; alii univerſales, alii ſingulares.

Modi ſingulares vocantur aliis proprii; & ſyllogiſmi ſingulares, expoſitorii.

Quæſt.

Quæst. XVIII. *Quos vocas universales?*

In quibus utraque vel altera propositionum præmissarum est universalis.

Notandum est, quod modi universales alteram saltem propositionum exigant universalem: nam si utraque sit particularis, syllogismus non erit bonus.

Quæst. XIX. *Quos singulares?*

In quibus utraque præmissarum est singularis.

1. Modi *singulares* non sunt contenti altera præmissarum singulari, sed utramque talem postulant: non autem debent confundi præmissæ singulares cum particularibus, non magis quam enunciationes singulares & particulares.

2. *Præmissæ* hic vocantur communi nomine major & minor propositio, quia conclusioni præmittuntur.

CAPUT VII.

Quæst. I. *Quot sunt figuræ?*

TRes.

1. Syllogismi in tribus hisce figuris vocantur simplices & categorici, ut discernantur ab hypotheticis & compositis.

2. Syllogismi harum figurarum dicuntur categorici, quia in singulis enunciationibus horum syllogismorum prædicatum & subjectum de se invicem enunciantur simpliciter, absque vel modis vel conjunctionibus, vel ullis similibus additamentitiis; & proprie opponuntur syllogismis hypotheticis.

Quæst. II. *Qua est prima figura?*

In qua argumentum majori termino subjicitur, & de minore prædicatur.

In figura prima, propositio major constat ex termino medio ut subjecto, termino majore ut prædicato; propositio minor ex termino minore ut subjecto, & medio ut prædicato; conclusio ex minore ut subjecto, & majore ut prædicato.

Quæst. III. *Qua secunda?*

In qua argumentum de utroque termino prædicatur.

Secun-

Secundæ figuræ propositio major habet pro subjecto terminum majorem, & pro prædicato medium; propositio minor habet pro subjecto terminum minorem, & pro prædicato terminum medium; conclusio pro prædicato majorem terminum, & pro subjecto minorem.

Quæst. IV. *Quæ tertia?*

In qua argumentum utrique termino subjici tur.

In tertia figura terminus medius est subjectum utriusque præmissæ, & majoris & minoris, & terminus major prædicatum propositionis majoris, terminus minor prædicatum propositionis minoris; terminus minor est subjectum conclusionis, & major ejusdem prædicatum.

Quæst. V. *Quot sunt modi universales in prima figura?*

Quatuor; *Barbara, Celarent, Darii, Ferio.*

Quæst. VI. *Quot in secunda?*

Item quatuor; *Cesare, Camestres, Festino, Baroco.*

Quæst. VII. *Quot in tertia?*

Sex; *Darapti, Felapton, Disamis, Datisi, Bocardo, Ferison.*

Quæst. VIII. *Quid sibi volunt vocales harum vocum?*

Indicant quantitatem & qualitatem propositionum quibus præfiguntur: idque hoc modo;

Asserit A, [id est affirmat] *negat E, verum generaliter* [id est universaliter] *ambo:*

Asserit I, negat O, sed particulariter ambo.

1. Sensus horum versiculorum est, quod enunciatio cui præfigitur A, debeat esse & universalis & affirmans; cui præfigitur E, debeat esse universalis negans; cui præfigitur vocalis I, debeat esse affirmans & particularis; cui præfigitur vocalis O, debeat esse particularis negans.

2. Fabrica syllogismi cujusque sequentibus innititur regulis.

Da exempla in singulis modis: ac primum primæ figuræ.

BAR. *Omne animal sentit:*
BA. *Omnis homo est animal:*
RA. *Ergo omnis homo sentit.*

[1. Ex

1. Ex tribus terminis sumi possunt sex conclusiones; nam tres isti termini singuli cum singulis sexies possunt combinari: non tamen semper stricte conclusiones rite rectèque inferri possunt per syllogismum; ideoque si una ex sex conclusionibus non potest probari syllogismo legitime, recurrendum est ad conclusionem aliam ex illis sex, donec habeatur illa conclusio quæ syllogismo legitime inferri ac probari potest.)

2. Ut ex tribus terminis simplicibus commode fiat syllogismus,

3. I. Termini duo ex illis assumi debent pro conclusione: ubi ex duobus terminis conclusio fuerit facta, tertius sumendus est pro medio.

4. II. Tum videndum est, quo modo terminus tertius sese habeat ad terminum majorem, an possint de se invicem affirmari, an negari; & cum alterutrum fieri debeat, videndum est an universaliter, an particulariter debeant de se invicem vel affirmari vel negari: deinde, idem terminus medius debet conferri eodem modo cum termino minore.

5. III. Quod si terminus medius vel cum majore vel cum minore debeat disponi particulariter aut negate, nunquam potest conclusio accipi aut universalis aut affirmans; quia, cum altera præmissarum est vel particularis vel negans, etiam conclusio debet esse talis; ideoque tali casu conclusio universalis aut affirmans si fuerit assumpta, debet mutari in particularem aut negantem, quia conclusio sequitur partem debiliorem.

6. IV. Ubi conclusio accepta fuerit, qualiscunque tandem sit, videndum est in quibus modis & figuris possit concludi; nam una conclusio in pluribus figuris & modis concludi potest quam alia: quippe universalis affirmans conclusio tantum concluditur in prima figura, in *Barbara*; universalis negans in prima & secunda figura, scilicet in *Celarent*, *Cesare*, *Camestres*; particularis affirmans in prima & tertia figura, in *Darii*, *Darapti*, *Disamis*, *Datisi*; particularis negans in prima, secunda, & tertia figura, in *Ferio*, *Festino*, *Baroco*, *Felapton*, *Bocardo*, *Ferison*.

7. In exemplo hoc primo terminus minor est *homo*, terminus major *fenit*, medius *animal*: terminus major, *fenit*, ponitur in majore propositione; terminus minor, *homo*, ponitur in propositione minore; terminus medius, *animal*, extra conclusionem manet. Vocalis *A* singulis propositionibus præmissa, significat eas omnes esse universales affirmantes. In exemplis reliquis, ipse logicæ studiosus quærat terminum minorem, majorem, & medium.

CE- *Nullum animal eſt lapis :*
LA- *Omnis homo eſt animal :*
RENT. *Ergo nullus homo eſt lapis.*

DA- *Omnis color eſt viſibilis :*
RI- *Aliqua qualitas eſt color :*
I. *Ergo aliqua qualitas eſt viſibilis.*

FE- *Nullum vitium eſt poſitum in medio :*
RI- *Aliquis habitus eſt vitium :*
O. *Ergo aliquis habitus non eſt poſitus in medio.*

Da exempla ſecundæ figuræ.

CE- *Nullus dives eſt egenus :*
SA- *Omnis avarus eſt egenus :*
RE. *Ergo nullus avarus eſt dives.*

CAM- *Omne animal eſt mortale :*
ES- *Nullus angelus eſt mortalis :*
TRES. *Ergo nullus angelus eſt animal.*

In exemplo hoc ſecundo, terminus minor eſt *angelus*, major *animal*, medius *mortale*: major cum medio eſt in propoſitione majore; minor cum medio eſt in propoſitione minore: vocalis *A* præfixa majori ſignificat eam eſſe univerſalem affirmantem; *E* præfixa minori & concluſioni ſignificat utramque eſſe univerſalem negantem. Cæteta exempla diligentiæ ſtudioſi Logicæ expendenda relinquuntur.

FES- *Nullum animal eſt planta :*
TI- *Quoddam vivens eſt planta :*
NO. *Ergo quoddam vivens non eſt animal.*

BA- *Omnis homo eſt animal :*
RO- *Quoddam vivens non eſt animal :*
CO. *Ergo quoddam vivens non eſt homo.*

Da exempla tertiæ figuræ.

DA- *Omnis virtus eſt ardua :*
RA- *Omnis virtus eſt honeſta :*
PTI. *Ergo aliquod honeſtum eſt arduum.*

FE- *Nullus lapis vivit :*
LA- *Omnis lapis deſcendit naturaliter :*
PTON. *Ergo aliquis quod naturaliter deſcendit, non vivit.*

DISAMIS. *Aliquis homo furit :*
Omnis homo est animal rationale :
Ergo aliquod animal rationale furit.

DATISI. *Omnis avarus eget :*
Quidam avarus est locuples :
Ergo quidam locuples eget.

In exemplo hoc quarto terminus minor est *locuples*, estque in propositione minore; terminus major est *eget*, estque in propositione majore; terminus medius est *avarus*, qui subjicitur & in majore & in minore. *A* significat majorem esse & universalem, & affirmantem: *I* significat & minorem & conclusionem esse particulares affirmantes. Studiosorum diligentia exempla expendat cætera.

BOCARDO. *Aliquod corpus non est corruptibile :*
Omne corpus est compositum :
Ergo aliquod compositum non est corruptibile.

FERISON. *Nulla virtus adfert miseriam :*
Quædam virtus est molesta :
Ergo quoddam molestum non adfert miseriam.

Da etiam exempla modorum singularium in unaquaque figura.

Syllogismi singulares vulgo vocantur expositorii, vel etiam expositio sensilis; quia terminus medius semper est res singularis, quæ omnis semper in sensus incurrit.

In prima figura.

Messias debuit crucifigi :
Jesus est Messias :
Ergo Jesus debuit crucifigi.

In secunda figura.

Præceptor Alexandri fuit Stagirita :
Plato non fuit Stagirita :
Ergo Plato non fuit præceptor Alexandri.

In tertia figura.

Judas fuit impius :
Judas fuit Apostolus :
Ergo quidam Apostolus fuit impius.

Suffoit

sufficit in exemplis modorum singularium, si minor & conclusio sint singulares, ut in exemplo 1. & 2.

CAPUT VIII.

Quæst. I. *Quibus fundamentis nititur necessitas consecutionis in syllogismis universalibus?*

SYllogismi affirmantes nituntur regula de omni; negantes, regula de nullo.

Quia necessitas quædam est, qua ex præmissis necessario sequitur conclusio, sic ut qui præmissas concesserit, non possit non concedere conclusionem, quando syllogismus est bonus; ideo operæ pretium est, istam necessitatem consequentiæ in syllogismo recte cognoscere.

Quæst. II. *Quæ est regula de omni?*

Quicquid de aliquo universali universaliter affirmatur, id affirmatur etiam de iis quæ sub illo continentur. Exempli gratia, de omni homine affirmatur *animal*: sub homine continetur *Petrus*, *Paulus*, &c. ergo de his quoque affirmatur *animal*.

Qui concedit, *omnem hominem esse animal*, quæ est major; ac concedit, *Petrum*, *Paulum*, *esse homines*, quæ est minor, is necessario, velit nolit, debet concedere hanc conclusionem, *Ergo Petrus*, *Paulus*, &c. *sunt animalia*.

Quæst. III. *Quæ est regula de nullo?*

Quicquid de aliquo omni [*universali*] *negatur universaliter, id negatur etiam de omnibus iis quæ sub illo continentur.* Exempli gratia, *lapis* negatur de omni animali: sub animali continetur *homo*, *equus*, *leo*, &c. ergo de his quoque negatur *lapis*.

Qui concedit hanc majorem, *nullum animal est lapis*, & concedit hanc minorem, *homo*, *equus*, *leo*, &c. *sunt animalia*, is cogitur necessario etiam concedere hanc conclusionem, *Ergo nullus homo*, *equus*, *leo*, &c. *est lapis*.

Quæst. IV. *Quo fundamento nituntur syllogismi singulares?*

Regula proportionis.

Quæst. V. *Quæ est regula proportionis?*

Quæcunque in uno tertio singulari [*seu incommunicabili*] *conveniunt, ea quoque inter se conveniunt.* Exempli gratia, Davidi con-

convenit fuiſſe prophetam, & fuiſſe homicidam: hinc ſequitur, aliquem Propheram fuiſſe homicidam; aut, aliquem homicidam fuiſſe Prophetam. Vel ſic, *Quorum duorum unum alicui tertio ſingulari & incommunicabili convenit, alterum non convenit, ea quoque inter ſe non conveniunt.* Exempli gratia, Ariſtoteli convenit fuiſſe Philoſophum, non convenit fuiſſe Athenienſem: hinc ſequitur, aliquem Philoſophum non fuiſſe Athenienſem; aut, aliquem Athenienſem non fuiſſe Philoſophum.

1. Hæc regula vera eſt, ſi illud *tertium ſingulare* fuerit *incommunicabile*, at ſi fuerit communicabile, fallit: ſic, qui conceſſerit hanc propoſitionem, *David fuit Propheta*, atque inſuper hanc, *David fuit homicida*, is neceſſario debet concedere tertiam, *Aliquis homicida fuit propheta.*

[2. In hoc ſyllogiſmo, *Eſſentia divina eſt Pater: Eſſentia divina eſt filius: Ergo Filius eſt Pater*, vitium eſt, quod terminus medius, ſcilicet eſſentia divina, ſit quidem tertium ſingulare, ſed non incommunicabile; nam communicatur, aut potius communis eſt, tribus perſonis.]

Quæſt. VI. *An omnes ſyllogiſmi dictis fundamentis conformes ſunt?*

Omnino. Qui enim ab hiſce fundamentis diſſentiunt, non ſyllogiſmi, ſed paralogiſmi ſunt.

Paralogiſmi) vocantur ſyllogiſmi vitioſi & fallaces.

Quæſt. VII. *Unde cognoſcis diſcrimen ſyllogiſmorum & paralogiſmorum?*

Ex quibuſdam legibus, quarum aliæ communes ſunt omnibus figuris, aliæ ſingulis peculiares.

Quæſt. VIII. *Quænam ſunt leges communes?*

I. In ſyllogiſmo non debent eſſe plures termini, nec pauciores, tribus.

1. Non *plures*, quia medium qua medium ad duo refertur, ideoque cum duobus tantum extremis diſponi poteſt.
2. Nec *pauciores*, quia nulla foret connexio: extremi enim termini per ſe diſponi nequeunt; niſi enim conjungantur tertio, non aliter diſponuntur in præmiſſis quam in concluſione; at concluſio eſt diverſum quid à præmiſſis.
3. Vitium quod in hanc committitur legem, vel apertum eſt vel occultum. Apertum eſt, cum plures termini ſub pluri-

pluribus proponuntur vocibus. Occultum eſt, cum quatuor termini latent in tribus vocibus: quod fit cum aliquis terminorum trium, vel major, vel minor, vel medius, proponitur voce homonyma ſeu ambigua, id eſt, voce una quæ plures habeat ſignificationes, & modo in una modo in altera ſumitur ſignificatione in eodem ſyllogiſmo; quod quidem vitium committitur ſæpiſſime in omni diſciplina inter diſputandum, ideoque digniſſimum eſt obſervatu.

4 Interdum non videntur eſſe plures termini quam tres, quia tantum unuſquiſque terminorum trium una voce proponitur: ſed revera tamen ſunt quatuor termini, quia aliquis trium terminorum exprimitur voce ambigua, quæ, cum duas habeat ſignificationes, materialiter una eſt, formaliter duplex. Materialiter ſumitur vox, cum ſpectatur ſecundum literas & ſyllabas: formaliter ſumitur vox, cum ſpectatur ſecundum ſignificationem; ſignificatio enim forma vocis eſt: eum ergo gemina unius vocis eſt ſignificatio, formam quaſi duplicem habet; unde una vox ambigua cenſetur, conſtituitque duos terminos. Tali modo peccatur adverſus hanc legem in hoc ſyllogiſmo:

Omnis canis eſt latrabilis.
Aliquod ſidus eſt canis.
Ergo aliquod ſidus eſt latrabile.

II. Non debet eſſe plus aut minus in concluſione, quam fuit in præmiſſis.

1. Quia concluſio eſt effectum præmiſſarum, ideo tantundem debet eſſe in concluſione quam fuit in præmiſſis, quia tantum eſt in effecto quantum fuit in cauſis. In hanc legem peccatur tali ſyllogiſmo; *Nullum immateriale eſt corruptibile. Omnis angelus eſt immaterialis. Ergo nullus angelus eſt corruptibilis aut mortalis.*

III. Medium non debet ingredi concluſionem, neque totum, neque ex parte: [quia ſic medium ter poneretur in ſyllogiſmo; at omnis terminus bis tantum debet collocari in uno ſyllogiſmo.]

1. Ratio eſt, quia medium non eſt id quod, ſed quo concluditur: quemadmodum ulna non eſt quod, ſed quo menſuramus.
2. *Ex parte*) Dicitur terminus medius habere partes, quando non una voce, ſed integra oratione abſolvitur.
3. In hanc legem peccatur hoc ſyllogiſmo; *Omne animal eſt ſubſtantia. Omnis homo eſt animal. Ergo omne animal eſt ſubſtantia.*
4. Quia unuſquiſque terminorum, tum major, tum minor, tum medius, non niſi bis, ac neceſſario bis, debet

poni, & terminus major ac minor ingrediuntur conclusionem, fieri nequit ut in syllogismo bono medium ingrediatur conclusione; sic scilicet medius terminus in syllogismo inveniretur ter, & unus reliquorum tantum semel.

IV. Extrema ita collocanda sunt in conclusione, ut erant sita in præmissis.

1. Per *extrema* intelliguntur hic terminus major & minor, qui hic ita debent poni in conclusione ut erant in præmissis positi: hoc est, quia terminus major, ut latior termino minore, fuit in præmissis positus in majore propositione, & minor terminus, ut angustior, fuit positus in minore propositione; debet quoque terminus major, ut latior, esse prædicatum conclusionis, & terminus minor, ut angustior, esse subjectum conclusionis.
2. In hanc legem peccatur tali syllogismo; *Omne mixtum est corpus. Omne vivens est mixtum. Ergo omne corpus est vivens.*

V. Ex duabus negantibus [præmissis] nihil concluditur.

1. Non est syllogismus ex duabus negantibus præmissis, quando particula *non* est pars termini medii: ut, verbi causa, *Quicquid non vivit*, id est, est non vivens, *non est planta. Metallum non vivit*, id est, est non vivens. *Ergo, Metallum non est planta.* Hoc enim notandum est, cum particula negandi *non* ponitur ante aliquod verbum, ut, *lapis non sentit*, posse fieri talis enunciationis resolutionem dupliciter: nimirum, vel ut particula *non* ponatur ante copulam, ut si dicam, *lapis non est sentiens*; vel ut ponatur post copulam ante prædicatum, ut si dicam, *lapis est non sentiens.* Posteriori modo si fiat resolutio, enunciatio est affirmans, non negans.

VI. Non etiam ex duabus particularibus præmissis; sed bene ex duabus singularibus præmissis.

1. Utraque hæc lex facile cognoscitur ex modis, qui ostendunt, si inspiciantur, majorem & minorem nunquam simul esse particulares, nunquam simul negantes.
2. In legem sextam peccatur tali syllogismo; *Aliquod corpus est calidum. Aliquod corpus est frigidum. Ergo aliquod frigidum est calidum.*
3. In legem quintam peccatur tali syllogismo; *Nullum brutum est rationale. Nullus homo est brutum. Ergo nullus homo est rationalis.*

VII. Con-

VII. Concluſio ſequitur partem debiliorem: hoc eſt, ſi altera præmiſſarum negata eſt, concluſio quoque debet eſſe negans; &, ſi altera præmiſſarum eſt particularis, concluſio quoque eſt particularis.

1. Negans propoſitio cenſetur debilior affirmante, & particularis univerſali.

2. In hanc legem ſic peccatur; *Omne animal eſt ſenſibile. Aliquod vivens eſt animal. Ergo omne vivens eſt ſenſibile.* Et tali ſyllogiſmo; *Nullum brutum eſt homo. Omne canis eſt brutum. Ergo omnis canis eſt homo.*

Quæſt. XI. *Quæ ſunt leges ſpeciales?*

I. Major primæ figuræ debet eſſe univerſalis, & minor affirmans.

II. Major ſecundæ figuræ debet eſſe univerſalis, & altera præmiſſarum negans.

III. Minor tertiæ figuræ debet eſſe affirmans, & concluſio particularis.

1. *Leges ſpeciales* quam optime facillimeque intelliguntur ex modis uniuſcujuſque figuræ.

2. Contra primam partem legis primæ ſpecialis peccatur tali ſyllogiſmo; *Aliquod corpus eſt lapis. Omnis homo eſt corpus. Ergo omnis homo eſt lapis.*

3. Contra ſecundam partem peccatur hoc ſyllogiſmo; *Omnis homo eſt animal. Nullus equus eſt homo. Ergo nullus equus eſt animal.*

4. In ſecundæ legis partem primam impingit hic ſyllogiſmus; *Aliqua ſubſtantia non eſt animal. Omnis homo eſt animal. Ergo aliquis homo non eſt ſubſtantia.*

5. In ſecundam partem legis ſpecialis ſecundæ peccat hic ſyllogiſmus; *Omnis homo eſt animal. Omne brutum eſt animal. Ergo omne brutum eſt homo.*

6. Adverſus legis ſpecialis tertiæ partem primam peccat hic ſyllogiſmus; *Omnis homo eſt animal. Aliquis homo non eſt doctus. Ergo aliquod doctum non eſt animal.*

7. In ſecundam partem ejuſdem legis impingit hic ſyllogiſmus; *Omnis homo eſt riſibilis. Omnis homo eſt animal. Ergo omne animal eſt riſibile.*

8. Ad harum legum normam omnes ſyllogiſmi ſunt componendi & exigendi.

CAPUT IX.

Quæst. I. *An syllogismi omnium figurarum sint æque perfecti?*

MInime: syllogismi primæ figuræ cæteris perfectiores sunt.

1. Duplex est perfectio syllogismorum: una quæ respicit formam, sive evidentiam illationis, quæ hic respicitur; alia est syllogismorum perfectio & imperfectio respectu materiæ; quo sensu enthymema dicitur syllogismus imperfectus, quia non omnes tres habet propositiones. Hic prior respicitur perfectio, quæ est ratione illationis ac formæ.

2. Illatio dicitur forma syllogismi, quia sine illa syllogismus ne syllogismus quidem fuerit, quemamodum sine forma res non est id quod est: sed tres termini aut etiam tres enunciationes sunt materia syllogismi, aut potius partes ejus integrantes, quia etiamsi aliquid de ista materia desit, puta vel terminus aliquis, vel enunciatio aliqua, adhuc tamen syllogismus fuerit; quod liquet in enthymemate.

Quæst. II. *Quas ob causas?*

Primo, quia in ea concludi possunt omnia genera problematum, affirmantia, negantia, universalia, & particularia: cum in secunda figura tantum negantia concludi possint, & in tertia tantum particularia. Deinde, quia in prima figura apparet necessitas sequelæ syllogisticæ, & regula de omni & de nullo, quæ in cæteris figuris non ita liquido conspiciuntur.

1. Ex modis singularum figurarum sciri potest, quot cujusvis generis problemata, id est quæstiones ac conclusiones, inferri possint in figura prima, non item in 2. aut 3.

2. *Necessitas sequelæ*) seu consequentiæ evidentior est in figura prima quam in cæteris duabus, quia syllogismi figuræ primæ propius accedunt ad naturalem discursum quam syllogismi secundæ aut tertiæ figuræ; ideoque regulæ *de omni* & *de nullo*, quæ sunt naturalis illationis fundamenta, magis quoque conspiciuntur in syllogismis primæ quam secundæ aut tertiæ figuræ: hinc est quod idiotæ, & homines illiterati ac rudes Logicæ, quando syllogismos quosdam proferunt per naturalem Logicam, eos semper proferant in figura prima, non item secunda aut tertia: atque in eo consistit perfectio primæ figuræ præ 2. & 3. quod illa magis sit conformis naturali discursui, quam hæ.

3. Logica vulgo dividitur in

is naturalem & artificialem. Quæ diviſio, nec generis eſt in ſpecies; nam ſpecies debent convenire in communi genere categorico, at Logica naturalis & artificialis ſic non conveniunt; ſunt quidem ambæ qualitates, ſed cum prior ſit potentia naturalis, poſterior habitus, non poſſunt eſſe ſpecies ejuſdem generis proximi categorici: nec eſt diviſio integri in membra, quippe membra coeunt in unum totum, Logica naturalis & artificialis non item: quia ne rei quidem diviſio eſt, ſed voeis tantum diſtinctio; nam aliter ſumitur hæc vox Logica quando ſignificat ipſam naturalem potentiam ratiocinandi, quæ omnibus hominibus connaſcitur, unde hæc Logica naturalis dicitur, & aliter accipitur cum ſignificat habitum acquiſitum ad facile ratiocinandum, & hæc vocatur Logica artificialis, atque ea fuit in initio definita.]

Quæſt. III. *Cur ergo non ſemper adhibentur ſyllogiſmi primæ figuræ?*

Quia, licet hi ſyllogiſmi cæteris meliores ſint evidentia ſequelæ, conditio tamen materiæ ſæpe ratiocinantem trahit ad ſecundam aut ad tertiam figuram.

1. *Conditio materiæ*) Intelligitur quantitas & qualitas enunciationum, ac præſertim concluſionis: ita concluſiones particulares negantes multo ſæpe facilius & naturalius probantur in ſecunda aut tertia figura, quam in prima.

2. Aliquid neceſſarium eſt duobus modis: vel ſimpliciter, & ad vi eſſe; vel ſecundum quid, & ad bene eſſe. Syllogiſmi ſecundæ & tertiæ figuræ non ſunt neceſſarii ſimpliciter, & ad eſſe Logicæ; attamen neceſſarii ſunt ſecundum quid, & ad bene eſſe Logicæ: nam multi ſyllogiſmi citius, facilius, & naturalius quoque inferuntur in figura ſecunda aut tertia, quam in prima; uti ſunt, in quibus concluſio eſt particularis negans, ratio vero ejus eſt, quia plures ſunt modi in ſecunda ac tertia figura, quibus talis concluſio inferri poteſt.

CAPUT X.

Quæſt. I. *Satis dictum de genere, ſive de ratione ſtruendi ſyllogiſmos: qua in re conſiſtat inventio, ſive ratio inveniendi medii?*

UT medium idoneum eligatur ad concluſionem in qualibet figura & modo colligendam. Id vero quomodo fieri debeat, ex Inſtitutionibus petendum eſt.

1. *Ratio inveniendi medii* plana & facilis hæc ſola eſt, ut ſubjectum & prædicatum quæſtionis deducantur per omnes affectiones

nes logicas & notiones secundas, generis, speciei, differentiæ &c. quod ut commode fiat, subjectum & prædicatum referri debent ad suam singulam categoriã; tum enim melius patebit, quodnam vel subjecti vel prædicati sit genus, quæ species, differentiæ, &c. ac tum disiciatur, quænam affectionum logicarum cum subjecto aut prædicato consentiant, quænam dissentiant: quæ consentiunt cum utroque aut alterutro debent disponi cum iis affirmando; quæ dissentiunt, negando. Præstant vero semper termini medii ab affectionibus logicis desumpti ex parte prædicati, quam qui desumuntur ex parte subjecti, quia quæstio non instituitur de subjecto, sed de prædicato. Pro exemplo sit quæstio, *An Logica sit ars?*

2. Ut inveniam terminos medios quamplurimos, circumduco *Logicam* & *artem* per omnes notiones secundas, & possum argumentari, à *genere, specie, differentia, proprio, accidente, partibus, causis, effectis, adjunctis, oppositis*, &c. vel *logicæ* vel *artis* affectionibus, primo libro traditis: hic vero tum judicium adhibendum est in iis terminis mediis ex tanta copia seligendis, qui maximam habent vim concludendi. *Opposita, diversa, imparia, dissimilia*, disponuntur negando; reliqua vero argumenta fere affirmando. Meliora autem erunt argumenta ex parte prædicati *artis*, quam ex parte subjecti *Logicæ*. Atque hic egregius est campus ingenii sui exercendi, in quo diligenter sese occupent tyrones.

CAPUT XI.

Quæst. I. *Pergamus ergo ad tertium membrum nostri instituti. Quot sunt species imperfecti syllogismi?*

SEptem præcipue: inductio, enthymema, exemplum, syllogismus hypotheticus, syllogismus disjunctivus, dilemma, & sorites.

Hic intelligitur imperfectio syllogismorum respectu materiæ, tum remotæ, trium terminorum, tum proximæ, trium propositionum: quando scilicet aliquid hic deest ex alterutra ista materia, vocatur syllogismus imperfectus.

Quæst. II. *Quid est inductio?*

Inductio est argumentatio, in qua ex individuis colligitur species, aut ex speciebus genus, aut ex partibus totum.

1. *Inductio*) est valde idonea ad declarandum sive explicandum, & ad constituenda præcepta sive principia disciplinarum: hoc modo, verbi causa, medici suę disciplinæ regulas constituerunt; Rhabarbarum Platoni, Socrati, Petro, Paulo, aliisque individuis, pæga-

purgavit bilem, ergo rhabarba rum habet vim purgandi bilem. Vocatur *Inductio* hoc argumentandi genus, quia animus ex singularibus inducitur, & quasi introducitur in cognitionem universalium.

2. Inductio exiguum aut fere nullum habet usum in disputando atque opponendo; quia, cum procedat ab universalibus ad singularia, non potest conclusio universalis bene inferri, nisi adferantur omnia singularia; at hoc difficillimum est. Verum ad alicujus rei illustrationem & ulteriorem deductionem, maximi usus est inductio: sed præsertim utilis est ad inveniendas & conformandas disciplinas; cum enim præcepta earum debeant esse universalia, & universalia non habeant veritatem nisi in singularibus, non potest præceptorum veritas aliunde melius demonstrari, quam in medium prolatis singularibus, in quorum veritate fundatur veritas universalium.

Quæst. III. *Illustra singulos modos singulis exemplis.*

Ex individuis species colligitur hoc modo; *Abel, Enoch, Noach, Abraham, Isaac, Iacob, Ioseph, Moses, Gedeon, Samson, Samuel, David, aliique multi, non aliter placuerunt Deo, quam per fidem: ergo sine fide impossibile est Deo placere.* Ex speciebus colligitur genus hoc modo; *Milites, mercatores, agricolæ, opifices, hommes eruditi, non sunt sua sorte contenti: ergo nullum genus hominum sua sorte contentum est.* Ex partibus colligitur totum hoc modo; *Libri Mosis, Prophetarum, Evangelistarum & Apostolorum, sunt divinæ authoritatis: ergo tota S. Scriptura est divinæ authoritatis.*

Quæst. IV. *An in inductione omnia individua, species, aut partes, enumerandæ sunt?*

Aut enumerandæ sunt, aut utendum hac aut simili formula, *Nec potest dari dissimile exemplum.*

Quæst. V. *Quomodo evertitur inductio?*

Cum dissimile cæteris exemplum exhibetur: vulgo *instantia* dicitur.

Ut, verbi causa, manus, pes, brachium, & quælibet pars male affecta, est amputanda. ergo etiam caput; falsa est inductio, propter exemplum dissimile.

Quæst. VI. *Quid est enthymema?*

Enthymema est syllogismus altera propositione truncatus;

tus; ut, *Avarus eget*; *ergo avarus non est dives*. *Qui non peccat, non est autor peccati*; *ergo Deus non est autor peccati*.

Enthymema) dicitur, quia altera propositio relinquitur cogitanda ἐν τῷ θυμῷ: itaq; hic una ex præmissis deest, vel major, vel minor. Ex propositionibus quæ in enthymemate sunt, prior vocatur *antecedens*; posterior *consequens*. Ad enthymema respondetur hac formula, *negatur antecedens, &, negatur consequens*.

Quæst. VII. *Unde dignoscitur utra duarum propositionum desit?*

Ex conclusione sive consequente. Si enim in antecedente exprimitur [vel subintelligitur] subjectum consequentis, deest major, ut fit in primo exemplo: si in antecedente exprimitur [vel subintelligitur] prædicatum consequentis, deest minor, ut fit in altero exemplo.

1. Exemplum prioris est, *Homo est animal*; *ergo, homo sentit*: exemplum posterioris est, *Animal sentit*; *ergo, homo sentit*. Ex utroque exemplo videre est rem ipsam.

2. Quando subjectum utrobique est idem, deest major, ut in priori exemplo, quod sic in syllogismo perfecto sese habet; *Omne animal sentit. Omnis homo est animal. Ergo omnis homo sentit.*

Quando prædicatum utrobique est idem, deest minor, ut in secundo exemplo, quod in syllogismo perfecto ita sese habet; *Omne animal sentit. Omnis homo est animal. Ergo omnis homo sentit.*

3. Si in antecedente nec idem subjectum nec idem prædicatum exprimatur consequentis, deest major, sed fit syllogismus perfectus in 3. figura, aut etiam in 1. figura.

Hæc sunto enthymemata.

1. *Nix est corpus.*
Aliquod corpus est frigidum.
2. *Nix est frigida.*
Aliquod frigidum est corpus.

In 1. figura.

1. *Omnis nix est frigida.*
Aliquod corpus est nix.
E. Aliquod corpus est frigidum.

2. *Omnis nix est corpus.*
Aliquod frigidum est nix.
E. Aliquod frigidum est corpus.

In 3. figura.

1. *Omnis nix est frigida.*
Omnis nix est corpus.
E. Aliquod corpus est frigidum.
2. *Omnis nix est corpus.*
Omnis nix est frigida.
E. Aliquod frigidum est corpus.

Quæst. V. *Quomodo perficiuntur ejusmodi enthymemata?*

Addita propositione quæ desideratur.

1. Facile est propositionem addere quæ deest, si advertatur, illos terminos esse sumendos ad propositionem supplendam, qui

qui ſinguli tantum ſemel occurrunt in antecedente & conſequente, omiſſo communi utriuſque vel ſubjecto vel prædicato: ſic in exemplis ſuperioribus poſitis, prius enthymema ſic ſuppletur; *Omne animal ſentit. Omnis homo eſt animal. Ergo omnis homo ſentit.* atque eodem modo ſuppletur poſterius.

[2. Hoc enthymema, *Omnis albor eſt color, Ergo quædam qualitas eſt albor,* verum eſt enthymema, quia omnis color eſt qualitas; ſed non poteſt reduci ad categoricum, niſi concluſione mutata aut minore: ſi neutra mutetur, erit vel minor negans in fig. 1. vel particularis major in 2. fig.]

Quæſt. IX. *Quid ſi neque ſubjectum neque prædicatum conſequentis ſit in antecedente?*

Tunc deeſt major: eaque addita, fit ſyllogiſmus hypotheticus. Sit enthymema, *Virtus eſt optanda, ergo vitium eſt vitandum*: adjiciatur hæc major hypothetica, *Si virtus eſt optanda, ergo vitium eſt vitandum*; & erit plenus ſyllogiſmus hypotheticus.

[1. Fieri poteſt ut in enthymemate neque idem ſit ſubjectum neque idem prædicatum conſequentis quod fuit in antecedente, & tamen reducatur ad categoricum, non hypotheticum: ut in hoc exemplo, *metallum eſt ſubſtantia*, ergo, *quædam ſubſtantia non eſt planta*, adjiciatur ſubſtantia, fiatque major ex terminis reliquis hoc modo, *nullum metallum eſt planta, omne metallum eſt ſubſtantia*, ergo *quædam ſubſtantia non eſt planta*, & eſt ſyllogiſmus 3. figuræ in *felapton*; vel ſic, *nulla planta eſt metallum, quædam ſubſtantia eſt metallum*, ergo *quædam ſubſtantia non eſt planta*, in 2. fig. In *feſtino*.]

2. Quid ſit ſyllogiſmus hypotheticus, cap. ſequenti explicabitur.

Quæſt. X. *Quid eſt exemplum?*

Exemplum eſt inductio imperfecta, in qua ex uno ſingulari colligitur univerſale, ut ex eo aliud ſingulare ſequatur: ut, *Bellum Syllæ & Marii fuit reipublicæ perniciſum; ergo bella civilia ſunt reipublicæ perniciſa; ac proinde etiam bellum Cæſaris & Pompeii.*

Exemplum) non eſt efficax argumentandi ratio: unde Rhetoribus magis quam Philoſophis in uſu eſt; & qui ſyllogiſmos non capiunt, exemplis facile capiuntur. Modus argumentandi in exemplo facile intelligitur ex ejus definitione.

CAPUT

CAPUT XII.

Quæst. I. *Quid est syllogismus hypotheticus?*

CUjus major est hypothetica: ut, *Si Deus est, mundus regitur providentia: Atqui Deus est: Ergo mundus regitur providentia.*

[1. *Syllogismus hypotheticus* hic dicitur, cujus major est hypothetica: non quasi minor nunquam sit aut esse possit hypothetica, nam sæpe talis est; sed tamen talis syllogismus non consuevit dici hypotheticus. Interim hoc observandum est; quando major est hypothetica & non minor, conclusio est categorica; sed si minor est hypothetica, conclusio quoque est talis.]

2. *Major* dicitur *hypothetica*, quæ constat conjunctione conditionali sive connexiva *si*.

Quæst. II. *Annon etiam minor potest esse hypothetica?*

Ita: sed hoc fit, cum ipsa quæstio est hypothetica, [quales syllogismi categoricis æquipollent.]

Syllogismi categorici dicuntur syllogismi primæ, secundæ, vel tertiæ figuræ; & sic vocantur, quia eorum propositiones nullum habent συγκατηγορημα, seu vocem syncategorematicam, conjunctionum *si*, &, *aut*, &c. sed prædicatum in iis de subjecto simpliciter κατηγορεῖται seu prædicatur, absque additamento, quando disponuntur subjectum & prædicatum in enunciatione simplici & pura.

Quæst. III. *Unde dignoscitur, sintne syllogismi hypothetici boni an vitiosi?*

Ex hac regula: Ex syllogismis hypotheticis ii boni sunt, qui procedunt à positione antecedentis ad positionem consequentis, vel à remotione consequentis ad remotionem antecedentis; ut, *Si homo est animal, sentit: Atqui homo est animal: Ergo homo sentit.* Vel sic, *Si lapides vivunt, nutriuntur: Atqui lapides non nutriuntur: Ergo lapides non vivunt.* Qui procedunt à remotione antecedentis ad remotionem consequentis, vel à positione consequentis ad positionem antecedentis, vitiosi sunt; ut, *Si planta est animal, vivit: Atqui planta non est animal: ergo planta non vivit.* Vel sic, *Si planta est animal, planta vivit: Atqui planta vivit: Ergo planta est animal.*

1. Hic accuratissime tenere debet quid sit *ponere*, & quid *removere*. Nam *ponere* non est simpliciter affirmare, nec *remo-*

vere

vere simpliciter negare, in quo multi errant: sed *ponere* est affirmare antecedens quod fuit affirmatum, & negare antecedens quod fuit negatum, sic ut etiam is ponat qui negat, modo id ante fuerit negatum; & *removere* est affirmare consequens negatum, vel negare consequens affirmatum, sic ut etiam removeat qui affirmat, modo id ante fuerit negatum. Verbi causa, *Si planta non est animal, non sentit: Sed non est animal: Ergo non sentit*; est syllogismus procedens à positione antecedentis ad positionem consequentis. & tamen procedit negando: sic, *Si homo non est animal, non sentit: Atqui homo sentit: Ergo homo est animal*; est syllogismus procedens à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, & tamen procedit affirmando.

[2. Quamvis in metaphysicis ens positivum idem sit quod affirmatum, prout opponitur enti negativo, quemadmodum visus est ens positivum, cæcitas ens negativum; hic tamen *ponere* non significat simpliciter affirmare; nam hoc loco etiam qui negat, ponit, nempe si neget quod ante fuit negatum: sic quamvis abstractio remotionis sit idem quod abstractio negationis seu complexa; hic tamen *removere* non est simpliciter negare; nam etiam hoc loco qui affirmat, removet, modo affirmet id quod ante fuit negatum.]

3. In disputationibus hic utimur compendio, & dicimus: *Sed verum est prius sive antecedens*; *Ergo & posterius, sive consequens*; vel, *Falsum est posterius, sive consequens*, *Ergo & prius, sive antecedens*.

[4. In syllogismo hypothetico qui procedit à positione antecedentis ad positionem consequentis, partes majoris propositionis, cum sumuntur categorice, id est absque *si*, semper sunt veræ: in syllogismo hypothetico qui procedit à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, partes majoris propositionis, si sumantur categorice absque *si*, semper sunt falsæ. Quando terminus medius cum altera parte quæstionis, vel subjecto vel prædicato, pugnat, id est, cum negatur, syllogismus hypotheticus procedit a remotione consequentis ad remotionem antecedentis: quando vero cum utraque parte conclusionis consentit, id est cum affirmatur, procedit a positione antecedentis ad positionem consequentis.]

5 Ex iisdem terminis non potest veri syllogismus hypotheticus, à positione antecedentis ad positionem consequentis, & a remotione consequentis ad remotionem antecedentis: quia in priore debent ambæ præmissæ esse affirmatæ, vel ambæ negatæ. in posteriori debet altera propositionum esse affirmata, altera negata; at non possunt ex iisdem terminis fieri simul propositiones affirmatæ & negatæ.

Quæst.

Quæſt. IV. *Quomodo revocantur ſyllogiſmi hypothetici ad categoricos?*

Syllogiſmi hypothetici, in quibus idem eſt ſubjectum antecedentis & conſequentis, [ſive expreſſum, ſive ſubintellectum,] fiunt categorici, abjecta conditione [ſeu conjunctione] *ſi*, & communi antecedentis & conſequentis ſubjecto. Uti, *Si ego ſum pius, ego ſum beatus: Atqui ſum pius: Ergo ego ſum beatus.* Categorice ſic argumentabor; *Omnis pius eſt beatus; Ego ſum pius; Ergo.*

1. In exemplo hoc authoris ſubjectum antecedentis in conſequente eſt expreſſum: ſed interdum in conſequente, minore, & concluſione, ſubintelligitur; ut in hoc exemplo, *Si homo eſt animal, ſentit: Sed eſt animal: Ergo ſentit.*

2. Syllogiſmi qui procedunt à poſitione antecedentis ad poſitionem conſequentis, concluduntur in figura prima, ut in exemplo autoris, quæſt. 3. *Animal ſentit: Homo eſt animal: Ergo homo ſentit.*

3. Qui vero procedunt à remotione conſequentis ad remotionem antecedentis, revocantur ad figuram ſecundam, quia minor eſt negans, ut in exemplo autoris, quæſt 3. *Quod vivit, nutritur: Lapides non nutriuntur: Ergo non vivunt.*

[4 Non videtur hoc eſſe univerſaliter verum, quod ſyllogiſmi hypothetici procedentes à poſitione antecedentis ad poſitionem conſequentis reducantur ſemper ad figuram primam; nam dari poteſt exemplum, ubi minor ſit negans, quo caſu non poteſt ulla fieri reductio ſyllogiſmi hypothetici ad figuram primam. Uti verbi cauſa, *Si planta non eſt animal, non ſentit; atqui planta non eſt animal: Ergo non ſentit.* Abjiciatur *ſi*, & commune antecedentis ac conſequentis *planta*, fiatque ſyllogiſmus categoricus, erit talis; *animal ſentit: planta non eſt animal: ergo planta non ſentit.* hic minor eſt negans, & in prima figura, conſequentes vitioſus ſyllogiſmus. Hic nihil aliud reſponderi poteſt, quam reductionem talis ſyllogiſmi non eſſe debito ac legitimo modo inſtitutam; nam ſic videtur reduci debere: *non animal est non sentiens: planta est non animal: ergo planta est non sentiens:* & tum minor eſt affirmans, ſed prædicatum per particulam *non* eſt infinitum, quod non impedit quo minus enunciatio maneat affirmans.]

5. Syllogiſmi hypothetici omnem vim concludendi emendicant à categoricis, atque eorū vi concluduntur, & in illis quidem figuris ad quas reduci valent: ideoque ſyllogiſmi hypothetici procedentes à poſitione antecedentis ad poſitionem con-

consequentis, concludunt vi syllogismorum categoricorum in figura prima, quia ad eam reducuntur; & qui procedunt à remotione consequentis ad remotionem antecedentis, concludunt vi syllogismorum secundæ figuræ, quia ad eam reducuntur neque reduci possunt ad primam & tertiam, quia neutra istarum figurarum admittit minorem negantem, qualis est hic.

[5. Syllogismi hypothetici vim concludendi habent à categoricis, quando ad eos reduci valent, sed non omnes reduci possunt; quales sunt illi, in quibus conclusio est particularis negans: Verbi causa, *Si aliquod animal non est rationale, brutum non est rationale: sed verum prius: ergo & posterius*; hic syllogismus hypotheticus nullo modo ad categoricum figuræ primæ reduci potest.]

Quæst. V. *Quid si non subjectum, sed prædicatum antecedentis & consequentis idem sit?*

Major hypothetica convertenda est in relativam. Exempli gratia, sit syllogismus hypotheticus, *Si Abraham justificatus est ex fide, nos quoque ex fide justificabimur: Atqui Abraham*, &c. fiatque hujus syllogismi major relativa, erit syllogismus categoricus, hoc modo; *Quo modo Abraham justificatus est, eodem modo nos justificabimur*: *Atqui Abraham*, &c.

[1. Non est verum, quod si idem sit prædicatum antecedentis & consequentis, debeat major hypothetica converti in relativam: nam hic syllogismus hypotheticus, *Si qualitas est accidens, albor est accidens; sed verum prius; ergo & posterius*, converti potest in hunc categoricum, *Omnis qualitas est accidens. Omnis albor est qualitas. Ergo omnis albor est accidens.*]

2. Quid sit enunciatio relativa, vide quæstionem ultimam cap. 27. lib. 1.

3. Quod dicit author, quando non subjectum antecedentis & consequentis, sed prædicatum utriusque est idem, majorem hypotheticam esse convertendam in relativam, non semper est verum; nam converti potest talis syllogismus in categoricum secundæ figuræ, ut in hoc exemplo; *Si omne corpus est lapis, aër est lapis: Sed aër non est lapis: Ergo non omne corpus est lapis*: sic convertitur, *Nullus lapis est aër: Quoddam corpus est aër: Ergo quoddam corpus non est lapis.*

Quæst. VI. *Quid si neque subjectum neque prædicatum antecedentis & consequentis idem sit?*

Syllogismus hypotheticus nunquam poterit fieri categoricus.

goricus. Exempli gratia, hic syllogismus, *Si ex lege justitia, Christus frustra mortuus est: Sed ex lege justitia: Ergo*, &c. fieri non potest categoricus.

Ratio est, quia fatetur quatuor terminos, quod est contra leges syllogismi categorici.

Quæst. VII. *Quid est syllogismus disjunctivus?*

Cujus major est propositio disjunctiva.

Major disjunctiva, est quæ habet conjunctionem disjunctivam, *aut, sive, seu*, &c.

Quæst. VIII. *Quotuplex est?*

Duplex; bimembris, vel plurium membrorum.

Vis syllogismi disjunctivi *bimembris* consistit in immediata membri utriusque oppositione; vel, si *plura* sint *membra*, in omnium membrorum plena enumeratione: quod si vel membra duo non sint immediate opposita, sed admittant medium participationis, vel si non enumerentur membra omnia, syllogismus disjunctivus non valebit.

Quæst. IX. *Quomodo formatur bimembris?*

Vel à positione alterutrius membri proceditur ad eversionem alterius, vel ab eversione alterutrius ad positionem alterius: ut, *Aut dies est, aut nox; sed dies est, ergo non est nox*: vel, *sed nox est; ergo non est dies*: vel, *sed non est dies; ergo nox*: vel, *sed non est nox; ergo dies.*

Quæst. X. *Quomodo formatur syllogismus disjunctivus plurium membrorum?*

Cæteris membris sublatis, quod reliquum est concluditur; ut, *Aut ver est, aut æstas, aut autumnus, aut hyems: Sed neque ver est, neque æstas, neque hyems: Ergo est autumnus.*

Quæst. XI. *Quid si omnibus, vel omnibus membris sublatis, tollitur totum?*

Est syllogismus ab enumeratione partium; ut, *Qui injuriam facit, id facit aut furto, aut adulterio, aut contumelia, aut alio aliquo modo: Atqui nemo sua furatur, nemo seipsum adulterat, nemo seipsum afficit contumelia: Ergo nemo sibi facit injuriam.*

CAPUT

CAPUT XIII, & XIV.

Quæst. I. *Quid est dilemma?*

Dilemma est argumentatio duorum membrorum, quorum utrumque adjunctum habet incommodum; ut, *si ducenda est uxor, aut pulchra ducenda est, aut deformis: si pulchram ducis, erit sollicitudini; si deformem, erit fastidio.*

Dilemma) vocari solet aliis *Sylogismus cornutus*, quia duobus quasi cornibus ferit: dicitur à δὶς & λαμβάνω, quia utrovis modo quis dilemma capiat, ipse capitur, propter incommodum utrique membro adjunctum; & est efficax argumentandi genus, quando bonum est. Tum bonum est, 1. quando omnia membra disjuncta plene enumerantur; 2. quando sine ullo medio opponuntur; 3. quando incommodum ita grave est, ut non possit retorqueri.

Quæst. II. *Quot modis est dilemma infirmum?*

Duobus modis; nempe si membra non sint immediate opposita, aut si non satis gravi incommodo urgentur. Utroque modo infirmum est dilemma propositum. Nam inter pulchritudinem & extremam deformitatem medium aliquod interpositum est; & non necesse est, ut aut pulchritudo sollicitudinem marito, aut deformitas fastidium pariat.

Est etiam infirmum dilemma, quando in adversarium retorqueri potest.

Quæst. III. *Quid est sorites?*

Sorites est argumentatio constans multis propositionibus ita collocatis, ut prædicatum propositionis præcedentis fiat subjectum sequentis, indeque prædicatum ultimum de primo subjecto concludatur: ut, *quos Deus præcognovit, eos prædestinavit; quos prædestinavit, vocavit; quos vocavit, justificavit; quos justificavit, glorificavit*: hinc collige, *Ergo quos præcognovit, glorificavit.*

1. *Sorites* dicitur à σωρὸς acervus; est enim tantum cumulus multarum enunciationum, quæ à se invicem dependent.

2. Hoc notandum est in sorite, quod termini debeant esse affirmati, non negati, & subordinati sibi invicem per se, non per accidens; subordinatione aut prædicamentali, qua species

cies generibus, individua speciebus; aut causali, qua causæ proximæ remotis per se subordinantur: alioquin non valebit sorites.]

3. Subordinatio prædicamentalis est in terminis soritæ, cum in eodem prædicamento sub se invicem ponuntur in gradibus superioribus & inferioribus. Exempli gratia, homo est animal, animal est vivens, vivens est mixtum, mixtum est corpus, corpus est substantia; ergo homo est substantia. Subordinatio causalis est in terminis soritæ, cum disponuntur causæ superiores & inferiores, quarum hæ ab illis dependent per se, hoc est, quatenus causant, & causant effectum tale, tali modo, loco, tempore, & sub talibus circumstantiis singularibus. Exempli gratia, ingluvies parit eruditatem in ventriculo, hæc parit eruditatem sanguinis, hæc atrophiam, hæc hydropem, aut phthisin, hæc mortem; ergo ingluvies parit mortem. Si vero termini in sorite sint causæ subordinatæ per accidens, sorites non valet; ut in hoc, Qui bene bibit, bene dormit, qui bene dormit, non peccat, qui non peccat, est beatus; ergo, qui bene bibit est beatus: vitium est, quod bene bibere sit causa per accidens somni.

4. Tot vero sunt syllogismi in sorite, quot termini inter subjectum enunciationis primæ & prædicatum ultimæ fuerunt interjecti: sic in exemplo authoris sunt tres pleni syllogismi.

CAPUT XV.

Quæst. I. *Atque hactenus de syllogismo absolute ac ratione formæ considerato. Quomodo dividitur syllogismus ratione materiæ?*

IN syllogismum dialecticum, apodicticum sive demonstrativum, & sophisticum sive fallacem.

1. *Syllogismus* dicitur hic spectari ratione *materiæ*, quatenus spectantur ejus hic propositiones, sintne veræ, an falsæ; si veræ, an sint necessariæ, an contingentes: pro diversis enim conditionibus propositionum, syllogismus diversos quoque producit effectus in intellectu humano, cujus est opus. Producit syllogismus in mente nostra judicium aliquod, sive assensum de conclusione: si propositiones syllogismi sunt falsæ, producunt assensum falsum, & judicium erroneum, sive errorem; vocaturque talis syllogismus sophisticus: si vero propositiones syllogismi sint veræ ac necessariæ, ita ut causa necessitatis sit in rebus ipsis, producunt assensum verum, & judicium certum; & talis syllogismus vocatur apodicticus: si autem propositiones sint veræ, sed contingentes, producunt assen-

assensum & judicium quidem verum, sed incertum atque infirmum, qui vel opinio dicitur, vel fides humana; & talis syllogismus vocatur dialecticus: si propositiones sint veræ & necessariæ, sic ut causa necessitatis aut necessariæ potius veritatis sit infallibilitas dicentis, puta Dei, producunt assensum seu judicium verum, certum, firmum, quod vocatur fides divina, quia assentitur Dei testimonio. Qui syllogismus gignit opinionem, fidem humanam, vel dubium, aut alium quemlibet assensum, præter scientiam & errorem, dicitur dialecticus.

[2. Per alium quemlibet assensum, genitum syllogismo dialectico, qui tamen non sit opinio, nec fides humana, nec assensus dubius, intelligitur hoc loco fides divina, id est, ille assensus qui adhibetur conclusioni in syllogismo, propter terminum medium desumptum à testimonio Dei aut Prophetarum, Evangelistarum, & Apostolorum, spiritu sancto actorum: nam & talis syllogismus est dialecticus, utpote in quo adhibetur pro termino medio æque argumentum inartificiale, petitum ab autoritate sive divina sive humana, atque adhibetur argumentum artificiale desumptum à ratione, quemadmodum id videre est capite sequenti.]

Quæst. III. *Quid est syllogismus dialecticus?*

Syllogismus dialecticus est syllogismus generans opinionem, aut alium quemlibet assensum præter scientiam.

1. *Syllogismus dialecticus* alio nomine dicitur topicus, latine probabilis aut contingens.

2. Syllogismus hic dicitur dialecticus, propter usum quia maxime inservit discursibus communiter inter homines in conversatione institui solitis; rarius enim ab iis adhibentur syllogismi apodictici: dicitur & topicus, à τόποις sive locis inveniendi argumenta, seu terminos medios, qui loci hic longe sunt plures quam in syllogismo apodictico aut sophistico. Cum dicitur probabilis aut contingens, sic dicitur vel ratione conclusionis, quæ plerumque talis est, non tamen semper; vel ratione præmissarum, quarum vel utraque, vel altera saltem probabilis est, aut contingens.

3. *Opinionem aut* &c.) *Opinio* est assensus qui conclusioni præbetur, verus quidem, sed dubius, pendulus, infirmus, & incertus: præter quem datur assensus non tantum verus, sed & certus atque firmus, scilicet fides divina, qua assentimur Deo testanti in verbo suo, cujus tamen certitudo ac firmitas non provenit à termino medio, qui est causa proxima; talis enim assensus verus, firmus, ac certus, vocatur scientia, quæ est effectum syllogismi apodictici: assensus qui præbetur conclusioni ob testimonium divinum, est assensus verus, certus, ac firmus,

mus. non tamen est scientia, neque etiam gignitur à syllogismo apodictico, sed dialectico; ideoque effectum hujus syllogismi partim est assensus verus infirmus, qui dicitur opinio vel fides humana, partim assensus verus firmus, qui dicitur fides divina.

[4. Doctrina de assensu qui ab intellectu hominis præbetur conclusioni alicui termini medii, eam in aliquo syllogismo inferentis, meretur bene percipi, quia fundamentum est omnium habituum intellectualium, qui non aliter gignuntur, quam per assensus varios in unum quasi acervum accumulatos. Potest autem omnis assensus per divisionem bimembrem dividi in verum & falsum: verus in infirmum & firmum: infirmus in opinionem & fidem humanam; firmus in inevidentem, quæ dicitur fides divina, & evidentem, quæ dicitur scientia. Assensus falsus, vulgo error, producitur syllogismo sophistico; assensus verus, firmus, evidens, vulgo scientia, producitur syllogismo apodictico: reliqui vero assensus veri, sive firmi fuerint sive infirmi, producuntur syllogismo dialectico. Una hic superest difficultas circa fidem divinam, quomodo dicatur illa assensus inevidens, siquidem multa credimus quæ quoque scimus aut videmus: sic ipse servator noster dicit Thomæ, Luc. 24. *tu credis quia vides.* Ad quam difficultatem hic responderi debet, aut non esse idem objectum fidei, & scientiæ aut sensuum, & Thomam aliud vidisse & tetigisse, aliud credidisse; aut si fides divina & scientia circa idem occupentur objectum, ut, siquis sciat mundum esse creatum per rationem aliquam philosophicam, & idem credat propter authoritatem verbi divini, in quo id est revelatum, diversa tamen ratio est, qua cognoscit homo mundum esse conditum, cum illud apodictice scit, & cum idem credit propter testimonium Dei sic in verbo suo testantis: nempe in priori cognitione videt ac cognoscit ipsam causam sui assensus rei demonstratæ insitam; in posteriore cognitione tantum cognoscit mundum esse conditum, nulla percepta causa sui assensus quæ in ipsa re sit, sed tantum quia Deus testatur.]

[5. Assensus verus est vel incertus & infirmus, vel certus & firmus. Prior est vel opinio, vel fides humana, qua quis assentitur conclusioni alicui ob testimonium hominis; qui cum fallere possit & falli, non potest assensus esse firmus, præbitus ob testimonium ejus conclusioni: Posterior est vel evidens, vel inevidens: evidens dicitur, cum quis assentitur conclusioni sic, ut ejus causam videat, & vocatur scientia; ut, cum quis assentitur huic conclusioni. Homo est risibilis, quia novit eum esse rationalem, rationalitas enim in homine est causa risibilitatis: inevidens est, cum quis assentitur conclusioni, ut ejus causam non videat, & vocatur fides

fides divina, ut, cum quis assentitur huic conclusioni, Eadem numero corpora resurgent, aut, Dantur tres personæ in essentia divina, quia Deus sic testatur in verbo suo. Assensus hic est verus, & certus, & firmus, quia Deus nec fallere potest, nec falli; sed est inevidens, quia qui assentitur hisce conclusionibus ob testimonium Dei, non videt causam aliquam in Deo cur sint tres personæ in essentia divina, aut in corporibus, cur eadem numero sint resurrectura. Atque ideo elegantissime definitur fides divina ab Apostolo, ὑπόστασις πρᾶγμάτων, id est, subsistentia, hoc est, assensus firmus & subsistens, eorum quæ non videntur, id est, inevidens, hoc est, quæ non sciuntur per causam proximam]

Quæst. III. *Quænam spectanda sunt in syllogismo dialectico?*

Quæstiones sive problemata, propositiones, & inventio argumentorum.

Conclusio sive quæstio in syllogismo *topico* speciali nomine vocatur *problema*, quia in utramque fere partem disputari potest.

Quæst. IV. *Quales debent esse quæstiones sive problemata dialectica?*

[Vera: sed] nihil refert, sive probabilia sive paradoxa sive necessaria sive contingentia sint; modo pietati, bonis moribus, aut sensui communi non adversentur. Neque enim disputandum est, *an Deus sit colendus*, *an parendum sit Magistratui*; quia illud pietati, hoc bonis moribus contrarium est: neque, *an nix sit alba*, quia illud cum sensu pugnat.

[1. Cum hic argumenta dialectica dividuntur in artificialia & inartificialia, male hæc divisio applicatur terminis medii syllogismi tantum topici, cum & in syllogismo apodictico termini medii, causa efficiens proxima, & finis proximus, & effectum proximum, & causa remota, sint argumenta artificialia, & conclusio syllogismi apodictici probari quoque possit argumento inartificiali, æque ac syllogismus dialecticus]

2. Problemata in syllogismo topico debent esse vera, quia falsa sunt syllogismi sophistici conclusiones.

[3. Nullius artis est invenire terminum aliquem medium inartificialem desumptum à testimonio Dei; ex Bibliis assumatur tantum aliquis locus biblicus tale testimonium continens: sed ubi jam fuerit inventum, vel maximæ artis est illud sic disponere, ut fortiter arguat, id est, presse atque urgenter vel veritatem adstruat,

vel falſitatem deſtruat. Ita quoque nullius artis eſt ex corpore juris civilis proferre aliquam legem, vel probantem vel refutantem; ſed ex lege inventa argumentari, & ſic diſponere teſtimonium juriſconſ. in lege allatum, ut theſin propoſitam actiter vel probet vel refutet, hoc opus, hic labor eſt, & maximæ artis ac ſummi judicii. Utrumque hoc à theologis & juris ſtudioſis maxime negligitur; qui tamen maxime ab argumento inartificiali, teſtimonio vel Dei in verbo ſuo, vel juriſconſulti in corpore juris, in argumentando ſolent procedere: alter enim ſine ſcripturis, alter ſine lege loqui erubeſcit. In philoſophia & medicina magis proceditur argumentis artificialibus deſumptis à ratione.]

4. *Paradoxa*) dicuntur *problemata* quæ ſunt vera præter opinionem vulgi: ut, cum proponitur quæſtio, an terra moveatur; quod, ſi verum eſt, verum eſt præter opinionem vulgi, ideoque paradoxum: ubi vulgus non tantum ſignificat plebem illiteratam, ſed & communem multitudinem literatorum, principiis antiquis ac non bene examinatis inhærentium.

5. *Neceſſaria*) *problemata* ſunt, quæ fide divina aut teſtimonio Dei probantur. *Contingentia* aut *probabilia* dicuntur problemata, modo una præmiſſarum ſit contingens aut probabilis.

6. Syllogiſmus topicus dicitur *contingens* & *probabilis*, non ſemper à concluſione quæ interdum eſt neceſſaria, ſed à præmiſſis vel ambabus, vel una ſaltem, aut à medio potius, quod probabiliter ac contingenter cohæret cũ partibus quæſtionis.

Quæſt. V. *Quotuplicia ſunt problemata?*

Duplicia; alia realia, alia notionalia.

Quæſt. VI. *Quæ vocas realia?*

In quibus attributum eſt vera res; ut, *An Logica ſit ars; An juſtificemur operibus.*

Attributum) idem eſt hic quod prædicatum.

Quæſt. VII. *Quæ notionalia?*

In quibus attributum eſt notio aliqua aut terminus artis; ut, *An ars ſit genus Logicæ; An opera ſint cauſa juſtificationis noſtræ coram Deo.*

1. *Notio aliqua*) ſcilicet ſecunda, non prima: nam notio prima veram aliquam rem deſignat, & affectionem philoſophicam; ſed notio ſecunda ſignificat affectionem logicam, & ens rationis, ſeu, ut hic loquitur author, *terminum artis*, quales libro primo tradidit à cap. 10. ad 24.

2. *Terminus artis*) dicitur aliis προλήμμα, id est vocabulum unicuique arti proprium: sic metonymia & synecdoche sunt προλήμματα rhetorica; meridianus, horizon, zodiacus, sunt προλήμματα astronomica; genus, species, &c. sunt προλήμματα logica.

3. Talia problemata notionalia frequentissime occurrunt inter disputandum in philosophia, medicina, theologia, jurisprudentia, & in omni facultate ac disciplina: quod exempla satis quotidie docent.

Quæst. VIII. *Quomodo dividuntur problemata realia?*

In absoluta, & comparata.

Quæst. IX. *Quæ vocas absoluta?*

In quibus quæritur, an attributum [reale] subjecto conveniat necne; ut, *An gloria sit in bonis numeranda.*

Exemplum problematis *absoluti* ex ethicis est hoc; *an virtus moralis sit habitus.*

Quæst. X. *Quæ comparata?*

In quibus, propositis duobus pluribusve subjectis, quæritur, utri magis, vel cui maxime conveniat attributum reale: vel in quibus, propositis duobus pluribusve prædicatis, quæritur, utrum magis, vel quodnam maxime subjecto insit: ut, *Sitne virtus an gloria magis in bonis numeranda; Fuerit ne Alexander fortior an temperantior.*

1. Exemplum problematis *comparati* est hoc: *utrum virtus moralis sit habitus nobilior quam intellectualis.*

2. Quando hic fit mentio *plurium subjectorum*, intellige subjecta prædicationis; non vero inhæsionis.

Quæst. XI. *Quales debent esse propositiones dialecticæ?*

Propositiones dialecticæ debent esse [semper veræ, interdum] certæ, aut saltem probabiles; non paradoxæ.

Per propositiones *dialecticas* intellige præmissas syllogismi topici; quæ interdum sunt certæ, interdum contingentes, semper tamen *veræ.*

Quæst. XII. *Quid est probabile?*

Quod videtur omnibus, vel plerisque, vel sapientibus; atque iis vel omnibus, vel plerisque, vel nobilissimis ac celeberrimis.

Ex

Ex hac quæstione liquet esse quinque gradus probabilitatis: illud est probabile quod videtur 1. omnibus, 2. plerisque, 3. sapientibus omnibus, 4. sapientibus plerisque, 5. sapientibus celebertimis.

Quæst. XIII. *Quid est paradoxum?*

Quod verum est præter opinionem vulgi; [ut, *solem esse majorem terra*, aut, *antipodes dari.*]

CAPUT XVI.

Quæst. I. *Quænam requiruntur ad inventionem argumentorum dialecticorum?*

Locus & regula.

1. Per *argumenta dialectica* hic intelliguntur termini medii in syllogismo topico.

2. Ut quis feliciter syllogismos conficiat dialecticos, ad duo attendendum est: 1. ut terminum medium inveniat; 2. ut inventum cum partibus quæstionis disponat cum judicio. Argumentum invenire ingenii est; disponere, judicii: in utroque intellectus juvatur in invenlendo per *locos*, in disponendo per *regulas*: quæ *regulæ* in singulis locis sunt variæ; *loci* vero ad argumentorum inventionem facientes tot sunt, quot sunt classes affectionum logicarum seu notionum secundarum lib. 1. explicatarum: sic locus est genesis, speciei, causæ, subjecti, &c. sed quot sint regulæ in unoquoque loco, certo assignari nequit.

Quæst. II. *Quid est locus?*

Locus est sedes & nota quædam communis, cujus admonitu invenitur argumentum.

Locus) nihil est aliud quam designatio terminorum logicorum, ex quibus medium hujus syllogismi petitur.

Quæst. III. *Quid est regula sive canon?*

Canon est propositio continens rationem consequentiæ syllogismi dialectici.

Regula sive *canon* aliis dicitur *maxima*, aliis *axioma*, eique enunciatio desumpta ex loco aliquo, qua innititur syllogismi in concludendo vis: itaque locus facit ad medii inventionem, regula ad inventi medii cum judicio dispositionem; nam an affirmate an negate disponendum sit inventum jam argumentum, docet canon.

Quæst.

Quæſt. IV. *Quomodo dividuntur argumenta dialectica?*

In artificialia, & inartificialia, ſive teſtimonia.

1. *Argumenta artificialia* ſunt, quæ per artem, ſcilicet logicam, inveniuntur: *inartificialia*, quæ ſine ulla arte tantum aſſumuntur, prout nobis occurrunt, qualia ſunt teſtimonia; hæc enim, prout inciderint, accipiuntur: quæ licet ſine arte inveniuntur, non tamen ſine arte diſponuntur; ſed in iis diſponendis maximo opus eſt judicio.

2. Argumentum artificiale dicitur inſitum; inartificiale, aſſumptum: ratio eſt, quia argumentum artificiale ineſt vel ſubjecto vel prædicato concluſionis, ſed inartificiale extrinſecus extra ſubjectum aut prædicatum aſſumitur. Verbi cauſa, cum quis probat, Deum reſuſcitaturum noſtra corpora eadem, quia eſt omnipotens; omnipotentia eſt argumentum artificiale atque inſitum, deſumptum à loco proprii, eſt enim proprietas ſubjecti, ſcilicet Dei, atque ineſt Deo: ſed ſi quis eandem enunciationem probet hoc medio, quia Deus ſic teſtatur in verbo ſuo, argumentum eſt inartificiale, quod extra tum ſubjectum tum prædicatum concluſionis, ex verbo Dei, tanquam teſtimonium ejus, aſſumitur.

Quæſt. V. *Unde petuntur argumenta artificialia ad confirmanda aut refellenda problemata notionalia?*

Ex definitione aut proprietate notionis ſive affectionis, de qua in problemate quæritur. Sic probes, *Aerem non eſſe genus venti: quia aer non prædicatur de vento in quæſtione quæ quæritur quid ſit.*

Intellige hic *notionem* ſecundam, ſive affectionem logicam; non vero primam, ſive affectionem philoſophicam, aut realem, quæ rebus convenit citra & præter mentis operationem.

Quæſt. VI. *Unde petuntur argumenta artificialia ad confirmanda aut refellenda problemata realia?*

Ex affectionibus ſubjecti aut prædicati. Ea enim ſunt horum argumentorum loci.

Affectiones ſubjecti aut prædicati) intelliguntur logicæ, quæ *lib. 1. cap. 10.* & ſequentibus ſunt traditæ: debet enim ſubjectum & prædicatum per illas notiones ſecundas circumduci, quemadmodum *cap. 10. hujus lib.* monuimus.

Quæſt.

Quæſt. VII. *Quomodo dividuntur argumenta artificialia problematum realium?*

In abſoluta, & comparata.

1. *Argumenta abſoluta*) dicuntur, quæ conveniunt quæſtioni ſine ulla comparatione cum aliquo tertio: *comparata* vero, quæ conveniunt quæſtioni, ſed facta eorundem comparatione cum tertio.

2. Argumenti abſoluti exemplum eſt, *Alexander fuit fortis, quia multa præclare geſſit*; hic *præclare geſta* arguunt abſolute fortitudinem in Alexandro: ſed cum probo Alexandrum fuiſſe fortiorē Achille, quia plura geſſerit præclare quam Achilles, eſt argumentum comparatum.

Quæſt. VIII. *Quomodo dividuntur abſoluta?*

In conſentanea, & diſſentanea.

Argumenta *conſentanea* diſponuntur ſemper affirmando; *diſſentanea*, negando.

Quæſt. IX. *Quænam dicuntur argumenta conſentanea?*

Quæ cum [utraque vel] aliqua parte quæſtionis conſentiunt.

Per *aliquam partem quæſtionis* intellige vel ſubjectum vel prædicatum concluſionis.

[Quæſt. X. *Quænam dicuntur argumenta diſſentanea?*

Quæ ab alterutra parte quæſtionis diſſentiunt; nam ſi diſſentanea diſſenſerint ab utraque parte quæſtionis, ſyllogiſmus conſtabit ex puris negantibus, & non valebit.]

Quæſt. XI. *Quotuplicia ſunt ea [conſentanea?]*

Duplicia; vel enim à nomine ſumuntur, vel à re ipſa.

Duo ſunt quæ cognoſci ab homine poſſunt ac ſolent; 1. res ipſæ quæ cognoſcuntur, 2. nomina & voces quibus cognoſcuntur: ideoque duo ſunt argumentorum genera, alia deſumpta à rebus ipſis, alia à vocibus ſeu nominibus.

Quæſt. XII. *Quot ſunt loci argumentorum [conſentaneorum] quæ ſumuntur à nomine?*

Duo; etymologia ſive notatio, & conjugata.

De *etymologia* & *conjugatis* vid. *cap.* 25. *l.* 1.

Quæſt.

Quæſt. XIII. *Quot ſunt loci argumentorum* [*conſentaneorum*] *quæ ſumuntur à re ipſa?*

Novem; definitio, genus, ſpecies, totum, pars, cauſa, cauſatum, ſubjectum, & adjunctum.

1. De loco *definitionis*, vid. cap. 1, 2, 3, 4. lib. 2.
2. De loco *generis & ſpecici*, vid. cap. 11. lib. 1.
3. De *toto & parte, cauſa & cauſato, ſubjecto & adjuncto*, vid. cap. 14. lib. 1. uſque ad 19. incluſive.

Quæſt. XIV. *Quot ſunt loci argumentorum diſſentaneorum?*

Quinque; diſparata, contraria, relative oppoſita, privative oppoſita, & contradicentia.

De locis argumentorum *diſſentaneorum*, vid. cap 22. lib. 1.

Quæſt. XV. *Quot ſunt loci argumentorum comparatorum?*

Quinque etiam; majus, minus, par, ſimile, & diſſimile.

De locis argumentorum *comparatorum*, vid. *cap* 20. *lib.* 1.

Quæſt. XVI. *Quotuplicia ſunt teſtimonia?*

Duplicia; alia divina ſunt, alia humana.

1. *Teſtimonia divina* ſunt quæ proficiſcuntur à Deo, ſive ſint revelationes divinæ, quæ prophetis aliiſque olim fuerunt factæ, ſive ſint ejus oracula verbo ſuo expreſſa & relicta: *humana* ſunt quæ proficiſcuntur ab homine, verbi cauſa Ciceronе, Ariſtotele, &c. ac merentur tantum fidei quanta eſt integritas & veracitas teſtantis.

2. Teſtimonia divina ſunt infallibilia, quia Deus nec fallere poteſt nec falli: at humana ſunt fallibilia, quia homo & fallere poteſt & falli, & fallit & fallitur, niſi homo afflatus inſpiratione ſpiritus S. quemadmodum factum fuit prophetis, Evangeliſtis, Apoſtolis, aliiſque viris Dei, qui ducti fuerunt ſpiritu infallibilitatis, erant enim θεόπνευστοι, ideoque eorum teſtimonium non pro humano, ſed pro divino habetur. Ad teſtimonia humana refer authoritates philoſophorum, leges jurisconſultorum, teſtimonia hiſtoricorum, &c.

CAPUT

CAPUT XVII. & XVIII.

Quæst. I. *Ostende aliquot exemplis, quomodo ex his locis argumenta peti debeant ad confirmanda aut refellenda problemata realia.*

CUm sic argumentor, *Non est de meo tuum, ergo non est tuum*, argumentum petitum est ab etymologia; *Homo sum, humani nihil à me alienum puto*, à conjugatis; *Homo debuit contemplari cœlestia, ergo debuit creari erecto corpore*, à fine; *Fugit, ergo est in culpa*, à signo; *Justus servat leges, ergo injustus transgreditur leges*, à contrariis; *Deus dat vitam hominibus, ergo dabit victum*, à majori. Canones ad unumquemque locum pertinentes peti debent ex Institutionibus plenioribus.

Hisce duobus capitibus tantum exempla quædam proponuntur, quibus modus petendi argumenta ostenditur in syllogismo copioso. hoc est vero uniuscujusque officium, advertere ex quo loco, sive à qua notione secunda, hoc aut illud argumentum tertium sit desumptum. Et hisce exempli plura addere, aut ex majori Logica vel aliunde petere, unicuique est facile.

CAPUT XIX.

Quæst. I. *Hæc sunt exempla problematum absolutorum: declara porro, quomodo confirmentur aut refellantur problemata comparata.*

ARgumenta ad confirmanda aut refellenda problemata comparata petuntur ex iisdem locis, canonibus absolutis (quatenus illud fieri potest,) in comparatos commutatis: exempli gratia, sicuti probari potest, *Deum esse bonum, quia ejus opera sunt bona*, ducto argumento ab effectis; ita quoque concludi potest, *Deum infinitis modis meliorem esse creaturis, quia illius opera infinitis modis meliora sunt quam opera creaturarum.* Quia autem canones absoluti non semper possunt mutari in comparatos, necesse est, singulis locis adjungi canones peculiares, quibus comparata problemata probanda sint: sed hi etiam ex Institutionibus plenioribus petendi sunt.

1. Quem-

1. Quemadmodum canon est absolutus, *Cui unum convenit conjugatorum, ei & alterum*, ut, *Cæsar consulit reipublicæ, ergo vera est consul*; ita comparate potest institui hic canon, *Cui unum comparatorum magis convenit, ei & magis convenit alterum*, ut, *Cæsar magis consuluit reipublicæ quam Pompejus, ergo & magis fuit consul quam Pompejus.*

2. Sic canon est absolutus, *Cui convenit finis, ei conveniunt & media*; *Cui convenit definitio, ei & definitum*: uterque mutari potest in canonem comparatum hoc modo, *Cui definitio magis convenit, ei & definitum magis convenit*; *Cui magis convenit finis, ei & magis conveniunt media.*

CAPUT V.

Quæst. I. *Cum ergo satis dictum sit de syllogismo dialectico, pergamus ad demonstrationem. Quid est demonstratio?*

DEmonstratio est syllogismus scientiam pariens, [id est, efficiens.]

1. Syllogismus *apodictikus* latine dicitur *demonstrativus*, & simpliciter *demonstratio*.

[2. *Scientiam*,] Scientia interdum sumitur 1. latissime, pro quolibet assensu vero qui opponitur errori, quocunque demum modo is assensus acquiratur, sive sit firmus sive infirmus: sic scientia etiam opinionem includit, & omnem assensum verum præter errorem.]

[3. 2. Strictius, pro assensu vero, sed firmo atque infallibili: sic opinionem excludit & fidem humanam; sed comprehendit nihilominus & fidem divinam, qua credimus Deo testanti; & cognitionem sensuum, scilicet cum sensus non errant, qua scimus parietem esse album, quia videmus; & cognitionē primorum principiorum, quæ sine probatione cognoscuntur, & ex sola vocabulorum intellectione intelliguntur: ita scimus, totum esse majus sua parte.]

[4. 3. Strictissime, pro assensu conclusionum quæ probantur per causam vel effectum: sic fidem divinam, cognitionem sensuum, & scientiam principiorum excludit: & tali sensu sumitur in definitione demonstrationis, estque effectum, scilicet intelligibile, syllogismi apodicti, ei.]

[1. *Scientia* latissime sumpta opponitur errori & significat judicium verum, sive sit necessarium, quod non potest esse falsum, sive sit contingens, quod potest esse falsum, sive illud accipiatur sensu, sive inductione, sive testimonio divino, sive humano, sive aliquo termino medio, desumpta ab aliqua affectione Logica quæ vere concludit. Strictius sumpta scientia significat judicium verum, non contingens, cui falsum subesse possit, sed necessarium, cui falsum

sum subesse non potest: & hoc comparatur vel sensu, quando versatur circa objectum proprium, & organum ac medium bene sunt disposita, & objectum est debite approximatum, ut sensus non erret; vel testimonio divino, quod erroris omnis & falsitatis est expers; vel inductione, quo modo comparatur judicium verum, firmum ac necessarium, circa prima principia; vel medio termino desumpto à causa vel effecto, vel si- affectione Logica, quæ concludit vere ac necessario. Strictissime sumpta scientia est judicium verum, certum, necessarium, sed cujus necessitas non derivatur à testimonio divino, nec à certitudine sensuum, nec comparatur inductione, sed deducitur à solo loco & affectione logica causæ vel efficientis vel finalis proximæ.]

[6. Iudicium illatum per sensum verum est firmum, infallibile ac necessarium, sub conditionibus tribus in textu positis, quia tum non errat; sed una ex illis tribus deficiente, errare potest, ac sæpenumero errat, inducitque judicium erroneum sensus in intellectum. Ex non debita approximatione subjecti, turris eminus visa ut rotunda, quæ in se tamen est quadrata, judicabitur ab intellectu, judicio erroneo, esse rotunda, propter fallacem visus ortum ex nimia turris à visu distantia: sic ex indispositione organi, verbi causa oculi in ictterico, qui ob flavum colorem suffusum oculo omnia videt flava, unde oritur judicium erroneum intellectus omnia flava judicantis: sic per fallaciam visus ortum ex duplici medio, aëre & aqua, visus remum sub aqua videbit ut fractum, qui tamen est rectus, unde oritur in intellectu judicium erroneum, quo judicat remum quoque esse fractum, qui non est fractus. Cum vero extra hos tres casus sensus dicitur non errare, judiciumque intellectus à sensu petitum dicitur infallibile ac necessarium, intelligendum hoc est de rerum existentiis, non essentiis: nemo enim tam ineptus aut fatuus est, ut non assentiatur infallibiliter ac necessario campanam sonare, cum eam sonantem audit, solem lucere, cum eum lucentem videt, ignem esse calidum, cum calorem tactu deprehendit; at vero quæ sit essentia soni, lucis, caloris, quæ eorum causæ producentes ac constituentes, nullus sensuum dictare potest, quare nec ex ullo sensuum judicio ab intellectu judicium illum indubitatum de istarum qualitatum natura ferri potest, quod tamen in vulgari sit philosophia, ubi hoc falsissimum axioma Aristotelis tanquam fundamentum efferatur omnis hic erroris, *Nihil est in intellectu, nisi prius fuerit in sensu.*]

Quæst. II. *quomodo dividitur demonstratio?*

In demonstrationem τοῦ διὰ τί, sive *cur res sit*, & demonstrationem τοῦ ὅτι, sive *quod res sit*.

Quæst.

Quæſt. III. *Quid eſt demonſtratio* cur res ſit?

Quæ non ſolum probat rem eſſe aut non eſſe, ſed etiam reddit cauſam cur res ſit aut non ſit.

1. Demonſtratio τὸ διότι, ſeu cur res ſit, non ita dicitur, quia concludat τὸ διότι, ſive cur res ſit, nam concludit tantum τὸ ὅτι, ſive quod res ſit, ſic tamen ut in præmiſſis adſerat τὸ διότι, ſive cauſam cur res ſit; ſed demonſtratio τοῦ ὅτι ſic concludit quod res ſit, ut ne in præmiſſis quidem adferat cauſam cur res ſit: ideoque diſcrimen hic eſt in eo ſitum, quod demonſtratio cur res ſit in præmiſſis reddat cauſam cur res ſit, at demonſtratio quod res ſit ne in præmiſſis quidem id præſtat. Sic in hac demonſtratione τὸ διότι, *Omne rationale eſt capax ſcientiæ. Omnis homo eſt rationalis. Ergo omnis homo eſt capax ſcientiæ*; concluditur tantum τὸ ὅτι, quod *homo ſit ſcientiæ capax*; at in præmiſſis cauſa tamen affertur cur ſit ſcientiæ capax, ſcilicet τὸ *rationale*, ideoque eſt demonſtratio cur res ſit: ſed in hac demonſtratione τοῦ ὅτι, *Quod illuſtrat aërem, hoc eſt ortum. Sol illuſtrat aërem. Ergo ſol eſt ortus*; hic concluditur, quod *ſol ſit ortus*, ut tamen in præmiſſis non detur cauſa cur ſol ſit ortus, nam *illuſtratio aëris* effectum eſt orti ſolis, non cauſa. Ergo demonſtratio τοῦ διότι, ſive cur res ſit, ſic dicitur, non ratione concluſionis, ſed ratione præmiſſarum, quia τὸ διότι in concluſione reperiri nunquam poteſt: ſignificat enim cauſam cur prædicatum concluſionis inſit ſubjecto, ideoque eſt terminus medius; at medium non ingreditur concluſionem: ut nihil ſit mirum, nunquam inferri aut concludi ipſum τὸ διότι, eſt enim non id quod, ſed id quo concluditur. Verum in demonſtratione τοῦ ὅτι ibi nullo modo invenitur τὸ διότι, neque eſt id quo concluditur, neque invenitur in præmiſſis; quod exempla docent.

Quæſt. IV. *Quid eſt demonſtratio* quod res ſit?

Quæ ſolum probat rem eſſe aut non eſſe.

Quæſt. V. *Unde petita eſt differentia harum ſpecierum*?

A fine. Finis enim demonſtrationis eſt ſcientia: atqui ſcientia dividitur in ſcientiam τοῦ διότι, ſive *cur res ſit*, & in ſcientiam τοῦ ὅτι, ſive *quod res ſit*.

1. Quotuplex eſt ſcientia, totuplex eſt demonſtratio, quia ſcientia eſt effectum demonſtrationis: ſed ſcientia eſt duplex: ergo & demonſtratio, Scimus enim vel rem tantum eſſe, ut non cognoſcamus cauſam; vel ſcimus rem eſſe, & ſimul novimus cauſam cur res ſit.

[2. Cognoscimus causam cur res sit in præmissis syllogismi demonstrativi τ̃ διότι, & per causam proximam dispositam in præmissis cognoscimus in conclusione non posse rem, id est prædicatum conclusionis, aliter se habere: atque ideo dicitur conclusio necessaria, & totus syllogismus, necessarius, & ipsa scientia τῦ διότι, habitus sive assensus necessarius, aut judicium necessarium; & hæc optime definitur, *cognitio rei necessariæ per causam proximam.*]

[3. Scientia τῦ διότι definitur *cognitio*, non quæ est apprehensio simplex, aut prima mentis operatio, sed quæ est operatio mentis complexa ac secunda, conjunctio vel divisio, affirmatio vel negatio, una voce judicium sive assensus. Intelligitur autem cognitio hic non tam actualis, quæ nunc temporis per syllogismum demonstrativum τῦ διότι acquiritur, quam habitualis, quæ acquisita & habita ab intellectu, eum reddit habilem atque idoneum ad intelligendum res illas circa quas scientia versatur. Porro, est *cognitio rei necessariæ*, id est, entis realis necessarii: ideoque ad scientiam hanc non sufficit necessitas præceptorum, definitionum, divisionum, canonum, sed requiritur necessitas ipsius objecti scibilis: nam necessitas præceptorum etiam in artibus exigitur ac prudentiis, quæ non sunt scientiæ proprie dictæ, per demonstrationem τ̃ διότι genitæ. Denique, *per causam proximam* intelligitur efficiens aut finis; non materia aut forma, nisi in quantum efficientis aut finis rationem habent.]

Quæst. VI. *Quid est scientia* cur res sit?

Est cognitio dianoëtica, qua cognoscimus causam propter quam res est esse illius rei causam, nec posse eam rem aliter se habere.

1. *Cognitio dianoëtica*) latine dicitur *discursiva*, quæ per διάνοιαν seu *discursum* ac syllogismum gignitur. Est enim duplex cognitio: una *noëtica*, qua aliquid cognoscimus sine discursu, ut, *Totum esse majus sua parte*; alia *dianoëtica*, qua aliquid cognoscimus per discursum, ut, *hominem esse risibilem quia est rationalis.* Scientia cur res sit est cognitio posterioris generis.

[2. Scientia noëtica respicit secundam mentis operationem, quæ vulgo dicitur *conjunctio & divisio*, estque nihil aliud quam judicium simpliciter latum de alicujus enunciationis veritate, absque ulla probatione. Hac scientia cognoscuntur principia prima, quorum veritas adeo clara est, ut, sola vocabulorum significatione accepta, absque ullo syllogismo assensum imperet; ut, *totum est majus sua parte.* Scientia dianoëtica respicit tertiam mentis nostræ operationem, quæ dicitur *discursus*, eique judicium latum de veritate enun-

enunciationis, ſed quæ per ſyllogiſmum eſt probata.]

3. *Nec poſſe eam, &c.*) Scientia ergo τοῦ διότι eſt firma atque infallibilis, & animum ſcientis reddit indubitatum, immobilem, atque immutabilem.

4 Ratio eſt, quia certitudo, firmitas & infallibilitas ſcientiæ noſtræ gignitur ex certitudine, firmitate & infallibilitate ipſius rei, quæ certa, firma & infallibilis eſt, quando certam, firmam & infallibilem ſuæ exiſtentiæ habet cauſam: & talem habet res quæ ſcitur per demonſtrationem τοῦ διότι.

[5. Vulgo dicunt, & rectiſſime, philoſophi, *certitudo mentis ſequitur certitudinem entis*, &, *certitudo ſubjecti certitudinem objecti*; ſenſus hic eſt, quod mens humana, ſubjectum ſimul & cauſa intellectionis, tum demum certo rem intelligit ac neceſſario, quando ipſa res intelligenda certam ac neceſſariam cauſam habet eur ſit: neque enim judicium certum ac neceſſarium ferri poteſt de re quæ nullam ſui certam ac neceſſariam cauſam habet.]

Quæſt. VII. *In quo differt hæc ſcientia à ſcientia quod res ſit?*

Scientia τοῦ διότι, ſive *quod res ſit*, non gignitur ex cauſa propter quam res eſt, hoc eſt, ex cauſa proxima; ſed ex effectu, aut ex cauſa tantum remota.

1. Scientia τοῦ διότι differt à ſcientia τοῦ ὅτι ratione & qualitate termini medii, qui in ſcientia τοῦ διότι eſt cauſa proxima proprietatis demonſtrandæ, id eſt, talis cauſa, qua poſita, proprietas ponitur, & qua ſublata, tollitur: ſed vero medium in ſcientia τοῦ ὅτι aut non eſt cauſa ſed effectum, aut, ſi ſit cauſa, eſt cauſa non proxima, ſed remota.

CAPUT XXI.

Quæſt. I. *Quot ſunt partes [ſcilicet remotæ] demonſtrationis* cur res ſit?

TRes; ſubjectum, [ſcilicet inhæſionis] affectio demonſtranda, & cauſa quæ eſt medium demonſtrationis. Ex ſubjecto & affectione conſtat quæſtio; ex cauſa cum ſubjecto & affectione ſeorſim combinata fiunt præmiſſæ, ſive principia demonſtrationis.

1. Eædem ſunt partes demonſtrationis cur res ſit quæ ſunt aliorum ſyllogiſmorum; ſed nonnihil aliis veniunt nominibus; terminus minor hic vocatur *ſubjectum*; non tantum prædicationis, ut in omnibus ſyllogiſmis, ſed & inhæſionis, quod hic eſt peculiare; terminus major vocatur *affectio* ſeu *proprietas*

prietas demonstranda; terminus medius vocatur *causa*: præmissæ, major & minor, vocantur peculiari nomine *principia*, scilicet complexa; conclusio hic vocatur plerumque *quæstio*.

[2. Cum subjectum aliud sit prædicati, aliud adjuncti, non hic in demonstratione τὸ διότι intelligitur subjectum prædicati, sed adjuncti tantum interni, & quidem proprii, non communis, quod prædicatur de subjecto inhæsionis: reliqua subjecta, sive adjuncti externi, sive prædicati cujuscunque, quocunque modo etiam prædicentur de subjecto, sive prædicatione interna sive externa, sive essentiali sive accidentali, sive absoluta sive limitata, in omni alio syllogismo extra demonstrationem τὸ διότι locum habent.]

[3. Et hoc peculiare est huic demonstrationi cur res sit, quod terminus major nulla alia possit esse affectio logica quam accidens proprium quarto modo, & terminus medius nulla alia affectio esse possit quam causa proxima efficiens aut finalis; cum in aliis omnibus syllogismis extra hanc demonstrationem τὸ διότι, ab omnibus aliis quoque affectionibus logicis termini medii duci possint.]

Quæst. II. *Quænam sunt in his spectanda?*

Præcognitiones, & conditiones.

Præcognitiones) demonstrationem præcedunt; *conditiones* in ipsa demonstratione observandæ sunt.

Quæst. III. *Quænam sunt præcognoscenda?*

De tribus terminis, sive partibus [remotis] demonstrationis, præcognoscendum est, quid significet nomen [vel vocabulum:] de subjecto & causa, etiam an sint: de principiis, quod vera sint: de affectione demonstratur, quod sit; deque conclusione, quod vera sit.

1. *De tribus terminis*) debet præcognosci, *quid significet* vox unaquæque, quia alioquin de ignotis disputaretur.

[2. Quia voces veniunt loco rerum & de rebus disseritur per voces, si ignorentur voces, neque de rebus disseritatio & ratiocinatio institui potest; ergo ante omnia præcognosci debent *significationes vocum*, quibus in demonstratione τὸ διότι utimur, quia vero hæc instituitur de proprietate, quæ demonstratur inesse subjecto, frustra foret demonstrandi labor, nisi constet *subjectum* dari. & quia proprietas de subjecto exsistente demonstratur per causam, certum debet esse ante demonstrationem, quod talis *causa sit* in rerum natura, alioquin per eam proprietas de subjecto demonstrari non posset. sicuti vero ante demonstra-

ſtrationem certum eſt, & ſupponitur dari tum ſubjectum tum cauſam, ita incertum eſt, ante illam an detur proprietas, ſeu *affectio* demonſtranda, quam dari certum eſt demum poſt demonſtrationem factam. porro, quia omnis ſyllogiſmus infert concluſionem tanquam ignotam ex præmiſſis tanquam notis, etiam in demonſtratione cur res ſit, prius debent eſſe notæ præmiſſæ, quoad naturam & cognitionem diſtinctam, antequam ex illis demonſtrando inferatur *concluſio*, quæ demum nota evadit poſt demonſtrationem.]

3. *De ſubjecto & cauſa*) debet præcognoſci *an*, & quod ſint: quia fruſtra demonſtratio inſtitueretur, ſi non conſtet dari ſubjectum affectionis demonſtrandæ; & ſi non ſit certum dari cauſam, qua affectio de ſubjecto demonſtretur, nulla ſcientia gigni poſſet, ex cauſa enim incerta non poteſt gigni ſcientia certa.

[4. Cauſa hic dicitur incerta, quæ eſt incertæ exſiſtentiæ: ideoque ſi non certo exſiſtat, aut ſaltem non conſtet certo exſiſtere terminum medium, qui hic eſt cauſa, non poteſt inferri certa exſiſtentia prædicati in concluſione, quod hic eſt proprietas: ideoque accurate debet inquiri ſi id quod pro termino medio aſſumitur certo exſiſtat, & exſiſtere conſtet: id autem eſt certum, & certo exſiſtit, de quo, aut de cujus exſiſtentia à nemine dubitari poteſt, qui quidem ſanæ eſt mentis. Quiſnam autem ille ſit terminus medius, tantæ certitudinis, ut de eo nullatenus dubitari queat, qui infert alicujus prædicati incerti, de quo dubitari poteſt an ſit aut exſiſtat, exſiſtentiam in concluſione, non tam facile eſt dictu, & res arduæ contemplationis.]

5. *De principiis*) debet præcognoſci, *quod ſint vera*, quia ex præmiſſis falſis non poteſt ſequi concluſio vera, niſi per accidens: at in demonſtratione τῶ διότι concluſio eſt vera, quia eſt ſyllogiſmus verus, non fallax.

CAPUT XXII.

Quæſt. 1. *Quotuplices conditiones ſpectandæ ſunt in demonſtratione?*

TRiplices: aliæ ad quæſtionem pertinent, aliæ ad cauſam ſive medium, aliæ denique ad præmiſſas ſive principia.

1. Quia demonſtratio τῶ διότι, ſive cur res ſit, longe nobilior eſt, & multis parſangis ſuperior demonſtratione τῶ ὅτι, ſive quod res ſit, hinc fit ut in hoc & ſeq. capite, atque apud logicos & philoſophos, paſſim demonſtratio τῶ διότι ſimpliciter

& absolute demonstratio dicatur κατ' ἐξοχήν, sive secundum excellentiam.

2. Conditiones respiciunt vel materiam remotam demonstrationis, vel materiam proximam: quæ respiciunt materiam remotam, spectant solum medium; quæ respiciunt materiam proximam, spectant vel conclusionem seu quæstionem, vel præmissas seu principia.

Quæst. II. *An igitur non omnis quæstio admittit demonstrationem?*

Non omnis; sed ea solum quæ vera est, & veritatis suæ certam causam habet, veluti, cum accidentia propria prædicantur de subjecto: ut, *Homo est capax scientiæ; Luna patitur eclipsin; Humor oculi crystallinus debet esse coloris expers.*

1. Quæstio demonstranda debet esse *vera*, quia demonstrata gignit scientiam, id est cognitionem veram; nihil autem est in effecto, nisi fuerit in causa, vel formaliter vel eminenter: debet insuper veritatis suæ habere *causam*, scilicet proximam: quia scientia, quam gignit, est cognitio rei per causam: debet habere causam proximam *certam*, quia scientia est cognitio certa.

[2. Hoc axioma sic solet & debet distingui, scilicet vel formaliter vel eminenter; id est, nulla forma est in effecto, quin eadem fuerit in causa, aut aliquid in ea fuerit eminentius. Causa quæ effectum continet formaliter, vulgo dicitur univoca, quæ eminenter, æquivoca. Sic cum canis canem generat, quia eadem forma est canis geniti quæ est in gignente, dicitur canis gignens causa univoca, & effectum continere formaliter: sed & Deus cum cane concurrens ad generationem alterius canis, est causa canis geniti. sed æquivoca, continetque effectum eminenter; quia non ipsa forma canis geniti est in Deo, Deus enim caret anima sentiente. sed in Deo est virtus eminentissima, qua productionem animæ sentientis in cane attingit, quamvis ipse eam non habeat.]

3. *Accidentia propria*) quæ demonstrantur de subjecto suo vel emanant ab essentia subjecti, & sunt interna, ut, capacitas scientiæ ab homine; vel dependent à causa extra subjectum, & sunt externa, ut, eclipsis lunæ dependet ab interpositione terræ inter solem & lunam. utrumque illud accidens proprium de subjecto suo demonstrari potest.

[4. Proprium quarto modo subjecto suo emanat, ita ut subjectum respectu ejus sit causa emanativa, ipsum sit effectum emanans. Sed causa emanativa alia est interna, alia externa. Interna dicitur, quæ in eodem est subjecto in quo est effectum ejus, proprietas emanans; ita anima rationalis, causa emanativa,

tiva, & capacitas disciplinæ, effectum emanans, sunt in eodem subjecto, homine: externa dicitur, quæ extra subjectum est in quo est effectum; sic interpositio terræ inter solem & lunam est extra lunam, subjectum, in qua tamen est ejus, tanquam causæ emanativæ, effectum emanans, eclipsis, seu defectus luminis.]

[5. Quæcunque enunciationes cadunt sub demonstrationem ac demonstrari possunt, eas oportet esse tales, ut earum in subjecto inveniatur causa, & quidem certa atque immutabilis, ob quam prædicatum ipsi insit. Hæ dicuntur mediatæ ex parte causæ; quibus opponuntur enunciationes immediatæ ex parte causæ, quæ nullam habent causam, nec in se, nec extra se, cui prædicatum insit subjecto, præter Deum, qui est causa omnis veritatis: sic, eur homini insit rationalitas, quod significatur in hac enunciatione, *homo est rationalis*, nulla causa est aut in homine aut extra hominem, præter Dei voluntatem, qua ipsum esse rationalem voluit, & non irrationalem. Dicitur interdum enunciatio mediata & immediata ex parte subjecti: mediata, cum inter prædicatum & subjectum datur subjectum medium, cui prædicatum insit prius; ut cum dico, *homo sentit*, subjectum enim datur medium, *animal*: immediata est, cum inter prædicatum & subjectum nullum datur subjectum medium, aut prius, de quo dicatur prædicatum; ut cum dico, *animal sentit*, talis propositio immediata hic non intelligitur, sed intelligitur in prædicabilibus qu 5.c.10.l.1.]

[6. Gravissima est quæstio, an voluntas Dei sit causa omnis veritatis; seu, ut alii proponunt, an aliquid antecedenter ad Dei voluntatem sit verum. Resp. si veritas intelligatur simplex, quæ est affectio entis transcendens, certum est quod Deus aut ejus voluntas, ut est causa omnis entitatis, ita quoque sit causa omnis veritatis, quæ entitatem sequitur: ita quod homo sit, & quod sit vere aut verus homo, à voluntate est Dei, qui sic voluit. Sed quæritur potissimum de veritate complexa, quæ est in enunciationibus, in quibus subjectum & prædicatum essentialiter de se invicem prædicantur; multi enim putant illas connexiones essentiales subjecti & prædicati esse veras, antequam voluerit Deus aut prædicatum aut subjectum existere, ut in hac enunciatione, *Rosa est flos*, *Homo est animal*. Sed cum veritas complexa fundetur in simplici, quæ voluntas Dei est causa veritatis simplicis, eadem ut videtur est causa veritatis complexæ.

Quæst. III. *Quænam igitur respuunt demonstrationem?*

Primo propositiones [seu enunciationes] in quibus defi-

nitio aut partes definitionis prædicantur de definito; ut, *Homo eſt animal*, aut *rationalis*: *virtus eſt habitus*, &c. Ejuſmodi enim propoſitiones immediatæ ſunt, nullamque cauſam habent ſuæ veritatis, [in ipſo ſcilicet ſubjecto.] Deinde, propoſitiones in quibus accidentia fortuita & mutabilia prædicantur de ſubjecto; ut, *Homo ambulat*, *ægrotat*, &c. hæc enim certam cauſam non habent.

[1. *Propoſitiones immediatæ*) hic dicuntur ex parte cauſæ, quæ in ſubjecto carent cauſa ſuæ veritatis, id eſt, in quibus prædicatum ita cohæret cum ſubjecto, ut cohæſionis media cauſa in ſubjecto nulla detur: ſic in homine nulla cauſa eſt cur ſit *animal*, cur *rationalis*, quia utrumque eſt ipſa hominis eſſentia; ideoque non magis demonſtrari poteſt, *hominem eſſe animal*, aut *rationalem*, quam *hominem eſſe hominem*: & hanc ob cauſam dicuntur iſtæ propoſitiones immediatæ ex parte cauſæ.]

2. *Accidentia fortuita & mutabilia*) dicuntur, quæ cauſam quidem habent cur in ſubjecto ſint, ſed inſtabilem, incertam, & facile mutabilem: ideoque demonſtrari non poſſunt, quia demonſtratio τῶ δίοτι debet fieri per cauſam neceſſariam, certam & immutabilem, qua res non poteſt aliter ſe habere.

3. Hæc enunciatio, *homo ægrotat*, non poteſt demonſtrari: non quia prædicatum, *ægrotare*, non habeat cauſam in ſubjecto, eam enim habet in homine, intemperiem ſcilicet; ſed quia non habet cauſam certam & immutabilem: nam intemperies in homine, cauſa ægrotandi, poteſt mutari in bonam temperiem.

Quæſt. IV. *Qua'e debet eſſe medium demonſtrationis?*

Cauſa proxima affectionis.

1. Per *affectionem* intelligitur hoc loco prædicatum concluſionis.

2. Intelligitur *cauſa proxima* abſolute, non in ſuo genere, de qua utraque *in l. 1. Synopſ. cap. 17. de cauſa efficiente.*

Quæſt. V. *Quid vocas hoc loco cauſam proximam?*

Quæ poſita, effectum ponitur; & qua ſublata, tollitur: atque adeo, in qua mens acquieſcit.

Quæſt. VI. *Ex quo genere cauſarum petitur hæc cauſa proxima?*

Ex genere cauſæ efficientis aut finalis.

Non petitur cauſa proxima ex genere cauſæ materialis aut formalis, quia prædicatum eſt accidens, & non habet materiam

riam aut formam proprie dictam, est enim id quod demonstratur proprietas, seu accidens proprium; atqui solum corpus habet materiam & formam physicam proprie dictam.

Quæst. VII. *Quomodo dividitur causa efficiens proxima, quæ medium demonstrationis esse potest?*

In internam, & externam.

Omnis causa efficiens est *externa* respectu causati, quatenus nulla causati essentiam ingreditur ut pars: alia tamen dicitur *interna* respectu subjecti, quia est in eodem subjecto in quo est effectum.

Quæst. VIII. *Quam vocas causam efficientem internam?*

Quæ est in eodem subjecto in quo est effectum.

Exemplum causæ efficientis internæ est rationalitas, quæ est in eodem subjecto aut homine, in quo est ejus effectum, capacitas disciplinæ.

Quæst. IX. *Quam vocas externam?*

Quæ non est in eo subjecto in quo est effectum.

Exemplum causæ externæ efficientis est interpositio terræ inter solem & lunam respectu lunæ, quæ non est in ipsa luna, in qua est effectus ejus, scilicet defectus luminis.

Quæst. X. *Da exempla demonstrationis; ac primo exemplum à causa efficiente interna.*

Omne rationale est capax scientiæ: Omnis homo est rationalis: Ergo omnis homo est capax scientiæ.

In hoc exemplo, *rationale* est medium, & quidem causa efficiens interna prædicati, scilicet capacitatis scientiæ, & forma subjecti, scilicet hominis.

Quæst. XI. *Da exemplum demonstrationis à causa efficiente externa.*

Quod à solis radiis, objecta terra, nequit illustrari, id patitur eclipsin luminis à sole accepti: Luna nequit à solis radiis objecta terra illustrari: Ergo luna patitur eclipsin, &c.

In posito exemplo, medium, scilicet à *solis radiis, objecta terra, non posse illustrari*, est causa efficiens externa prædicati, scilicet *eclipsis*, in conclusione.

Quæst,

Quæst. XII. *Da exemplum à causa finali.*

Quod debet colores omnes admittere, id debet esse expers coloris: Humor oculi crystallinus debet omnes colores admittere: Ergo humor oculi crystallinus debet esse expers coloris.

In hoc exemplo, medium, scilicet *colores omnes admittere*, est causa finalis prædicati, scilicet *esse expers coloris*, in conclusione.

Quæst. XIII. *An medium demonstrationis non debet esse causa proxima subjecti?*

Fit quidem aliquando, ut causa efficiens proxima prædicati sit etiam forma subjecti; verum illud neque necessarium est, neque perpetuum.

Quod fiat aliquando, potest exemplo primo constare: & sunt hujusmodi demonstrationes præstantiores cæteris.

CAPUT XXIII.

Quæst. I. *Quot sunt conditiones spectandæ in præmissis sive principiis demonstrationis?*

QUinque. Requiritur enim primo, ut sint necessario vera, & quidem necessitate summa ac reciproca: deinde, ut sint immediata atque prima: tertio, ut sint causa conclusionis: quarto, ut sint notiora: quinto, ut sint priora conclusione.

1. Enunciationes sunt duorum generum; quædam habent manifestam veritatem, quædam non item. Conclusiones in syllogismo demonstrativo *αὐ διότι* veritatem manifestam non habent, atque ideo demonstrantur. Præmissæ seu principia veritatem manifestam habent vel ex terminis ipsis, vel ex demonstratione ante facta; nam enunciatio demonstrata habetur post demonstrationem pro certa: ideoque enunciationes demonstratæ sunt veræ & vera principia, respectu enunciationum aliarum adhuc demonstrandarum.

2. Prima conditio in præmissis requisita est, ut debeant esse *veræ*, quia conclusio syllogismi apodictici est vera; sed conclusio vera ex præmissis falsis inferri nequit: secundo, debent esse *necessariæ necessitate summa*, quæ est necessitas tertii gradus.

I Præmissæ debent esse *necessario veræ*, quia conclusio debet esse necessario vera: nam conclusio necessaria ex propositionibus non necessariis

riis concludi nequit: porro, debent præmissæ esse necessariæ *necessitate summa*, id est καθ' ὅλου πρῶτον, sive reciproca, quia continent causam proximam absolute prædicati, quæ talis est ut cum effecto suo reciprocetur, quia ea posita effectus ponitur, & sublata tollitur.

II. Præmissæ debent esse *immediatæ* ex parte causæ, ut non habeant causam veritatis suæ intra se, per quam possint demonstrari; alioquin daretur progressus in infinitum: debent esse *primæ*, id est ut non detur veritas prior qua demonstrentur, scilicet in eodem syllogismo.

III. Præmissæ debent esse *causæ conclusionis*, non tantum cognoscendi, sed & essendi; hoc est, non tantum quibus conclusio cognoscatur, quod in omni syllogismo locum habet, sed per & propter quas sit prædicatum in subjecto conclusionis.

IV. Debent esse præmissæ *notiores* conclusione, non tantum quoad nos & cognitione confusa, quod in omni alio syllogismo requiritur, sed & natura ac cognitione distincta; de qua utraque vid. cap. 23. lib. 1.

V. Debent præmissæ esse *priores conclusione*; non tantum quoad nos, quod in omni alio syllogismo locum tenet, sed & natura, tanquam causæ conclusionis: quod hic peculiare est, & in aliis syllogismis locum non habet.

[3. Omnis enunciatio, sive fuerit præmissa aliqua demonstrationis τοῦ διότι sive non, habet causam suæ veritatis extra se, scilicet Dei voluntatem, quæ est causa omnis & entitatis & veritatis; præter quam enunciationes quædam causam veritatis habent intra se, hoc est, in ipso subjecto enunciationis causa aliqua est, ob quam prædicatum dicatur de subjecto, & ei insit. Sic, verbi causa, hæc enunciatio, *homo est risibilis*, causam suę veritatis habet extra hominem, sc. Dei voluntatē, quia voluit hominē esse risibilem; & intra hominem, scilicet animam rationalem, quæ in homine est causa risibilitatis: ideoque hæc enunciatio est mediata ex parte causæ, licet sit immediata ex parte subjecti. Sed hæc enunciatio, *homo est rationalis*, causam quidem veritatis suæ extra se habet, puta voluntatem Dei, qua decrevit ut homo esset rationalis, & non irrationalis; sed intra se veritatis suæ causam habet nullam, neque enim in homine causa est ulla cur sit rationalis; ideoque hæc enunciatio est immediata ex parte causæ, & tales debent esse præmissæ in demonstratione τοῦ διότι.]

[4. Nihil impedit, quo minus præmissæ alicujus demonstrationis singularis demonstrentur alibi, id est, in aliis syllogismis demonstrativis: sed fieri nunquam debet, nec potest, ut in eadem demonstratione præmissæ demonstra-

straturæ conclusionem ipsæ demonstrentur.]

5. In omni syllogismo & semper præmissæ sunt causæ cognoscendi conclusionem; nam illa, ut ignota, infertur ex præmissis, tanquam notis: sed hoc peculiare est in syllogismo demonstrativo τοῦ διότι, ut præmissæ insuper sint causæ essendi conclusionis, hoc est, ut in præmissis contineatur causa cur prædicatum insit subjecto conclusionis.

6. Ex hisce quinque conditionibus, duæ priores tantum requiruntur in majore, non necessario in minore, demonstrationis τοῦ διότι: tres posteriores & in majore & in minore exiguntur. Veritas horum omnium examinetur in exemplis cap. præced.

Quæst. II. *Quænam proprietas sequitur ex his conditionibus?*

Ut principia sint οἰκεῖα τοῦ δεικνυμένου, id est, *propria ei rei quæ demonstratur*, hoc est neque heterogenea, neque communia.

Quæst. III. *Quænam dicuntur principia heterogenea?*

Quæ ex alia scientia petita sunt; veluti, si quis, ad probandas quæstiones physicas, adhibeat principia mathematica.

[1. *Principia heterogenea* latine dicuntur quæ sunt alterius generis, qualia adhiberi non debent in demonstrando; id est, quod vulgo dici solet, *non debet à demonstrante fieri transitus de genere in genus*; id est, in demonstranda conclusione physica, non debent adhiberi principia, aut media in principiis, petita ex mathesi, aut vice versa: sic in conclusionibus demonstrandis philosophicis, non debent adhiberi principia vel media petita ex theologia, aut vice versa; quando scilicet quæstiones philosophicæ demonstrandæ constant ex utroque termino philosophico, quæ quæstiones vocantur puræ: sed si quæstiones fuerint mixtæ, ut alter terminus sit petitus ex philosophia, alter ex theologia, ex utraque possunt peti termini medii; ut in hac quæstione, *an corpus Christi sit ubique*. Ideoque distinguendum hic est accurate inter quæstiones seu conclusiones puras & mixtas: puræ vocantur, quarum terminus uterque, & subjectum & prædicatum, desumitur ex eadem disciplina, atque tum ex eadem peti debet terminus medius; mixtæ conclusiones seu quæstiones sunt, quarum terminus alter ex una disciplina desumitur, alter ex alia, ac tum medius terminus desumi potest ex hac vel illa disciplina, ut tamen non commit-

mittatur transitus de genere in genus: sic, quando alicujus quæstionis terminus unus est philosophicus, alter theologicus, licet terminum medium petere vel ex philosophia, vel ex theologia.]

[2. Nec hoc vitium committitur, quando in demonstrationibus scientiæ subalternatæ principia scientiæ subalternantis adhibentur; ut, si in demonstrationibus musicis adhibeantur principia arithmetica; quia musica & arithmetica non sunt diversi generis scientiæ, ideoque neque principia arithmeticæ sunt heterogenea musicæ. Vocantur vero scientiæ subalternatæ, non quæ sua principia & objectum accipiunt à superiori scientia (sic enim physica & mathematica subalternatentur methaphysicæ, quod tamen falsum est,) sed quæ eadem habent principia idemque objectum cum scientia superiori, atque in eo tantum differunt, quod scientia subalternata ad objectum materiale scientiæ subalternantis adjiciat accidens sensibile, manente tamen eodem objecto formali: sic verbi causâ objectum materiale arithmeticæ est numerus, formale, qua numerus: musicæ objectum materiale etiam est numerus, sed sonorus, id est, spectatus cum accidente sensibili soni; formale objectum est qua numerus, non qua sonorus, nam musica docet numerare, addere, subtrahere, multiplicare, dividere sonos & tonos.]

[3. Subalternatio locum tantum habet in disciplinis mathematicis, quarum aliæ sunt puræ, aliæ mixtæ: puræ sunt arithmetica & geometria, quia objectum suum, numerum & magnitudinem, abstrahunt ab omni materia sensibili, & pure ac nude considerant; mixtæ dicuntur quæ objectum suum spectant in materia sensibili, ut sunt astronomia, optica, musica, &c, quia considerant quidem numerum & magnitudinem, sed vel in cœlis, vel in colore & luce, vel in sonis & tonis. Hoc autem notandum est accurate, esse subalternationem inter scientias superiores & inferiores; sed illas quæ habent idem objectum formale, eademque principia, & quæ hoc solo differunt, quod objectum materiale scientiæ inferioris & subalternatæ spectet aliquod accidens aut corpus in sensus incurrens, quod non spectatur à scientia superiori & subalternante: sic arithmetica numerum, geometria magnitudinem considerat, extra omnem materiam sensibilem, seu corpus fuerit seu accidens in sensus incurrens. Atque hinc clarum est, physicam & mathematicam non subalternari metaphysicæ, quia alia habent principia, alia objecta & distincta à principiis & objectis metaphysicæ: nam quæ sunt principia in physica & mathematica, ea sunt conclusiones illatæ in metaphysicis; & objectum physicæ est corpus naturale, mathematicæ quantitas, tum discreta tum continua, objectum vero metaphy

taphysicæ est ens reale, quod distinguitur à corpore naturali, & à quantitate. Sed scientia subalternans ac superior, & subalternata atque inferior, nec objectis nec principiis distinguuntur: ideoque principia scientiæ subalternantis, cum adhibentur in demonstrationibus scientiæ subalternatæ, non sunt ibi heterogenea, sed homogenea, neque in demonstrando committitur transitus de genere in genus.]

4. Nota, objectum materiale dici rem consideratam, quæ potest esse pluribus disciplinis communis; ita agitur de homine in physica, ethica, medicina, theologia: objectum formale dicitur modus considerandi, qui est uni disciplinæ proprius (nisi una alteri subalternetur, ut hic musica arithmeticæ) sic alio modo hominem explicat physica, alio ethica, alio medicina, alio theologia.

Quæst. IV. *Quænam vocas communia?*

Quæ pluribus scientiis accommodari possunt.

1. *Principia communia* non debent adhiberi in demonstratione *medium*, quia non generant scientiam, quæ est demonstrationis effectum ac finis. Exhibentur vero illa in metaphysica, quæ est disciplina generalis.

[2. Metaphysica est generalissima omnium scientiarum, quod patet ex ejus objecto, scilicet ente reali: ideoque habet etiam principia generalissima, & quæ inservire possunt demonstrationibus, non tantum metaphysicis, sed & physicis & mathematicis; qualia sunt, *Idem non potest esse & non esse*: hæc vero distinctam perfectamque scientiam non generant, quæ tamen in demonstrando spectatur atque exspectatur.]

Quæst. V. *Quomodo dividuntur principia?*

In axiomata, & theses.

Quæst. VI. *Quid est axioma?*

Axioma est principium, cujus veritas, cognita significatione vocabulorum, à nemine potest ignorari; ut, *Nihil potest simul esse & non esse*: *Totum est majus sua parte.*

[1. Quæritur an hæc enunciatio, *Deus est*, sit axioma, id est, an ex solæ significatione vocabuli (*Deus*) cognoscatur quid sit: metaphysici sic efferunt, an Deum esse, per se sit notum. Resp. nonnulli negant, ut Timplerus, Burgersdicius, &c. in Metaphysica: nos affirmamus; quia si quis explicet quid voce hac *Deus* significetur, scilicet ens, quo nihil melius aut perfectius vel esse aut cogitari potest, is statim deprehendet in se hunc assensum, quo intelligat ac judicet tale ens dari:

nam si possit non dari, aut non esse, erit imperfectum, nam non esse imperfectius est quam esse; ideoque si vox *Deus* omnem significet perfectionem, etiam significat existentiam, quia hæc omnium perfectionum est maxima; ergo non potest cognosci quid significet vox Dei, nisi simul cognoscatur illum esse: itaque hæc enunciatio, *Deus est*, est axioma.)

2. Sic cognito, quid sit *totum*, quid *pars*, quid sit *esse majus*, cognoscitur totum esse majus sua parte.

3. Axiomata sunt principia communia, & eorum veritas hominum omnium animis dicitur esse innata, quia ut quis assentum illis præbeat, nulla requiritur aut demonstratio aut ratiocinatio, sed is impetratur ex sola vocum significatione acceptæ. Suntque hæc principia vel theoretica, vel practica: theoretica inveniuntur in Metaphysica, suntque communia Physicæ & Mathematicæ; practica inveniuntur in Ethica, suntque communia Politicæ & Oeconomicæ.

Quæst. VII. *Quid est thesis?*

Thesis est principium, cujus veritas non ex sola vocabulorum significatione cognita, sed ex sensuum judicio, aut qualicunque declaratione innotescit.

1. *Thesis*) sumitur 1. pro quæstione ad disputandum proposita: sic vocamus theses physicas, logicas, &c. 2. sumitur pro quæstione infinita in rhetoricis; 3. pro specie enunciationis immediatæ ex parte causæ, uti hic, cujus causa nulla datur intra ipsum subjectum, qua possit demonstrari ejus veritas.

2. *Qualicunque declaratione*) scilicet præceptoris aut professoris.

3. Thesis significat propositionem immediatam ex parte causæ, non ex parte subjecti: si enim thesis significaret propositionem mediatam ex parte causæ, hoc est, ulterius demonstrabilem per causam, daretur progressus in infinitum; à quo natura abhorret, & qui omnem tollit scientiam.

Quæst. VIII. *Quotuplex est thesis?*

Duplex; definitio, & hypothesis.

Thesis) sive sit *hypothesis*, sive sit *definitio*, significat principium proprium huic aut illi scientiæ: sic Mathematica & Physica sua habent principia propria, tum hypotheses, tum definitiones nominales.

Quæst. IX. *Quid est definitio?*

Definitio est, qua quid res sit enunciamus; ut, *Corpus naturale est quod constat materia & forma*: *Natura est principium*

primum & causa motus & quietis ejus in quo est primo, per se, & non per accidens.

Hic intelligimus definitionem præsertim nominalem, & interdum quoque realem.

Quæst. X. *Quid est hypothesis?*

Qua an res sit aut non sit enunciamus; ut, *Esse animam, Deum*, &c. *A quolibet puncto ad quodlibet punctum duci posse rectam lineam.*

Cum demonstratio conformata est ad conditiones hoc & præcedenti capite explicatas, non solum probat rem esse aut non esse, sed præterea explicat causam cur ita sit.

CAPUT XXIV.

Quæst. I. *Quotuplex est demonstratio τὸ ὅτι, sive quod res sit?*

Duplex; alia enim est ab effectu, alia à causa remota.

[1. Cum demonstratio & scientia dividuntur in demonstrationem & scientiam τὸ ὅτι ac τὸ διότι, ea est divisio non generis univoci in species æquales, sed vel æquivoci vel analogi in species inæquales: hoc est, nomen scientiæ & demonstrationis magis convenit ac potiori jure scientiæ & demonstrationi τὸ διότι quam τῷ ὅτι; quia scientia & demonstratio τὸ διότι longe est perfectior scientia & demonstratione τῷ ὅτι: quemadmodum ens quoque dividitur in Deum & creaturam, substantiam & accidens, tanquam in species inæquales, quia Deus potiori jure & magis ac perfectius est ens quam creatura, substantia quam accidens.]

[2. Proprie loquendo, nullum est genus æquivocum; quia æquivocum dicitur philosophis & Aristoteli id quod pluribus convenit & tribuitur secundum nomen tantum, at genus significat non tantum communionem nominis, sed naturæ: verum hæc communio naturæ genericæ in speciebus non est unius modi, sed vel æqualis, vel inæqualis. Æqualis dicitur communio generis, cum omnes species ex æquo participant naturam ac nomen generis, sic ut nulla species alteri id acceptum referat; quemadmodum homo non debet bestiæ quod sit animal, nec bestia homini, ideoque animal est genus univocum: Inæqualis dicitur communio generis, cum species una alteri debet quod nomen ac naturam generis participet, & tale genus vocant analogum scholastici: in

ita accidentis debet ſubſtantiæ, creatura Deo, quod nomen ac naturam entis, id eſt eſſentiam & exſiſtentiam participent: nam quod actidens ſit ens debet ſubſtantiæ, quod creatura ſit ens debet Deo. Atque tale genus eſt demonſtratio reſpectu demonſtrationis τῶ ὅτι & διότι, nam demonſtratio τῶ ὅτι in tantum eſt demonſtratio in quantum participat conditiones aliquas demonſtrationis τῶ διότι.]

3. Scientia & demonſtratio τῶ ὅτι eſt imperfectior quam τῶ διότι, quia in illa intellectus hominis non acquieſcit, in hac quam maxime.

Quæſt. II. *Quam vocas demonſtrationem ab effectu?*

Quæ ex effectu ſenſibili cauſam colligit; veluti ſi quis ſolito ſerius expergefactus videt parietes cubilis ſui à ſole colluſtrari, indeque colligit ſolem jamdudum ortum eſſe.

1. Exemplum demonſtrationis ab effectu in forma ſyllogiſtica eſt hoc, *Quod illuſtrat parietes cubilis, illud eſt ortum: Sol illuſtrat parietes cubilis: Ergo ſol eſt ortus.*

[2. Demonſtratio ab effectu iiſdem conſtat terminis quibus demonſtratio τῶ διότι: ſed hoc diſcriminis eſt, quod in demonſtratione ab effectu, id quod demonſtratur ſit ipſa cauſa, quæ hic eſt prædicatum concluſionis, terminus medius ſit effectus, per quem cauſam exſiſtere concluditur; at in demonſtratione τῶ διότι terminus medius eſt cauſa, & id quod demonſtratur, prædicatum quæſtionis eſt effectus; ut ſi dixero, *Quod eſt ortum illuſtrat parietes cubilis: Sol eſt ortus; Ergo ſol illuſtrat parietes cubilis.*]

[3. Non male dixit Ramus, omnia argumenta eſſe relata, id eſt, prædita mutua argumentandi, id eſt probandi, vi; ſic cauſa arguit, id eſt probat, effectum, & effectum cauſam: atque ideo dicitur hic demonſtratio ab effectu conſtare iiſdem terminis quibus conſtat demonſtratio τῶ διότι, in qua terminus medius eſt cauſa proxima, ſed cauſa proxima & effectum ſemper ſe mutuo arguunt, probant, imo ponunt ac tollunt.]

Quæſt. III. *Quam vocas demonſtrationem à cauſa remota?*

Quæ ex cauſa remota colligit effectum non eſſe; ut, *Planta non habens animam ſenſitivam: ergo non reſpirat.*

1. Exemplum ſyllogiſticum demonſtrationis ſuæ cauſa remotæ eſt, *Quicquid reſpirat habet animam ſenſitivam: Planta non habens animam ſenſitivam: Ergo non reſpirat.* Anima ſenſitiva eſt cauſa remota adſpirationis, nam pulmones ſunt cauſa proxima.

Quæst. IV. *Quid est discriminis inter has duas species demonstrationis?*

Demonstratio ab effectu potest esse affirmata & negata, quia effectum cum causa proxima reciprocatur; eoque posito, causa proxima ponitur, & sublato, tollitur: at demonstratio à causa remota debet semper esse negata. Cum enim causa remota latior est effecto, fit quidem ut ea sublata effectum tollatur; sed non ut ea posita effectum etiam ponatur. Recte colligitur, *Plantæ non respirare, quia non habent animam sensitivam*: sed non sequitur, *Omnia animalia respirare, quia habent animam sensitivam.*

1. Bene dicit author, cum causa remota est latior effecto, demonstrationes à causa remota tantum esse negatas: sed vero, si causa remota sit adæquata effectui & æque lata, demonstratio à causa remota etiam potest fieri affirmate, ut in hoc exemplo; *Quæ habent animam vegetantem nutriuntur: Plante habent animam vegetantem: Ergo nutriuntur.* Hic terminus medius est causa remota: nam causa proxima nutritionis est facultas nutrix: & tamen procedit syllogismus in prima figura affirmate, quia causa hæc remota adæquatur effectui, & cum eo reciprocatur; nam quicquid nutritur habet animam vegetantem, & contra.

2. Ut tum etiam ex causa remota colligatur effectum esse: nam, (quod à paucis notatur, & tamen verum est) causa remota vel latius patet effecto, nec cum illo reciprocatur, & tum ex illa infertur effectum non esse; vel æque late patet quam effectus, & cum eo reciprocatur, & tum ex illa infertur quoque effectum esse.

CAPUT XXV.

Quæst. I. *Atque hæc de syllogismo dialectico & apodictico. Quid est syllogismus sophisticus sive fallax?*

QUi ficta specie [vel apparentia] syllogismi dialectici errorem gignit.

1. Quia *syllogismus sophisticus* propositionibus constat falsis, etiam falsitatem gignit atque errorem; nam *qualis causa, talis effectus*: ergo syllogismus fallax non potest gignere nisi assensum falsum, qui uno nomine vocatur *error*. nam quando accidit ut ex præmissis falsis inferatur conclusio vera, ut, *Omnis lapis est vivens: omnis homo est lapis: ergo omnis homo est vivens*: fit hoc

hoc per accidens. Ita hæc vera sunt: Ex veris non sequitur nisi verum, nunquam falsum, nec per se nec per accidens: Ex falsis non sequitur nisi falsum, scilicet per se; nam ex falsis etiam verum sequi potest per accidens.

[2. Cum in syllogismo spectetur & materia & forma, potest contingere fallacia vel ex parte materiæ, vel ex parte formæ; hinc syllogismus sophisticus duplici modo est vitiosus: nam interdum forma non valet, quod judicandum est ex legibus, tum generalibus tum specialibus, syllogismi; interdum vitium est in ipsa materia, ut syllogismi forma sit bona, & tali casu ex præmissis in materia falsis potest inferri conclusio vera, & quoad formam bona, cujus exemplum est in commentario: at nunquam fieri potest ut ex præmissis quoad materiam & formam bonis ac veris, inferatur conclusio falsa.]

[3. *Syllogismus sophisticus* una voce vocatur *sophisma*, latine *fallacia*; quod utrumque vocabulum nunc quidem in malam semitur partem, pro syllogismo deceptorio; antiquitus tamen honoratum fuit. Dicitur vero syllogismus sophisticus, qui videtur esse bonus, cum tamen non sit; ideoque audientem vel legentem abducit in errorem: ita voce significatur judicium seu assensus mentis, quo judicat conclusionem aliquam esse falsam quæ est falsa, aut falsam quæ est vera; quod judicium fit qui assensus non potest dirigi nisi per propositiones falsas, vel ambas, vel alteutram; nunquam enim conclusio falsa est, aut judicium de conclusione falsum, nisi aliqua sit falsitas in præmissis vel præmissa. Atque hinc spectatur falsitas non ratione formæ, quæ ex legibus de syllogismo bono facile deprehendi potest, sed ratione materiæ, id est propositionum. Falsitas vero judicii, sive error circa conclusionem syllogismi sophistici, alio vocatur nomine ignorantia pravæ dispositionis, quia per eam intellectus hominis prave disponitur, ut non possit facile assentiri conclusioni veræ: atque hæc est, cum alicujus conclusionis termini intelliguntur bene, sed sub illis terminis bene intellectis erroneum formatur judicium de ipsius conclusionis veritate aut terminorum connexione. Ignorantia purè negationis dicitur, cum ipsi ignorantur termini sub quibus enunciatio aliqua proponitur circa quam erratur. Error notat judicium sive assensum falsum, & opponitur judicio seu assensui vero. Gignitur vero error vel per, vel sine syllogismo. Sine syllogismo, quando quis judicat aliquam enunciationem veram quæ est falsa, & contra; quia ipsos terminos simplices ignorat, vel quia à sensibus suis deceptus est, vel quia ei impositum est per testimonium fallax alterius: qui error est inculpabilis & invincibilis, si neq; in se nec in causis suis præveniri aut præcaveri potuit. Sed alius est error qui per

syllogismum gignitur fallacem & fallentem, quando quis assentitur conclusioni falsò, ut judicet esse falsam quæ est vera, & vice versa, propter vitium aliquod syllogismi quod non deprehendit, & quod deprehendere debuit & potuit: culpabilis est hic error & vincibilis, estque effectum syllogismi sophistici.]

4. [Error dicitur invincibilis in se, quando in ipso errante nihil est quo vinci aut superari potuit; in causis suis, quando nulla datur aut intra aut extra errantem causa, per quam vinci aut superari potuit. Totidem modis dicitur error vincibilis. Ita vincibilis est error, quando aliquis ignorat hoc quod agit, per ignorantiam quam sibi ebrietate acquisivit; nam causa ignorantiæ, ipsa scilicet ebrietas, præcaveri potest ab eo qui sibi ignorantiam tali modo acquisivit; ideoque dicitur hic error vincibilis in sua causa.]

[5. Ramus, & qui eum sequuntur, nulla tradunt præcepta de syllogismo sophistico, quia putant sufficere præcepta de syllogismo vero, & illis judicari posse fallaciam syllogismi sophistici. Attamen ita potest syllogismus sophisticus institui, ut ejus fraus ex regulis & legibus veri syllogismi detegi nequeat; quare non videtur inconsultum quædam tradere præcepta de syllogismo fallaci, ejusque fallaciis detegendis. An autem doctrina de syllogismo sophistico sit essentialis pars Logicæ, an accidentalis, quæstio est absque grandi necessitate invecta: neque enim multum refert utrumvis dixeris; id sufficit, quod non semper fucus syllogismi sophistici ex regulis & legibus syllogismi veri dijudicari aut cognosci possit.]

6. Aliquis fortasse judicet, non esse opus præceptis novis de syllogismo sophistico, quia eorum falsitas dijudicari possit ex præceptis de syllogismo vero. Respondeo, id fortasse fieri posse, cum sophisma directe impingit in leges syllogismi boni: verum quid si ementiatur speciem syllogismi boni, atque ita sit institutus, ut omni modo appareat bonus? certe tum opus est novis regulis, neque ex legibus syllogismi recti ejus falsitas facilè deprehendetur; quemadmodum aurum chymicum ita ementitur speciem veri auri, ut discerni ab eo nequeat, nisi regulis peculiaribus.

[7. Notandum est, syllogismum sophisticum ementiri tantum syllogismi dialectici speciem, non apodictici; quia veritas conclusionis in syllogismo apodictico tam est clara & evidens, ut non possit ita latere sub larva & apparentia syllogismi fallacis, quin falsitas statim appareat: at quia nec tam evidens nec tam firma est veritas conclusionis in syllogismo dialectico, quin possit ei subesse falsum, hinc fit ut facile aliquis fucus & impostura latere possit in conclusione syllogismi topici.]

CAPUT XXVI.

Quæst. I. *Quotuplicia sunt sophismata?*

DUplicia; alia sunt in voce, alia in re.

[1. Cum falsitas omnis sit infinita, male videntur syllogismi falsi reduci ad duas classes, ut alii sint in voce, alii in re. Respondeo, licet falsitas sit infinita, hoc est, infinitis modis abiri possit à vero, veritas enim simplex est & indivisibilis, à qua quicquid recedit, falsum est; attamen regulæ certæ & præcepta definita tradi possunt, quibus deprehendantur varii modi in syllogismis falsis recedendi à vero: & hæ regulæ ad duas classes revocari possunt, ut quædam ostendant falsitatem syllogismorum ortam ex *voce*, aliæ ortam ex *re*.]

[2. Si dicendum est id quod res est, tot sunt genera sophismatum, quot sunt classes verorum syllogismorum: nam quot modis dicitur unum oppositum, tot modis dicitur & alterum; sed sophisma & syllogismus verus sunt opposita; ergo quot modis dicitur syllogismus verus, tot modis quoque dicuntur sophismata. Atqui loci syllogismorum verorum plures sunt quam sex in *voce*, & septem in *re*: Ergo & loci sophismatum sunt plures quam sex in *voce*, & septem in *re*. Quid enim? ut syllogismus verus desumere potest terminum suum medium à genere, specie, toto, causa, subjecto, opposito, & ab omnibus affectionibus logicis, sive notionibus secundis; ita ab iis quoque omnibus desumi potest terminus medius fallax in sophismate: ut cum sumitur pro termino medio genus, quod non est genus, subjectum, quod non est subjectum, oppositum, quod non est oppositum, &c.]

Quæst. II. *Quot sunt loci sophismatum eorum quæ in voce consistunt?*

Sex; homonymia, amphibolia, compositio, divisio, prosodia sive accentus, & figura dictionis.

Multa ex his sophismatibus agnosci possunt ex Grammatica aut Rhetorica, & multa deprehendi judicio naturali, absque arte aut præceptis Logicæ.

Quæst. III. *Quid est sophisma homonymiæ?*

Quod oritur ex unius dictionis ambiguitate; ut, *Finis mali est illius perfectio: Mors est finis vitæ: Ergo mors est vitæ perfectio.*

1. Quid sit *homonymia* in voce, explicatum est cap. 26. l. 1. Illa ambiguitas potest esse vel in termino minore, vel in termino majore, vel in medio.

2. Omne *sophisma homonymiæ* impingit in legem primam syllogismorum verorum: nam in eo sunt semper quatuor termini, licet tres tantum appareant; quia una vox, aliquem eorum terminis significans [hic semper habet significationes duas, ob homonymiam.

Quæst. IV. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Distinctione vocis ambiguæ. Exempli gratia, in proposito sophismate vox *finis* in majore significat causam finalem; in minore, extremum: [ideoque sunt 4. termini.]

Quæst. V. *Quid est sophisma amphibolia?*

Quod oritur ex ambiguo sensu orationis, cujus singulæ voces carent homonymia; ut, *Qui sunt domini sui, sunt sui juris: Servi sunt domini sui: Ergo, servi sunt sui juris.*

1. *Sophisma amphibolia* differt à sophismate homonymiæ tantum in eo, quod illud sit situm in ambiguitate totius sententiæ, hoc in ambiguitate unius vocis.

2. Male vulgo vocatur hoc sophisma amphibologiæ, nam hæc vox non est græca: sed ἀμφιβολία dicitur ab ἀμφιβάλλω, quia sensus orationis in medium quasi projicitur, ut gemino sensu ea capi valeat.

Quæst. VI. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Distinctione orationis ambiguæ. Exempli gratia, voces *domini sui* sunt pluralis numeri in majore propositione prolati exempli; in minore sunt singularis numeri.

Quæst. VII. *Quid est sophisma compositionis?*

Quod oritur ex conjunctione eorum quæ dividenda sunt; ut, *Duo & tria sunt par & impar: Quinque sunt duo & tria: Ergo, quinque sunt par & impar.*

[1. *Sophisma compositionis* & divisionis frequenter oritur in enunciationibus habentibus modum *possibile*: ut, *possibile est videntem flere*, verum est in sensu diviso, falsum est in sensu composito; hoc est, possibile est ut qui nunc ridet, alio ac diviso tempore fleat; sed non est possibile ut qui ridet, simul fleat, ut componantur simul risus & fletus, qui est sensus compositus: sic, *possibile est sedentem stare*, & verum est & falsum, pro diver-

diverso sensu, vel composito, vel diviso.]

[2. *Sophisma compositionis*, sed periculosum, oritur, cum in definitione *causæ liberæ* ea conjunguntur quæ sunt dividenda, vel vice versa: definitur illa, *quæ, positis omnibus ad agendum requisitis, potest agere & non agere, vel agere hoc & illud*; ubi, si *comma* ponas post vocabulum *potest*, ut conjungas *vò agere & non agere*, ac sit sensus, causa libera est, quæ, positis omnibus ad agendum requisitis, potentiam habet agendi simul & non agendi, aut agendi hoc simul & illud, nihil est illa definitione & illo sensu falsius; imo impossibile est, ut aliquis habeat talem potentiam, qua eodem tempore agat simul, & non agat, ambulet simul, & non ambulet, credat simul, & non credat: hanc tamen potentiam simultatis, id est, agendi simul & non agendi, in homine exigunt quidam, ut homo possit dici causa libera. & præditus arbitrio libero. At vero, si causæ liberæ definitionem & sensum hunc ponas, ut *comma* collocetur post *agere*, & *non agere*, atque componatur *potentia non agendi cum vò actu agere*, hoc modo, *Causa libera est, quæ, positis omnibus ad agendum requisitis, potest agere, & non agere, agere hoc, & illud*, nihil est illa definitione & sensu verius: nam non est impossibile, ut cum homo agit, & agit hoc, eodem tempore simul habeat in se potentiam aut non agendi, aut agendi aliud, quæ vulgo dicitur simultas potentiæ: imo hæc est ipsa rei veritas, quam unusquisque in se deprehendit; neque enim actus loquendi aut ambulandi tollit à me potentiam non loquendi aut non ambulandi, vel loquendi aliud, aut ambulandi alio. Itaque optime dici solet, in nobis esse *simultatem potentiæ*, id est, cum (verbi causa) ambulamus, simul esse in nobis potentiam non ambulandi; & in hac simultate potentiæ, vera libertas causæ liberæ & arbitrii liberi, ac tantum, sita est. Non ergo liberi sumus, quasi aut quia, omnibus ad agendum requisitis, verbi causa ad ambulandum & credendum, habeamus adhuc in nobis talem potentiam, qua aut non ambulemus aut non credamus, qui vulgo dicitur sensus compositus; sed liberi sumus, licet, omnibus ad agendum requisitis, necessario ambulemus aut credamus, ac non possimus non ambulare aut credere, quia volentes & ambulamus & credimus (neque enim ad ambulandum aut credendum cogimur contra voluntatis nostræ inclinationem, instar stipitum, quin & ambulamus & credimus ex prævia ratione) & quia cum ambulamus aut credimus, simul habemus potentiam qua possumus non ambulare aut non credere, non quidem eo tempore quo credimus aut ambulamus, sed alio, qui est sensus divisus. At in causa necessaria, cum illa agit, omnibus ad agendum requisitis, ut cum ignis urit, non tantum non est potentia simultatis, id est, quia ignis,

cum urit, simul non urat, quod est impossibile, sed ne est quidem simultas potentiæ, id est, ignis, cum urit, ne habet quidem simul in se potentiam aliquam qua possit non urere, aut aliam actionem quam urendi exercere, etiam tempore alio aut ullo; neque urit quia vult, aut judicat esse urendum: atque ideo, quia potentiam non urendi aut aliud operandi nullam habet, ne quidem in sensu diviso libere agere dici ullo modo potest; sic sol nunquam habuit, nec habet, cum movetur ab oriente in occidentem, potentiam aut non movendi, aut movendi in contrarium: quæ observasse occasione hujus sophismatis, magni fuerit in gravissimis controversiis usus.]

Quæst. VIII. *Quid est sophisma divisionis?*

Quod oritur ex divisione eorum quæ conjungenda sunt; ut, *Planetæ sunt septem: Sol & luna sunt planetæ: Ergo sol & luna sunt septem.*

1. Vox *planetæ* sumitur *collective*, quando sumitur pro omnibus simul in majore; *distributive*, quando sumitur pro quibusdam tantum in minore.

[2. Particula *omnis* dicitur sumi collective, quando prædicatum non potest dici de subjecto, particula *omnis* remota, & subjecti divisione instituta; uti hic, *septem* non potest dici de planetis, particula *omnis* remota, & planetarum divisione instituta; neque enim verum est, *sol & luna* sunt septem. Sumitur distributive, quando prædicatum dici potest de subjecto, particula *omnis* remota, & subjecti divisione instituta, vel in genera singulorum, vel in singula generum, vel in species, vel in individua: ut, cum dico, *omnis homo est animal*, sumitur vox *omnis* distributive in singula generum, nam licet de omnibus individuis dicere, *Petrus, Paulus*, &c. *est animal*; at, cum dico, *Christus mortuus est pro omnibus hominibus*, aut, *omnes homines salvati sunt per Christum*, sumitur vox *omnis* distributive in genera singulorum, nam non omnes homines singulares in individuo sunt salvati per Christum, sed omnia genera hominum, id est, sive Judæi, sive Gentiles, sive pauperes, sive divites, sive principes, sive subditi: & sic debet intelligi cum Apost. inquit, *Deus vult omnes homines salvos fieri*; &, cum Christus dicitur *curasse omnem morbum* intelligitur omne genus morbi.]

[3. Bene observanda est distinctio vocis *omnis*, quando sumitur vel collective, vel distributive, & quando sumitur distributive in genera singulorum, vel singula generum, nam inde dependet decisio multarum quæstionum, tum in philosophia, tum in theologia; imo hinc tota quæstio de gratiæ & mortis Christi universalitate decidi

decidi potest : nam quæ loca Scripturæ habentia notam universalitatis ab adversariis explicantur de singulis generum, explicanda sunt de generibus singulorum.]

Quæst. IX. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Distinctione diversorum sensuum, quos habet oratio pro diversa partium compositione aut divisione. Exempli gratia, in priori exemplo, *duo & tria* sumuntur divisim in majore, in minore conjunctim. In altero exemplo sumitur vox *planetæ* collective in majore propositione, in minore distributive.

Quæst. X. *Quid est sophisma prosodia?*

In quo eodem modo pronunciantur, quæ scribuntur diversimode; aut pronunciantur diversimode, quæ scribuntur eodem modo: ut, *Omnis equus est bestia: Omnis justus est equus: Ergo omnis justus est bestia.* Similiter, si quis confundat *leporem* cum *lepôre*, *amare* cum *amârè*, *malum* cum *mâlum*.

Quæst. XI. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Cum ostenditur, aut eodem modo pronunciari quæ scribuntur diversimode, aut pronunciari diversimode quæ scribuntur eodem modo.

Quæst. XII. *Quid est sophisma figura dictionis?*

In quo ex dictionum similitudine colligitur, eadem iis accidentia aut etiam significationem convenire. Ut, si quis ita colligat, *Poëta* esse fœminini generis, quia *nota* est fœminini generis; aut, *ardere*, *vapulare*, esse actiones, quia *docere*, *verberare*, sunt actiones.

Hæc duo sophismata ex sola Grammatica & Rhetorica bene cognitis solvi possunt.

Quæst. XIII. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Ostensa diversitate accidentium aut significationis in vocibus similibus. Nam, licet *poëta* & *nota* terminatione conveniant, non tamen sequitur ut ejusdem generis sint: non sequitur etiam *verberare* & *vapulare* esse ambo significationis activæ, quamvis sint voces terminatione simillimæ vocibus activis.

CAPUT

CAPUT XXVII.

Quæst. I. *Quot sunt loci sophismatum eorum quæ in rebus sunt?*

SEptem; accidens, dictum simpliciter & dictum secundum quid, ignoratio elenchi, consequens, petitio ejus quod in quæstione est (vulgo *petitio principii*) non-causa pro causa, & plures interrogationes.

Quæst. II. *Quid est sophisma accidentis?*

Cum colligitur, subjecto convenire quicquid dicitur de prædicato, ut, *Homo est species: Socrates est homo: Ergo Socrates est species. Mus rodit panem: Mus est syllaba: Ergo syllaba rodit panem.*

1. *Sophisma accidentis* oritur ex eo, quod vox aliqua nunc sumatur formaliter, pro eo quod significat, nunc materialiter, prout est terminus logicus, grammaticus, aut rhetoricus: quemadmodum exempla docent in authore posita; ubi vox *homo* semel sumitur pro exemplo termini logici, scilicet pro specie, quæ subjicitur animali, generi, & semel pro sua significatione, in quantum significat animal rationale; & vox *mus* semel sumitur ut significat illud animal culum, semel ut est dictio monosyllaba.

2. Voces dicuntur sumi formaliter, cum tumuntur pro rebus significatis, & materialiter, cum sumuntur pro literis & syllabis ex quibus constant: sic *Rex* sumitur formaliter, cum accipitur pro eo qui supra alios est constitutus; materialiter, cum dicitur esse monosyllabum. Quando hæ duæ acceptiones vocum in syllogismo confunduntur, oritur sophisma accidentis.

Quæst. III. *Quomodo solvuntur hujusmodi sophismata?*

Cum ostenditur, id quod de subjecto colligitur per accidens de prædicato dici, ut in priori exemplo fit; aut ipsum prædicatum per accidens dici de subjecto suo, ut fit in exemplo posteriori. Exempli gratia, quamvis *Socrates* sit *homo*, & *homo* sit *species*; non tamen sequitur, ut *Socrates sit species*: quia *speciem esse* dicitur de *homine* per accidens. Similiter, quamvis *mus* sit *syllaba*, & *mus rodat panem*; non tamen sequitur, ut *syllaba rodat panem*: quia *syllabam esse* convenit *muri* per accidens, ac ratione nominis, non ratione essentiæ.

Quæst.

Quæst. IV. *Quid est sophisma à dicto simpliciter?*

Cum ex eo quod verum est simpliciter, colligitur aliquid verum esse secundum quid; ut, *Dextra non est abscindenda; ergo ne tum quidem abscindenda est, cum eam invasit gangræna: Homo est mortalis; ergo & anima hominis mortalis est.*

Quæst. V. *Quid est sophisma à dicto secundum quid?*

Cum ex eo quod secundum quid verum est, colligitur aliquid simpliciter verum esse: ut, *Vinum nocet febricitanti; ergo vinum est noxium, ideoque fugiendum; Homerus est poëta; ergo Homerus est.*

[1. Quemadmodum aliud est adjunctum absolutum, aliud limitatum, ex cap. 19. lib. 1. ita non licet adjunctum limitatum dicere de subjecto absolute, aut vice versa, nisi committendo hoc sophisma: ideoque hoc utrumque sophisma fundatur in doctrina de adjuncto absoluto & limitato. Nam quotiescunque, extra sacras literas, adjunctum limitatum enunciatur de subjecto absolute, vel vice versa, toties committitur alterutrum horum sophismatum: in sacris literis cum sit, quæ omnis fallaciæ atque erroris sunt expertes, est locutio figurata ac synecdochica, qua per synecdochen partis tribuitur toti quod est partis; nam quod competit parti qua parti, id recte tribuitur toti, & enunciatur de eo secundum istam partem.]

[2. Non omnia quæ tribuuntur parti, & de ea enunciantur, tribui possunt toti, aut de eo enunciari. Ita tribui potest oculo & de eo enunciari, quod sit rotundus; atqui hoc nec tribui potest homini, nec de eo enunciari: at videre, & oculo tribui potest & homini, ac de eo enunciari, quia videre convenit oculo, parti hominis, in quantum pars est ejus; sed esse rotundum convenit oculo non in quantum est pars hominis, nam oculus etiam homini exemptus, & non amplius ejus pars, est rotundus, sed non videt.]

Quæst. VI. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Ostenso discrimine ejus quod simpliciter, & quod secundum quid dicitur.

Quæst. VII. *Quid est sophisma ab ignoratione elenchi?*

Cum conclusio videtur contradicere assentioni respon-den-

dentis, sed non contradicit, propter conditionem aliquam contradictionis omissam: ut, si quis probaturus, *Christum non esse dominum Davidis*, concluderet, *Christum esse filium Davidis*, peccaret ignoratione elenchi, quia *dominum & filium esse* non tribuuntur Christo *secundum idem*; nam dominus Davidis est secundum divinam, filius secundum humanam naturam.

Hoc sophisma vocatur *ignoratio elenchi*, qui tum committitur, quando ignoratur quid debeat thesi adversarii nostri opponi: nam elenchus significat proprie argumentum, quo opponens utitur ad infringendam thesin respondentis, deberque semper esse talis syllogismus, cujus conclusio è diametro contrarietur ipsi thesi impugnandæ; ut si thesis sit, *Logica est ars*, conclusio syllogismi primi opponentis debet esse, *ergo Logica non est ars*, & tum dicitur facere bonum elenchum: si vero aliud concludat quam quod directe adversatur thesi quam oppugnat, dicitur committere ignorationem elenchi.

Quæst. VIII. *Quomodo solvuntur hæc sophismata?*

Ostendendo quænam conditio contradictionis omissa sit, [aut quomodo conclusio non adversetur thesi impugnandæ, vel propositioni negatæ.]

Quæst. IX. *Quid est fallacia consequentis?*

Cum aliqua enunciatio, [id est, conclusionis, scilicet conclusio,] ex altera colligitur, ex qua non sequitur.

Fallacia consequentis non constituit peculiare genus sophismatis, quia est communis omni syllogismo vitioso: nam in omni sophismate colligitur conclusio ex præmissis ex quibus non sequitur.

Quæst. X. *Quot modis contingit illud?*

Quatuor modis. Primo, cum universalis affirmans convertitur simpliciter; ut si quis, quia *omnis adulator blandus est*, putet *omnem blandum esse adulatorem*. Secundo, cum ex universali affirmante colligitur universalis negans; ut, *quicquid genitum est habet principium; ergo, quod non est genitum non habet principium*. Tertio, cum minor est negans in prima figura, aut, quod eodem redit, cum ex remotione antecedentis colligitur remotio consequentis. Quarto, cum utraque

que præmiſſarum affirmans eſt in ſecunda figura; aut, quod eodem redit, cum ex poſitione conſequentis colligitur poſitio antecedentis.

Quæſt. XI. *Ejuſmodi paralogiſmi non videntur eſſe ſophiſmata, quia aperte peccant in regulas.*

Ita eſt: ſed ſophiſtæ ſolent vitium formæ occultare, aut alterius præmiſſæ ſuppreſſione, ut, *Criſpus eſt blandus, ergo eſt adulator*; vel ambagibus verborum, ut, *Qui dicit te eſſe animal, dicit verum: Aliqui qui dicit te eſſe aſinum, dicit te eſſe animal: Ergo qui dicit te eſſe aſinum, dicit verum.* Hæc enim argumentatio perinde ſe habet, ac ſi ſic ſtueretur; *Aſinus eſt animal; Tu es animal; Ergo tu es aſinus*: quæ eſt argumentatio ex duabus affirmantibus in ſecunda figura.

Quæſt. XII. *Quomodo ſolvuntur hæc ſophiſmata?*

Citata regula in quam peccat illatio ſophiſtica.

Quæſt. XIII. *Quid eſt ſophiſma petitionis ejus quod ab initio in quæſtione eſt?*

Cum aliquid probatur per ſeipſum, aut per aliquid quod æque ignotum eſt: ut, ſi quis probet, *Animam humanam eſſe ex traduce, quia generatur ex ſemine parentum*; aut, *Viſionem fieri emiſſione, quia non fit receptione.*

1. Vocatur hoc ſophiſma *petitio principii*, quia id adſertur in probationem, & probatio id petit, quod in principio erat controverſum. Hoc vitium frequentiſſime committitur, cum terminus medius non differt à partibus quæſtionis, niſi verbis tantum; quod fit, cum terminus medius nihil ſignificat diverſum à prædicato quæſtionis.

2. Quia terminus medius primo omnium diſponi ſolet cum termino majore, recte dicitur probatio in ſyllogiſmo initium petere à medio, & recte hoc ſophiſma dicitur petitio principii, quando in concluſione nihil infertur diverſum à termino medio; tunc enim redditur ad id quod in initio aut in principio erat poſitum.

Quæſt. XIV. *Quomodo ſolvuntur ſophiſmata hujus loci?*

Oſtendendo medium non eſſe diverſum à quæſtione, aut ſaltem non eſſe notius quæſtione.

Quæſt.

Quæst. XV. *Quid est sophisma non-causæ pro causa?*

In quo id quod causa non est, aut causa per accidens, pro causa vera ac per se obtruditur: ut, *Vinum inebriat; ergo exterminandum est ex republica.*

Nulla hic quoque ratio est, cur peculiare genus sophismatis faciat sophisma non-causæ pro causa, non magis quam sophisma non-generis pro genere, non-adjuncti pro adjuncto, non-oppositi pro opposito, &c.

Quæst. XVI. *Quomodo solvuntur sophismata hujus loci?*

Designatione veræ causæ à qua effectus per se dependet. Exempli gratia, in sophismate prolato, neganda est consequentia; quia vinum non est vera causa ebrietatis, sed hominum intemperantia vino abutentium.

Quæst. XVII. *Quid est sophisma plurium interrogationum?*

Cum duæ pluresve interrogationes ita proponuntur, ut unius speciem præ se ferant; veluti si quis quærat, *Esne mundus perfectus & æternus?*

Quæst. XVIII. *Quomodo solvuntur hujusmodi sophismata?*

Distinctione quæstionum, & responsione ad singula seorsim applicata. Exempli gratia, ad interrogationem jam propositam non debet responderi, *Ita*, aut *Non*; sed, *mundum perfectum esse, non æternum.*

CAPUT XXVIII.

Quæst. I. *Atque hæc de Syllogismo. Quid est methodus?*

Methodus est apta dispositio rerum, [scilicet cognoscendarum] eodem pertinentium, ut quam optime facillimeque intelligantur, & memoriæ quam tenacissime inhæreant.

(1. *Methodus*) & ordo Zabarellæ aliisque philosophis solent distingui, ut ordo significet nudam rerum dispositionem, methodus rei unius ex alia notificationem: sed hoc discrimen neque Aristotelis nititur authoritate, neque ratione solida; nam voces Græcæ, μέθοδος id est ordo, & τάξις, promiscue usur-

usurpantur : & gratis dicitur, quod vox methodus semper significet notificationem unius rei ex alia ; hoc enim ipsa vox non infert, quæ componitur ex μετὰ & ὁδὸς, significatque simpliciter transitum à terminio à quo ad terminum ad quem, atqui non semper terminus à quo notificat terminum ad quem.]

2. *Dispositio*) id est oratio qua apte disponuntur res eodem pertinentes. Oratio intelligitur vel interna, vel externa ; potissimum tamen interna.

3. Quia methodus instrumentum est cognoscendi, sub hoc tantum respectu res disponit, quatenus sunt *cognoscendæ* : ideoque respicit proprie disciplinas, artes, aut scientias, ubi res quæ cognoscendæ veniunt suis præceptis, definitionibus, divisionibus, canonibus, disponuntur : atque hinc methodus præceptorum in disciplinis vulgo vocatur methodus didascalica sive doctrinæ, quia ejus beneficio res in disciplinis propositæ docentur ac discuntur.

4. *Methodus* dicitur *dispositio ipsa rerum*, quatenus congruit naturæ rerum, id est, cum is servatur ordo in rebus explicandis ac cognoscendis qui à Deo, omnis ordinis authore, in ipsa rerum natura est constitutus ; seu, cum illa priori loco explicantur ac cognoscuntur, quæ prius à Deo sunt facta.

5. Ut tota Logica est expressio ordinis quem Deus instituit in rerum convenientia ac discrepantia, ita speciatim hunc ordinem exprimit quarum hoc cognoscendi instrumentum, *methodus* : atque hoc videre est in methodo Physicæ, ubi post partem generalem expositam, illa corpora naturalia suo ordine speciatim explicantur, quæ primum à Deo fuerunt condita ; ut ordo Physicæ sit expressio ordinis quem Deus servavit in creando.

6. Finis methodi est, non tantum ut intellectus juvetur in cognitione rerum, sed præsertim ut memoria subsidium accipiat in rebus cognitis diu retinendis.

7. Cum definitio, divisio, & syllogismus, hunc tantum usum habeant, ut intellectum dirigant in cognitionem rerum ; methodus, quæ idem facit, hoc insuper habet, ut memoriam juvet in rerum cognitarum recordationem, tum sensitivam tum intellectualem.

8. *Res eodem pertinentes*) dicuntur, quæ pertinent ad eandem disciplinam : tales sunt quæ pertinent ad idem subjectum sive objectum, vel quæ pertinent ad eundem finem.

[9. Res pertinent ad idem subjectum vel objectum in scientiis stricte dictis triplici modo : vel ut principia aut etiam partes subjecti ; vel ut affectiones ejus ; vel ut ejus species. Sic verbi causa ad corpus naturale, objectum Physicæ, consequenter ad ipsam Physicam, pertinent materia, forma, & privatio, tanquam principia, & priora duo insuper tanquam partes corporis naturalis ; magnitudo, locus, motus, tempus, pertinent ad corpus

corpus naturale tanquam affectiones ejus; cœlum, elementa, meteora, mineralia, mixta, animata, plantæ, bruta, homines, pertinent ad corpus naturale tanquam species ejus. Res pertinent ad eundem finem in artibus & prudentiis, quæ sunt media conducentia ad alicujus artis vel prudentiæ finem obtinendum: ita verbi causa ad Grammaticam pertinent omnia quæ faciunt ad bene loquendum, tanquam Grammaticæ finem; ad Ethicam pertinent omnia quæ faciunt ad beate vivendum in hac vita, tanquam finem Ethicæ.]

[10. Ex verbis liquet quo modo ad Physicam pertineat anima rationalis, quæ quidem non est species corporis naturalis, neque ejus affectio demonstranda, sed tamen ejus pars, aut principium, cum corpus naturale accipitur ut totum compositum constans materia & forma; est enim forma, consequenter causa, & pars essentialis ac principium hominis, qui est corporis naturalis accepti ut compositi species: sed si corpus naturale sumatur pro parte hominis, materia ejus, in quantum homo constat corpore tanquam materia, & anima rationali tanquam forma, non est ejus species; sed sic non sumitur corpus naturale ut est objectum Physicæ, & homo ut est ejus species.]

11. Ad idem subjectum sive objectum pertinent res cognoscendæ, cum sunt necessariæ: ad eundem finem, cum sunt contingentes. Res necessariæ disponuntur in disciplinis theoreticis; res contingentes in practicis.

[12. Quamvis eadem sit res in scientiis & subjectum & objectum, tamen diversos dicunt respectus duo ista vocabula: nam objectum dicitur in ordine ad operationem, subjectum in ordine ad exsistentiam. Verbi causa, corpus naturale dicitur objectum Physicæ, in quantum circa illud versatur Physica explicando, suis præceptis, definitione, divisione, & canonibus; idem dicitur subjectum respectu quantitatis, motus, loci, temporis, aliarumque affectionum in eo exsistentium, & de eo demonstrandarum.]

[13. Nota, hanc vocem practicis hic sumi late, ut comprehendit non tantum prudentias, quæ sunt disciplinæ practicæ sensu stricto, prout praxis significat actionem moralem, & contradistinguitur τῷ ποιεῖν sive actioni artificiali; sed hic quoque intelliguntur artes, & sic vox πρᾶξις significat tum quamcumque actionem, non tantum moralem, sed & artificialem, & τῷ ποιεῖν non excludit, sed includit: quo sensu Grammatica & Logica etiam dicuntur disciplinæ practicæ.]

[14. Res necessariæ vocantur, vel ipse Deus, vel quæ sunt immediate à Deo, ut quæ creantur, vel quæ sunt à natura per certas causas operante, ut quæ generantur; sic ut illas facere vel non facere, non sit conces-

sum

sum potestati humanæ : quales sunt res physicæ, mathematicæ, metaphysicæ: nemo enim hominum potestatem habet producendi cœlum, elementa, meteora, mineralia, plantas, bruta, ullasve res physicas; nemo potestatem habet quantitatem suam augendi; multo minus animam rationalem aut angelos efficiendi. Res contingentes vocantur, quæ ab homine pro arbitrio suo produci possunt: ita potest producere syllogismum, facere definitionem, componere orationem, eamque ornare tropis & figuris; potest liberalitatem exercere, unicuique suum tribuere, fortiter agere, familiam administrare, tempublicam regere, leges ferre, vel iis obsequi, & alias res similes facere. Res contingentes vocantur humanæ, sicuti res necessariæ dicuntur divinæ: illæ sunt objectum Philosophiæ theoreticæ, hæ sunt objectum philosophiæ practicæ & poëticæ, illæ scientiarum, hæ prudentiarum & artium.]

[15. Quando res contingentes dicuntur produci posse pro arbitrio hominis, id non sic accipiendum est, ac si excluderetur Dei influxus aut concursus; nihil minus; nam is intime includitur, non tantum in omni hominis actione, sed cujuscunque creaturæ: sed vocantur hic res contingentes, quæ sic fiunt à Deo, ut homo cooperetur; & vocantur res necessariæ, quæ ita fiunt à Deo, ut homo nihil conferat ad illarum productionem, hoc est, ut non sit situm in ejus potestate aut arbitrio, res illas vel efficere vel non efficere.]

Quæst. II. *Quidnam requiritur ad eam rem?*

Ut præmittantur quæ faciunt ad cognitionem sequentium, aut saltem quæ cæteris facilius intelliguntur.

[1. Aliquid dicitur *facere ad cognitionem sequentium*, vel quia medium est, ex quo inferri debet id quod est ignotum; ita principia faciunt ad cognitionem principiatorum: vel quia aliquid tale est, ut sine eo aliud cognosci nequeat; ita sine animali nequit cognosci equus, sine genere, species; ideoque genus ad cognitionem facit speciei, & omne universale ad cognitionem particularium ac singularium: ideoque universalia & prius & facilius cognoscuntur quam singularia, quia illa à paucioribus differentiis abstrahuntur quam hæc; nam singularia includunt omnes differentias quæ includuntur in universalibus, & adhuc insuper proprias: ita species, verbi causa homo, includit differentias omnes animalis, ut generis proximi, & insuper viventis, mixti, corporis, substantiæ, ut generum remotorum; individuum, verbi causa Petrus, includit & speciei, scilicet hominis, differentiam, scilicet rationalitatem, & peculiares differentias omnium superiorum generum, atq; insuper propriam,

priam, qua est Petrus, & non Paulus.]

[2. Quæstio de ordine intelligendi, an universalia prius intelligantur quam singularia, sic satis est intricata. Distinguendum hic est inter cognitionem confusam, quæ est sensuum, & distinctam, quæ est rationis: singularia prius cognoscuntur cognitione confusa, quia sensibus sunt viciniora; & universalia prius cognoscuntur cognitione distincta, quia hæc sequitur ordinem naturæ; at naturæ ordine universalia sunt priora singularibus, ergo quoque cognoscuntur prius cognitione distincta quam singularia.]

Quæst. III. *Quomodo dividitur methodus?*

In naturalem, & arbitrariam.

Quæst. IV. *Quam vocas naturalem?*

In qua servatur ordo naturæ, & cognitionis nostræ distinctæ.

[1. *Ordo naturæ*) dicitur, quem Deus tenuit in omnium rerum creatione, atque etiamnum servat in earundem conservatione, & insuper, quem res creatæ servant inter se mutuo: omnia enim ut certo ordine ac sapienter à Deo sunt creata, ita eodem ordine conservantur, consistunt, atque agunt. Quia vero disciplinæ, sive sint scientiæ, sive artes, sive prudentiæ, nihil sunt aliud quam rerum cognoscendarum expressiones, per præcepta definitionum, divisionum, canonum, debet talis servari ordo in illis tradendis, qualem in natura atque in hoc universo tenent: nam nihil debet esse in typo nisi quod est in antitypo; atqui disciplinæ sunt typus rerum cognoscendarum, ipsæ res sunt antitypus, & res debent esse mensura cognitionis nostræ, non vero cognitio nostra debet esse mensura rerum; ideoque talis ordo debet servari in cognoscendo, & in disciplinis, qualis rerum ordo est in exsistendo, & in natura. Per naturam proprie quidem intelligitur essentia cujusque rei creatæ, & vis illa innata, qua creaturæ omnes id quod sibi bonum est appetunt, & quantum possunt acquirunt; improprie tamen dicitur interdum de Deo, ac significat essentiam ipsius, ac vim quandam, non innatam (nam Deus non nascitur) sed æternam, qua ab æterno id quod bonum est non quidem sibi, (nam Deus à nullo perfici potest) sed aliis appetit, & in tempore exsequitur. Natura priori modo sumpta dicitur naturata, posteriori modo naturans.]

[2. Quando hic dicitur, quod Deus bonum ab æterno appetierit aliis, videntur alia ab æterno coexstitisse Deo, quod tamen falsum est: sed vero hoc illa phrasis non significat, nam sensus ejus hic est, quod ille appe-

titus quidem ab æterno sit in Deo quo appetit aliis bonum, sed bonum in tempore conferendum, quando illa alia exstiterint; quemadmodum illa creando jam bonitatem suam exseruit, ac multo magis ea postquam sunt creata conservando, & cum illis cooperando.]

[3. Ordo naturæ duplex est, prout ipsa est natura: hæc enim spectatur vel ut intendens aliquid, vel ut id quod erat intentum exsequens, sive producens, sive generans. Natura dum aliquid intendit ordinem servat, sed plane alium quam est is quem servat dum intentum exsequitur ac generat: imohi duo ordines naturæ intendentis & generantis plane sunt contrarii; nam quod primum est secundum ordinem naturæ intendentis, postremum est secundum ordinem naturæ generantis: ita, verbi causa, natura primum intendit finem, tum media; contra, primum exsequitur, producit, ac quasi generat media, postea demum assequitur finem: sic primum intendit totum, postea partes; contra, primum producit partes, postea totum: sic primum intendit effecta, postea causas; contra, primum producit causas, postea effecta. Atque hic est ordo naturæ tum naturantis, ipsius Dei, qui quod primum intendit postremum exsequitur, tum naturæ naturatæ, quæ vicem Dei in inferioribus gerit, & est vis naturalis uniuscujusque naturæ, qua bonum naturæ suæ intendit atque exsequitur. Jam vero methodus naturalis est, in qua servatur ordo utriusque naturæ, tum intendentis tum generantis. Ordo naturæ intendentis incipit à fine, & definit in media: ordo naturæ generantis incipit à mediis, & definit in finem.]

[4. Methodus naturæ intendentis servatur in cognoscendis rebus contingentibus, & disponendis artibus, ac disciplinis practicis, sive prudentiis, sive artibus.]

[5. Methodus naturæ generantis servatur in tractandis rebus necessariis, & disponendis disciplinis theoreticis.]

6. *Ordo cognitionis nostræ distinctæ*) est idem cum ordine naturæ, quia tum demum distincte cognoscimus res, quando eas cognoscimus isthoc ordine quo Deus & natura eas & intenderunt & produxerunt.

[7. Cum Deus aliquid dicitur primum intendere, & postremum intendere, illud primum & postremum intelligendum est non ratione Dei, in quo non est prius aut posterius; nam æternitas, quæ Deo competit, omne prius & posterius excludit: sed hoc intelligendum est ratione nostri intellectus, qui ea quæ in Deo sunt simul, uno conceptu concipere nequit, quia imperfectus est in intelligendo & finitus, sed quæ in Deo sunt simplicissima in duo ditimit momenta, & duobus distinctis instantibus intelligit; quæ ideo à philosophis vocantur momenta & instantia rationis aut naturæ, juxta quæ intellectus humanus multa distinguit, & di-

stinctis conceptibus apprehendit, quæ tamen in se ac natura sua, ac præsertim in Deo, sunt indistincta.]

[8. Vulgo quidem nos sic de Deo loquimur, ut dicamus eum primo intendere finem, deinde media: non quod hi actus intendendi finem & intendendi media sint in Deo distincti, & distinctis momentis exerantur, unus post alium, Deus enim simul & semel, uno actu & ictu, æterno atque interno, suæ voluntatis, decrevit & finem, & media omnia suo tempore ad finis acquisitionem executioni mandanda; sed quia nos homines duobus diversis actibus distinctisque momentis intendimus & finem & media, hinc fit ut similiter ista in Deo dicamus, quæ tamen ab eo fiunt simplicissime; neque nos aliter de Deo philosophari possumus, propter naturam finitam & imperfectionem nostri intellectus: & quæ nos sic distinguimus nostro intellectu de Deo in diversa momenta, quæ tamen uno instanti indivisibili fiunt, ea vocantur vel momenta naturæ, vel instantia rationis.]

[9. Ut totus hic commentarius feliciter intelligatur, duo sunt tenenda accurate: primo, quid per naturam intelligatur; secundo, quomodo ei adscribatur duplex ordo, intentionis & executionis. 1. Natura proprie tantum competit rei productæ, sive per generationem sive per creationem, descendit enim à *nascendo*; quo sensu Deo tribui nequit, quia hic nunquam nascitur, nec enim creatur, nec generatur: quia tamen omnis naturæ in rebus creatis est author, vulgo dicitur natura naturans, & creatura dicitur natura naturata. Impropriè natura significat essentiam cujuscunque rei, seu creatæ seu increatæ, quia per eam unaquæque res est id quod est, & ab aliis rebus distinguitur: hoc sensu Deo tribuitur natura, & sic agunt de natura Dei in locis communibus theologi. 2. Utrique naturæ, & naturanti & naturatæ, competit operari, & neutra operatur nisi quod intendit: sed hoc discriminis est, quod natura naturans, scilicet Deus, licet diversis temporibus diversa operetur & exsequatur, omnia tamen uno & indivisibili atque æterno actu suæ voluntatis operati & exsequi intendit; at natura naturata, ut diversis temporibus diversa operatur & exsequitur, ita diversis actibus temporisque vicibus operati atque exsequi intendit. Hic vero observandum est, intentionem naturæ naturatæ esse geminam: unam quæ proficiscitur à voluntate, sequiturque rationem, & comperit soli homini, qui intendit quod vult, & vult quod ratio præscribit; alteram, quæ proficiscitur ab inclinatione naturali, aliis præter homines creaturis ratione destitutis indita, qua intendunt operari & exsequi id ad quod naturali instinctu feruntur, & sic omnia intendunt id quod suæ naturæ est conveniens ac bonum, quia unumquodque ad id naturæ propensione inclinatur; ideo-

qui-

que; cum natura naturata producit monstra, dicitur agere præter intentionem. Porro, ordo quidam est in utraque natura, naturante & naturata, secundum quem & intendit & exsequitur; unde aliquid dicitur primum, secundum, tertium, &c. atque ultimum, tum intentione tum exsecutione. Interim, quando aliquid primum aut postremum tribuitur Deo in intentione sua, id non fit ratione Dei, quasi in ipso sint diversi actus intendendi seu decernendi, nam in Deo nihil est prius & posterius, sed & finem & media omnia ad finem obtinendum necessaria, intendit uno atque individuo æternoque actu; sed hoc fit ratione nostri intellectus & conceptus: quia enim nos non possumus uno simplicique conceptu intelligere quæ Deus uno simplicique actu intendit, hinc fit ut, licet Deus simul & finem & media decernat, tamen nos concipiamus eum tanquam decernentem primo finem, secundo media, quia hoc divinæ sapientiæ maxime congruit; sic, quamvis & salutem Petri vitamque æternam, tanquam finem, & fidem ac perseverantiam in fide ac bonis operibus, tanquam media, simul intenderit, nos tamen cum concipimus quasi prius intendisse salutem ut finem, & deinde fidem ut medium. Et hinc liquet, quam male quidam asserant, Deum elegisse hominem ad salutem ex fide aut operibus prævisis; sic enim conciperetur prius intendisse media quam finem, quod non tantum divinæ ejus sapientiæ repugnat, sed omni sanæ rationi adversatur. Quando aliquid creatura intendit, ibi in ipsa intentione locum habet prius & posterius; nam revera homo prius intendit finem uno actu suæ voluntatis, & media alio actu suæ voluntatis; ita & natura irrationalis prius intendit ex naturali inclinatione totum ut finem, deinde partes ut media: quando autem vel Deus, vel creatura exsequitur id quod intenderunt, ordo exsecutionis plane contrarius est ordini intentionis, hoc est, quæcunque Deus à nobis concipitur prius intendisse, ea posterius exsequitur, aut concipitur exsequi, & quæ concipitur intendisse posterius, ea prius exsequitur, aut concipitur exsequi; sic prius dat fidem Petro, & perseverantiam in fide, quam vitam æternam, & tamen prius intentione concipitur velle dare vitam æternam Petro, quam concipitur velle dare fidem; & quæcunque creatura prius intendit, seu ex voluntate seu ex inclinatione naturali, ea posterius quoque exsequitur; sic in generatione prius producit partes, posterius totum, cum tamen prius intenderit totum, posterius partes; sic studiosus prius studet quam eruditionem adipiscitur, cum tamen prius intenderit eruditionem ut finem, posterius studia ut media.]

10. *Distincta* cognitio dicitur, quia cognoscitur omne id quod de re cognosci potest; itaque hæc exhaurit totam rem

cognoscendam, omnesque ejus partes manifestat, & conformis est ipsi rerum ordini: hinc, quæ sunt priora in naturæ ordine, prius debent cognosci, ut habeatur cognitio distincta; sic universalia, si modo cognoscantur prius quam singularia, partes quam totum, causæ quam effecta, habebitur singularium, totius, & effecti distincta cognitio; nam tum exprimitur ipse ordo quem ipse Deus & natura servarunt.

Quæst. V. *Quot sunt in naturali methodo observanda?*

Duo potissimum.

Quæst. VI. *Quenam?*

Primo, ut omnes partes sint homogeneæ, hoc est, ut non commisceantur quæ ad diversas disciplinas aut ad diversas ejusdem disciplinæ partes pertinent. Secundo, ut progressus instituatur ab universalibus ad particulariora, utque partes aptis transitionum vinculis connectantur.

[1, Ut omne instrumentum cognoscendi jam explicatum suas habet leges, juxta quas confici debet, ita & methodus suas: fuerunt leges definiendi, dividendi, argumentandi; sequuntur nunc leges ordinandi. Hæ quidem leges tres sunt; lex ὁμογενίας, lex universalitatis, & lex transitionis. Lex ὁμογενίας est vel integrarum disciplinarum, vel variarum in una disciplina partium: utrobique intelligenda est de præceptis definitionum, divisionum, canonum, non vero de commentariis aut explicationibus, ubi illa locum non tenet. Homogenia latine significat id quod pertinet ad idem genus; lex ergo homogenias jubet, ut quæ sunt ejusdem generis in disciplinis integris, ea in singulis tradantur; sunt autem ejusdem generis in disciplinis integris vel quæ pertinent ad idem subjectum, ut in scientiis, vel quæ pertinent ad eundem finem, ut in prudentiis & artibus: lex ergo homogenias jubet, in Physica tradi omnia ea præcepta quæ pertinent ad corpus naturale, removeri quæ isthuc non pertinent; eadem jubet in Ethicis illa præcepta tradi quæ pertinent ad summi boni, tanquam finis ultimi, acquisitionem; in Grammaticis item jubet illa tradi præcepta quæ pertinent ad bene loquendum, finem ejus. Lex homogenias in singulis disciplinarum partibus jubet illa tradi præcepta quæ singulis partibus debentur, hoc est, vult in genere tradi quæ pertinent ad generalem disciplinæ alicujus partem, species vero & affectiones speciales tradi jubet in speciali parte disciplinæ. Hinc liquet quod in mathematicis non debeant tradi præcepta ethica, nec contra; præterea, quæ per-

pertinent (in phyſicis verbi cauſa) ad doctrinam de corporibus non viventibus, non debeant tradi in doctrina corporum viventium, nec vice verſa.]

2. Lex univerſalitatis habet quoque locum vel in integris diſciplinis ordinandis, vel in diſponendis ſingularum diſciplinarum partibus: utrobique mandat, ut univerſalia præcedant & diſponantur ante particularia & ſpecialia. Verbi cauſa, in Phyſica primum agitur de corpore in genere, tanquam aliquo univerſali, tum de corporibus particularibus, ut de cœlo, elementis, ſunt enim hæc omnia ſpecies corporum naturalium: & in ſingulis ſpeciebus explicandis in parte ſpeciali, primum agit de cœlo quam de ullo alio corpore, quia cœlum eſt univerſaliſſimum omnium corporum in ſpecie ſumptorum.

3. Quia univerſalia faciunt ad diſtinctam cognitionem particularium, ideo in methodo naturali proceditur ab univerſalibus ad particularia; eſt enim diſtincta cognitio methodi naturalis finis.

4. Lex tranſitionis facile intelligitur, modo hoc obſervetur, eam non in totis diſciplinis, ſed in ſingulis diſciplinæ partibus tantum habere locum: eſtque Tranſitio alia perfecta, alia imperfecta. *Perfecta* eſt, quando repetitur quod eſt dictum, & proponitur dicendum, atque ita antecedentia & conſequentia tanquam vinculo quodam inter ſeſe colligantur ac connectuntur; cujus formula eſt hæc aut ſimilis, *Atque hactenus de hiſce actum: ſequitur ut agamus de aliis, &c.* Imperfecta eſt, cum aut tantum repetitur quod eſt dictum, aut proponitur tantum quod eſt dicendum.

Quæſt. VII. *Quomodo dividitur methodus naturalis?*

In ſyntheticam, & analyticam.

[1. Diviſio *naturalis methodi in ſyntheticam & analyticam* eſt diviſio generis in ſpecies, contra quam putavit Ramus, qui methodum ſic dividi poſſe negavit, atque unam aſſeruit methodum ubique ſervandam. Quod ſi ſic intellexerit, ut in omni methodo ſervari debeat proceſſus ab univerſalibus ad ſingularia, ferri poteſt, ſic enim unica eſt methodus, hoc enim obſervatur & in methodo ſynthetica & analytica; ſed ſi ſic ſenſerit, methodum eſſe unicam quæ non poſſet diſpeſci in has ſpecies duas, ſyntheticam & analyticam, erravit, & ſic refutari poteſt. Quotuplex eſt naturæ ordo, totuplex eſt methodus naturalis: Sed naturæ ordo eſt duplex, & quidem ſpecie diſtinctus: Ergo, &c. Ratio majoris eſt, quia methodus naturalis ſervat & exprimit ordinem naturæ; & probari poteſt hoc ſyllogiſmo: Totuplex eſt typus, quotuplex eſt antitypus, quia ſunt relata, quæ ſibi invicem reſpondent: Sed naturalis

methodus est typus, ordo naturæ antitypus: Ergo totuplex est naturæ methodus, quotuplex est ordo naturæ. Minor sic probatur. Ubi duo ordines sunt sibi invicem contrarii, ibi est duplex ordo specie distinctus: Sed in ordine naturæ sunt duo ordines sibi invicem contrarii: Ergo, &c. Ratio majoris est, quia contraria sunt semper species oppositæ ejusdem generis, ex ipsa contrariorum definitione. Minor probatur. Vbi duorum ordinum unus habet pro termino à quo, qui est alterius terminus ad quem, & vice versa, ibi sunt duo ordines sibi invicem contrarii: Sed in ordine naturæ sunt duo ordines, quorum unus habet pro termino à quo, qui est alterius terminus ad quem, & vice versa: Ergo, &c. Probatur iterum minor. Si terminus à quo in ordine naturæ intendentis fit terminus ad quem in ordine generantis, & vice versa, ergo in ordine naturæ sunt duo ordines, quorum unus habet pro termino à quo, qui est alterius terminus ad quem, & vice versa: Sed verum prius: Ergo & posterius. Probatur minor. Terminus à quo in ordine naturæ intendentis est finis, quia natura intendens incipit à fine; terminus ad quem sunt media quibus ad finem pervenitur quem natura intendens intendit: contra, terminus à quo in ordine naturæ generantis sunt media, quia à mediis natura generans incipit in rerum productione; terminus ad quem est finis, quia natura generans per media ad finem tendit: Ergo terminus à quo in uno ordine naturæ, puta intendentis, est terminus ad quem in altero ordine naturæ, puta generantis, & vice versa; quod erat demonstrandum.]

[2. Methodus potest dici unica vel genere, vel specie. Si Ramus voluit methodum esse genere unicum, hoc est, unum genus methodi, quatenus omnis methodus servat processum à generalibus ad specialia, à facilioribus ad difficiliora, à notioribus ad ignotiora, nihil verius dici potest: sed si voluerit unam methodum esse unam speciem methodi, ut eadem methodo speciali tradantur omnes disciplinæ, serveturque idem processus agendi particularis in scientiis qui tenetur in artibus & prudentiis, nihil falsius dici potest, quod patet ex argumentis primo commentario positis atque expositis.]

Quæst. VIII. *Quid est methodus synthetica?*

Quæ progreditur à principiis simplicissimis ad ea quæ ex istis principiis componuntur.

1. *Methodus synthetica*, latine compositiva, sequitur ordinem naturæ generantis; quæ aliquid productura initium facit à principiis simplicissimis, ut perveniat ad ea quæ ex iis componuntur.

Quæst.

Quæst. IX. *Vbi habet hæc methodus locum?*

In disciplinis speculativis, physica, mathematica & metaphysica.

Quæst. X. *Quid est methodus analytica?*

Quæ facto initio à fine, progreditur ad media proxima, & ab his ad remotiora, donec ventum est ad prima ac simplicissima.

1. *Methodus analytica*, latine resolutiva, sequitur ordinem naturæ intendentis; quæ semper primum intendit finem, inde cogitat de mediis quibus finis obtineri possit.

2. *Finis* quasi compositum quid est ex *mediis*; quare *media* dicuntur *principia*, & *finis* principiatum; media dicuntur simplicissima & partes, finis compositum & totum: & sane eruditio est quasi aliquid compositum ex multis studiis tanquam mediis; sanitas, finis ægri, est tanquam aliquid compositum ex multis remediis tanquam mediis.

Quæst. XI. *Vbi habet hæc methodus locum?*

In artibus & disciplinis practicis; ut in grammatica, rhetorica, logica, medicina, architectonica; item in ethica, politica, & œconomica.

1. Quod in methodo synthetica fiat initium à principiis ad ea quæ ex principiis producuntur ac constant, patet ex Physica, quæ orditur à materia, forma & privatione, corporum naturalium principiis; inde transit ad affectiones, quantitatem, locum, motum, tempus, quæ ab illis principiis proficiscuntur; denique ad cœlum, elementa, mixta, viventia, cæteraque corpora naturalia transgreditur, quæ ex illis principiis componuntur. Quod in methodo analytica fiat initium à fine, atque inde transeatur ad media quibus finis obtinetur, patet ex Ethica, quæ orditur à summo bono, fine ultimo; transit ad media explicanda, scilicet virtutes, quibus summum bonum, finis ultimus, sequiritur.

2. Methodus synthetica & analytica tam sunt diversæ, ut nunquam ars aut prudentia possit aut debeat tradi methodo synthetica, aut scientia methodo analytica; qui enim alterutrum faciunt, illi ordinem naturæ inverunt. Notandum vero est accurate, non posse disciplinam aliquam integram methodo synthetica tradendam, tradi analytica, aut vice versa: at hoc fieri potest, ut in tota disciplina, quæ integra tractatur methodo synthetica, partes aliquæ ejus tractentur methodo analytica, & vice versa, ut in disciplina quæ tota & integra tractatur methodo analytica, aliquæ ejus partes tractentur methodo synthetica. sic Grammatica integra tradenda est methodo analytica, ejus tamen

partes

partes traduntur methodo synthetica; nam initium fit à principiis simplicissimis, atque transitur ad illa quæ ex illis principiis componuntur: verbi causa, agitur primum de literis, ex quibus componuntur syllabæ, tum de syllabis, ex quibus componuntur dictiones, tum de dictionibus, ex quibus componuntur orationes. Contra in Physica, quæ tota traditur methodo synthetica, pars aliqua traditur methodo analytica, nempe, quæ agit de anima; ibi enim primum agitur de vita, tanquam fine, antequam de generatione ac nutritione, tanquam mediis ad vitam obtinendam necessariis, agatur.

[3. Vox illa *practicus* in textu Burgersdic. hic sumitur stricte, prout praxis opponitur *θεωρίᾳ*, & constituit prudentiam distinctam ab arte: alioquin, cum sumitur late, practicum significat non tantum operationem moralem, quæ est prudentiæ, sed & artificialem, quæ est artis; adeoque significat operationem quamcumque, ut ante & sæpius fuit dictum.]

Quæst. XII. *Quid est methodus arbitraria?*

Quæ, relicto ordine naturæ, accommodata est ad captum nostrum.

Quæst. XIII. *Ubi habet hæc methodus locum?*

In oratoria & poëti. Oratoribus enim & poëtis propositum est, auditorem lectoremve movere. Ad eam rem opus est crypsi, quæ potissimum consistit in omissione, additione, & inversione. Omitti solent quæ nocitura videntur dicenti, aut tædium paritura auditoribus, etiamsi ad causam videantur pertinere. Tum multa addenda sunt, quæ ad causam magnopere non faciunt, ut auditorem lectoremve reficiant ac detineant. Omnia denique miro artificio invertenda sunt, ne ars ab auditore animadversa suspecta sit, & assensum impediat.

1. Methodus naturalis usurpari debet in rebus conscribendis, & discendis; res enim debent doceri & disci eo ordine quo sunt in naturatat vero quando scopus est movere, tristitia afficere, vel gaudio aut alio affectu, *methodum arbitrariam* adhibenda est, quæ crypsi utitur, id est occultatione artis & ordinis naturæ: atque hic valet illud, *Summa artis est occultare artem.*

2. *Methodus arbitraria* est triplex: vel deficiens, cum omittuntur addenda; vel redundans, cum adduntur superflua; vel inversa, cum ea quæ priori loco erant tractanda tractantur posterioti, & contra: atque hæc tria in oratoribus & poëtis aliquid pertractantibus licet reperire.

FINIS.

PRAXIS

PRAXIS LOGICA,

Ad seriem & ordinem

SYNOPSEOS

BURGERSDICIANÆ Institutæ,

Et ex variis Authoribus congestæ,

PER

ADRIANUM HEEREBOORD.

VEra *Logicæ Praxis* duabus absolvitur partibus, *Geneſi, & Analyſi.*

II. *Geneſis* definiri poteſt, modus utendi inſtrumentis logicis, quo noſmet diſcurſum aliquem de themate aliquo formamus ac producimus.

III. *Analyſis* eſt modus utendi inſtrumentis logicis, quo diſcurſum, ab alio aut à nobis formatum ac productum, reſolvimus in ſua principia, ex quibus formatus eſt atque productus. Utroque modo verſatur intellectus noſter in rebus cognoſcendis, & utrobique Logicæ directione eget.

IV. Quodcunque vero utrovis modo intellectui cognoſcendum proponi poteſt, unica voce *Thema* dici conſuevit.

Utile fuerit, ad praxin Logicam feliciter exercendam, rem tractandam reducere ad ſeriem ſuam, tum diſciplinarem tum prædicamentalem, id eſt, ſcire ad quam diſciplinam aut diſciplinæ partem, & ad quam categoriam aut categoriæ claſſem res pertineat. Pro priori utile fuerit cognoſcere diviſionem ἐγκυκλοπαιδείας, id eſt, omnium facultatum ac diſciplinarum, ac præſertim philoſophiæ ejuſque partium, an verbi cauſa res pertineat ad ethicam, an ad phyſicam, & ad quam alterutrius partem, &c. pro poſteriori ſciendum eſt accurate, quænam res pertineant ad prædicamenta directe, quænam indirecte; &, quæ directe pertinent ad ea an ſubordinate, an coordinate iſthuc pertineant. Quamvis autem 10. vulgo aſſignentur prædicamenta pro claſſibus rerum cognoſcendarum, tamen non videntur tot eſſe neceſſaria, quia ſex poſteriora nullas continent res, ſed tantum modos rerum, vel in fiendo, vel in exiſtendo,

vel

vel in agendo; modus autem omnis dicit respectum ac relationem ad rem modificatam: ideoque uti omnes relationes, ita & hæ commode referri possunt adprædicam entum relationum, modo & hoc ipsum nomen prædicamenti mereatur: nam relationes sunt tam debilis entitatis, ut dici vix aut non possint entia realia, simplicia, per se una, universalia, completa; quæ tamen sunt conditiones ejus quod directe in prædicamentis ponitur. Itaque si debeat omne ens, & quidem reale, esse vel substantia vel accidens, aut quatuor tantum erunt prædicamenta priora, aut tria priora, aut, quod omnium est verisimillimum, tantum duo, substantia & qualitas; nam quantitas vix quoque entis realis nomen mereatur. Possunt quidem, verbi causa in mensa, hæc quatuor à mente distingui; ligneum, quod est substantia; color, qui est qualitas; longitudo, latitudo & crassities, quæ est quantitas; & relatio figuræ quadratæ ad ipsam mensam quadratam: sed ut omnia ista quatuor sint entia realia, vix est credibile. Relationes autem non sunt; &, an quantitas ipsa ac figura ejus ens debeat dici reale, jure merito quis dubitet. Quæ indirecte pertinent ad prædicamentum illuc referuntur, 1. fundamentaliter, ut *individua*, Petrus, hic albus: 2. analogice, ut Deus, item *transcendentia*, ens, unum: 3. collateraliter, ut *differentiæ*, rationalitas & irrationalitas: 4. reductive, ut entia *concreta*, justus, *aggregata* & *collectiva*, ut respublica, exercitus, &c. *partes*, ut manus, caput, &c: 5. per accidens; 1. ut entia *complexa*, homo est justus; 2. entia *intentionalia*, ut species intelligibiles & sensibiles, & colores apparentes; 3. *notiones secundæ*, ut zodiacus, genus, tropus; 4. *relationes rationis*, ut dextrum & sinistrum in columna; 5. *privationes*, ut cæcitas, &c. 6. *ficta possibilia*, ut mons aureus, & regia solis, &c. Ab omni categoria excluduntur, & directe & indirecte, ficta impossibilia, & ambigua sive æquivoca, ante vocum ac rerum distinctionem.

V. Ut quis themata quælibet seu *genetice* seu *analytice* feliciter pertractet, sex primum exercitiis præliminaribus animum suum præparet,

1. Primum exercitium erit in reductione rerum ad suos ordines & classes prædicamentales; ut quærenti cuicunque ad quod prædicamentum res cognoscenda seu thema pertineat, sciet Logices præceptor studiosus apte & ex tempore respondere: Cui inserviunt tabulæ prædicamentales à *Keckermanno* aliisque confectæ, & lib. 1. *Synopsi. Burgersd. cap.* 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9.
2. Secundum exercitium præliminare sit, in dignoscendis themat. notionibus secundis, aut respectibus & locis topicis, id est, ut quærenti quem respectum topicum, *totius* an *partis*, *causæ* an *effecti*,

effecti, subjecti an *adjuncti, generis* an *speciei*, an alterius, res habeat cognoscenda, exercendus sciat satisfacere; seu ut rerum gradus, affectiones logicas, & notiones secundas, ex rebus in ordine & classe prædicamentali dispositis eruras, bene discernere norit, qualis affectio & relatio aut respectus sit in themate proposito, an generis, an speciei, an totius, an partis, &c. istæ generales affectiones enumerantur in *Synopsi Burgersdicians* hoc ordine; *Prædicabilia, Totum & Pars, Causa & Causatum, Subjectum & Adjunctum, Convenientia, Diversitas, Oppositio, & Ordo.* Quibus dignoscendis inservit *lib.* 1, *à cap.* 10. *ad* 23. inclusive, ut loquuntur.

3. Tertium exercitium esto in dignoscendis rerum nominibus, atque interpretatione simplici, sed præsertim composita, quæ vulgo *enunciatio*, ab aliis *axioma* dicitur: cujus species, simplicem & compositam, & affectiones, universalitatem & particularitatem, infinitatem & singularitatem, veritatem & falsitatem, necessitatem & contingentiam, affirmationem & negationem, conversionem & oppositionem, exercendus recte intelligat, ac bene discernat: & præsertim bene respondere sciat, quem respectum topicum, seu quam affectionem mutuam, seu relationem logicam habeant subjectum & prædicatum in enunciatione proposita, an se habeant ut causa & effectum, an ut genus & species, &c. Huic negotio inserviunt *cap.* 24, 25, &c. *lib.* 1. *Synops. Log. ad finem.*

4. Quartum exercitium erit in exstruendis rerum definitionibus variis, tum perfectis tum imperfectis, & exstructis in suas partes resolvendis; ut sciat exercendus & genus accurate ponere, & differentiam ex suo loco promere, inspiciendo seriem prædicamentorum, & percurrendo notiones secundas; ut norit rem quamlibet è vestigio definire, & definitionis cujuscunque partes rite discernere, & unde sint desumptæ, judicare. Huc faciunt *lib.* 2. *in Synop. Burgersd. cap.* 1, 2, 3, *&* 4.

5. Quintum exercitium erit in instituendis variarum rerum divisionibus, ita ut unam eandemque rem exercendus sciat & essentialiter & accidentaliter, seu per se & per accidens, in partes, tum universales, tum singulares, tum essentiales, tum formales, tum integrales, dividere, & divisiones quascunque dignoscere atque examinate juxta leges divisionis tradi solitas. Huc facit *cap.* 5. *lib.* 2. *Synop. Burgersd.*

6. Sextum exercitium præliminare erit, in confoiendis variis & quibuslibet cujuscunque figuræ aut modi syllogismis, ut logicæ praxeos studiosus sciat respondere de propositi syllogismi partibus, figura, modo, verumque à sophistico discernere ex legibus syllogismorum & fallaciarum doctrina norit; præsertim ut dicere possit, ex quo loco inventionis, seu ex qua affectione logica & notione secunda desumtus sit medius terminus, an à

parte

parte prædicati an à parte subjecti, & quam relationem ad utrumque dicat, an necessario concludat an contingenter; &, sive ipse syllogismos faciat, sive factos resolvat, quam habitudinem, causæ, effecti, generis, speciei, oppositi, convenientiæ, &c. habeat terminus medius ad utramque partem quæstionis, subjectum & prædicatum conclusionis. Conducunt ad hanc rem cap. 6. &c. ad *Synopſ. Burgerſd. ultimum uſque lib.* 2. exclusive. Et hæc quidem sunt exercitia logicæ praxeos studioso in antecessum præmittenda; quibus si animum mentemque præparaverit, in triplici intellectus operatione, longe facilior, expeditior; jucundior erit quælibet *Themata* per *geneſin* & *analyſin* cognoscendi ratio.

VI. *Thema* dividi solet in *ſimplex* & *complexum*. Primum considerabimus Geneſin thematis simplicis, postea complexi.

VII. Tractatio genetica *thematis ſimplicis* continet ὀνοματολογίαν & πραγματολογίαν, id est, vel spectat ea quæ ad *nomen* pertinent, vel ea quæ *rem* ipsam concernunt.

VIII. Tractatio *genetica* quæ versatur circa *nomen* thematis simplicis generales habet canones, in omni & quolibet themate simplici observandos.

IX. Tractatio genetica quæ versatur circa *rem* ipsam speciales habet canones pro diversitate thematum simplicium quæ pertractanda veniunt.

X. Canones *generales*, in quovis themate simplici genetice pertractando quoad *nomen*, sunt hi.

1. Thema simplex unica voce, si fieri potest, proponatur: & si in ea forte lingua in qua tractatio instituitur, thema non habeat unam aliquam vocem seu appellationem, ad aliam linguam confugiendum est inter doctos usitatam; ut si agendum sit de *naturali parentum amore erga liberos*, pro 5. istis vocibus Latinis commodius una vox substituitur Græca, στοργή.
2. Si vox sit composita, resolvi debet in simplices: ut si agendum sit de *philoſophia*, est seorsim exercitienda vox Græca utraque, σοφία & φιλέω.
3. Ubi vox inventa fuerit, consideretur an sit abſtracta, an concreta.
4. Si vox fuerit derivata, adhibenda est ejus originatio seu etymologia.
5. Si vox sit ambigua, resolvendæ & enumerandæ sunt ejus variæ significationes: si una eademque vox aliter in alia disciplina accipitur, colligantur significationes juxta ordinem disciplinarum.
6. Denique subjungenda sunt vocabula æquipollentia: vulgo synony-

synonyma, quæ vel in eadem lingua vel in linguis aliis principalibus (quales sunt Latina, Græca, Hebræa.) sunt usitata; & addi possunt vocabula ex aliarum gentium linguis petita, præsertim si res de quibus agimus apud illas ortæ sunt, vel magis usitatæ.

XI. Hi sunt canones circa *nomen* thematis simplicis observandi.

XII. Post nomen thematis simplicis explicatum, ad *rem* ipsam deveniatur: de qua statim videndum *an sit*; quod liquebit statim, si ad certam rerum classem aut prædicamentum reducere possis. Si enim thema simplex tractandum neque directe neque indirecte ad ullam categoriam pertineat, ac nusquam in ordine prædicamentali exsistat, habebitur pro non ente, & tractatio ejus cum ipsa nominis consideratione finietur; si vero in aliquo rerum ordine ac prædicamento reperiatur, à quæstione *an sit* ad quæstionem *quid sit* transeundum est, ac tota thematis natura exponenda.

XIII. Hic pro varietate thematum simplicium non uno procedendum est modo. Est igitur tractatio genetica thematis simplicis vel *perfecti* vel *imperfecti*. *Perfectum* thema est, quod in classe rerum categorica, seu in prædicamentis *directe* collocatur; *imperfectum* quod *indirecte*. Quod directe in prædicamentis collocatur, debet esse ens reale, quod revera ponitur atque invenitur in rerum natura, verum, perfectum, unum, universale, ac distincta voce (non ambigua) significatum. Cui aliqua ex hisce conditionibus deest, illud indirecte in categoriis ponitur. Utrumque vel *substantiale* est, vel *accidentale*.

XIV. Ut thema simplex *perfectum substantiale* pertractetur methodo genetica, ita procedendum est: post *nomen*, & quæstionem *an sit*, inquirendum est

1. *Genus proximum*, & simul *differentia*; quæ sponte sese exhibent in tabulis prædicamentalibus diligenti inquisitori.
2. Ubi genus & differentia inventa fuerint, per se *definitio* exstrui potest ac debet; plus enim non requiritur. Interim, si in definitione haberi non possit genuina substantiæ differentia, quæ sæpissime nos latet, ejus loco assumi potest proprium quarto modo, quod immediate substantiæ essentiam sequitur: ut, cum ignis definitur elementum calidissimum, siccissimum, levissimum.

3. Collecta

3. Collecta ex genere & differentia definitione thematis, jam *formæ* ejus & *materiæ* (si habeat, ut habent eas substantiæ corporeæ) inquirendæ sunt, ac distincte considerandæ. Sed in spiritibus, invento genere, ac differentia, de materia formaque, quas non habent, cogitandum non est, sed ad accidentia propria transgrediendum.

4. Post materiam formamque consideratas, examinati oportet *materiæ partes integrales*, præsertim principales; in corporibus tamen homogeneis materiam per partes explicare non est necessarium.

5. Hinc accedendum est ad *causas externas*, *efficientem* & *finem*.

6. Tum *accidentia propria*, veluti effectus à forma fluentes, totique composito inhærentes, enumerare oportet; etiam alia *accidentia effectusque*: in quibus tamen enumerandis, si magna satis eorum fuerit multitudo, aliqua observanda est methodus; quod fiet, si in certos ordines redigantur.

7. Addatur tum *divisio* substantiæ varia, & instituta ex accidentibus primariis, ex partibus integralibus manifestam distinctionem inferentibus, ex propriis effectisque, ac, si thema fuerit genus, præsertim enumerentur species: ubi hoc notandum, interdum thema prius esse dividendum per accidentia quam per species; veluti si quis naturam animalis explicare velit, prius erit divisio in marem & fœminam instituenda, quam in hominem & bestiam.

8. Postremo subjici oportet, quæ sint *convenientia* ac *cognata*, quæ sint *diversa* ac *pugnantia* substantiæ.

XV. Hi sunt canones *speciales* in themate simplici substantiali perfecto observandi; de quibus duo referam monita, diligentissime attendenda. Primo, probe tenendum est & attendendum, ut nihil eorum adferatur in tractatione speciei, quod debet tribui generi, aut ad naturam generis spectat: hoc volo, ne causæ, effecta, proprietates, cognata aut opposita tribuantur speciei, quæ tribui debent generi. Secundo, observandum est & hoc; Si quod forte themati assignandum est aut genus, aut tale quid de quo non constat inter omnes an sit, probandum est illud themati convenire: ut, si de Logica disseras, probandum fuerit artem esse Logicæ genus. Hoc exemplum non quadrat, quia est accidentale.

XVI. De tractatione generica thematis perfecti *accidentalis*, canones speciales hi sunt.

1. Post institutam juxta canones generales accuratam *vocis* consi-

deratio-

derationem, factoque examine *an sit* revera, an vero ens fictum; jam de *genere*, si ens sit, serio cogitandum.

2. Genere posito accidentis, sive absoluti sive relati, proximo statim *subjectum* ejus inquiratur; si accidens fuerit commune, ad suum primum & adæquatum subjectum debet reduci.

3. Si thema propositum fuerit relatio, cum relatio versetur inter duo extrema, quorum unum dicitur relatum, alterum correlatum, ideo utrumque est considerandum.

4. Post subjectum accidentium cogitetur de *objecto*, circa quod accidens est occupatum. Objecti autem consideratio potissimum locum habet in qualitatibus, & actionibus, quæ etiam ex accidentibus potissimum tractari solent: in quantitate, passionibus, & relatione, objectum considerare nihil est necesse.

5. Post considerationem objecti, investigandæ sunt *causæ efficientes principales*, & remota & proxima, potissimum vero proxima; in relatione vero, causæ proximæ vicem locumque tenet fundamentum. Si aliæ etiam fuerint causæ accidentis absoluti, *minus principales* atque *instrumentales*, apponi possunt.

6. Post efficientem causam assignetur *finis*, qui potissimum dominatur in qualitate & actione: in relationibus vero causæ finalis vicem tenet terminus, qui inquirendus est, & in medium proferendus.

7. Ex hisce omnibus, *genere*, *subjecto*, *objecto*, *efficiente*, *fine*, jam inventis, componatur *definitio* accidentis, pro cujusque, sive absoluti, sive relati, natura. Ubi unum est notandum: omnes hosce terminos in omnium accidentium definitione non esse simul combinandos in una definitione; sed ut accidentia sunt diversa, ita diversa etiam ratio est definiendi ea: omnis tamen accidentium definitio hosce jam dictos terminos includit, si non omnes, saltem quosdam. Qua in re, juxta definiendi præcepta in *Logicis lib. 2. cap. 3. 4.* tradita, est procedendum.

8. Sæpe etiam *adjuncta*, *antecedentia*, *consequentia*, *concomitantia*, & *circumstantiæ* variæ sunt adferendæ; quod, pro notitia thematis propositi, cujusque judicio est committendum: *effecta* præsertim distincte sunt enumeranda, quæ in plurimis accidentibus reperiuntur.

9. Sequatur *divisio*; vel in species, si thema propositum fuerit genus; vel in alia membra, quæ accidentibus conveniunt pro eorum natura.

10. Postremo accedunt *cognata*, *similia*, *diversa*, *opposita*; quæ enumerare præstat, quam latius deducere.

XVII. Et hæc quidem ratio est tractandi genetice themata simplicia perfecta, tum substantialia, tum accidentalia: sequitur thema *imperfectum simplex*, quod di-

recte in prædicamentis non collocatur. Themata *imperfecta* dicuntur vel *respectu intellectus nostri*, vel *ex sua natura*.

XVIII. Thema imperfectum *respectu intellectus nostri*, est thema infinitum, nimirum *Deus Opt. Max.* Est quidem Deus in se perfectissimus, ideoque natura sua notissimus; verum ob imbecillitatem mentis nostræ, Deus inter imperfecta themata referri solet.

XIX. In tractatione hujus thematis *Dei*, sic est procedendum.

1. Post *nominis* considerationem juxta canones generales institutam, concretus aliquis communis loco *generis* poni potest, licet Deus proprie genus non habeat: aut explicanda potius est absoluta, & tribus Personis communis, *essentia*.
2. Essentiæ considerationem sequuntur *proprietates* Dei *essentiales*, & *actiones* ab essentia proficiscentes, creatio, conservatio, providentia, concursus.
3. *Cognata* etiam poni possunt, atque quæ Deo adversantur *opposita*. Hæc quidem sufficerint, si de Deo agendum metaphysice: sed si theologice, ulterius est procedendum; ac post essentiam, essentiales proprietates & actiones ostensas, ostendendum est
4. In una Dei essentia tres esse *hypostases*, subsistentes *personæ*: & singularum personarum *proprietates personales*, quibus personæ singulæ distinguuntur, explicandæ sunt: & addendum, quo distinctionis genere, cum inter se tum ab essentia, distinguantur, &c. demum *cognata* atque *opposita* subjici possunt.

XX. Thema *ex natura sua* imperfectum est vel thema *singulare*, vel *part*, vel *concretum*, vel *collectivum*, vel *privatio*, vel *notio secunda*, vel *ens intentionale*.

XXI. Thema *singulare* est vel *substantia*, vel *accidens*.

XXII. Inter substantias, licet omnes singulares logice tractati possunt, sæpissime tamen omnium *personæ* tractantur. Circa *personæ* tractationem sunt hi canones speciales.

1. In personarum tractatione nihil est de *nomine* dicendum, nisi certo consilio sit impositum, aut divina quadam inspiratione ut fiebat in V. T. ita ratio quædam subest in nominibus Abraham, Messias, Iesus, &c. Sed etsi nulla subest, si nomen cum studiis aut personæ moribus conspiret, tum quoque obiter indicari potest.
2. Considerentur tum *causæ*, præcipue *efficiens*, ubi agendum de

cteris

cuius ejus nativitatis, & circumstantiis loci ac temporis. Hic considerari debent parentes, majores, familia, & quæ conceptionem aut nativitatem præcesserunt, vel etiam consecuta sunt; modo talia sint, ut in ordinaria hominum nativitate non soleant evenire.

3. Tum enarrentur *accidentia* personæ, & *adjuncta*; quæ sunt naturalia, & acquisita. *Naturalia* vel ad corpus pertinent, vel ad animam. Ad corpus pertinent temperamentum, valetudo, forma, statura, celeritas, robur, &c. ad animam, ingenium, judicium, indoles, memoria. *Acquisita* sunt religio, mores, studia, eruditio, castitas, liberalitas, aliæque id genus virtutes. Et hæc deduci possunt omnia per ætates, pueritiam, adolescentiam, juventutem, virilem ætatem, & senium.
4. *Effecta* personæ sunt res gestæ: in quibus enarrandis, temporis, ac præsertim ætatis virilis, ratio habenda est.
5. Addenda sunt *cognata*, quo nomine intelligi debent, fratres, sorores, consanguinei, amici, & ii omnes qui similibus studiis aut rebus gestis claruerunt. Hæc cognata sunt obiter recensenda, sed instituta comparatione, quæ fuerit convenientia, indicandum.
6. Denique, *adversa* seu *pugnantia* personæ recensere oportet. *Opposita* vel externa sunt, ut, hostes, inimici, æmuli: vel interna, ut, res adversæ, morbi, & mors ipsa; cujus indicandæ sunt causæ, ut morbi genus, aut, si violenta fuerit, casus adversi quibus persona periit. Connexa quoque mortis commemoranda sunt, præsertim si quædam portenta ac signa fuerint, si quid memorabile dixerit in ultimo vitæ articulo. Postremo, mortis consequentia, dolor aut lætitia communis in morte, sepultura, honores & orationes funebres, &c.

XXIII. Tractatio thematis imperfecti *accidentalis* suum etiam usum habet, quare & ejus ratio proponenda fuerit. Illud vero observandum est, accidentia singularia non tractari, nisi addito *nomine* singularis subsantiæ, & subjecti cui insunt. Velut si tractanda sit sapientia Salomonis, nativitas Christi, philosophia Socratis, expeditio Alexandri, aut simile quid.

Hic agendum est, post *nomen*, de ipso *accidente in genere*, ut de philosophia, sapientia, &c. Tum consideretur *subjectum* singulare, cui accidens per se inest.

Objectum, si accidens singulare objectum habeat circa quod versetur.

Causæ efficientes principales & *minus principales* diligenter expendendæ sunt. *Finis* etiam, si hoc accidens singulare fuerit

actio. His addenda sunt *effecta*, si quæ particularia fuerint.

5. Sequantur *adjuncta*, *antecedentia*, *connexa*, *consequentia*, aliæque *circumstantiæ*, præsertim loci & temporis.

6. Ex hisce omnibus, scilicet nominatione speciei, assignatione subjecti, objecti, circumstantiarum, causarum, efficientis & finis, fiat *descriptio*, seu *definitio imperfecta* ejus.

7. Nec prætereunda est *divisio*, si accidens singulare tale sit ut dividi possit; veluti si de philosophia Socratis dicendum sit, explicandum erit seorsim, quid de physica, mathematica, ethica, &c. philosophiæ partibus, statuerit Socrates.

8. Postremo ponantur *cognata*, *diversa*, *opposita*, atque imprimis inter sese comparentur.

XXIV. Tractationem accidentis singularis sequitur tractatio *partis*, ubi solum tractanda venit *pars integralis heterogenea*. Hic considerari potest partis *materiale*, & *formale*, substantia & figura: deinde *accidentia*, ut temperamentum, & qualitates ortæ à temperamento, situs & connexio cum cæteris partibus, proprius partis usus & operatio, ad quam à natura adhibetur tanquam instrumentum. Denique adjungantur *cognata* & *repugnantia*: in *cognatis* observari debet convenientia & diversitas; in *repugnantibus* præcipue sunt morbi qui partem illam infestant.

XXV. In accidentibus *concretis* tractandis *nomen* concreti præter etymologiam debet reduci ad nomen *abstracti*, imo tota natura concreti debet resolvi in naturam abstracti: concreti enim in absolutum resolutio, est optima concreti explicatio. Itaque accidentis *abstracti*, in quod resolutum est concretum, considerentur *genus*, *causæ*, *objecta*, *effectus*, *cognata*, *pugnantia*, & ad *concretum* applicentur: etiam ex *subjecto*, quod erit loco generis, & *causis* ac *proprietatibus* accidentis in abstracto, conficiatur *descriptio* accidentis concreti.

XXVI. In tractatione thematis *collectivi*, post *nomen* 1. ponatur *genus*, quod est compages aut tale quid 2. *materiale*, seu res illæ ex quibus thema collectivum conflatur; hoc materiale est instar *differentiæ* genericæ, quod genus remotum faciat quasi proximum: 3. *formale*, quod est ordo ac relatio earum rerum ad se invicem, ex quibus totum illud aggregatur: 4 tradatur *causa efficiens* & *finis*, si thema collectivum certo fine coaluit, ut sit in mundo

mundò, exercitu, &c. sin minus, non est necesse causam efficientem aut finem poni. Ex hisce colligenda est *descriptio*; cui adjungantur *proprietas*, *cognata*, & *opposita*. Tum subjungatur *divisio*, si sit, cui subjungenda est *differentia*: verum rarius occurrunt hæc themata tractanda.

XXVII. In tractatione *privationis*, post *nomen*, ponendum est *genus* remotum, idque faciendum est proximum mentione *habitus* oppositi. Deinde *habitus* tractetur ut accidens, secundùm canones jam ante relatos; sed obiter: & sic patebit *subjectum* privationis; cui tum addantur *causa* privationis *efficiens*, seu deficiens potius; &, si privatio sit perfectiva, ut somnus, addatur & *finis*. Ex quibus, scilicet subjecto & causis, fiat *descriptio* privationis, cui subjiciantur *divisio*, *proprietates*, *effecta*, si quæ sunt, *pugnantia*, & *cognata*.

XXVIII. In tractatione *notionum secundarum*, post *nomen* diligenter excussum, ponatur *genus* proximum & remotum: deinde accurate explicetur notionis secundæ *objectum*, sive res illa, aut *species* potius ad rem, quæ illa notione repræsentatur; & hinc formetur *definitio*; huic adjungantur *proprietates* & *cognata*. *Repugnantia* hic nulla sunt.

XXIX. In tractatione *entis intentionalis*, sive imaginis, explicato *nomine*, & proposito *genere*, explicetur ejus *figura*, si sit certa & constans, ut in iride: deinde ponatur *subjectum*, *objectum*, *causa efficiens*; ubi explicetur modus generationis, & simul quomodo subjectum debeat esse dispositum ad imaginem propositam recipiendam. Ex quibus confici potest *definitio*; adjectis, si sint, *proprietatibus*, *cognatis*, *repugnantibus*.

XXX. Ista quidem est methodus tractandi per genesin themata simplicia, perfecta & imperfecta, substantialia & accidentalia: sequitur tractatio genetica *thematis complexi*.

XXXI. Ut itaque *complexum* feliciter tractetur, necesse fuerit videre, si praxeos logicæ studiosus eousque sit provectus, ad quam pertineat disciplinam thema complexum quod est propositum: illud verò constabit facile, ex consideratione partium thematis complexi, quæ sunt *subjectum* & *prædicatum*; unde vulgo distingui solet in pu-

tum & mixtum: purum, cujus extremum utrumque ad eandem pertinet disciplinam; mixtum, cujus extrema ad diversas pertinent disciplinas, unum ad hanc, alterum ad illam. Sed hæc sciri nequeunt nisi ab eo qui jam philosophiæ, ejusque partium, scientiarum, artium, facultatum, ac disciplinarum divisiones noverit.

XXXII. Hac consideratione veluti præmissa, aut si id facere ignoraverit tyro, hoc, quod sequitur, commune est utriusque officium; scilicet, ut subjectum & prædicatum thematis complexi rite suo loco collocentur, ut id quod ex natura extra mentem est subjectum, subjiciatur, quod in natura non subest, sed inest, prædicetur.

XXXIII. Tractatio thematis complexi distingui solet in *solitariam* & *sociam*: illa est quæ instituitur, adversario nec præsente nec instante, ac dici potest *meditatio*; hæc, quæ cum adversario præsente atque instante institui solet, ac dici solet disputatio.

1. *Meditatio*, seu tractatio thematis complexi *solitaria*, jubet statim inspici problematis seu quæstionis *subjectum* & *prædicatum*, sitne utrumque substantia an accidens, an directe an indirecte collocetur in categoriis, & in qua categoriarum serie utrumque inveniatur: utilissimum quoque fuerit, utrumque vel agitatione mentis, vel claris verbis tractari, tanquam thema simplex, hoc enim facit ad euporiam, seu facilem inventionem mediorum.

2. Hinc accedendum est ad *statum controversiæ* rite recteque formandum: ad quam rem requiritur, ut subjecto & prædicato, suo loco positis, addantur particulæ syncategorematicæ, quo quantitas thematis complexi queat dignosci, ut sunt, *omnis*, *aliquis*, &c. tum efferatur modo indicativo, verbis perspicuis, ab omni ambiguitate remotis. Quod si fieri nequeat, propter ipsius rei obscuritatem, aut propter verborum defectum, addatur quædam exellicatio per periphrasin. Et sic statu controversiæ constituto in affirmantem aut negantem sententiam, cogitandum est de *argumentis*, quibus sententia thematis propositi probari potest.

3. *Argumenta* duci possunt ex natura subjecti & prædicati; cujus utriusque si considerentur affectiones logicæ, jam copia & seges sese offert argumentorum, quibus veritas thematis complexi proposita probari queat.

4. Argumenta ista erunt vel *artificialia*, vel *inartificialia*, id est, vel rationes

rationes, vel testimonia, quæ à se invicem sunt distinguenda. Hic duo notanda veniunt.

1. Unum est, ut rationes præcedant, si thema fuerit philosophicum aut medicum: sed si fuerit theologicum vel juridicum, contra; jurisperitus enim sine lege, theologus sine Dei verbo, loqui erubescit. At in philosophia aut medicina primas tenet ratio, secundas testimonium.

2. Alterum est; non inconsultum quoque fuerit circa rationes, distinguere argumenta probabilia à necessariis: utrum vero probabilia an necessaria priori loco ponantur, parum refert.

3. Post singula argumenta adjungendæ sunt adversariorum *solutiones*, atque *exceptiones* quæ ab illis fieri solent ad argumenta proposita, vel *negatione simplici* argumenti allati, vel *distinctione*, vel *limitatione*.

6. *Distinctiones* aliæ sunt *generales*, & quibuslibet argumentis applicari possunt; aliæ *speciales*, quæ huic aut illi argumento applicantur: illæ prius in genere refutandæ sunt, hæ sigillatim refellendæ. Si quid ab adversariis negari posse putetur, illud confirmandum est.

7. *Distinctiones refutantur*, si ostendatur 1. membra distinctionis coincidere: 2. contradictionem implicari: 3. difficultatem & vim argumentorum posita distinctione remanere. Sic & *refutantur limitationes*.

8. Postquam argumentis sententia vera & nostra fuerit confirmata, accedendum est ad *refutandam sententiam adversariis*; &, si plures sunt sententiæ dissentientium, singulæ seorsim refutandæ sunt, si seorsim refutari possunt.

9. *In refutatione* observandum est primum, ut argumenta directe opponantur sententiæ contrariæ; deinde partes argumentorum idoneis distinctionibus & limitationibus fulciendæ sunt, adversus adversariorum solutiones; tandem accedendum ad solutionem argumentorum, quibus adversarii aut suam sententiam confirmant aut nostram convellunt. Si quid adversus solutiones allatas excipi posse videtur, id quoque refutandum est.

XXXIV. Et hæc solitaria ac privata ratio est thematis complexi genetice tractandi, quam *meditationem* vocavi; sequitur socia ac publica, quæ *disputatio* dicitur.

XXXV. Hæc ut debite instituatur, nonnulla circa ejus *materiam*, alia circa ejus *formam* sunt observanda.

XXXVI. Circa *materiam* disputationis sunt hæ tenendæ regulæ. 1. Quicquid excedit captum disputantium, de eo nulla fiat disputatio. 2. Quicquid controver-

sum non est, objectum disputationis esse non debet. 3. Materia disputationis sit utilis & gravis, & ad veritatem indagandam instituta.

XXXVII. *Forma* disputandi consistit in collatione, διαλέξει, ideoque ad eam distinctæ requiruntur personæ, inter quas διάλεξις & collatio mutua instituí queat: harum una impugnat alterius sententiam, altera sententiam suam tuetur & defendit. Prior *opponentis*, posterior *respondentis* nomine venit.

XXXVIII. *Respondens* est superior, qui *præses*, inferior, qui *defendens* vulgo dicitur.

XXXIX. *Defendens* & *opponens* partes habent quasdam *communes*, quasdam *proprias*.

XL. Canones utrique parti *communes* quidam ex Logica, quidam ex Ethica desumuntur; agendum enim in disputando & Ethice & Logice.

1. Ad disputationem ab utraque parte adferri debet animi bona intentio, quæ non gloriam, sed veritatem quærat.
2. Adferri debet animus purus & liber ab omni præjudicio.
3. Neuter alterius partes suscipiat, neque opponens in partes respondentis involet, aut contra.
4. Conveniant inter se de certis præcognitis principiis, ne de re utrimque concessa disputetur.
5. Brevitati & perspicuitati imprimis studeatur, omissis rhetoricationum ambagibus & longis declamationibus.
6. Patienter alter alterum exspectet, dum orationem absolvat.
7. Ab omni contumelia, convitio, calumnia, ac risu sycophantico, utrimque abstineatur; & ante victoriam acceptam ne triumphetur.
8. Status controversiæ firmiter utrimque ponatur, ac probe cognoscatur, nec inter disputandum mutetur.

XLI. *Speciale* utriusque etiam est officium: ac primo *opponentis*.

XLII. *Opponentis* est 1. thesin impugnare, objectionem movendo; 2. ad solutionem datam instare, excipiendo. Ut feliciter thesin impugnet, requiritur

1. Ut sententiæ respondentis directe contradicat; quod ut fiat, oportet ante omnia diligenter thesin respondentis considerare, & accurate dispicere, quomodo ei antithesis directe opponi possit.
2. In thesibus respondentis, si plures sint, ut fere esse solent, exami-

examinandis, accurate distinguat opponens argumenta seu rationes quibus theses probantur, ab ipsis thesibus quibus probandis adhibentur: aliud enim est argumenta destruere, aliud thesin evertere. Itaque aliter est versandum circa thesin, aliter circa theseos probationem.

3. In examine probationis consideretur, num argumenta thesi conveniant, num eidem probandæ sufficiant, an vero aliena sint à thesi ac minus firma.

4. Thesin autem ipsam expendere oportet, utrum sit affirmativa an negativa, universalis an particularis, synonymica an paronymica; adeoque, secundum affectiones logicas enunciationis eam examinare oportet.

5. Tum oportet formare antithesin & directam oppositionem secundum leges contradictionis, quas præscribit Logica; & non contradicendum verbis tantum theseos, sed sensui & menti ipsius adversarii.

6. Si quis non directam antithesin faciat, facile committit peccatum illud quod vocant ignorantiam elenchi.

7. Thesi expensa, cogitandum est opponenti de termino medio, qui invenitur utrumque conclusionis membrum deducendo per loca inventionis aut affectiones logicas, vel afferendo authoritates quæ non possunt rejici.

8. Terminus medius cum partibus quæstionis syllogismo bono comprehendatur.

9. Sed in mediorum inventione delectus est habendus, neque enim argumenta omnia æque ponderosa sunt.

10. De authoritate hoc etiam tenendum, non esse extra theologiam utendum multa authoritate.

11. Argumentum, syllogistica forma brevissime & perspicue inclusum, clare proponatur; ac, si fieri possit, forma plerumque sit categorica.

12. Duplici genere argumentationis uti potest opponens; & directa seu ostensiva, & ea quæ ducit ad absurdum.

13. Præterea, non ea tantum moveat argumenta quæ ex problematis natura peti possunt, sed etiam quæ ex adversarii hypothesi sequuntur.

14. Imprimis urgere potest respondentem ex concessis.

15. Ante omnia attendat diligentissime opponens, ut propositionem, vel negatam vel distinctam, eandem assumat, ac faciat sui syllogismi conclusionem.

16. Semper legitimos & bonos syllogismos producat, conformes legibus syllogisticis.

17. Si figura argumenti sui repudietur, requirat canonem logicum in quem peccet, aut, si ipse viderit, statim corrigat.

18. Si ad materiam respondeatur, ut fit pletumque, videat an

fit

sit distinctio vocis ambiguæ, an limitatio, an negatio.

19. Si ad distinctionem aut limitationem respondeatur, responsio ad leges & canones distinctionis & limitationis examinetur.

XLIII. Speciale officium *respondentis*, scilicet *inferioris* seu *defendentis*, est, argumentum assumere opponentis, & solvere.

1. Respondens non assumat, nisi jam dicendi finem fecerit opponens.
2. Iisdem verbis reperat, quibus argumenta fuerunt proposita.
3. Si opponentis argumentum sit vitiosum, vel obscuritate laboret, monebit eum respondens; vel si juvandus sit opponens, tum licebit evidentioribus verbis & alia figura idem argumentum proponere.
4. Si opponens prolixa utatur declamatione, vel confusa argumentatione, vel obscura locutione, monebit respondens, ut breviter & clare proponatur argumentum in certa figura ac modo.
5. In assumendo argumento prius considerabit ejus figuram, postea materiam.
6. Si forma sit vitiosa, rejiciatur, indicato vitio.
7. Vbi argumenti formam rectam esse viderit ac respondere cogitat, videat primum, an conclusio recte feriat suam thesin.
8. Si non recte ei opponatur, non est necesse respondere aliud, quam quod ignoratio elenchi sit.
9. Si conclusio sit multiplex, distinguatur: distinctione adhibita, ostendatur in quantum contradicat suæ thesi, & adhibeatur responsio.
10. A conclusione transeundum ad præmissas, & primum ad majorem, deinde ad minorem.
11. Propositiones veræ concedendæ sunt, falsæ negandæ, ambiguæ distinguendæ.
12. Si propositio universalis partim vera est, partim falsa, ex ambiguitate adhibenda est distinctio.
13. Si major universalis sit simpliciter falsa, adferenda est instantia ad falsitatem universalem ostendendam.
14. Major propositio neganda si sit hypothetica, debet negari consequentia; si disjunctiva, disjunctio; si categorica, simpliciter neganda.
15. Si distinctio adhibeatur majori, eadem est applicanda minori & conclusioni.
16. Nunquam vero responderi debet negando, si solvi possit argumentum distinguendo & limitando.
17. Major rarius falsa est aperte, sed sæpius ambigua; ideoque frequentius distinguenda ac limitanda, quam neganda.

18 Minor

18. Minor rarius venit limitanda vel distinguenda, saepius negan-da.

19. Nunquam ad minorem respondendum est, nisi constiterit ac certum sit majorem esse extra omne vitium.

20. Imo minor nunquam limitanda est, nisi limitata majore.

21. Si authoritates respondenti objiciantur virorum doctissimo-rum, illæ non sunt arroganter ipsi rejiciendæ; sed aut concilietur eas cum sua sententia, aut, si non possit, alterius viri æque clari ac docti adducat argumentum.

22. Licebit & respondenti interdum responsione uti indirecta, & argumentum retorquere in opponentem, vel aliud fortius adducere.

23. Nunquam tamen est utendum indirecta responsione, nisi prius sit responsum directe.

XLIV. *Respondens superior* vocatur *præses*; cujus mu-nera duo sunt, regere & succurrere.

1. *Regimen* Præsidis in eo consistit, ut diligenter præses attendat utrum opponens & respondens suo officio fungantur necne? si utrumque aut alterutrum ab officio suo recedentem conspe-xerit, eum sui muneris admoneat, & intra limites, præsertim disputationis, contineat, ne extra oleas, quod dici solet, va-gentur.

2. *Subsidium* præsidis in eo est, ut solutionem respondentis appro-bet & commendet, obscuram illustret, imperfectam perficiat, falsam corrigat, ac, si eum argumentis adversarii constrictum videat, eum exsolvat, omnibusque modis licitis defendat.

XLV. Ista fuit *genesis* tum simplicis tum complexi thematis: *analysis* sequitur.

XLVI. *Analysis* vulgo statuitur triplex; *grammatica*, *rhetorica*, *logica*. *Grammatica* circa vocabula & phrases, *rhetorica* circa utriusque ornamenta versatur. *Logica* ana-lysis est, qua expenditur artificium explicationis, proba-tionis, ordinationis, quod in opere conficiundo est adhi-bitum: de ea hic tantum agimus.

XLVII. Ut genesis vel *thematis* fuit *simplicis*, vel *complexi*, ita & analysis.

XLVIII. Utriusque *analysis* dividitur in *internam* & *externam*.

XLIX. *Externa* analysis est, vel de *scriptore*, vel de *themate scripto*.

L. De *scriptore* cognoscendum est obiter in resolutione, qualis

qualis fuerit ejus *vita*, deinde *occasio* scribendi, & *causa impulsiva* quæ authorem movit ad tractationem thematis.

L I. De ipso *themate* cognosci potest ejus *necessitas*, *utilitas*, *dignitas*, *jucunditas*.

L II. Analysis *interna* est, qua recognoscimus ipsum modum tractationis in *themate simplici* & *complexo*.

L III. Circa utriusque analysin tria sunt observanda.

1. Tota thematis tractatio prius perlegenda est antequam analysis instituatur.
2. Amplificationes sunt diligenter discernendæ, distinguendæ, separandæ ab explicatione thematis, &, cum ad Rhetoricam pertineant, illuc sunt referendæ.
3. Ii termini sunt in analysi observandi, qui ab authore fuerunt adhibiti; non plures, non pauciores.

L IV. De resolutione *thematis simplicis* sunt canones generales & speciales.

L V. *Generales* sunt, qui in omni themate simplici locum habent; *Speciales*, qui locum tenent in hoc vel illo, substantiali vel accidentali, perfecto vel imperfecto.

L VI. Canones *generales* sunt hi.

1. Ante omnia, ipsum thema, tanquam totius resolutionis fundamentum, objectum, & scopus, erui debet; quo omnia quæ author dicit sunt in analysi referenda. Quod facilius fiet, si quædam inscriptio aut exordium, aut simile quid præmissum fuerit ab authore qui illud thema pertractaverit.
2. Cogitetur diligenter, an thema simplex unica aut pluribus vocibus, an propria vel impropria, an certa vel ambigua voce, proponatur & pertractetur ab authore quem resolvimus.
3. Disponiendum tum est serio, an illud thema sit perfectum & in ordine prædicamentali, vel imperfectum & extra categorias locatum, an singulare vel universale, substantiale vel accidentale; ut enim alia sunt præcepta tractandi per genesin thema universale, alia tractandi substantiale, alia accidentale; ita resolutio multo facilius instituetur ad ipsam thematis naturam authorisque mentem, si, quale thema sit pertractatum, observatum fuerit.
4. Quia raro fit, ut thema aliquod simplex pet omnia instrumenta notionum secundarum pertractetur, ideo in analysi thematis simplicis adjiciendus est animus tantum ad istas notiones secundas, per quas author thema suum pertractare voluit; nam in resolutione non debet esse plus quam fuit in compositione: & omissas notiones logicas addere, non pertinet ad analysin, sed ad genesin.

§. No-

5. Notiones secundæ quæ adhibentur in thematis simplicis resolutione indicentur ex logicis, an sint genus, causa, proprietas, effectus, &c. nam isti termini non solent ab authoribus usurpari, sed res tantum quæ est genus, vel causa, vel proprietas, &c. adhiberi; solent enim authores res dicere per notiones primas: itaque analysis notiones primas revocabit ad secundas, & indicabit, quo pertineant notiones primæ ab authoribus usurpatæ.

6 Nec eo ordine, nec eo loco ponuntur ab authoribus affectiones cum adhibentur, & termini Logici, aut potius res *his* significatæ, quo poni debere canones ante positi jubent: itaque assuescet se in tempore praxeos logicæ studiosus, ut allecujus authoris tractatum de aliquo themate simplici agentem confuse in charta sua notet, & simul terminos logicos sub quibus analysin instituet, & eo ordine & loco quo res tractari logice debuisset, addito loco ipsius Scripti, ubi hic vel ille terminus, vel res potius termino nunc logico expressa, fuerit ab authore pertractata.

LVII. Canones *speciales* sunt juxta divisionem thematis simplicis à nobis instituti in genesi.

LVIII. Si thema resolvendum sit *substantia universalis*, sequentes canones tenendi sunt.

1. Dispiciendum est, quæ *definitionis* ejus *principia* sint constituta: &, quia substantiæ solent definitione essentiali definiri, videndum est, quodnam ejus genus ab authore sit assignatum, quæ differentia, & an recte constituatur.

2. Quod si contingat, ut author principia tantum definitionis ponat, definitionem ipsam non collocet, ea colligenda est analytice ex partibus positis.

3. Postquam definitionem analyticus invenit, aut ejus partes, genus & differentiam, videat an author thema explicat è *suis causis*, tum externis, tum internis: quod si contingat expresse materiam ac formam non poni, sed implicite in definitione involvi, in resolutione distinctius & dilucidius debent monstrari. Quod si efficiens & finis ab autore sint omissa, omittantur quoq;.

4. Videndum est, an materiæ partes integrantes, seu implicite seu explicite, ab authore ponantur: si ponantur, non sunt negligendæ.

5. Post essentiam substantiæ universalis inventam, considerari debet, an author addiderit *proprietates* & *effecta*, &c. quæ in tractando tali themate observanda esse diximus.

6. Inquiratur in *divisionem*, unam aut plures, & membra ponantur distincte. terminis & notionibus logicis induta.

7. Tandem inquirendum in *cognita*, *opposita*, &c. quæ in talis thematis genetica tractatione observari debent.

LIX. Simi-

LIX. Similiter procedendum est in resolvendo themate *accidentis universalis*, juxta regulas geneseos nuper positas. Atque hic hi canones tenendi sunt,

1. Ad quod prædicamentum pertineat videndum est, an sit absolutum accidens, an relatum.
2. Quo *nomine* veniat apud authorem.
3. Observandum est *genus*, si sit expressum, quale sit, proximum an remotum.
4. Inquirendum est in *subjectum*, quod & quale ei constituit author; si fuerit relatum, an relationis tum subjectum, tum terminus, tum relatum, tum correlatum, bene sit expressum.
5. Inquirendum est in *causa*, efficientem & finem, proximam & remotam, num sint positæ, & quæ: & an fundamentum relationis sit expressum. Si author accidenti tribuat materiam & formam, hoc & notandum, sed & refutandum.
6. *Effecta*, *species*, *partes*, *cognata*, *opposita*, & quæcunque observari debent in ejus tractatione, hic sunt indagranda. Nam eadem via est analyseos quæ geneseos, sed contraria.

LX. Sequitur resolvendum *thema simplex imperfectum*: primo *substantiale*, scilicet *individuum*, & quidem *rationale*, id est *persona*: nam hominum singularium tractationes occurrunt præsertim in historiis, qua sacris, qua profanis.

LXI. In analysi *personarum*, nec *genus* nec *species* occurrent, quia ea non habent; sed attendendum ad ea quæ de persona dici possunt, juxta regulas ante traditas in genesi.

LXII. Antequam ad speciales resolvendi hoc loco canones accedatur, postquam tota historia fuerit perlecta, observandum est in genere, quodnam *vitæ* genus tribuatur personæ ab authore, an fuerit persona privata, an publica, an politica, an ecclesiastica, &c.

LXIII. His peractis, sic est procedendum juxta hos canones speciales.

1. *Nomen* personæ, & imprimis in historiis sacris, probe est notandum ac observandum; quandoquidem non temere, sed certo consilio plerumque est impositum: ubi circumstantiæ, ratione quorum nomen fuerit impositum, si referantur, etiam notandæ sunt.
2. Nomine excusso, excutiantur *causæ*, præsertim efficientes, si author eas habeat: ubi præsertim attendendum, quomodo sit descriptus ortus ac nativitas ejus, & circumstantiæ loci, temporis,

poris, &c. quæ huc spectant, in resolutione ponendæ sunt.

3. Præsertim attendendum, an narret author quasdam personas *proprietates*, *effecta*, & quæ referat *cognata* ac *pugnantia*; ubi imprimis mores attendenda, & in analysi ponenda, cum iis circumstantiis quibus narratur.

LXIV. *Accidentis singularis* aliorumque thematum imperfectorum analysis tota dependet ex eorum tractatione, & istis regulis insistatur in resolvendo, quibus utimur in componendo.

LXV. Hæc quidem analysis est thematis simplicis, quæ fundamentum est omnis resolutionis in themate complexo. *Thema complexum* vel *unde* ab autore aliquo *proponitur*, vel suis etiam *argumentis confirmatur*.

LXVI. Quando *nude proponitur*, tum tota analysis thematis complexi instituenda est juxta regulas & leges in doctrina enunciationis explicatas, & explicari solitas; ut, scilicet, enunciatio aliqua, quæ est thema complexum, in partes secetur, & qualitas & quantitas ejus investigetur; an sit enunciatio vera an falsa, necessaria an contingens, affirmans an negans, &c.

LXVII. Hoc modo resolvi possunt omnia scripta sententiosa, verbi causa Syracidæ, Salomonis, aliorumque; in talibus enim logica analysis nihil aliud præstare potest, quam ut dicat tot ac tales esse in aliquo capite enunciationes, easque enumeret, & prædicatum & subjectum, & utriusque quantitatem ac qualitatem ostendat: quæ res cum facilis sit, & ex doctrina enunciationis constet, novis præceptis hic nihil est opus.

LXVIII. At vero cum thema complexum *argumentis confirmatur*, particularibus opus est præceptis.

LXIX. Analysis thematis complexi *confirmati* vel ipsius thematis propositi *naturam* considerat, vel *modum* quo illud pertractatum est.

LXX. Circa analyticam considerationem *ipsius thematis* complexi propositi sequentes observentur canones.

1. Propositio seu thema complexum authoris ante omnia eruatur ex textu seu scripto authoris, juxta canonem generalem.
2. Propositio illa aut enunciatio, si modo indicativo ab authore non proponatur, ad eum reduci debet.

§. Tum

3. Tum videndum, an propositio *sæpe in textu repetatur*; quod si fiat, hæ repetitiones in unum colligendæ sunt, & pro una propositione sumendæ. Illa repetitio thematis complexi sæpe fieri solet in materia petitoria, exhortatoria, laudatoria, &c.
4. Si propositio ab authore non fuerit repetita simpliciter, sed etiam ab eo explicata aut limitata, ante argumentorum quibus confirmatur resolutionem, explicatio illa & limitatio indicanda est.
5. Quod si author non explicarit aut limitarit, & tamen propositio limitatione aut explicatione indigeat, eam instituere debet analyticus.
6. Tum consideretur, an propositum thema complexum sit universale, vel particulare, vel singulare, an sit thesis an hypothesis, an sit theoreticum vel practicum, &c.
7. Thema complexum theoreticum notitiam tantum pro fine habet; ideoque tantum vel probatur vel refutatur: at practicum affectus movet & impellit ad aliquid agendum; itaque amplificationes potissimum comitantur, quas non præteribit analyticus, sed eas etiam resolvet, & argumenta, verbi causa adhortantia, dehortantia, laudantia, vituperantia, suadentia, dissuadentia, &c. indicabit.

LXXI. Et hæc quidem est consideratio ipsius thematis complexi, quam sequitur consideratio *mediorum* per quæ, & *modi* quo thema ab authore fuerit tractatum.

LXXII. Hic consideranda sunt quam diligentissime *argumenta*, tum *declarantia*, tum *probantia* seu *confirmantia*, tum *refutantia*, insuper *objectionum solutiones*, denique *amplificationes* & exaggerationes.

LXXIII. De singulis hi tenendi sunt canones.

1. Argumenta primum *declarantia* & *confirmantia* seorsim sunt collocanda, & ad suas sedes referenda; *probantia* deinde sunt *refutanda* & examinanda: utraque sunt artificialia vel inartificialia. De artificialibus videndum, an sint necessaria vel contingentia.
2. Argumentum seu medium artificiale reducatur ad suam notionem secundam à qua fuit desumptum; alii dicunt, ad suum locum inventionis.
3. Medium diligenter conferatur cum subjecto & prædicato conclusionis inter resolvendum, ut, quam habitudinem vel respectum, causæ an effecti, subjecti an adjuncti, &c. ad ea dicat, cognoscatur.
4. Videndum an aliqua ex præmissis sit omissa, & tum ea addenda est analytico: si aliqua præmissarum prosyllogismi probatur, in resolu-

resolutione prosyllogismi eodem processu utendum, quo usus est analyticus in resolutione syllogismi principalis.

6. Citra *præcepta*, tacitasque aut occultas *objectiones*, notandum est, illas diligenter esse secernendas à confirmatione, & ad syllogisticam formam esse reducendas; simulque attendendum, quomodo author in textu ad illas objectiones respondeat.

7. Authoris responsiones sunt resolvendæ, & ad objectiones à resolvente applicandæ.

8. Quales in authore resolvendo syllogismi occurrunt, tales sunt in analysi ponendi, non alia figura aut modo.

9. De *amplificationibus* hoc tenendum est, eas referendas esse ad sua certa loca, & speciatim in suas partes esse resolvendas: exornationes ad schemata rhetorica reduci debent; probationes & objectiones, earumque refutationes, proprie ad Logicam pertinent. Quare hisce etiam maxime à studiosis præceptis Logicæ est immorandum.

LXXIV. Hæc est resolutio thematis complexi, tum nude propositi, tum argumentis confirmati: magis tamen & sæpius occurrent analytico resolvenda posteriori quam prioris generis themata complexa.

LXXV. In hac utraque resolutione quando ad simplices enunciationes deventum est, aut ad nudos syllogismos, ad ipsa præcepta Logicæ recurrendum est, & juxta illa analysis eorum instituenda est, ad themata usque simplicia.

LXXVI. Quia, quodcunque resolvendum proponitur, fere *tractatus* est, multis constans enunciationibus seu thematibus complexis; summatim hic ejus resolvendi rationem in tali negotio comprehendam, aliquot canonibus.

1. Fiant legitima præcognita de *authore* scripti, *scripto*, & *objecto*, atque *occasione*, juxta 50. canonem.

2. Instituatur generalis *partitio* totius tractatus; atque imprimis *distinctio* instituenda est secundum diversa themata, ut tot sint partes tractatus, quot sunt themata ibi tractata: &, si sit divisus in capita, quælibet capita ad suas partes, id est themata, referantur.

3. Facta resolutione ista generali, accedatur ad resolutionem particularem singulorum membrorum, & capitum in quibus vel tractatur thema simplex vel complexum; & tum porro pro

LXXVII. Hæc quidem analysis est quorumvis thematum. Analysis *facultatum* & *disciplinarum*, quæ hic solet subjici, tota dependet ex doctrina duplicis methodi, syntheticæ & analyticæ, unde peti debet.

LXXVIII. Qua methodo facultas aliqua aut disciplina conscribi debet, hac resolvitur.

LXXIX. *Disciplina contemplatrix* resolvitur, ut 1. inquiratur *subjectum*, 2. subjecti *principia generalia* & *affectiones generales*, 3. subjecti *species* & *affectiones speciales*, 4. affectionum specialium *causæ* & *principia specialia*.

LXXX. *Disciplina operatrix* resolvitur, ut 1. inquiratur *finis* operatione acquirendus, 2. *subjectum* in quod finis introducitur, 3. *media* per quæ introduci debet.

LXXXI. Sedulo hic est observandum, præcepta à commentariis diligenter esse distinguenda; multa enim in resolvendo invenientur addita commentariis, quæ non pertineant ad præcepta.

FINIS.

AUCTA

AUCTARIUM DE ANALYSI THEOLOGICA

S. Scripturæ.

I. *Analysis* theologica *Scripturæ* est, vel integri *Libri*, vel *Capitis*, vel *Sectionis* alicujus capitis, sive unum sive plures versus contineat.

II. In analysi cujusque *libri* danda est opera, ut habeamus divisionem principalem; de qua hi sunt canones, ad judicium informandum.

1. Quidam libri dividi possunt secundum principales personas; ut Genesis, libri Samuelis, Regum, & Chronicorum, & Acta Apostolica.
2. Quidam dividi possunt secundum personas, res, & actiones; ut Leviticus.
3. Quidam habent prologum, rem ipsam, & epilogum; ut quidam prophetici, & omnes epistolici.
4. Quidam methodum habent dialogisticam; ut liber Jobi, & Canticum Canticorum: ideoque resolvi debent in dialogos.
5. Quidam dividuntur secundum subjectam materiam in certas classes seu potius locos communes; ut Psalmi, & Proverbia.
6. Quidam resolvuntur in certas conciones; ut Esaias, Ieremias, Ezechiel.
7. Quidam in historiam & prophetias; ut Daniel.
8. Quidam in visiones & conciones; ut Zacharias.
9. Quidam in visiones meras; ut Apocalypsis.
10. Quidam in curricula vitæ unius personæ; ut 4 Evangelia secundum periodos vitæ Christi.
11. Quidam in diversas profectiones unius personæ; ut speciatim Evangelium Ioannis secundum profectiones Christi ad diversa paschata.

III. De Analysi librorum *historicorum* in specie hi teneantur canones.

1. Historiæ inter se aliæ ab aliis distinguantur.
2. Causæ & occasiones historiæ observentur.
3. Principia, progressus, & finis historiæ, attendantur.
4. Circumstantiæ omnes accurate expendantur.
5. Observetur, ubi unaquæque narratio incipiat, ubi desinat; num cohæreat cum antecedentibus vel sequentibus, an vero plane sit separata.
6. Doctrina seu fides, & vita sanctorum, accurate discernantur.
7. Topographia & Chronographia, id est, locorum & temporum observatio, imprimis notetur.
8. Dogmatica secernantur ab historicis, si intercurrant.

IV. De analysi librorum *dogmaticorum* in specie hi teneantur canones.

1. Status & generalis propositio enodetur.
2. Præcipui loci communes attendantur.
3. Connexio istorum locorum investigetur.

V. De analysi librorum *propheticorum* in specie hi teneantur canones.

1. Attendatur tempus quo prophetæ floruerunt.
2. Scopus prophetæ eruatur.
3. Historica & prophetica secernantur, & historica conferantur cum libris Regum & Chronicorum.

VI. Analysis theologica *capitis* Biblici hos habet canones.

1. Dispiciatur, num caput cohæreat cum præcedenti vel sequenti capite, an vero plane sit secretum.
2. Attendatur, num tractetur unum thema, an vero plura pertractentur.
3. Si sint plura themata, videatur num unum ex alio pendeat, vel an prorsus sint disjuncta.
4. Argumenta explicantia ac probantia ordine colligantur.
5. Analysis instituatur primum scholastica, deinde popularis; id est, primum terminis logicis dispositio capitis enuncietur, postea popularibus.

VII. De analysi *versuum* Biblicorum hi teneantur canones.

1. Attendantur antecedentia, consequentia, & occasio.
2. Observetur thema, & reducatur vel ad aliquod caput catecheticum, vel ad aliquem locum communem.
3. Argumenta quæ sunt in singulis versibus eruantur, & themati applicentur.
4. Præter analysin logicam, spectari quoque, imo præmitti potest analysis grammatica verborum & phrasium, & rhetorica troporum ac figurarum; ita ut de quolibet versu institui possint ac debeant quæstiones grammaticæ, rhetoricæ, logicæ.

FINIS.

ALLO-

 Alloquium ad

ALLOQUIUM AD SCHOLARVM RECTORES.

DEfuncti sumus, *Viri præstantissimi*, atque multorum è vobis petitioni morem gessimus, in illustranda *Notis & Exemplis Synopsi Logicæ* BURGERSDICIANÆ, adjunximusque *Praxeos* exercendæ regulas quasdam; ubi tamen exempla nulla apposuimus, quod ea ab ipsis tyronibus & Logicæ studiosis ad regularum normam & amussim componi proprio Marte & institui consultius sit: &, si aliquam hic exigant χειραγωγίαν, adeant *Gymnasium Logicum Keckermanni*, & *minus* & *majus*, ubi exemplorum abunde est. Cæterum, cum finis Logicæ sit præfixus, *mentem dirigere in cognitionem rerum*, quinam illi sint mentis actus dirigendi, & quomodo, dicendum est obiter. Intellectus humanus non uno versatur modo circa res cognoscendas. Aut enim res quaslibet *apprehendit simpliciter*, quæ vulgo dicitur *prima mentis operatio*, & *apprehensio simplex* (atque eam juvat *Prædicamentorum*, *Prædicabilium*, & *Notionum secundarum*, vel *affectionum Logicarum* doctrina in hac *Synopsi* tradita:) aut res apprehensas *enunciat*, & enunciando inter sese vel *componit* vel *dividit*, quæ *secunda mentis* dicitur, & *complexa operatio*; aut naturas rerum apprehensarum interiores in *definitiones* contrahit ac colligit, aut easdem per *divisionem* resolvit & dilatat (atque hanc in enunciandis, definiendis, dividendis rebus ante apprehensis, operationem mentis secundam, perficit in hac *Synopsi Interpretationis*, *Enunciationis*, *Divisionis* doctrina, suis capitibus explicata:) aut inferendo & concludendo syllogistice de rebus apprehensis, enunciatis, definitis, *discurrit*, quæ vulgo dicitur *tertia mentis operatio* (atque hanc promovet *Syllogismorum* doctrina, suo quoque loco in *Synopsi* exposita:) aut denique, quicquid vel simplici apprehensione, vel aliis modis jam dictis, cognovit, *methodice*

inter

inter ſeſe *diſponit*, *ordinat*, *tractat*, *retractat* (atque hic mentem dirigit ultimum *Synopſeos Burgerſdicianæ* caput.) Verum enimvero in poſtrema hac res qualvis ordinata & artificioſa methodo pertractandi ratione, multum deficit *Synopſis*: quem defectum ejus *Author* aliquando à ſe ſuppletum iri promiſerat; ſed aliter viſum fuit ſummo rerum omnium moderatori Deo, qui ante fidem liberatam eum in beatas tranſtulit ſedes. Ego in munere ipſi ſucceſſor, in ejus quoque vicem hic ſuccedere volui: eumque in finem, *Geneſeos* & *Analyſeos Logicæ* canones ſubjunxi. Hoc reſtat, ut tyrones & Logicæ ſtudioſi continuo examine circa *Synopſeos præcepta*, & aſſiduo exercitio circa *regulas Praxeos* occupentur: quod veſtræ fidei committo, *Viri præclari*, & *Deo* vos ac Iuventutem ſtudioſam commendo.

Lugd. Batav. Poſtridie Idus Maji,
CIↃ IↃC LI.

ADRIANUS HEEREBOORD,
Philoſophiæ in Academia patria
Profeſſor Ordinarius.